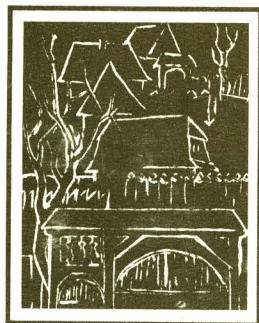

GARDA DEZSŐ

SZÉKELY
HADSZERVEZET
ÉS
FALUKÖZÖSSÉG

GARDA DEZSŐ

SZÉKELY HADSZERVEZET ÉS FALUKÖZÖSSÉG

GYERGYÓSZENTMIKLÓS

[Erdélyi Magyar Adatbank]

A könyv megjelenését anyagilag támogatták:

MŰVELŐDÉSI ÉS KÖZOKTATÁSI MINISZTERIUM, BUDAPEST
TEJFELDOLGOZÓ ÉS TEJPORGYÁR, GYERGYÓREMETE

© GARDA DEZSŐ, 1994

Kiadja a **MARK HOUSE Kft.**
Gyergyószentmiklós, Pf.4
Szabadság tér 22 sz.
Felelős kiadó: Dezső László

Számítógépes szedés és tördelés: MARK HOUSE Kft.
Műszaki szerkesztő: *Kolumbán Éva*
Borítóterv: *Nagy Géza*
Készült a PROPRINT Rt. nyomdájában

Előszó

KIK A SZÉKELYEK?

Tekinthetjük-e őket a magyar nép szerves részének, avagy jobban illik rájuk a különböző török népcsoportokkal, főleg pedig Attila hunjaival összekapcsolt származtatás?

A kérdés, amely a magyar historiográfia egyik legsikamlósabb talaját jelképezi, igen sokféle álláspontot, véleményt fogalmaztatott meg történeşeinkkel, anélkül hogy tudósaink, a megfejtés elégtételével rendelkeztek volna.

Tudományos köztudatunkban 1876-ig elfogadhatónak vélték krónikairódmunk szövegeinek szó szerinti átvételét Ezek közül kiemelkedő helyet foglal el Kézai Simon krónikájában leírt eredetmonda, vagyis Csaba királyfi legendája Talán ezzel magyarázható a XIX. századvég köztudatában megfogalmazódó ellenszenv, Hunfalvy Pálnak, a „Magyarország ethnográphiája” című. könyvében közétett gondolataival szemben. Hunfalvy ugyanis közéletünk számára akkor még szokatlan tudományos módszerekkel kutatta a székelyek eredetét A kiváló tudós, a forráskritika módszereinek alkalmazásával nemcsak elvetette a Kézai krónikájában megfogalmazott hun származást hanem a nyelvészet segítségével próbálta megtalálni a székely eredet enigmáját. Szerinte a székely és a magyar nyelv azonos, melyek együtt mentek át a származási-, török hatású- és a szláv hatású időszakokon. A két nép azonossága tehát nem kérdőjelezhető meg.

Hunfalvy módszerében a korabeli köztudat nem a forráskritikát, illetve a mítoszok felszámolására való törekvést érzekelte, hanem a székely hősi hagyomány megtagadását. Ellenfelei pedig, a tudomány olyan elismert egyéniségei voltak mint Szabó Károly, a Székely Oklevéltár első köteteinek a szerkesztője, vagy Orbán Balázs, Székelyföld leírásának a megalkotója.

Szabó Károly szerint a székely és a magyar nyelv azonosságából még nem következik az etnikai azonosság, hiszen a palócok és a kunok is, akik eredetileg idegen nyelvűek voltak, elmagyarosodtak. Tanulmányaiban, írásaiban megpróbálta bizonyítani a krónikáknak a székelyekkel kapcsolatos szavahihetőségét. Érveléseit főleg jogtörténeti jellegűek.

Orbán Balázs tulajdonképpen Szabó Károly elméleti és módszertani vonalát követte és a hun származást, illetve az V. századtól megvalósuló székely önhonosságot próbálta igazolni Erdélyben.

A székely eredetkérdés tudománytörténeti fontosságát igazolja az a tény, hogy a XIX. század végén és a XX. század elején, történeşeink nagy része kénytelen volt színt vallani e kérdéskörben. Pauler Gyula 1877-ben megjelent munkájában, a Székelyekben a Töhötöm által vezetett magyar törzset érzekeltette. Tizenegy esztendő múlva azonban ő fogalmazta meg a kabar elméletet, mely szerint, a székelyek őseit a magyarokhoz csatlakozott kabarok között kell. keresnünk Réthy László és Tagányi Károly a székelyekben a besenyők leszármazottjait látta. Erdélyi László pedig az eszékelt bolgárokból eredeztette a székelységet.

A változatos és divatos eredetlisták mellett, egynéhány történész továbbra is a székelység magyar eredetét próbálta bizonyítani. Borovszky Samu például arra hívta fel a szaktudósok figyelmét, hogy sem a magyaroknak, sem a székelyeknek nem volt hun eredettudatuk A legátfogóbb eredetelemzés azonban Karácsony János nevéhez fűződik, aki tanulmányozta a székelységre vonatkozó 1000-1270 közötti okiratanyagot, a székely ág- és nemzetségneveket, és arra a következtetésre jutott, hogy a székelység sajátos jogrendszere az Árpádkorban jött létre, nem pedig ősfoglalás eredménye. A székely nyelvi és történeti forrásanyag összevetése a krónikairódalom szövegeivel arra a következtetésre juttatta Karácsonyt, hogy a székelyek magyar eredetűek. Élete végén, néhány germán helynév alapján a székelység gepida eredetét hangsúlyozta.

Magyarságot vél felfedezni a székelységben László Gyula is, aki azonban Hunfalvytól és Karácsonytól eltérően a VII. századra teszi e népcsoport letelepedését a Kárpát-medencében. A kiváló régész-történész a történelmi forrásokban jelzett onogurokat, vagy ezeknek egyes csoportjait – régészeti kutatásai alapján – a székely magyarsággal azonosítja. Bár László Gyula álláspontját

sokan támadják, az elmélet mégsem tekinthető egyedi, elszigetelt kutatási eredmények összességének. Újabban ezen elmélet támogatói közé tartozik Engel Pál is.

A székely eredet kérdésében a legelfogadottabb a hun-, avar-, onogur-, vagy bolgár származtatás volt. Olyan történész egyéniségek mint Homan Bálint, Szádeczky Kardoss Lajos, Györgyffy György, a székelységben török eredetű, vagy legalábbis nem magyar népcsoportot véltek felfedezni. Álláspontjuk pedig hosszú ideig meghatározó volt a szakmai és a népi köztudat kialakításában.

Talán folytathatnánk a székely eredettel kapcsolatos vélemények és érvelések sorozatát, anélkül hogy ezekből a következtetésekből a Keleti Kárpátok lakóinak a származását pontosíthatnánk a história számára. Ki kell azonban hangsúlyoznunk: eddig még senkinek sem sikerült a szaktudomány által hitelesen elfogadott következtetésekre jutnia.

A székely eredetkutatás eredménytelenségét történészeink kutatói módszerével is magyarázhatjuk. A székelyek származását csakis a magyar etnogenézis részeként kéne kutatni. Hiszen az ősi magyar népzene, néprajzi hagyományaink legarchaikusabb formában Székelyföldön maradtak fenn. A székely ág-, hely-, nemzetség-, személy-, és dűlőnevek mind magyarok. Sőt, Székelyföld nyelvjárásai igen közel állnak a magyar irodalmi nyelvhez.

Kik tehát a székelyek?

EREDETÜKTŐL FÜGGETLENÜL MAGYAROK!

Konkrétabban: a magyarság azon csoportját alkották, akik katonai kötelezettségeik következtében igen nagy véráldozatot hoztak a magyar nép fennmaradása érdekében.

A történész szemszögéből; a székelység a feudalizmus korában a magyarság katonailag szervezett csoportját alkotta. Életmódbeli sajátosságait tanulmányozva, zárt hagyományörző életkeretét érzékelve, a história, néprajz és a szociológia módszerével próbáltuk tanulmányozni a Keleti Kárpátok lakóinak anyagi civilizációját.

A szerző tanulmánykötetében két lényeges ponton próbálja megragadni a székely múlt alapvető lételemeit egyrészt a székely hadkötelezettség és katonai életmód bemutatásával, másrészt pedig az általa kiemelt falu – Gyergyóremete – tanulmányozásával, a késő feudalizmus és a kapitalizmus korában.

A kötet első tanulmánya a „Székely hadszervezet és hadkötelezettség” bemutatása mellett, e népcsoport alkalmazkodó képességét is jelzi a különböző korok hadművészeti változásaihoz a XVII. század végéig. Hadtörténeti vonatkozásúak a II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharc, a gyergyói határőrség felállítása, illetve az 1848-1849-es évi polgári-demokratikus forradalom és szabadságharccal kapcsolatos tanulmányok is.

A székely társadalom és életmód sajátosságait a feudalizmus korában jelzik „A tízes, mint a székely társadalom legkisebb egysége” című tanulmányok. Az életmódváltozás konkrét elemeit a „Gyergyóremete a késő feudalizmus korában” és „Gyergyóremete a kapitalizmus korában” című tanulmányokon keresztül ismerhetjük meg.

A tanulmánykötet nemcsak eredeti, eddig nem publikált forrásanyag feldolgozásával próbálja bemutatni a székely falukép morfológiai-szociológiai alakulását, hanem a XVIII. századra vonatkozó, eddig szintén kiadatlan, a Gyergyói medencét átfogó összeírások közreadásával, lehetőséget akar nyújtani a gyergyói falvak sajátosságainak a megismeréséhez is.

A könyv anyaga az első két tanulmány kivételével már 1982-től várta a nyomdai megjelentetést, s ettől az időszaktól kezdve 1988-ig szinte minden esztendőben jelen volt a Kriterion könyvkiadó gépelt, vagy nyomtatott terveiben. A „ceausisza” politika történelem - felfogása a cenzúra különböző fokozatai révén akadályozta a kötet megjelenését. A beadványok sorozatára 1988-ban a Román Kommunista Párt Propaganda osztályától kapott végleges választ a szerző; magyar jellege miatt kiadhatatlan!!!

Az 1989 utáni fordulatot követően a Kriterion könyvkiadó gazdasági nehézségeire hivatkozva nem vállalta a kötet kiadását. Hosszas keresgélés után a kézirat a Mark House kiadó, főleg pedig szponzorai – a Magyar Művelődésügyi és Oktatásügyi Minisztérium kisebbségi-etnikai osztálya és a gyergyóremetei Tejporgyár anyagi támogatása révén jutott el a megjelentetés lehetőségéig.

SZÉKELY HADSZERVEZET ÉS HADKÖTELEZETTSÉG A XVII. SZÁZAD VÉGÉIG

„Általában csak annak lehet fogalma a székely vitézségről, aki maga látja. Ezek valóban csodagyerekek, mert nagyrészüik jóformán gyermek. Nyugodt bátorsággal, modhatni kimért lépésekkel haladnak a csatában előre, folyvást biztosan, mint régen a kaszások, s még énekelnek amikor már ropognak a fegyverek. A lövöldözést hamar megunják és szuronyt szegezve rohannak, s velük rohan az enyészet; az ellenségnek nem marad más, mint futni, vagy meghalni.”¹

Nem mindig értékelték a székely áldozatkésztséget vagy hősiességet. Sőt, némely középkori krónikánk gyávasággal vádolja e magyar népcsoportot. Így például a XIV. századi Képes Krónika szerzője a következőképpen vélekedik részvételükről az Olsava folyó menti 1116-os évi magyar-cseh összecsapásban; „Látták a csehek, hogy íjászok jönnek, bizony azt hitték, igaz, amit hallottak; megtámadták az íjászokat. A hitvány besenyők és a székelyek seb nélkül futamodtak a király táboráig.”²

Hasonló értékeléssel találkozunk az 1146-os évi Lajta folyó menti csata leírásánál is: „A rossz besenyők és a hitvány székelyek valamennyien egyszerre megfutamodtak, mint a birkák a farkasok elől; szokás szerint ugyanis ők jártak a magyar hadsorok előtt.”³

A székelyek harcértékével kapcsolatos vélemények teljesen másképp fogalmazódnak meg a kun, tatár és a törökellenes harcok esetében. Forrásaink kiemelik a székelyek helytállását 1283-ban az Oldumar moldvai kunjai elleni harcokban, 1284-ben a moldvai kunok és a nogai tatárok elleni ütközetekben, illetve az 1285-ös esztendei tarkői csatában.⁴

A XIV. század tatárellenes küzdelmeiben a székely had a magyar királyi sereg meghatározó elemét képezte; 1360-ban és 1365-ben a székelység harcmodora volt a

legeredményesebb a tatárok taktikájával szemben.⁵

A XV. századi Kelet-Európát és Magyarországot egy félelmetes katonai erő veszélyeztette; az oszmán félhold serege. A vakmerőséggel párosuló székely bátorság és gyorsaság, kiváló ellenszere volt a török hadigépezetnek. 1420-tól kezdődően forrásainkban szinte állandósult az egyéni és a kollektív jelenlét a törökellenes küzdelmekben. Így például az 1421. július 8-án megfogalmazott adománylevélben a következőket olvashatjuk; „Csáki László erdélyi vajda, tekintetes nemes Bálásnak, Sándor fiának, Lökös unokájának, hű szolgálatait ki a csik tusnádi határban az Olt mellett fekvő Solyomkö nevű erősséget és tornyot a törökök közelebbi berohanásakor a vidék oltalmára, vére bő omlásával vitézül megtartotta, azután pedig az ő oldala mellett ugyanazon törökök ellen Hátszeg vára alatt vitézül harcolt...”⁶

Hunyadi János és Hunyadi Mátyás gondoskodása a székely közösségekről, a csíksomlyói kiváltságlevelek, a csíki templomok restaurálása, a közszékelyek kiváltságainak a megerősítése, a székelység fontosságát bizonyítják az erdélyi, illetve a magyar királyi had keretén belül.⁷

A XV-XVI. századi közfelfogást a székelység katonai érényeiről Verancsics Antal fogalmazta meg a legpontosabban, amikor kifejtette, hogy a székelyek nem fegyverzetükkel tűnnek ki; fő erősségük számukban és vitézségükben van.⁸

Középkori forrásaink tehát a Képes Krónika kivételével a székelység katonai jártasságát és harcértékét emelik ki a kor ütközeteiben. Ezt az értékelést más tényezők

¹ Közlöny, 1849. május 1.

² Képes Krónika, Bp. 1978. 144.

³ Uo. 154.

⁴ Kővári László, Erdély történelme, Kol. 1859. 142-143.

⁵ Endes 1938. 25.

⁶ SzOkl. I. k. 116-119.

⁷ Endes 1938. 25. Kájoni János, Az erdélyi ferences kuszódia története (1684), Szeged, 1991. 77.

⁸ Verancsics Antal, Összes munkái Magyar Történelmi Emlékek. Írók. Pest 1857, II. k. 144-145.

is magyarázzák. A XII-XV. században a magyar lovagi sereg nehezen tudott szembeszállni a könnyűlovasságot alkalmazó és gyorsaságban kitűnő kun- tatár- török lovassággal szemben. Az ősi magyar harcmodort, kisebb módosulásokkal a székelység őrizte meg, kezdetben mint a magyar sereg elő és utóvédje, később pedig mint olyan katonanépcsoport, mely képes volt alkalmazkodni a kor hadászati követelményeihez.

A székely katonacsaládok férfi tagjai már 15 éves korukban neveltetésük következtében alkalmassá váltak a fegyverforgatásra és addig szolgáltak a hadban, ameddig harcra alkalmatlanná nem váltak.⁹ A katonai alkalmasságról a széki kapitány döntött. Általános hadfelkeléskor a családnak csak egy tagja volt köteles a táborba vagy háborúba menni.

A székelység hadszervezetét, különleges katonai rendszerét igen jól tükrözik a XV. századi oklevelek. Zsigmond király 1429-es évi rendelkezése előírta, hogy a székely ispánnak a törökkel viselt háború esetén két bandériummal kell kiállnia. Erdély elleni támadás során pedig a székelységnek 4000 harcossal kell jelentkezniük a táborban.¹⁰ Mátyás király 1463-as esztendei oklevélből megtudjuk, hogy a székelyek „katonai állományuk 2/3-át az országos táborba küldték, míg a fennmaradó rész otthon maradt a határok és a várak őrzésére.¹¹ Hunyadi Mátyás 1473-ban Modra várának ostroma idején kiadott oklevelében megbízta Mérai Magyar Balázst a székely lustra összeállításával. A királyi parancs szerint a gyalogok külön lajstromba kellett hogy kerüljenek, akár csak a lófők és főnépek. A primipilus család egy lovast volt köteles kiállítani megfelelő fegyverzetrel és lóval, míg a primor család 3-5 lovast.¹²

A székely hadszolgáltatásra vonatkozó legrészletesebb szabályzatot II. Ulászló fogalmazta meg 1499-ben. Az uralkodó nemcsak megerősítette a székelyek korábbi szabadságjogait, hanem egyben rögzítette a

hadi kötelezettségeket is. Ha a király személyesen vezetett hadat kelet felé, akkor a székelyek kötelesek voltak fejenként résztvenni a hadfelkelésben. Ha a hadat nem az uralkodó vezette, csak felerészben állt ki a székely haderő. Déli irányú hadakozás kapcsán szintén csak fele része állt ki a székely seregnek, a király hiánya esetén pedig csak egyötödük. Nyugati irányú háborúk idején a király jelenlétével minden tizedik, az uralkodó hiányában pedig minden huszadik család állított katonát. Ugyanennyi harcost kellett kiállítaniuk az északi hadjáratok esetében is.¹³ Az oklevélből kidomborodik a székely haderő helye a magyar hadseregben; hadjárat idején az elővédet, visszaforduláskor pedig az utóvédet alkották.¹⁴

Az 1429-es, 1463-as, 1473-as és az 1499-es évi oklevelek részben igazolják a székelység fontosságát a magyar szervezetben, ugyanakkor nem nehéz felismernünk azt aényt sem, hogy a székely társadalom szorosan összefonódott a katonai szolgálattal. A XIV. században a székely falurendszer kiszélesedésével (168 egyházközség volt feljegyezve 1332-1337 közötti pápai tizedjegyzékekben),¹⁵ a földművelésre való áttéréssel a székely társadalom tagosodása is egyre hangsúlyozottabbá vált. A székely közösségekből fokozatosan kiemelkedett a lófők és főnépek csoportja. A társadalmi tagozódás katonai jellege azonban visszahatott a gazdasági, főleg pedig az agrárviszonyokra. Míg a gyalogkatonák egy nyílföldet kaptak a közösség földjeinek felosztása, illetve újrafelosztása alkalmával, a lófők két ilyen területet, míg a főnépek részesülése nagyobb volt a lófőkénél is. Forrásaink 1339-ben emlékeznek meg először a „tria genera siculorum” néven ismert három csoportról, az elkülönülés főleg Mátyás király korában válik általánossá.¹⁶ Ez a társadalmi átalakulás módosította a székelység katonai szervezetét is. Kezdetben könnyű lovas íjászként szálltak szembe a keletről beözönlő kun-tatár hadakkal. A létfenntartás nehézségei a székely családok egy részét képtelenné tette a

⁹ Egyed Ákos, *A székely hadkötelezettség és hadszervezet különös tekintettel a XVI. századra. Székely felkelés. 1595-1596. Buk. 1979. 51.*

¹⁰ Szádeczky 1927. 64-66.

¹¹ SzOk. I. k. 198.

¹² SzOk. III. k. 220-221.

¹³ SzOk. III. k. 139-140.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Magyar Országos Levéltár. Bp. Pápai tizedjegyzékek másolatai, monumenta. Vaticana. Series Prima. Tomus Primus, Pápai Tized-szedők számadásai 1281-1475. Bp. 1887. 112, 116, 132, 133.

¹⁶ Jakó 1979. 19.

lótartással járó kötelezettségekre. Így a gyalogság száma fokozatosan gyarapodott, mivel egyszerű katonai felszerelésük nem kívánt különleges anyagi megerőltetést. Fegyverzetük a XVI. század közepéig a kézj, gerely, tör vagy kiegyenesített kasza, esetleg balta volt. A lófő rendűeknek a ló mellett sisakot, kopját pajzsot, csákányt vágóbuzogányt, főleg pedig a megfelelő íjat és nyilat kellett megszerezniük. Felszerelésük alapján tehát könnyű fegyverzetű lovasoknak tekinthetjük őket. A főnépek fegyverzete inkább hasonlított a nehézlovasságéhoz. Felszerelésüket a páncél, sisak, kopja, pajzs és a kard alkotta.

A hadi szolgálat, a török veszély állandósulásával, a székelységtől igen nagy anyagi és véráldozatot követelt. Hogy ezt a hatékony törökellenes erőt fenntartsák, a magyar királyok kollektív szabadságjogokat biztosították a székelység számára, melyek a historiográfiában székely szabadság néven ismeretesek. Ezek közé tartoztak a civil öngazgatás jogai a szék-, a faluközösség és a tízes keretén belül. Székelyföldön nem alkalmazhatták a katonaelszállásolást, a királyi birtokadományozási jogot a „Ius regium”-ot, illetve tiszteletben tartották a földhasználat és az örökösödés ősi jogát. A szabadságjogokhoz tartozott a szabad sóhasználat, főleg pedig az adómentesség.¹⁷

A székely katonai társadalom szempontjából igen fontos kérdés; létezett-e általános hadkötelezettség vagy sem? A katonáskodás terhei ugyanis a családi gazdaságokra nehezedtek; a lótarthatás, a ruházat, a fegyverzet és az önélelmezés költségeit a székely mikroközösségeknek kellett állniuk. Az anyagi teher érzékeltetésére meg kell jegyeznünk, hogy Székelyföld nagy része terméketlen talajú, hideg hőmérsékletű terület, ahol a vidék geomorfológiai feltételei, igencsak megnehezítették a létfenntartás gondjait.

Mégis volt egy olyan közösségi intézmény, melynek működése – véleményünk szerint – enyhítette a székely családok anyagi megterhelését. Ez pedig nem volt más, mint a nemzeti szervezetről területi szervezetté

átalakult tízes. A falurendszer kialakulása, illetve a székek létrejötte előtti időszakban a hadköteles férfak számbavételét tízesek szerint szervezték.¹⁸ A székelyek ugyanis a nemzeti szervezetről legkisebb egységei szerint, tízenként jelentek meg a mustrákon. A tízest alkotó családok szíma jóval felülmúlta a tízest, de a közösség tagjai döntötték el, melyik tíz férfi fogja a közösséget képviselni a mustrán. A falurendszer kialakulásával tízes területi egységgé válva, más funkciói mellett, a továbbiakban is megőrizte a katonaelállító feladatkörét.

A székely katonai erő értéke a XIV-XV. századi tatár- és törökellenes küzdelemben igencsak megmutatkozott. A központi hatalom e sereg létszámbeli növelésére törekedett. Ezért a tízesek szerinti hadkiállást fejenkénti hadkötelezettséggel szerette volna felváltani. A gondolat először Mátyás király 1473-as évi rendeletében fogalmazódott meg, amikor is elrendelte a székelyek fejenkénti összeírását rendek szerint. Cserében oltalmat ígért a közsékelyeknek a főnépek és a lófők hatalmaskodásával szemben. Mivel sehol sem találkozunk Mátyás-korabeli székely lustrával, joggal feltételezhetjük, hogy az általános székely hadfelkelés tendencia maradt csupán.

II. Ulászló 1499. évi hadiszabályzata csak akkor kötelezte a fejenkénti hadfelkelést, ha a király kelet felé vezetné a hadat.

A XVI. században egyre többször fogalmazódott meg a fejenkénti hadfelkelés kritériuma. Azonban jól tudják, hogy a rendeletek, parancsok és azok végrehajtása között nem mindig volt azonosság. Erre egy XVI. század közepén keletkezett oklevélből következtethetünk; „Mert az község az ő rendi szerint és a fejedelem parancsolatja szerint, vagy ötöde, vagy harmada, de fejenként igen ritkán mentek hadba; de a lófejek minden hadba mint szinte nemes uraim, vagy háromnak, vagy négynek egyikét elbocsáták (...) gyakorta mind fejenként el kellett menniek mint szinte az nemes uraim. Az főnépeknek inkább minden hadba fejenként el kellett menniek, nem illett csak egyedül menni. Innen volt az, hogy azoknak több nyilföldet adott a falu, mert többet kellett

¹⁷ Pál Antal Sándor-Liviu Moldovan, *A székely önkormányzat és szervezete a XVI. században. Székely felkelés 1595-1596. Buk. 1979. 35-46.*

¹⁸ Garda Dezső, *A had és a tízes. TETT, 1987. 2. sz. 16-19.*

szolgálni, s költeni az fejedelmek mellett az ország szükségében.”¹⁹

A fenti leírásból látható, hogy míg a központi hatalomnak a főnépek és a lófők esetében sikerült életbe léptetnie a fejenkénti hadfelkelés elvét, addig a közszekelységnél a tízes közössége határozta meg, hogy kiket küldenek a mustrára, a táborba, majd a hadba.

A XVI. század harmincas-ötvenes éveiben, amikor Magyarország és Erdély létében volt veszélyeztetve, a központi hatalom igen érdekelt volt a székely had számbeli növelésében. Ezt pedig két úton érthette el: egyrészt igyekezett megakadályozni a közszekelység jobbágysorsba jutását, másrészt pedig szorgalmazta a fejenkénti hadkötelezettséget.

A XVI. század sorozatos háborúi annyira tönkretették a székelységet, hogy sok esetben igen nagy erőfeszítésbe került a gyalog székely had kiállítása. Így 1535. január 2-án a marosvásárhelyi gyűlés honvédi rendelkezéseiből kitűnik, hogy a gyalogkatonákat még szegényebbeknek” (pauperiores siculi) nevezik. Nekik, akárcsak a katonáskodó vármegyei jobbágyoknak, lándzsával, karddal és harci bárdal kellett hadakozniuk. Mivel a közszekelység egy része ekkor a katonai szolgálat helyett szívesebben választotta a függőség terheit, a rendek arra kötelezték a nemeseket, hogy a földönlakóvá tett székelyeket, akik magukat jobbágyokra kötötték, 15 napon belül bocsássák vissza korábbi szabad állapotukba, hogy szabad emberként szolgálják az országot.²⁰ A lovasok közül is csak igen kevesen tudtak megfelelni a korabeli lófőstátusnak. Nagyrészüket – bár továbbra is lovon szolgált – mégis az alacsonyabb rendűek (siculi inferiores) közé volt sorolva.²¹

Az állandó hadviselésben részt vevő székely közösségek számára a következő két évtizedben egyre elviselhetlenebbé váltak a fokozódó terhek. Ezért a hadszolgálatjal járó kötelezettségek elkerülése érdekében a továbbiakban is igen sokan kötötték le magukat jobbágyoknak. Ezt a folyamatot próbálta megakadályozni az 1555-ös évi hadi

rendelet, melyben érvénytelenítették a Lajos király utáni fejekötéseket, azzal az indokkal, hogy a székely a király nemese.²²

Ilyenszerű rendelkezésekkel azonban nem lehetett megakadályozni a gyalog székelyek hadának a legyengülését, melyet az 1558-as évi gyulafehérvári országgyűlés határozataiban már „szedett-vedett sokaságnak” neveztek.²³

A központi hatalomnak azonban ilyen körülmények között is szüksége volt a gyalog székelyek hadának számbeli növelésére. Az általános hadkötelezettség kritériuma egyre élesebben fogalmazódott meg az erdélyi országgyűléseken. Az 1554-es évi medgyesi országgyűlés határozata előírta, hogy „szükség esetén a főnépek, lófők, köznépek, valamint az előbbieket földönlakói az ország régi törvényei és szokásai szerint fejenként tartoznak felkelni.”²⁴

Az 1559-es évi gyulafehérvári országgyűlés határozataiban már árnyaltabban fogalmazódott meg az általános hadfelkelés követelménye: „Ami a hadakozásnak dolgát és vitézlő készületet nézi; a székelyek úgy készülnek és mozdulnak, amint az országi urak végezték és amint az országnak szüksége kívánja, kit akkoron az ő felségük arról küldött leveléből megértenek és mozdulnak, vagy mindenestől vagy rész szerint, a levél tartása szerint.”²⁵

A sorozatos háborúkban való részvétel terhei, az általános hadfelkelés erre hangsúlyozottabb tendenciája, a közszekelység adófizetésre kényszerítése, illetve a székely szabadság más alkotóelemeinek a be nem tartása, az 1562-es évi felkeléshez vezetett. A felkelés leverése után a székely katonai rendszerben és szervezetben, alapvető változások történtek. Az 1562. június 20-án Segesvárott kiadott rendelkezésekben a következőket olvashatjuk: „Az fő népek és lófejek, minden dézsmának fizetéséből kivétessenek, de úgy, hogy ők is jó lovakkal, páncéllal, sisakkal, pajzzsal, kopjakkal hadakozóképpen jó móddal készen legyenek mindenkor úgy, hogy minden lófő az ő lófőségekről és a mű parancsolatunkra és országunk szükségére, valamikor

¹⁹ Erdélyi Történelmi Adatok, Kol. 1855-1862. III. k. 252-253.

²⁰ Magyar Országgyűlési Emlékek, Bp. 1874, I. k. 613-614.

²¹ Uo.

²² Corpus Statutorum Hungariae Municipalium, Bp. 1885, I.

k. 26.

²³ Erdélyi Országgyűlési Emlékek, II. k. 95.

²⁴ Uo. II. k. 526.

²⁵ Uo. III. k. 265.

kelletendek, egy-egy lóval indulhassanak.”²⁶ A segesvári határozatnak a főnépre és a főfőre vonatkozó szövege tulajdonképpen megismétli a korábbi kötelezettségeket. A köznépre vonatkozóan már mentalitásváltással találkozunk. A határozat ide vonatkozó szövegét, miszerint „az székely község mi szabad birodalmunk alatt légyen”²⁷, a történészek egybehangzóan a gyalog rendnek fejedelmi függőség alá kerüléseként magyarázzák.

Az 1562-es évi felkelés leverése, főleg pedig 1566. után, a közszekelységet megfosztották közszabadságuk számos elemétől; az uralkodói arány jogát, vagyis a „Ius regium”-ot kiterjesztették Székelyföldre, a fejedelem tisztartói beleszóltak a székely közösségek önkormányzati rendszerébe, a közszekelységet a váraknál robotmunkára kényszerítették és megvonták tőlük a szabad és ingyenes sóbeszerzés jogát.

Az ún. székely szabadság elvesztésének fő okát a historikusok Erdély nehéz anyagi helyzetével magyarázzák, főleg azzal, hogy a kis állam a török és Habsburg birodalom harapófogójában nem viselhette el a székely szabadságjogok alkotta, látszólag kiváltságos helyzetet. A hagyományos székely jogok elvesztésének szempontjából az 1562-es esztendei székely felkelést is meghatározó elemként tartják számon. A székely szabadság elvesztésének azonban volt egy kevésbé ismert oldala: a XVI. századi hadügyi forradalom.

Már a múlt század történészei felismerték a kézi lőfegyvereknek a hadművészetre gyakorolt hatását. A szerzők egy része szerint a tüzifegyverek megjelenése a gyalogság felértékeléséhez vezetett.²⁸ A tüzifegyverek használata a XVI. század második felétől meghatározó erővé vált a korabeli ütközetekben. A XVI. századi hadügyi forradalom elméletét Roberts Michael fogalmazta meg. Szerinte 1560-1660 között a hadviselést négy tényező határozta meg.

A lőfegyverek gyors fejlődése megteremtette a *lineáris taktika* alapjait. Az új taktika azonban fegyelmezett és állandó

hadsereget követelt. Átalakult a *stratégiai gondolkodás* is. Roberts Michael szerint ebben az időben alakult ki a több katonával operáló és a döntő csatától nem féltő hadvezetés. A hadseregek létszámbeli növekedése az írszerző szerint mélyreható gazdasági, szociológiai és államigazgatási változásokhoz vezetett a társadalomban.²⁹

Egy másik szigetországi szerző, névszerint Parker Geoffrey három tényezőben látta a kora újkori hadügyi forradalom alkotóelemeit;

1.) az olaszbástyás erődítési iskola elterjedésében

2.) a tüzérség és a tüzifegyverek technikai fejlődésében, széles körű elterjedésében, illetve

3.) a hadseregek létszámának drasztikus növekedésében.³⁰

Kelenik József magyar hadtörténész kimutatta, hogy a hadügyi forradalom a XVI. század második felében áthatotta a magyar térség hadszíntereit is.³¹ A várépítéssel kapcsolatban bebizonyította, hogy Nagyvárad, Kanizsa, Eger, Érsekújvár, Komárom és Győr falait az olasz erődítési iskola klasszikus szabályai szerint építették, a németalföldi erődök felhúzásával egyidőben.³² 1542-től kezdődően a XVI. század végéig a magyar térségben a tüzér gyalogság száma jelentősen növekedett. Ez jellemző volt mind a Magyarországon harcoló vallon, német, spanyol zsoldosokra, mind pedig a magyar katonákra.³³

A megmaradásért küzdő kis erdélyi fejedelemség vezetői nem lehettek tétlenek a térségben végbement hadművészeti változásokkal szemben. Az új körülményekhez alkalmazkodni kellett. Talán ezzel is magyarázható az erdélyi katonapolitikai koncepció bizonytalansága a székelységgel szemben 1562-1566. közötti időszakban.

²⁶ SzOkl II. k. 161-162.

²⁷ Uo.

²⁸ Rüstow Wilhelm, *Geschichte der Infanterie*, Gotha 1857, Pruscha Ferdinand, *Rückblicke auf des K u K österreichischen Heeres*, Lemberg, 1892. Schwarz Herbert, *Gefechtsformen der Infanterie in Europa durch 800 Jahre*, München, 1977.

²⁹ Roberts Michael, *The Military Revolution, 1560-1660. Essays of wedish History*, London, 1967.

³⁰ Parker Geoffrey, *The Military Revolution. Military Inovation and the Rise of the West 1560-1660*. Cambridge, 1988.

³¹ Kelenik József, *Hadügyi forradalom és hatása Magyarországon a 15 éves háború időszakában*.

Haditörténeti közlemények, 1990. 3. sz. 85-95., Kelenik József, *A kézi lőfegyverek jelentősége a hadügyi forradalom kibontakozásában*. *Haditörténelmi Közlemények*, 1991. 3.sz. 80-122.

³² Uo.

³³ Uo.

Közvetlenül az 1562-es évi felkelés leverése után, a gyulafehérvári országgyűlésen a rendek úgy döntöttek, hogy az alacsony hatékonyságú népfelkelés helyett, a községek, szászok és nemesek részéről, 1500 főnyi állandó haderőt állítsanak fel.³⁴ A fejedelem kikötötte, hogy e csapatokba katonai szolgálatban járatos személyeket sorozzanak be, „akiket nem erőszakkal kell a szolgálatra kényszeríteni.”³⁵ Jakó Zsigmond szerint ezek csak székelyek lehettek.³⁶

A székely katonai erőnek a XVI. század második felében kibontakozó hadügyi forradalom követelményeinek megfelelő átalakítása, a darabontok társadalmi csoportjának a létrehozásában figyelhető meg. Az 1562-es esztendeig a kézíjjal, gerellyel, törrel, kiegyenesített kaszával, vagy baltával felfegyverzett gyalogkatonák egy részét, a központi hatalom az egyéni válogatás kritériuma alapján, puskás gyalogokká, vagyis darabontokká szervezte át. A rend kialakításánál figyelembe vették mind a személyi képességet, mind pedig az anyagi állapotot. A darabontokkal szemben ugyanis nemcsak a hideg fegyverekről a tüzi fegyverekre való áttérés követelményét fogalmazták meg, de egyben figyelembe vették a család anyagi lehetőségeit is a fegyverzet és a felszerelés előteremtése céljából.

A székely darabontoknak két csoportját különböztetjük meg; míg a kék darabontok a fejedelem közvetlen testőrségét alkották és fegyverzetük biztosítása céljából kisebb mértékben szorultak családi gazdaságuk erőforrásaira, addig a veres darabontok jobban rá voltak szorulva székely örökségükre. Ezért szántó- és kaszáló-földjeik védve voltak az elidegenedés ellen egy olyan helyzetben és időpontban, amikor János Zsigmond, majd Báthori István fejedelmek a községek nagy részét adományozták jobbágyként, a gyakori adományozások pedig az ősi székely örökség fenntartását igencsak megnehezítették.

A fejedelmi hatalom azonban egyénileg biztosította e csoport számára azokat a szabadságjogokat, melyeket 1562. előtt a székely község élvezett. Így például 1584.

május 6-án Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem Gyulafehérvárott Falka Lőrincet és nejét Fábrián Helénát megerősíti futásfalvi és bükkfalvi birtokaikban.³⁷ Hasonlóképpen Eordeogh Györgyöt és feleségét 1588-ban ugyancsak megerősíti Gyulafehérváron részjószágaiban.³⁸

A darabontok 1590-ig Székelyföldön az udvarhelyi, várhegyi és a görgényi vár hatósága alá tartoztak. A várszolgálat és a várkapitányok önkényeskedése a darabontok elégedetlenkedéséhez vezetett. Ezért a fejedelem 1591-ben rendezte a marosszéki és csík-gyergyói darabontok helyzetét oly módon, hogy ezután ne legyenek alávetve sem az udvarhelyi várkapitánynak, sem Marosszék királybírójának, hanem csak a fejedelemnek és saját századosaiknak.³⁹ A darabontok ezután csak saját hadnagyaik közvetítésével voltak kötelesek hallgatni a várkapitányi parancsra.⁴⁰

Ha összehasonlítjuk a községek 1562. előtti helyzetét a darabontokéval, akkor észrevehetjük, hogy a puskás gyalogok jobban függték a fejedelmi hatalomtól. Peres ügyekben elsősorban a hadnagyok, századosok ítéleztek, másodfokon a várkapitányok, harmadfokon pedig a fejedelem.⁴¹ Velük kapcsolatban még a királybírók hatalmát is megnyirbálta az uralkodó.

A székely darabontok harcértéke elérte a magyar térségben harcoló külföldi zsoldosok katonai értékét. Őket is rendszeres katonai kiképzésben részesítették mint a zsoldért harcoló vallon, német, spanyol, olasz katonákat.

A darabontok katonai rendjének létrejöttét kapcsolatba kell hoznunk Báthori István katonapolitikai elképzeléseivel, aki a történészek nagy része szerint, már János Zsigmond uralkodása idején is az erdélyi politika meghatározó egyénisége volt.⁴²

³⁴ Erdélyi Országgyűlés Emlékek. III. k. 212-213.

³⁵ Uo.

³⁶ Jakó 1979. 27.

³⁷ Vass Miklós, *A királyi könyvek székely oklevelei. Erdélyi Múzeum, 1900, 298-299.*

³⁸ Uo.

³⁹ *Jakab Elek-Szádeczky Kardoss Lajos, Udvarhely Vármegye története a legrégebb időktől 1849-ig. Bp. 1901.*

293. és Egyed, i.m. 57.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Egyed, i.m. 57.

⁴² *Veress Endre, Báthory István király magyar hadserege. Hadtörténelmi Közlemények, 1897. 277-291., Szádeczky Lajos, Báthory hadjáratai az oroszok ellen. Hadtörténelmi közlemények, 1888. 32-46., Szádeczky Lajos, Báthory*

Katonapolitikai elképzeléseit uralkodása kezdetén kérdéssé tették a közszekelyek követelései a régi rend visszaállításával kapcsolatban, illetve az 1571-es, majd az 1575-ös esztendei székely felkelések. Ügyes diplomáciája, elképzeléseihez való ragaszkodása rákényszerítették a közszekelység egy szűk csoportjára, a darabontokra, a tüzfegyverek használatához való alkalmazkodást, anélkül azonban, hogy visszaadta volna a székelyek ősi szabadságjogait. Lengyel királlyá választása utáni hadjáratai azonban lehetőséget nyújtottak a székely katonacsoportok keretén belül az egyéni kiemelkedésre. 1577-ben Danzig ostrománál, illetve 1579-1581 közötti orosz hadjárat idején bebizonyosodott, hogy a székelység képes volt alkalmazkodni a XVI. századi hadügyi forradalomhoz. Báthori István legerősebb csapategységeit a kék és a veres darabontok alkották, de 1579-től kezdődően Becz Imre számos székely katonát toborzott Székelyföldről, akik e harcokban ugyancsak megállták helyüket.⁴³ Báthori István oroszországi hadjáratában a kortársak főleg Komis Farkas, Lázár István, Mikó Miklós, Becz Imre, Daczó Péter és Székely Mózes székely primorok katonai rátermettségét emelték ki.⁴⁴

Úgy tűnhet, hogy a XVI. század második felében, a század közepéig katonai életmódhoz szoktatott összekelenségéből csupán a főnépek, lófők és darabontok csoportja volt képes alkalmazkodni a hadművészetben végbement változásokhoz. A tizenöt éves háború eseményei azonban rácafoltak a Báthoriak katonapolitikai koncepciójára. Az 1595-ös esztendőben kitűnt, hogy az erdélyi fejedelemség nem engedheti meg magának, hogy nélkülözze a közszekelyek tömegeit. 1595. augusztus 13/23-i Călugăreni-i csatában a székely elit had bármennyire vitézül is harcolt Király Albert vezetésével a törökök ellen, a székely-román seregnek mégis csak a visszavonulás útját kellett választania Szimán pasa hadaival szemben. Az 1595. október 15/25-i giurgiui ütközetben

megmutatkozott a közszekelység katonai ereje és nélkülözhetetlensége az erdélyi had keretén belül.⁴⁵

Bár 1595. decemberében visszavonták a székely szabadságjogokat, bár 1696-ban kegyetlenül leverték a közszekelyek lázadását, a kortársak mégis kénytelenek voltak felismerni azt aényt, hogy sem a török elleni háború, sem Erdély birtoklása, nem képzelhető el a közszekelyek szagadságjogainak biztosítása nélkül. Ez utóbbit bizonyították az 1599-es évi selleimberki ütközet eseményei, amikor is a közszekelység átállása Mihály vajda oldalára, Erdélyt a román uralkodó hatalma alá juttatta. Ettől az időponttól kezdve, egyetlen hatalmi erő, mely Erdély birtoklására törekedett, nem mulasztotta el a székely szabadságjogok biztosítását. A közsabadság megindoklásában az adományozók általában a székelyek hadi érdemeire hivatkoztak. Így például Mihály vajda 1599-i kiváltságlevelében arról olvashatunk, hogy: „A kereszténységnek a barbárok elleni megvédésében legtöbbet tett a harcias székely nemzetiség, mely Erdélyben nagy területet bír, s hadi érdemei mind a múlt, mind a jelen időben dicséretesek.”⁴⁶ Hasonló értékelés olvasható Báthori Zsigmond 1601. december 31-én kiadott szabadságlevelében is. A fejedelem szerint a székelyek „inkább születtek fegyverhordozásra mint paraszti munkára.”⁴⁷

A két szabadságleveléből a századfordulókori székely hadfelszerelésről is tudomást szerzünk. Mihály vajda kiváltságlevelében arról olvashatunk, hogy „minden lófő székely hadra alkalmas jó lóval, karddal, bélelt vastölténnyel, pajzzsal, pánccal és kopjával, a gyalog székely pedig puskával, fejszével, karddal, s más hadfelszereléssel a császár és a vajda parancsára az általános és részleges hadjáratok alkalmával felkelni, saját költségén a hadjárat végéig katonáskodni, s élete, s vagyona feláldozásával is a hazát szolgálni köteles.”⁴⁸ Báthori Zsigmond

István lengyel király magyar katonái. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1931. 1-31. és Borbáth Károly-Magyarai András, *Társadalmi mozgalmak Székelyföldön 1562 után. Székely Felkelés 1595-1595*. Buk. 1979. 71-83.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Demény 1979. 102-109.

⁴⁶ Szabó Károly, *Mihály vajda adománya levele a székelyeknek. Történelmi Tár*. 1880. 789-790., Demény 1979. 122.

⁴⁷ Jakab Elek-Szádeczky Lajos, *i.m.* 296.

⁴⁸ Szabó Károly, *i.m.* 790., Demény 1979. 123.

szabadságleveléből megtudjuk, hogy „a felszabadított székelyek a fejedelem hívására személy szerint megjelennek a hadban; a lovasok törrel, páncéllal, kopjával sisakkal és pajzsral, a gyalogok puskával és más hadiszerekkel felszerelve.”⁴⁹

A szabadságleveleknek a hadszolgálatra vonatkozó szövegrészeiből észrevehetjük, hogy míg János Zsigmond és Báthori István uralkodása idején a közszekelységnek csupán egy szűk csoportja, a darabontok rétege volt képes alkalmazkodni a tüzi fegyverek használatához, addig a XVI. század végére a harcképes közszekelység jelentős része értett a puska használatához. Az 1595-ös giurgiui ütközetben a kortársak feljegyzései szerint 9200 székely katona harcolt puskával a 24000 székely harcosból.⁵⁰

A közszekelység nagy része tehát négy évtized alatt megpróbált alkalmazkodni a XVI. századi hadügyi forradalom alapkövetelményéhez: a tüzi fegyverek használatához.

Az ősi szabadságjogok visszaszerzéséért a közszekelységnek a fejenkénti hadkötelezettség kritériumát is vállalni kellett. Ez a kötelezettség vállalás a tízes katonai feladatkörének a megszűnését is feltételezte.

A székelység katonapolitikai helyzetének alakulását tanulmányozva ki kell emelnünk azt a szabadsághoz való ragaszkodást, mely az 1562-es, 1571-es, 1575-ös és az 1596-os évi felkelésben jutott a legintenzívebben kifejezésre. Ez a szabadsághoz való ragaszkodás jutott kifejezésre a székelységnek a XVI. századvég hadművészeti követelményeihez való alkalmazkodásban is.

1602 és 1604 között a székely szabadság ismét veszélybe került. Basta osztrák tábornok a székelység élére idegen kapitányokat nevezett ki, ami a székely önkormányzat súlyos megsértését jelentette. A Habsburg generális uszításai, az ezt követő pestisjárvány ugyancsak növelte a székelység elégedetlenségét. 1605. februárjában a Székelykeresztúrra gyülekezett székelyek elűzték az idegen kapitányokat és Bocskaihoz csatlakoztak, aki az 1605. február 16-án

kiadott oklevélben biztosította a székely szabadságok tiszteletben tartását.⁵¹ Bocskai, erdélyi fejedelemségét a székelyeknek köszönhetette, akik Nyárádszeredán nemcsak felajánlották neki a fejedelmi széket, de egyben a többi rendeket is meggyőzték fejedelemmé választásának fontosságáról.⁵²

Bármennyire is ragaszkodott a székelység Bocskaihoz, a seregében részt vevő székely kontingensek létszáma igen alacsony volt. A 20-50000 között ingadozó Habsburg ellenes Bocskai sereg hajdúkból, végvári katonáiból, szökött jobbágyokból, csatlakozott főurak katonaságából, a vármegyék és a városok által kiállított katonákból, a testőrcsapatokból a székely lovasokból és veres darabontokból állt.⁵³ 1606-ban Bocskai seregében harcolt 2000 veres ruhába öltözött „jó székely gyalog” és 2000 vállogatott kopjás székely lovas. Ugyanakkor 500 gyalogos és 200 lovas állt a kormányzó, Rákóczi Zsigmond szolgálatára.⁵⁴ A székelység azonban nem fejenkénti hadfelkeléssel vett részt a Bocskai féle szabadságharcban, hiszen a Petky Jánossal folytatott levelezésből kiderült, hogy 1606-ban az „egész székelység gyalogját 8100 írta.”⁵⁵

A székely had teljes potenciáljának a felmérése érdekében 1605. december 18-án Petky Jánosnak „generális mustrát” rendel el a székelyek száimára azzal a paranccsal „... hogy a lovassá szerszámos és kopjás, az gyalogja veress köntösbe öltözzék és úgy álljon elő mikor hadra kívántatik.”⁵⁶

Bár a szabadságharc fő alkotóelemét a hajdúság képezte, Bocskai az erdélyi fejedelemség alapvető katonai erejét továbbra is a székelységben látta. Ezért mindenképpen meg akarta akadályozni a fokozódó eljobbágyosodási folyamatot. Rákóczi Zsigmond kormányzónak megparancsolta: „Ha a székelység közül valaki addig vagy szép szóra, vagy a hadaktól való féltében jobbágyságra adta volna magát. Kegyelmed azt meg ne engedje, hanem vissza foglaltassa,

⁴⁹ Demény 1979. 125.

⁵⁰ Szentirmai János, *Magyar csapatnemek a 15 éves török háború idején, Esztergom, 1909.* 29.

⁵¹ Szádeczky 1927. 165.

⁵² Demény 1979. 127.

⁵³ Nagy László, *A Bocskai szabadságharc hadművészete. Katonai Figyelő. 1956. 2. sz. Magyar hadsereg és*

hadművészet a 30 éves háborúban.

⁵⁴ Nagy László, *A Bocskai szabadságharc hadművészete. Katonai Figyelő. 1956. 2. sz. Magyar hadsereg és hadművészet a 30 éves háborúban.*

⁵⁵ *Kv Álvit, Kornis család levéltára, rendezetlen anyag.*

⁵⁶ *Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Bp. 1875-1898. V. k. 400.*

ennek utána se legyen szabad senkinek magát jobbágságra adni, hanem az szabad székelyeket, mind személyekben, mind jószágokban megőrizték Capitánok.”⁵⁷

A fejedelem 1606. december 17-i végrendeletében is kihangsúlyozta a székely katonai erő védelmezésének és fenntartásának a fontosságát; „Intjük a nemes országot, Erdélyt, mint édes hazánkat... hogy a székely nemzetséget a mi tőlünk nekik adott szabadságban tartsák meg és successorunknak is erre legyen gondja; így mind magának, mind az országnak birodalma örökösőbb lehet. A székelységet pedig mint kedves híveinket intjük, fejenként szolgáljanak hazájuknak híven és az országgal szép egyezségben alakuván.”⁵⁸

Rákóczi Zsigmond 1607-1608 közötti rövid uralkodása idején igyekezett követni Bocskai István politikai végrendeletét. A gyakori lófősítések, nemesítések, illetve a csikdánfalvi és a gyergyószentmiklósi közösségek kiváltságlevellei, mind székelypárti politikát jelképeznek.⁵⁹

Báthori Gábor ellentmondásos egyénisége, kiszámíthatatlan tettei, nem nagyon kedveztek a székely katonaelemnek. A belső-külső háborúk, a nehéz hadviselési terhek következtében igen sok közszékely kötötte le magát jobbágnak. Ez a nagyméretű lemorzsolódás reálisan veszélyeztette a lófők és a puskás gyalogok csoportját.⁶⁰

Bethlen Gábor uralkodása idején új dimenziókban fogalmazódott meg a székely katonaelem fenntartásának a kritériuma. A fejedelem ugyanis Szárhegyen nevelkedett, s így közvetlenül láthatta azt az anyagi megterhelést, amelyet a katonai életmód jelentett a székely katonacsádok számára. Részvétel az 1595-ös évi törökellenes harcokban meggyőzte őt arról, hogy Erdély önállósága nem képzelhető el a székely haderő fenntartása nélkül. Ezért a székelyek közösségi szabadságjogainak biztosítása mellett, a családi háztartások terheinek csökkentésére törekedett. Már az első országgyűlésen eltörülte a juh- és

túródézmát.⁶¹ Ugyanakkor engedélyezte a székely paraszti gazdaságok számára oly szükséges szabad és ingyenes sóhasználatot.⁶² Gondoskodása a széki önkormányzatok működésére is kiterjedt. A szabad királybíróválasztás jogának a bevezetése jelentősen csökkentette a székely vezetőjének, a hatalmával való visszaélés a lehetőségeit.⁶³

Miután biztosította a megfelelő gazdasági-jogi keretet a székely katonacsádok terheinek enyhítésére, a fejedelem minden erejével e csoport számbeli növelésére, de legalábbis megtartására törekedett. Először is tiszta képet akart nyerni a székelység demográfiai-társadalmi helyzetéről. E célból 1614. februárjától kezdődően társadalmi csoportok szerint összeíratta a székelységet. A Bethlen lustrá eredményei a székely székekben Aranyosszék kivételével a következő képet mutatták;⁶⁴

Társ.-i csoportok	Család
Főemberek	392
Ló fok	4131
Gyalogkatonák	2877
Szabadosok	3778
Jobbágyok	5068
Zsellérek	3000
Egyéb	950
Összesen	20196

A hadköteles székelységet az összeírás szerint (Aranyosszék kivételével) 10786 család alkotta. A jobbágyokkal és a zsellérekkel kapcsolatos feljegyzések azt is tükrözték, hogy Bocskai óta 6000 székely család került függő viszonyba. E folyamat meggátolása érdekében, Bethlen már az 1614-es évi medgyesi országgyűlésen kiharcolt egy olyan rendelkezést, miszerint „...senki szabad székely el ne köthesse magát, ha ki adta volna is felszabaduljon, és ha mikor szolgálatjuk kívántatik, személyük szerint az hadba menjenek.”⁶⁵

Az 1619. évi gyulafehérvári országgyűlésen kieszközölte a jobbágyá kötött

⁵⁷ Nagy László, i. m. 36.

⁵⁸ Szádeczky 1927. 167.

⁵⁹ CsshÁlvt F. I.9.sz. Hanyag Zoltán, Erdély választott fejedelme Rákóczi Zsigmond, Bp. 1987.

⁶⁰ Demény 1979. 131.

⁶¹ Erdélyi Országgyűlési Emlékek, VI. k. 361.

⁶² Uo. VI. k. 362.

⁶³ Demény 1979. 132.

⁶⁴ Kv Álvt Székely Láda, F. VIII.

56. sz. Imreh-Pataki 1979. 179.

⁶⁵ Szádeczky 1927. 230-231.

székelyek felszabadítását: „Az székelység között való jobbágyágnak csinálása felől való felséged kegyelmes resolutioja szerént tetszett mi nekünk is egész országul, hogy a megyesi gyűlés után, mely 1614. esztendőben volt uterque székelyekből csinált jobbágyokat simpliciter kibocsássák kezekből, és foglaltassák el tőlük. Ennekutána is pedig örökséges székelyt, sub pcena quadrigentorum florenorum jobbágyává ne tegye; sőt még capitalis és criminális dologban is felséged híre nélkül se elfogadni jobbágyul, se eladni, kötni magát, az ki zászló alatt szolgáló székely, szabad ne legyen semmi úton.⁶⁶

Az 1619. évi országgyűlés határozatainak értelmében megkezdődött a jobbágyok felszabadítása. 1623-ban a székely nemesek már arról panaszkodtak, hogy „östől maradt jobbágyok katonának álltak, s családjukat is magukkal vitték, s telkeiket pusztán hagyták. Arra kérték a fejedelmet, hogy legalább katonai szolgálat után, vigyék vissza őket jobbágytelkükre.⁶⁷

A jobbágyorsból való kiemelések, a lófősítések és a nemesítések intenzitása valósággal megváltoztatta Székelyföld társadalmát.⁶⁸ E folyamat eredményét Nagy László hadtörténész a közvetkezőképpen foglalja össze: „Uralkodása végén a lófők és gyalogok száma megkétszereződött, a szegény jobbágyoké pedig mintegy egyharmaddal alább szállott. 1627-ben már a székelyek háromnegyed része teljesített hadi szolgálatot, míg uralkodása elején fele sem.”⁶⁹

Nem ismerhetjük a Bethlen hadjárataiban részt vevő székely katonák létszámát. Annyit azonban tudunk, hogy 1626-ban 8 székely lovas és 8 gyalogos sereg vonult a fejedelem vezetésével, ami Nagy László szerint mindegy 6400-8000 lovast és gyalogost jelentett.⁷⁰

I. Rákóczi György székely katonapolitikája csupán abban különbözött elődjétől, hogy talán Bethlennél is jobban alapozott a székely haderőre. A székelység társadalmi felemelését tükrözik az 1635-ös, Csík, Gyergyó és Kászon esetében pedig az 1643-as összeírás adatai, melyek

összehasonlítva a Bethlen lustrával igen sokatmondóak;

Társ.-i csoportok	Család	
Maros szék ⁷¹	1614	1635
Főember	46	98
Lófő	643	1135
Gyalog	429	2005
Szabados	525	-
Összesen	1597	3238
Gyergyó szék ⁷²	1614	1643
Főember	1	15
Lófő	179	364
Gyalog	114	492
Szabados	221	-
Solymár	9	16
Összesen	523	887

Hiányzik Ditró és Remete összeírása, tehát Gyergyó székben is valószínűnek tűnik a harcképes lakosság megduplázódása.

Társ.-i csoportok	Család	
Csík szék ⁷³	1614	1643
Főember	15	49
Lófő	901	1443
Puskás gyalog	351	1014
Szabados	684	44
Solymár	11	15
Összesen	1917	2565

E három szék adatai alapján megkockáztatnánk azt az állítást, hogy a székely haderő 1614-hez képest szinte megduplázódott, vagyis megközelítette a 20000 főt, ami összehasonlításban a korszak hadseregeivel igen jelentős létszámot jelképez.

Egy másik érdekessége Bethlen Gábor és I. Rákóczi György székely katonapolitikájának a székely lovasság növelésére való törekvés. Mindhárom általunk tanulmányozott szék összeírásában szembeötlő a lófők számának a megduplázása, anélkül, hogy a székely puskás gyalogok száma csökkent volna.

A székely had szerkezetében végbemenő változások kapcsolatban voltak a harmincéves háború hadművészetének alakulásával. A svéd hadsereg megjelenése az európai hadszíntéren, technikai és hadszervezési fölényük nem lehetett hatástalan a Rákócziak

⁶⁶ Erdélyi Országgyűlési Emlékek, VII. k. 517-518.

⁶⁷ Uo. VIII. k. 133-134.

⁶⁸ Vass Miklós, i.m.

⁶⁹ Nagy László, i.m. 37.

⁷⁰ Uo. 38.

⁷¹ Conscriptio 1635.

⁷² Concriptio 1643.

⁷³ Uo.

katonapolitikájára. Az északiak hada, ellentétben más államok zsoldos seregeivel, svédektől szerveződött, s csak a törzsellomány megfogyatkozásakor alkalmaztak idegen katonákat. A hadszervezés és hadkiegészítés a papok által összeírt névjegyzékek alapján történt, akik közül kiválasztották a katonai szolgálatra legalkalmasabbakat, majd lakhelyeik alapján körzetekbe csoportosították őket. A katonai körzetekbe tartozó szabadparaszti csoportok egy része állandóan harcra képes állapotban volt. Ez a nemzeti jellegű svéd hadsereg más harci morállal harcolt, mint az Európában általánossá váló zsoldos haderő.

A svéd had fegyverzet és felszerelés terén is kiemelkedett a 30 éves háborúban részt vevő haderőkkel szemben. Muskétáik könnyebbek voltak, s villa nélkül is lehetett használni őket. A Gusztáv Adolf által bevezetett papírhüvelyek szinte egyharmadára csökkentették a töltés idejét. A lovasságnál elhagyták a rézkarvédőt, és fegyverzetük több más értékét vesztett részét, s bár lőfegyverrel is el voltak látva, fő fegyvernemüknek a kardot tartották, amit eredményesen használtak a gyors lovas-rohamokban. Gusztáv Adolf a tüzéséget könnyű ágyúkkal egészítette ki, melyet két ló is képes volt elhúzni. Ezek a lövegek igen nagy tüzgyorsasággal rendelkeztek: hat lövést tudtak leadni annyi idő alatt, míg a muskétás kettőt lőtt. Fegyvernemi téren a könnyűlovasság került előtérbe, számbelileg azonban a gyalogság volt túlsúlyban.⁷⁴

Nehéz elképzelni, hogy a svédekkel szövetséges Rákócziak ne vették volna észre a hasonlóságot a svéd és a székely had között mind szervezési, mind erkölcsi, mind pedig harcérték tekintetében. Hasonlóság volt a svéd egyházi összeíráson szervezett hadsereg és a székely lustrák feladatköre között. A svéd és a székely sereget egyaránt nemzeti jellege hatotta át, míg az északiakat a nemzeti büszkeség érzése segítette a diadalra, addig a keleti Kárpátok lakóit a nemzeti megmaradásért való küzdelem erősítette. Harcérték tekintetében mind a svéd, mind a székely had felülmúlta a korabeli zsoldos katonai erőket.

I. Rákóczi György már uralkodása kezdetén igénybe vette a székely haderőt. A székely csapatok segítették Matei Basarabot a Vasile Luput a török elleni harcban.⁷⁵ 1636-ban, Rákóczi trónja megtartását a székelyeknek köszönhette. Huszein pasa seregei számbeli fölényben voltak a fejedelem hadaival szemben, ezért az uralkodó azt a parancsot küldte Váradról, hogy ne bocsátkozzanak döntő csatába. Kornis Zsigmond nem tartotta be Rákóczi parancsát, bár tudta, hogy a török lovasság túlsúlyban van velük szemben. Az erőteljes török lovasrohamot visszaverték, és a székely lovasság az oszmán lovasságot megfutamította. A szalontai csata magyar győzelemmel zárult, bár a janicsárok erős tüze a magyarokat is megfutamította.⁷⁶

Az 1644-1645-ös évi Habsburg ellenes hadjárat idején s a székely had szintén I. Rákóczi György legerősebb csapattestét alkotta. A székely puskás gyalogosok azonban nyomasztó fegyverhiányban szenvedtek. Ezért a fejedelem 1644 nyarán elkoboztatta a román hegyipásztorok gyarló puskáit és azokat a székelyeknek adatta.⁷⁷ 1644-ben a húszezernyi had nagyobb része lovasokból állt, 1645-ben pedig 15000 katonájának gyalogságát a székelyek, a lovasságot az erdélyi vármegyék és a székelyek alkották.⁷⁸

A Rákóczi-hadseregnek svéd hatásra való erősítését igazolja az a tény, hogy a hadjáratra 40 ágyút vitt magával, ami óriási teljesítménynek számít a kis erdélyi fejedelemség részéről. Sikeres előrenyomulását és a svéd haderővel való találkozás lehetőségét 1645-ben, megakadályozta a török Porta tiltó parancsa.⁷⁹

II. Rákóczi György is folytatta apja székely politikáját. Uralkodása alatt a székely had első próbatétele az 1655. június 27-i ploiesti-i csata volt. Hogy miként értékelte a fejedelem a székelyek harcértékét, azt csupán a csíki és gyergyói példákkal próbáljuk igazolni; Csíkban 223 székelyt nemesített és 50 gyalogkatonát emelt a lófők sorába, Gyergyóban pedig 97 férfit lőfősített.⁸⁰

⁷⁴ Doberdói Bánkaky József, *A magyar nemzet hadtörténelme*, Bp. 1940, XVI. k. 21-22.

⁷⁵ Uo. 41.

⁷⁶ Uo. 43-44.

⁷⁷ Nagy László, *A bibliás önálló fejedelem*, Bp. 1984. 173.

⁷⁸ Uo. 181.

⁷⁹ Uo.

⁸⁰ Vass Miklós, *i.m.*

A XVII. század második feléből maradt fenn az erdélyi had rendje, vagyis ahogy a kortársak nevezték; *Seregek járásának rendi*; elől mindenkor egyik székely kapitány; de Marosszék, Aranyosszék egyben tudódik. Most megyen elől Háromszék, utána Horváth János, Rácz János seregei. Kővári nemesek, és (Teleki Mihály) puskásim, én zászlóm, én egynéhány németem, utána mezei hadak, utánnok karabélyosok. Urunk puskási, Urunk lobogói, Urunk vezeteki, Urunk hintaja, papé, inasok hintaja, kék szekér, Salis serege, dragonyok, Fejér vármegye, utána Urunk hat társzekere, én lovas szekereim. Bányai uramé, utánnok több vármegyék, Székelység, Urunk gyalogi lövészerszám, munitios seregek. Urunk ökrös élés szekerei, én szekereim, s a több ökrös szekerek rendszerint.⁸¹ Bár ebből a felsorolásból nem tűnik ki a székely had meghatározó szerepe erdélyi had keretén belül, I. Rákóczi György 1644-45-ös évi hadjárata és az 1655-ös évi havasalföldi „Seimeni” felkelés leverése azonban bizonyítja a székelység fontosságát a Rákócziak katonapolitikájában.⁸²

A székely had számára a legnagyobb megpróbáltatást az 1657 és 1661 közötti események jelentették. II. Rákóczi György lengyelországi hadjáratát, majd az ezt követő török-tatár dúlást a kortársak, a történészek, igen sokszíniuen érzékelték. Egy kevésbé ismert kortárs, a gyergyói Ferenczi György Székelyföld e vidékéről így látta az eseményeket; „Immár ez két esztendőben semmi jót nem cselekedhettem, mert az ezer 6 száz 57. esztendőben in Januario megindula Rákóczi György urunk az egész erdélyi haddal és magyarországi hajdúsággal Lengyelországra és többet rontának el háromszáz templumnál, kiknek minden javait elhozván, aláverék őket az lengyelek Tatárország felé, holott az egész hadat mind rabságba ejtvén, maga kevesed magával elszaladván kijöve Erdélybe, az egész hadat, többet harminckét ezernél vünnek el az tatárok, kik között csak nagyságos urak és címeres nemes emberek voltak többen ezernél, az kik most is oda vannak.

És jöve Októberben egy Basa Erdélybe az török császártól, az ki országgyűlést tön

Megyesen és Rákóczit kiküldé Erdélyből 1-a Novembris, de Januariusban is egy más gyűlés lün az kiben más postája jöven az császárnak, kit mikor Rédei elbocsátott volna, Rákóczi Urunk utánnok küdvén leváगतá őket és Erdélyt magának foglalá Februáriusban. És a török mind Havasalföldről, s mind Moldvából kiüzé az vajdákat, kiket Rákóczi Urunk tött volna márciusban. És Rákóczi Urunk az előtti István vajdát bebocsátja ismét Moldvába, de hadát oda veszti és maga alig szalada ki Erdélybe. Az moldvai oláhok kijövenek az gyergyói havasba és mind fejöt és mind medü juhokat elvünek 4 Augusti. Csikból is sokat. Item Augustusban kijö a sok török és tatár Havasalföldről és egész Erdélyt égetik, rabolják, az leányoknak, asszonynépeknek tíznek is többnek is hajókat összekötik és kezeket hátra, s úgy hajtják őket, mint az barmot: vittek azért el Erdélyből rabot kilencvenöt ezret. Ugyan Augustusban Taplocát elégették Gyergyóban az moldvai oláhok. Moldvából Gyergyóba többen három ezernél egy kapitánalja kozák is Ditrót meggyújtják és az gyergyóiak eleikbe állának kevesen, talán harmadfél százan Szárhegyen alól Gábor deák előtök járó és az Jézus kiáltásban eljöve az angyal és úgy megrettenté az moldvai hadat, hogy az oláhokban tizenyolcadfél száz maradt ide, de az gyergyóiakban csak tizenöt esett el és zászlót is 24 nyertek el az moldvaiaktól. Szárhegyen alól egy halomba többet raktak ötödfél száznál, a többit az farkasok, s hollók ölték meg, ezek is 1658. esztendőben lönek Szeptemberben.

Item ezen esztendőben Bercsai Ákos megyen az török császárhoz és az erdélyi fejedelemséget megnyervén gyűlést teszen Segesvárat die 6 octobris az kit fel vön az ország és Jenőt, Lúgost, Karánsebest az törököknek adá Barcsai és minden emberre két-két forintot vetének, még az jobbágyra is, kit fel is szedének adóba a császárnak.

Item Anno 1659 gyűlést teszen Barcsai Úrunk Szászsebesen május és júniusban.

Item gyűlés leszen Besztercén az hol utólag egy-egy for(int) adót rendelének, az kit fel is szedének.

Rákóczi Urunk bejő Erdélybe nagy haddal 1659 die 20 augusti. Bercsai elfut előle Tordánál die 30 Augusti. Rákóczi Urunk Fejérvárra megyen die 4 September és az

⁸¹ Koncz József, *Erdélyi hadak menetrendje a XVII. sz.-ból, Hadtörténeti közlemények 1891. 137-138.*

⁸² Lásd az 1655-ös évi lőfősítéseket és nemesítéseket a Ploiesti-i és a Stroiesti-i táborokban, Vass Miklós, i.m.

ország befogadja örömmel fejedelemségre és az székbe ül.”⁸³

II. Rákóczi György újabb fejedelemsége nem volt hosszú tartamú; szászfenesi csatában súlyosan megsebesült. A haldokló fejedelem 1660. május 23-án Élesden írt levele Csík-, Gyergyó- és Kászonszékek székelyeihez, igen sokatmondó a székely had erkölcsi tartása és nemzeti öntudata szempontjából; „Az seregeknek Istene szerint igazgatván – olvashatjuk a búcsúlevelében – az harcoknak kimenetelit, nem kételkedünk, hogy az tegnapi ügyüknek nem kedvezésével is őfelsége az maga dicsőségét magasztalta úgy, hogy annál tetszetesebb legyen a jövővelünk, a Kegyelmetekben való irgalmas jótette. Kegyelmetek édes hazájához való szeretetének, hozzánk való hűségének tegnap dicséretes jelét adá, mi is vérünk ontásával, a sebeinkkel pecsételtük meg Kegyelmetekhez és az egész ország maradásához való cselekedetünket.”⁸⁴

A szászfenesi vereség után, a székelyek jelentősebb vezéreit Petki Istvánt, Lázár Istvánt és másokat fogságba ejtették, Székelyföldet katonailag megszállták, a közszekelységet pedig hadisarccal sanyargatták.⁸⁵ Időközben Lázár István megszökött fogságból és megszervezte a csíki közszekelyek Barsai- és törökellenes lázadását. A felkelők a csíki Mikó várat elfoglalták, Kálnoky kapitányt fogságba ejtették, Cserei Mihály főkirálybíró pedig meggyilkolták.⁸⁶

Barsai hadai kegyetlenül leverték a felkelést. A fül és orrvágásoknak Kemény János novemberi megjelenése, majd fejedelemmé választása vetett véget. Az új fejedelem oldalán szinte egy esztendeig harcoltak, míg 1661. október 20-21-én a Tolvajostetőnél Ali pasa török-tatár seregei meg nem semmisítették a csíki székely haderőt.⁸⁷

Bár az 1658-as évi csíki lustrában érződnek az 1657-es esztendő tatárabságának emberveszteségei, mégis – szerintünk – tükrözik II. Rákóczi György hadművészeti elképzeléseit.

Az 1658-as évi lustrában tíz lófő század van összeírva 1034 személlyel, melyek közül az egyik században a lófők és főnépek együtt harcoltak. Az összeírásban szerepel még két új (recentes) lovas század 140, illetve 122 katonával és egy gyaloglófej század 189 harcossal. A puskás gyalogok száma viszonylag elenyésző; öt puskás gyalog században 367 székely katona volt összeírva.⁸⁸

Ha az 1658-as évi csíki lustrát – mivel csak ez maradt fenn az 1657 és 1661 közötti időszakból – a székely had kicsinyített másának véljük, cikkor a következő következtetéseket vonhatjuk le II. Rákóczi György katonapolitikájával kapcsolatban;

1.) Míg az 1643-as évi összeírás adatai viszonylagos egyensúlyt jelképeztek a lovasok és a puskás gyalogok között, addig 1658-ig ez az egyensúly megbomlott a lófők javára.

2.) A lovasságnak a gyalogsággal szembeni túlsúlyba kerülése, az erdélyi sereg támadóerejének növelése céljából történt; 1658 és 1661 között a kiváló lovassággal rendelkező török-tatár sereggel szemben csak a gyors székely lovasság vehette fel egyenlő félként a harcot.

3.) A gyalog lófejek serege a 30 éves háborúban megjelenő dragonyosokkal azonosítható, akik mind gyalog, mind lovon kiváló harcértéket jelképeztek.

A székelység óriási véráldozattal került ki az 1657-1661-es évek küzdelmeiből. Apafi Mihály viszonylag békés uralkodása, bizonyos mértékben hozzájárult e katonai potenciál regenerálódásához.

A székely had, melynek harcértékét megsokszorozta a szabadságszeretet a XVII. század végén, a haza védelmében betöltött fontos feladatkörének elvesztésével igen meggyengült. A török-Habsburg szembenállással kapcsolatos dilemmák, kihatottak a székelyek harci moráljára. Idegen hatalmak szolgálatában nem szívesen harcoltak és mindent elkövettek felmentésük érdekében. Eseteink Gyergyóból származnak, de úgy érezzük a folyamat egész székelyföldre kivetíthető. A jelenség megértése érdekében az 1681-es évi összeírásra alapozunk;

⁸³ Ferenczi 1853. 147-149.

⁸⁴ SzOkI VI. k. 228.

⁸⁵ Erdélyi Országgyűlési Emlékek, XII. k. 444-445.

⁸⁶ Uo. XII. k. 48.

⁸⁷ Benedek Fidél, *Tatárbetörés Csíkba*, Kol. 1945. 23.

⁸⁸ Csíkszéki lustra 1658-ból, *Geológiai Füzetek*, Kol. 1911. 15.

– Gyergyói székely századok 1681-ben.⁸⁹

Elekes Péter Uram lovas száza:

- összeírva - 145
- felmentve - 19
- hadköteles - 126

Both Mihály Uram lovas száza:

- összeírva - 131
- felmentve - 18
- hadköteles - 113

Both András Uram lovas száza:

- felmentve - 111
- hadköteles - 90

Gábor Ferencz Uram lovas száza:

- összeírva - 108
- felmentve - 16
- hadköteles - 92

Illyés György Uram lovas száza:

- felmentve - 22
- összeírva - 186
- hadköteles - 164

1681-ben a négy gyergyói lovas- és egy gyalog-században 681 személy volt összeírva, melyből 585 székely volt hadköteles, 96 egyénnek pedig sikerült felmentenie magát. Ezzel szemben az 1685-ös évi összeírásból,⁹⁰ kiderül, hogy az összeírt 723 személy közül csak 293 személy harcolta végig és élte túl az 1683-1685-ös évi küzdelmeket, 56 pedig meghalt a csatában. Ezzel szemben 356-on különböző okokból felmentést nyertek. Rajtuk kívül heten hiányoztak, egy személy „contradicált” a hadnaggyal, egy elveszett, öt pedig katonaszökevénynek volt feltüntetve.

Az 1683-1685 közötti harcokban tehát az összeírt gyergyói székely hadból (723 személyből) még a fele sem (352) vett részt a hadműveletben. Ez pedig a katonai státus értékeinek devalválódását jelentette.

Egy olyan közösség esetében, melynél az erkölcsi tartás és a haza védelmében betöltött fontosság tudata jelentősen befolyásolta a harci értékeket, ezen indítékok megszűnése természetesen befolyásolta a székely had számbeli alakulását.

Az önálló erdélyi fejedelemség megszűnése, illetve a székely had morális válsága kölcsönhatásban voltak egymással; a katonapolitikai erőviszonyok megváltozása lehetetlenné tette a Királyhágón túli magyar államiság életben tartását, a független erdélyi magyar államhatalom megszűnése pedig szükségtelenné tette a népi-, majd a nemzeti alapon szervezett székely had fenntartását. Bár a 90-es években a székelyek részt vettek a Habsburgok különböző háborúiban, harci értékük az új környezetben meg sem közelítette a XVII. század hatodik évtizedéig meghatározó katonai fontosságát.

A székelységnek – mint magyarság katonailag szervezett csoportjának bár igen nagy áldozatot kellett vállalnia a XVI-XVII. századi hadművészeti változásokkal kapcsolatban, a magyarságtudat ereje, a haza és a szabadságszeretet, mind olyan értékek voltak, melyek hozzájárultak a zsoldos értékű és nemzeti jellegű sereg kialakulásához. De-a székely had ebben a formájában csak addig volt életképes, míg nemzeti célokat szolgált.

A SZÉKELY TÁRSADALOM LEGKISEBB EGYSÉGE: A TÍZES

A székelyek történelmét végigkíséri a székely szabadság gondolata. E fogalom jelen van az 1581-es gyergyóújfalvi falutörvényben,⁹¹ számos XVII-XVIII. századi oklevélben,⁹² de megtalálható a gyergyói forradalmárok 1848-as esztendei programjában is.⁹³

Napjaink emberében gyakran megfogalmazódik a kérdés, mit értettek Székelyföld lakói a székely szabadságon? Volt-

⁸⁹ *Conscriptio 1681.*

⁹⁰ *Conscriptio 1685.*

⁹¹ *Sz Okl V. k. 124-128.*

⁹² *CsszÁlvt. F. I. Gyergyószentmiklós város levéltára és F. 26. Gyergyószék levéltára*

⁹³ *CsszÁlvt F. 26. 992. sz.*

e reális valóság alapja ennek a féltve őrzött történelmi-jogi fogalomrendszernek?

Szabó Károly, Connert János, Szádeczky Kardoss Lajos, Egyed Ákos, Demény Lajos és Imreh István kutatásai bebizonyították,⁹⁴ hogy a székely szabadság fogalmához kapcsolódott a székely önkormányzat szervezete. A székely önkormányzat pedig kiterjedt a szabályalkotási jogra, vagyis a széki- és falutörvényekre, illetve arra a módra, hogy a székely közösségekben, a székekben, főleg pedig a faluközös-ségeken, a közösségek tagjai miként szervezték meg közösségi életüket, hogyan próbálták megakadályozni a külső erők beavatkozását közösségük önszerveződő világába.

Historikusaink a székely önkormányzati intézményeket legtöbbször a területi-szomszédsági szerveződés szemszögéből közelítették meg, holott a székelység volt az egyetlen magyar törzs, melynek nemzeti szervezete, bizonyos módosulásokkal, a XVI. század közepéig fennmaradt, s így ennek legkisebb egysége, a tízes „mikrovilág”-val nem nagyon foglalkoztak. Pedig a tízes területi szervezatként is továbbélt a XX. század közepéig.

Dehát miként jutunk el a nemzetségtől a tízesig?

Forrásaink – bár töredékesen – a XVI. században feltűntetik a székely nemzetségeket, illetve ágakat, melyek a következők:⁹⁵

Halom nemzetség ágai:

- Görgy ág
- Péter ág
- Halond ág
- Názán ág

Örléc nemzetség ágai:

- Bud ág
- Szovát ág
- Seprőd ág
- Ecken ág

Jenő nemzetség ágai:

- Szomorú ág
- Új ág
- Boroszló ág
- Balácsi ág

Medgyes nemzetség ágai:

- Medgyes ág
- Dudar ág
- Kürt ág
- Gyáros ág

Adorján nemzetség ágai:

- Telegd ág
- Pozson ág
- Vácmán ág
- Vaj(a) ág

Ábrán nemzetség ágai:

- Nagyág
- Gyerő ág
- Új ág
- Karácson ág

A székelység letelepedésekor a megszállandó területet ágak szerint vette birtokába. A székelyföldi falvak morfológiai szerkezete és a rendelkezésünkre álló forrásanyag arra engednek következtetni, hogy az ágak tízesekre voltak felosztva, melyek osztódás révén a XIII-XVI. századig fokozatosan kialakítják a szomszédsági falut.

Feltételezésünk igazolásához, hipotézisünk érvényesítéséhez, az inverzió módszere mellett, a tízesek feladat-körének az ismerete segíthet hozzá. Ezek a következők voltak.

A XVI-XVIII. századi okleveles forrásanyagból kitűnik, hogy a székely falvak közföldjei, erdői, legelői a tízesek tulajdonában voltak. A földosztás – a szántóföldek és a rétföldek időszakos felosztására gondolunk – és a birtokviszonyok rendezése is a tízesek hatáskörébe tartozott. Így például 1589-ben Száldokon, a Varga utcában, vagy szerben, csakis a tízes engedelmével lehetett rétföldet foglalni. Mivel Szabó Tamás a tízes engedelmével nélkül kaszált két kalangyára valót, tettéért a szék elé citálták.⁹⁶ Ugyanabban az évben a bögöziek Csomortán tízese megtiltotta Farkas Ferenc, Bögözi András, Fekete Lukács és Bencze Péter számára a fa- és

⁹⁴ Szabó Károly, *Székely Oklevéltár általa szerkesztett kötetei*, Connert János, *A székelyek intézményei*. Kol. 1901, Szádeczky 1927, Egyed 1981, Demény 1976, Imreh 1973, Imreh-Pataki 1979, Imreh István, *A törvényhozó székely falu*. Buk. 1984

⁹⁵ Endes 1938. 40., Györffy György, *A székelyek eredete és településük története*. A magyarság keleti elemei. Bp. 1982. 18. története. A magyarság keleti elemei Bp. 1982. 18.

⁹⁶ Sz. Okl. Új sorozata. I. k. Buk. 1983. 35

parlagmaosztásból való részesedést.⁹⁷ Ugyancsak 1589-ben a homoródszentmártoni altizesbeliek visszatérítik Mák Gergely feleségét, aki a tízes szabad nyomására hajtotta állatait.⁹⁸ 1590-ben a farcádfalvi feltizesbeliek beperelik farcádi Albert Gergelyt, aki nem elégedett meg a feltizes által kiosztott földdel és erőszakkal területet foglalt a feltizes részéből, melyet búzával be is vetett. Válaszképpen a feltizes két tagja – név szerint Vajda György és Máthé Balázs – bosszúból learatták Albert Gergely búzáját. Az erőszakos fogláló azonban megtámadta őket, és visszavette tőlük a termést.⁹⁹ 1590-ben Albert Gergely ismét bevetette a feltizesbeliek földjét, melyet a tarló szabadítása előtt aratott le és hozott el, a tisztartó híre nélkül.¹⁰⁰ Ugyanezen per alkalmával megtudjuk, hogy a Hont hegynek nevezett tilalmas helyet „az Farchád falva felosztott tízes számára, öt tízesre.”¹⁰¹

A tízes birtokviszonyokat szabályozó feladatkörét az 1639-es évi csíkszentmihályi falutörvény is igazolja, melyben többek között a következőket olvashatjuk: „Továbbá elhatároztuk, hogy sem Nyíresben, sem egyébütt lévő kaszálókon, sem nyílszántó földeken a falu tudta nélkül semmit el ne zálogosítson, vagy másként el ne idegenítsen anélkül, hogy a helység tízesének azt ne mondta volna.”¹⁰²

A tízes birtokszabályozó szerepével a XVII-XVIII. századi Gyergyószentmiklóson is találkozunk. Így például 1693-ban a helyi tízesek igen sok egyéni foglálást változtattak vissza közföldekké; a két alsó tízes a Fejér patak, a két középső tízes Károly vesze, míg a két felső tízes az Oláh bükk nevű szántóföldeket veszik vissza foglálóiktól.¹⁰³ 1747. július 20-án Gyergyószentmiklós két középső tízese Berecz Ferenczet, Márton Jánost és Zöld Imrét a már említett Károly vesze nevű terület felszabadítására kényszerítik.¹⁰⁴

A tízes egyik legfontosabb feladatköre tehát a nyílföldek kiosztása, az erőszakos

foglalások megakadályozása, illetve a közföldek biztosítása volt. E feladatkör említése a későbbi időszakban is előfordul. Így például a gyergyói falvakban mind az 1921-es évi, mind pedig az 1945-ös esztendei földreform végrehajtása a tízesek keretében valósul meg.¹⁰⁵

A tízes a kisközösség állattartását is irányította. A XVIII. század eleji Gyergyóremetén, a Varga János elleni per alkalmával megtudjuk, hogy a tízesnek külön havasa volt, ahol a közösség esztenatársasága megszervezte a pásztorfogadást és az állatok legeltetését.¹⁰⁶ Sőt ugyanebből a dokumentumból a tízesek tulajdonában lévő fűrész és lisztelő malmokról is értesülünk, ahol a tízesbíró beosztása szerint vágták a deszkát és őrölték a gabonát.¹⁰⁷

A tízes részt vett a közmunkák megszervezésében is. Az 1581-es évi gyergyóújfalvi falutörvény 6. articulusa arról olvashatunk, hogy „ha valahol a falu határában, vagy a falu között gonosz sár vagyon és annak megtöltése vagy a tízesre néz...”¹⁰⁸

Eddigi adataink gazdasági-közigazgatási egységként mutatták be a tízest. Emellett azonban katonai feladatkörét is feljegyezték. Egyed Ákos a székelyek hadszervezetéről írva megállapítja: „A hadszervezet a településszervezetbe épült bele. A falvakat tízes részekre osztották, eredetileg kétségkívül katonai szempontokat követve. A falvankénti tizedből való katonák alkották a hadszervezetben a tizedeket, amelyeket falvak szerint, vagy falucsoportonként századokba egyesítettek, majd ezeket nagyobb alakulatokba vonták össze.”¹⁰⁹

Mivel magyarázható a katonai és a gazdasági-közigazgatási feladatkör összefonódása?

A magyarázatot a nemzetségi szervezet késői fennmaradásában kell keresnünk. A nemzetségen belüli ágak ugyanis tízesekre voltak felosztva, melyeknek fő feladatköre tíz katona biztosítása volt. Letelepedésük is tízesek szerint történt. Lagalábbis ezt

⁹⁷ Uo. 80.

⁹⁸ Uo. 92.

⁹⁹ Uo. 175-176.

¹⁰⁰ Uo. 175-176.

¹⁰¹ Uo. 175-176.

¹⁰² Sz Okl. VI. k. 66.

¹⁰³ CsshÁlvt F. 26. 34. sz.

¹⁰⁴ Uo.

¹⁰⁵ CsshÁlvt F. 143.

¹⁰⁶ CsshÁlvt. F. 26. 11. sz.

¹⁰⁷ Uo.

¹⁰⁸ Sz Okl. V. k. 124-128.

¹⁰⁹ Egyed Ákos, Székely hadkötelezettség és hadszervezet különös tekintettel a XVI. századra. Székely felkelés 1595-1596. Buk. 1979. 49.

XVI. századra. Székely Felkelés 1595-1596. Buk. 1979. 49.

bizonyítják Bartalis Ágost¹¹⁰ és Vámszer Géza¹¹¹ Csík vidéki kutatásai, de ezt igazolja Kölonthe Béla állítása is, miszerint a gyergyói földek irtása a tízesek szerint történt.¹¹² Megállapítását Ferenczi György XVII. századi regestrumának szövege is megerősíti, mely szerint „minden tízesből fejszével tartoznak.”¹¹³

Ha ezeket az adatokat összevetjük a székely falvak morfológiai típusaival, az agrártelepülések szerkezeti felépítésével, illetve a nemzetségi szervezet máig is csökevényesen fennmaradt formáival, nem nehéz rájöttünk arra, hogy a tízesekből jött létre a székely falu. A folyamat kapcsolatban volt a túlsúlyban pásztorkodó életmódról a földműves életmódra való áttéréssel. A XIII. században és a XIV. század elején a tízes agrártelepüléssé alakult át, ahol részben a szomszédsági kapcsolatok kerültek előtérbe. Az 1332-1337-es évi pápai tizedjegyzék¹¹⁴ – a dokumentumban említett 168 egyházközség (egy egyházközség több falut is magába foglalt) – a székely falurendszer kialakult állapotára utal.

A székelység katonai életmódja, területi zártága, főleg pedig az a tény, hogy a székelység nemzetségi szervezetei sem a belső, sem a külső erők nem bomlasztották annyira, mint a magyarság más csoportjait, a tízesrendszer késői fennmaradását eredményezte. A tízes, bár beleolvadt a faluba, szinte a XX. század elejéig megtartotta önkormányzatát az agrár-településen, vagyis a szomszédsági falun belül.

A tízes nemcsak a települések kialakulásához, hanem ezek bővítéséhez is hozzájárult. Így például gyakran a nagyobb rokonságot alkotó ifjú nemzedék, mikor új területet tett irtás, vagy mocsárlecsapolás útján lakhatóvá, új tízesnek rakta le az alapjait. Így növekedett a Gyergyószentmiklóst alkotó tízesek száma háromról hatra,¹¹⁵ de így jött létre Csutakfalva és Eszenyő tízese

Gyergyóremete lakosságának kirajzása, vagy Borzont és Alfalu népességének a kitelepedése révén.

A tízes hatáskörének az első jelentősebb csorbulását a katonai funkció elvesztése jelentette. Ez a székelyek fejenkénti kötelezettségének a bevezetésével jelentkezett. Következésképpen a tízesbíró is elvesztette tizedesi katonai beosztását.

Gazdasági jelentőségét a közösségi tulajdon késői fennmaradásának is köszönhette. A faluközösségi földek időszakos újrafelosztása, illetve a közföldek védelmének a szüksége még hosszú ideig fenntartották a tízesrendszert. A magántulajdon általánosodása, a közföldek felosztása és áruvá válása, a XIX. század végén és XX. század elején tovább csökkentették a tízesek hatáskörét, olyannyira, hogy napjainkban csupán ezen intézmény csökevényével találkozunk. Bár a forma a XX. század végére elvesztette tartalmát, a tízesek nevei, a hozzájuk fűződő hagyomány, tovább gazdagítják a forrásaink által kialakított képet. Csík, Gyergyó és Kászon vidékén napjainkban sincs olyan település, mely pontosan körülhatárolható tízesekből ne állna. Ezek a következők:¹¹⁶

Gyergyóalfalu: Feltíz, Középtíz, Altíz, Dérlő, Borzont.

Gyergyóújfalva: Alszeg, Kosza, Fenyés, Vészágó, Katorzsa, Gálfalva.

Gyergyócsomafalva: Alszeg, Horcsok, Inceloka, Kakas, Kosza, Szászfalu.

Gyergyóremete: Alszeg, Fenekalja, Túlamaros, Eszenyő, Csutakfalva.

Gyergyószentmiklós: Felső-Feltizes, Felszeg, Középszeg, Várszeg, Békény menti Alszege-tíz, Fazekas, Meszes, Bányász utcai Alszege-tíz.

Csík-szentkirály: Kéncseszeg, Poklonfalva, Tiva, Kövecs, Templom.

Csík-szentimre: Sándorszeg, Pálszeg, Tenkeszeg, Oltelve, Alszeg, Felszeg, Bedecs.

Csík-szentsimon: Bolhaszeg, Kútszeg, Kápolnaszeg.

Csatószeg: Felső-tíz, Templomalja, Nyomás, Csutak.

Tusnád: Szerethszeg, Bolyalja, Közép, Alszeg.

¹¹⁰ Bartalis Ágost Adatok a székelyföldi tízesek megismeréséhez. Csíki Lapok 1933. 19 és 21. sz.

¹¹¹ Vámszer Géza, A székely vagyon és földközösség. Az erdélyi Múzeum Egyesület Emlékkönyve. 1939. 57.

¹¹² Kölonthe 1910. 46.

¹¹³ Ferenczi 1853. 120.

¹¹⁴ Magyar Országos Levéltár. Bp. Pápai tizedszedők

másolatai... Monumenta Vaticana, Series Prima, Tomas Primas. Pápai tizedszedők számadásai 1281-1475.

Bp. 1887. 1/2, 116, 132, 133.

¹¹⁵ Kölonthe 1910. 114.

¹¹⁶ Bartalis Ágost, i. m., Endes 1938. 41-43. Tarisznyás Márton, Gyergyó történeti néprajza. Buk. 1982. 209.

Csikkozmas: Felszeg, Bodrog, Alsó-tízes, Felső-tízes, Közép-tízes.
Csik-Csekefalva: Felszeg, Középszeg, Alszeg.
Csik-Szentmárton: Alszeg, Felszeg, Középszeg.
Csik-Bánkfalva: Altízes, Martonos, Simószeg, Ittkétfalva, Kotormán.
Csikszentgyörgy: Körösményfalva, Jenőfalva, Háromtízes (Gálok, Lacok, Czikók)
Csikmenaság: Pottyond, Felszeg, Középszeg, Alszeg, Újfalu.
Mindszent: Boroszló, Nagyok, Józsák, Ambrus, Hosszúaszó.
Csikszentlélek: Boroszló, Alszeg, Fitód.
Csik-Csomortán: Alszeg, Felszeg.
Csik-Madéfalva: Vargaszeg, Patakelve, Alszeg, Középtízes.
Csik-Szentdomokos: Szedloka, Garadosalja, Sólyomkő, Rézalja
Csik-Szentmihály: Ajnád, Alszeg, Tókeszeg, Cibrefalva, Csegafalva.
Kászonújfalu: Felszeg, Középszeg, Alszeg, Ajnád, Vasmat, Hermánszeg.
Kászonjakabfalva: Alszeg, Tolcson, Buta, Borvízpaták.
Kászonimpér: Fenyőalja, Vízága, Tekerő, Bakmáj, Dobo.
Kászonfeltíz: Kővár, Véresszer, Pápaország, Veresmart, Mezőáltál, Gyöngyös.

A tízesek névanyagát figyelve, nem nehéz rájönnünk arra, hogy nagyrésztük személynevekből, vagy földrajzi sajátosságokból eredeztethető.

E nevek kutatása, úgy véljük, sokatmondó lehet a székely eredetkutatók számára is, hiszen – akárcsak a nemzetség és ágnevek – e népcsoport magyarságát eredetében is igazolhatják.

A székely tízesekkel kapcsolatos forrásaink a következő gondolatok és következtetések megfogalmazására készítettek:

1) A tízesek alkották a székely ágak, nemzetségek alapját. A nemzetségi szervezet és a katonai életmód következtében, a székelyek tízes csoportokban telepedtek le. A tízeseknek nemcsak a falurendszer kialakításában, hanem a falvak növelésében is fontos szerepük volt.

2) A tízes vérségi (rokoni) kapcsolatokon alapult, mely fokozatosan alakult át területi egységgé.

3) A tízes közösségének katonai feladatköre a XVI. század végéig abban állt, hogy a közösség tagjai – kezdetben vérségi, később részben területi egységként – tíz katonát voltak kötelesek a mustrára, táborba, vagy a hadba küldeni. A tízest tehát 20-50 család is alkothatta. Nevét katonai kötelezettségéből – tehát tíz katona biztosításából – származtathatjuk.

4) Bár a korai időszakban a tízesben a katonai funkció dominált, már kezdettől fogva jelentős volt gazdasági – közigazgatási feladatköre, mely nem a letelepülés utáni időszakban alakult ki, hanem az azt megelőző korszakban.

5) A tízes a faluban bizonyos gazdasági közösséget alkotott – hisz a korai idősakra jellemző közös irtás, a tízes közös esztenatársasága, a közös legelő, valamint a közösség lisztelő, illetve fűrészmalmai – egymásrautaltságot jeleztek a termelésben.

6) Jogi egységet is jelentett, hiszen csak az ő tudtával lehetett a területén lévő földet elzálogosítani, vagy elidegeníteni.

A múlt bűvára számára közösség-megőrző és közösség-szervező feladatköre tűnik példaadónak. A tízes önszerveződő közösségi ereje Székelyföld lakosságának többször is erőt adott az önfenntartást vállaló újrakezdéshez.

ÉLETMÓD ÉS TÁRSADALOM

Erdély keleti részén és az Aranyos folyó mentén fekvő vidéket a feudalizmus korában Székelyföldnek nevezték, mely elnevezés napjainkban is általános. A középkori „Terra Siculorum” területét Connert János a századforduló szász történésze (Aranyosszék kivételével) a következőképpen határozta meg: „Magába foglalja a Keleti Kárpátok lejtőit, a termékeny Háromszéki, Csíki és Gyergyói síkságot, a Háromszéki, Baróthi, Hermányi és Hargita bércnek a területeit, valamint a két Küküllő, Nyárád és a Maros völgyének egy részét.”¹

A székelység történetével foglalkozó szakemberek, név szerint Benkő József, Benkő Károly, Szabó Károly, Connert János, Szádeczky Kardoss Lajos, Endes Miklós, Demény Lajos, Egyed Ákos, Imreh István, Jakó Zsigmond, Magyarai András és sokan mások, kutatásaik során bemutatták, hogy a székelység társadalm szerkezete nem volt azonos Erdély többi vidékeinek társadalmával. A társadalm szerkezeti különbségek azonban szoros kapcsolatban voltak a székelyek életmódbeli sajátosságaival. A nemzeti szervezettel késői fennmaradása, a sajátos székely rendiség² és a székelyek hadszolgálati kötelezettségei mind olyan tényezők voltak, melyek meghatározták a székely közösségek mindennapjait, a „comunitás” tagjai közötti kapcsolatrendszert, valamint a központi hatalom intézményeihez fűződő viszonyulást. Az életmódbeli sajátosságok és a székely valóság között tehát szoros kapcsolat létezett. A következőkben a különböző korszakoknak megfelelő életmódbeli sajátosságok bemutatására törekszünk.

A XI-XIII. századi Székelyföldön a helyi társadalmat a nemzeti szervezettel és a katonai életmód jellemezte. E két tényező alapvetően meghatározta a székely telepek helyét, jellegét és formáját. Mivel a székelység fő feladata a határok őrzése volt, az első telepök állandó összeköttetésben voltak a

magasabb helyeken elterülő és kőfallal megerősített őrhelyekkel, melyek Csík és Gyergyó helynévanyagában napjainkban is a vár nevet viselik. Így például Gyergyószentmiklós első lakhelyei a Both vára környékén terültek el, a település csak fokozatosan húzódott le a mai Békény patak folyása mellé. Hasonlóképpen Csíkmadaras első telepei is fenn voltak a fejedelem kertjénél, hiszen ott, ahol a jelenlegi falu fekszik, valamikor vadvizes üveres terület volt. Bartalis Ákos, a csíki településtörténet kutatója felismerte, hogy a legtöbb csíki falu határában, a hegyoldalokon és a fentfekvő völgyekben a korábbi ottlakás nyomai máig is láthatók. Az első székely telepök emlékét és helyét a tízesek is őrzik. Nyomaikat napjainkban is megtalálhatjuk Székelyföld agrártelepüléseiben. A tízes fő feladatköre tíz katonai biztosítása volt. Emellett a gazdasági élet megszervezése is hatáskörébe tartozott. Élén a tízesbíró állott, aki a háborús időkben tízedesként vezette a tízes tagjait. A lakosság fokozatos növekedésével már a XIII. században a tízesek mai típusú agrárfalvakká alakultak. A XIV-XVI. századokban egy falu már három-négy tízest is magába foglalhatott. A székely falun belül azonban a katonai életmód következtében a tízes továbbra is megőrizte belső önkormányzatát. Így például még a múlt században is külön határőrrel, határőrrel, hajtóval rendelkeztek, tagjai pedig külön eszterinatársaságot alapítottak, saját erdőjük és legelőjük volt. A tízes, mint területi, katonai és gazdasági egység, szoros kapcsolatban volt a korabeli életmóddal. A többi magyar törzsről a IX-X. században jellemző téli-nyári szállás nyomai a XI-XIII. századi Székelyföldön is kimutathatók. Vámszer Géza a két világháború közötti időszakban a csíki helynévanyagban felfedezte a kettős szállás nyomait. Gyergyóra vonatkozó forrásanyagunk is a kettős szállás maradványait őrzi. Még a XIX. századi okleveleink is arról emlékeznek meg, hogy a nyári időszakban a falvak állatállományának egy részét a településektől igen távol fekvő (20-40 km), de még a faluhatárhoz tartozó havasokon tartották.

De hát mit is jelentett a téli-nyári szállás fogalma? A téli-nyári szállás rendszerén belül a téli szállás a falumagot és a földművelésre alkalmas területet jelképezte. A szántás-vetés

¹ Connert János, *A székelyek intézményei*. Kol. 1901. 5.

² Györffy György, *A székely társadalom. Tanulmányok a parasztság történetéhez*

Magyarországon a 14. században. Bp. 1953. 104-107.

befejezése után késő tavasszal, vagy kora nyáron a férő lakosság nagy része az állatállománnyal a távolabbi havasokban telepedett le, ami az ún. nyári szállást alkotta. Ősszel az éghajlat lehűlésével ez a népesség ismét visszatért a téli szállás területére. Míg a téli szállás lakóterületét a házak alkották, addig a nyári szállás területén sátorban laktak, amit az Orbán Balázs által is feljegyzett, és a gyergyóújfalvi hagyományban is szereplő sátorváros említése is jelez.

Az 1332-es évi pápai tizedjegyzék a székely falurendszernek egy igen fejlett állapotára utal, ami a XII-XIII. századi agrártelepülések megszilárdulását is bizonyítja. Ettől az időponttól tehát a földművelés képezte a lakosság fő foglalkozását. Bár az állattartásnak a Székelyföldön továbbra is igen nagy szerepe volt a gazdasági életben, a székely gazdaságokban e foglalkozási ág mégiscsak háttérbe szorult a növénytermesztéssel szemben. Foglalkozás szerint tehát a székelység a parasztság kategóriájához tartozott. Jogilag azonban a székely földműves nem azonosítható a középkori paraszttal. Werbőczy törvénykönyve szerint „a székelyek kiváltképpen való nemesek...”³ Hasonlóképpen fogalmazott Oláh Miklós is, aki leírta, hogy a székelyek „mindnyájan nemeseknek kívánják magukat tartani és nagyon ügyelnek, hogy a szabadság azon kiváltságával éljenek.”⁴

Verancsics Antal már a nemesség jellegét is megmagyarázza: „nemességük, mellyel mindnyájan közösen élnek, habár ekét, vagy kapát forgatnak is”.⁵

A székelységnek a középkori források által bemutatott társadalmi státusát Szádeczky Kardoss Lajos a következőképpen foglalta össze: „A székelység (siculitás) különleges jogalanyiség volt, mely a székely vérből való származást és azzal járó jogok összességét jelentette. Hasonló, de más, mint a magyar nemesség: más, mint a kunság, járság szintén nemesi szabadsága. Veleszületett nemzetségi jog, melyet a székely nemcsak szülőföldjén élvezett, de nem vesztett el, hanem magával vitte, ha máshová költözött is. Ha székelységét igazolta, a magyar korona területén máshol is székely jogokat

gyakorolhatott”.⁶ A jeles székely történész e jogalanyiség lényegét is megmagyarázza. „Nem volt köztük jobbágy, szolgarend. Személyével mindenki szabadon rendelkezett, szabadon költözhetett, nem volt röghöz kötve. Bírói ítélet nélkül nem volt letartóztatható, csupán tettenkapás esetén.”⁷

A székely közösségre vonatkozó jogi státus a XV. században fokozatosan megváltozott. 1499-ben II. Ulászló kiváltságlevele már különbséget tesz a nem nemes és a nemes székelyek között,⁸ ami már önmagában is életmódbeli változásokat jelez. A XIV. századi Székelyföld társadalmi szerkezetében már jelen vannak a sajátos katonai-rendi társadalom alapelemei. Így például az 1339-ben jelzett „tria genera sicularum” a székely társadalomnak primorokra (főnépekre), primipilusokra (lófőkre) és pixidáriusokra (gyalogokra) való felosztását jelzi.⁹ 1407-ben pedig már földönlakókról történik említés,¹⁰ hogy aztán a XV. század végén és a XVI. század elején megjelenjenek a jobbágyok és a zsellérek kategóriái is, akik tovább szélesítették a sajátos székely struktúra skáláját. Ezek a csoportok az 1848-49-es forradalomig a székely társadalom alapkategóriáit alkották. Az általános társadalomképletet még kiegészítik az idegenek, helyenként pedig a kialakuló polgárság csoportjai. A következőkben tehát e sajátosan tipikus kategóriák életmódjának a bemutatására törekszünk.

Primorok

A primorok (főnépek) a székely társadalom vezető rétegét alkották. A székely katonai vezetőkből és a széki közigazgatás irányítóiból alakultak ki. Jelenlétükkel már a XIV. században találkozunk, reális hatalomra azonban csak a XV. század második felében és a XVI. században tesznek szert. Ekkor ugyanis már egyre jobban hasonlítanak a vármegyei nemességhez, a XVIII. századtól kezdve pedig a mágnások csoportjához. Számukra az életmodellt, vagyis a társadalmi magatartásmintát a nagynemesség alkotta.

³ Werbőczy István Hármaskönyve. Bp. 1897.

⁴ Olahus Nicolaus, Hungaria-Athila. Bp. 1938. XVIII. 71-72.

⁵ Verancsics Antal, összes munkái. Pest 1857. I. k. 144.

⁶ Szádeczky 1927.

⁷ Uo.

⁸ Szádeczky 1927. 58., Jakó 1979. 19.

⁹ Szádeczky 1927. 57., Jakó 1979. 19.

¹⁰ Jakó 1979. 19.

Társadalmi státusuknak három alappillére létezett:

1.) a nagy kiterjedésű birtokokhoz fűződő jobbágytartás

2.) a székely had vezetésében betöltött szerepük

3.) a székely közigazgatásban elfoglalt helyük.

A székely főnépek társadalmi helyzete koronként, főleg pedig helyenként változott. Míg ez a csoport a XV. században és a XVI. század elején a központi hatalom gyengeségeit kihasználva erősíti meg hatalmát a székelységeen belül, addig a XVI. század második felében az erdélyi fejedelmek segítségével folytatják a birtokszerző és jobbágyyszerző politikájukat. Ebben az időszakban ugyanis a szabad székely község is teljesen alárendelődik e társadalmi rétegnek. A XVII. században – főleg pedig Bethlen Gábor és a Rákócziak korában – ez a csoport elveszti birtokainak és jobbágyainak egy részét, ezzel szemben megerősödik a hadvezetésben és a közigazgatásban betöltött szerepe. A Habsburg hódítás után e réteg tagjai grófi, bárói címeket kapnak, ugyanakkor megőrzik a székely közigazgatásban elfoglalt helyüket. Katonai szerepkörüket azonban fokozatosan elveszítették. Bár a határőrezredek felállítását követően (1762-1764) a határőrkatona vidékeken a katonai szerepkör vállalása nem volt számukra kötelező, tagjai mégis a katonai rangok megszerzésére törekedtek. E tisztségek betöltése azért volt fontos számukra, mivel nem akarták elveszíteni a székely közigazgatásban addig betöltött szerepüket, hiszen a határőrkatona vidékeken a katonai hatóság adminisztrációs feladatkört is betöltött.

A XVIII. század második felétől kezdve ezt a réteget is áthatja a polgárosodás eszméje, hiszen tutaj-, gabona- és borkereskedéssel is foglalkozik, termelésben pedig, bár jobbágy munkaerőt alkalmaz, mégis felismerhetők az eredeti felhalmozódás alapelemei. Különbség volt a marosszéki, háromszéki, valamint a csíki és gyergyói nemesség között is. Míg az előbbieknél jelen volt az ún. Döbrögi típus, mint ahogy azt a Telekieknek a gyergyói tutajosok elleni kegyetlenkedései is bizonyítják. Gyergyóban azonban mind a szentmiklósi, mind a remetei közösségek sikerrel szállnak szembe a

hatalmaskodó Lázár család tagjaival. Bár e réteg életmódjában a mágnásokkal sok hasonló vonás létezett – a vadászat kultusza, a vezetésre való termettség igénye – tagjainak kis száma, valamint a szabad székelység gazdasági – politikai ereje megakadályozta őket a vármegyei nemességhez hasonló hatalom kiépítésében. Ez a csoport tehát az életmódbeli sajátosságokat tekintve teljesen elütött a székelység többi csoportjaitól. Következésképp a faluközöspég is igyekezett kiszorítani őket a falu vezetéséből. A falu politikai életére gyakorolt nyomásuk azonban szinte állandó, melyet jeles történésszünk Imreh István a székely falujegyzőkönyvekben vél felfedezni. Mivel nem tartoztak a faluhoz, ők a jobbágyok feletti ún. földesúri joguk érvényesítésével próbálták beleszólni a faluközösség életébe. Másrészt azonban a faluhatárokon fekvő nagy kiterjedésű szántóik, legelőik, havasaik, fűrész- és lisztelő malmaik is arra kényszerítették a faluközösség tagjait, hogy számon tartsák a hatalmaskodó nagyúr. Így például a Lázároknak 15 fűrész- és lisztelő malmuk volt Ditróban, de megközelítőleg ugyanennyi fűrészszel rendelkeztek Gyergyó többi településén is. Kivételt csupán Újfalú és Remete képezett. A határőrezredek felállítását követően a nagynemességnek a faluközösségekre gyakorolt hatása igen megcsappant. Ettől az időszaktól kezdve a földesúr tilalmas helyeit sem tartották tiszteletben. „Vagyon az Exponens gróf urak önagyságoknak itt a ditrói határon egy halászó helyek Várhegy felől a Maroson” – olvashatjuk az 1773-as évi összeírásban – ... mely halászó helynek, míg a katonaság bé nem jöve igen nagy tilalma volt, az urasság híre nélkül senki sem mert halászni, de most már a katonák néhánkor halásznak, nem félnek senkitől.”¹¹ A következő időszakban a gyergyószentmiklósiak be is perelik és épületei lebontására, valamint kártérítés fizetésére kényszerítik a Lázárokat, ami a katonavidékeken a nemesi hatalom további csökkenését jelképezte.

Ármálisták (egytelkes nemesek)

székely társadalom másik kategóriáját az ármálisták, vagy egyházhelyi nemesek alkották. Legtöbbször szabad székely

¹¹ K Álv Lázár család levéltára. 1773-as évi összeírás

családokból származtak, nemességüket pedig kiváló katonai képességeikért kapták. Bár a falu társadalmának legrangosabb kategóriáját alkották, életmódbeli sajátosságait tekintve erre a csoportra már a paraszti termelőmunkában való részvétel jellemző. Sőt olyan esetekkel is találkozunk, amikor a jobbágyok nagyobb és jobb minőségű területekkel rendelkeztek mint az ármálisták. Példának okáért bemutatjuk a szárhegyi és az újfalvi egytelkes nemes, valamint néhány jobbágycsalád anyagi helyzetét az 1750 illetve az 1762-es évi összeírások alapján:

Gyergyószárhegy egytelkes nemesi 1750-ben ¹	Birtokainak nagysága		Állatállomány		
	köböl	hold	igás állat	tehén	juh
1. Gencsi Ádám	20	10	6	2	12
2. Gurczó Mátyás	26	13	4	2	8
3. Csíki János	17	8.5	1	1	1
4. Csíki Jakab	1	0.5	-	-	-
5. Bajna György	6	3	1	-	-
6. Páll János	5	2.5	2	-	3
7. Simó István	8	4	3	-	4
8. Simó Antal	-	-	-	-	-
Gyergyóújfalu egytelkes nemesi 1762-ben²					
1. Mihálydeák István	16	8	2	1	16
2. Mihálydeák Ferenc	12	6	2	1	-
3. Mihálydeák Péter	4	2	2	-	-
4. Mihálydeák József	26	13	5	2	10
5. Kastal József	6	3	2	1	3
6. Kastal János	8	4	2	1	1
7. Kovács István	12	6	2	1	-
8. Kovács János	6	3	4	2	1
9. Kovács György	3	1.5	-	-	-
Néhány gyergyószárhegyi jobbágy család 1750-ben					
1. Fazakas Ferenc	36	18	10	4	48
2. Fazakas István	28	14	10	-	60
3. Farkas Tamás	72	36	2	2	7
4. Kolcsár Tamás	32	16	17	1	30
Néhány gyergyóújfalvi jobbágycsalád 1762-ben					
1. Erszényi Péter	12	6	2	-	-
2. Erszényi Karácsony	17	8.5	3	2	3
3. Szöcs Pál	10	5	2	1	4
4. Szöcs László	20	10	2	1	6

Ez a csoport a faluhoz tartozott és részt vett annak vezetésében. Sőt közülük került ki a legtöbb széki tisztviselő, vagy más néven asszeszor. A közigazgatásban elfoglalt helye tehát kárpótolta szűkös anyagi helyzetét. Bár büszke volt nemességére, lakása, épületei,

viselkedésmódja nem különböztette meg őt a falu gyalog és huszárkatonáitól. Létfenntartása érdekében földműves és állattartó gazda volt. Segédszemélyzet fogadására nemigen volt lehetősége. A falu társadalmából tehát csupán nemessége és a helyi, vagy a széki közigazgatásban betöltött szerepe emelte ki.

Gyalog és Lófő katonák

A székely társadalom legnépesebb, de egyben a sajátos rendi társadalm szerkezet meghatározó alapelemét a gyalog és lófő

katonák alkották. Az először 1339-ben jelzett „tria genera siculorum” azt jelentette, hogy már a XIV. század előtti időszakban a székely katonaelem a faluközösségen belül is mélyreható változásokon ment keresztül. A lófők ugyanis nemcsak abban különböztek a gyalog katonáktól, hogy lovas szolgálattal tartoztak, hanem abban is, hogy jóval nagyobb nyílföldet kaptak a faluközösségek szántóföldjeiből a földek osztásánál és újraosztásánál, mint a katonai szolgálattal gyalog végző katonák. A XV. században és a XVI. század elején e két csoportosulás közötti társadalmi tagozódás tovább fokozódott, a század második felében pedig a gyalogok csoportja válságba jutott. A szabadságért folytatott fél évszázados küzdelem – mely az 1562-es, 1571-es, 1583-as, és az 1596-os évi felkelésekben

jutott kifejezésre – megakadályozta a székely katonaelem (itt főleg a székelység döntő többségét alkotó gyalogkatona csoportra gondolunk) megszüntetését. Egy csoportjukból kialakult a puskás darabontok rétege, nagyobb csoportjuk pedig elvesztette a székely hadseregben betöltött szerepét, s így szabadossá, vagyis „nem katona”, de szabadságát megőrző réteggé alakult. A szabadosok (libertinusok) száma a XVI. század

¹ Conscriptio 1750.

² CsshÁlvt. F. 26. Gyergyóújfalu 1762-es évi összeírás

második felében annyira megnövekedett, hogy a székely társadalom, másszóval a falvak társadalmának döntő hányadát tették ki. Sorsukat az 1571. május 27-én előterjesztett panasz-lajstromuk tükrözi a legjobban. A nyomorult székely község panaszlajstroma nevet viselő beadványban megfogalmazott főbb sérelmeik a következők voltak:

- a vár szolgálatára való hajtás, sanyargatás, verés, fogság,

- Székelyföldön kívül való szolgáltatások, törvénytelen bírságolások

- elszámálhatatlan nyomorgatások, fogságok, kalodá-zások, tömlöcözések, kínzások, melyek miatt némelyek meg is haltak,

- szántóföldjeik, szénafüveik javát elvették, s a várakhoz, a csiki vashámorhoz foglalták,

- ingyenes szántás, vetés, aratás, behordás, kert- és házépítés a tisztartók számára,

- a sok bírságolás és a sok „húzás-vonás” miatt annyira elszegényedtek, hogy „némelyek gyermekeket is vetettek zálogba”

- a sok szolgáltatás: vadászás, halászás, madarászás, rajtok való élésszedések, tyúk, lúd, bárány, túró, vaj, tikmony (tojás), alma, körtvély, hagyma, káposzta, szilva, dió, mogyoró, komló szedések: kendernek, lennek, gyapjúnak feleségekre való osztások, „párnába való tollak szedése” stb., napirenden volt köztük.

- disznótartásukat is megnehezítették, mert bár az dézsmások megveszik a tizedet, de a makkos erdőkből kitiltották, csak a király és a nemesek disznóit engedték a makkra.

Bocskai István, Bethlen Gábor, I. és II. Rákóczi György uralkodása idején helyre állt a székely szabadság, ami főleg az adómentességben jutott kifejezésre. Ebben az időszakban a gyalogosok ismét szabadkatonákká alakultak, sőt sokan közülük lófő és ármalista rétegbe emelkedtek. Ez az állapot a Habsburg uralom állandósulásáig, főleg pedig a kuruc szabadságharc leveréséig tart. Ettől az időszaktól ugyanis az osztrákok nem vették igénybe a székelyek hadfölkelési kötelezettségeit, másrészt pedig adófizetésre kötelezték őket. Így tehát a székely katonaelem ismét elvesztette ősi feladatkeretét. Az 1762-64-es évektől kezdve a székely határőrezredek megalapítása után jogi

szempontból a katonafunkció ismét előtérbe került a létfenntartást szolgáló földműveléssel szemben. Ekkor ugyanis az osztrák érdekeknek megfelelően a szabad székelyeket vagyoni helyzetük szerint gyalog és huszárkatonákká alakították. Az új helyzetben a székely katonaelem önfenntartó 1802-ig pedig adófizető sereget alkotott, sőt ezen felül az idegen tisztek által is el voltak nyomva. Az osztrákok ugyanis nemcsak a bajor, török és franciaellenes háborúkban való részvételre kényszerítették a székelységet, de a katonaelem mindennapi életébe is beleszóltak, vagyis korlátozták a „General Comando” felügyelete alatt álló faluközösségek önkormányzatát. Mindez nem vonatkozott Aranyos-, Maros- és Udvarhelyszék lakosságára, ahol nem vezették be a határőrkatonaság intézményét.

A fentiekben csupán érzékeltettük a székely katonaelem sorsának alakulását, mélyreható elemzésre a dolgozat természete miatt nem vállalkozhatunk. Mint láthattuk e szerkezet korszakonként változott, másrészt azonban sokszínű csoportosulásokat foglalt magába, melyeknek néhány tipikus jellemvonását szeretnénk a következőkben bemutatni. Ezek a következők:

1. a katonai élet és az ezzel kapcsolatos sajátos gondolkodásmód kialakítása,
2. a családszerkezet és a falu társadalmában elfoglalt hely,
3. gazdasági tevékenységek.

A katonai életmód kihatása a viselkedésre

A székely szabadkatona társadalmi státusával kapcsolatban megállapíthatjuk, – mint ahogy azt Imreh István és Egyed Ákos is kimutatták – hogy egy sajátos szabadparaszti kategóriával van dolgunk, melynek katonai feladatkerébe látszólag jogi és politikai előnyöket biztosított számára. Mindez a feudális gondolkodásmódban – mely a parasztság fogalmát inkább a jobbágysággal azonosította – e társadalmi rétegben a nemesség előjogaival rendelkező társadalmi csoportot látott, hisz a székelységnek ez a része a hadkötelezettség fejében elvileg adómentességet élvezett, akárcsak a nemesség. Ugyanakkor a székelység belső önkormányzata is ennek a státusnak az alapelemét

képezte, melynek elméleti megfogalmazását székely szabadságnak nevezzük.

A székely szabadság fogalma a XIV.-XVI. században alakult ki, amikor a székely társadalom rendjei közötti különbségek tovább fokozódtak és egyre erősebb volt az ősi egyenlőség visszaállítására irányuló törekvés. Mindez észrevehető a Luxemburgi Zsigmond, Hunyadi János és Mátyás, valamint II. Ulászló által kibocsátott szabadság-levelekben, melyek a székely szabadságnak a központi hatalom részéről való elismerését jelképezték. A székely köznép megadóztatása, a katonai életmódhoz kötődő kiváltságaik megcsorbítása a XVI. század második felében, jelentős módon hozzájárult a székely szabadság elméleti rendszerének a tökéletesítéséhez. Ez az eszmerendszer alkotta az 1571-es és az 1596-os évi felkelések elméleti programját. Hogy mennyire erősen élt a székely köznépben a székely szabadság fogalma, azt legjobban a székely falutörvények bizonyítják. Sőt a gyergyóújfalvi falutörvényben (1581) konkrétan használják az ősi székely szabadság fogalmát, s kifejtik, hogy ennek egyik alapelemét az önálló törvényhozási jog alkotja, melynek alapján ők maguk rendezik a közösség belső ügyeit. Ezt az önkormányzatot, bár többször megsebeztek (a XVI. század második felében, a Habsburg adópolitika és a katonai elszállásolások rendszere a XVII. század végén és a XVIII. század elején, a székely határőrezredek felállítása stb.) a székelységnek sikerült megőriznie belső önkormányzatának alapelemeit.

Az adómentesség biztosítása is igen nagy erőfeszítésébe került a székely közösségeknek. Bár a XVI. század második felében a székelységet megadóztatták, a XVII. század fejedelmei kénytelenek voltak mentesíteni a községet az adófizetés kötelezettsége alól. Sőt az osztrák politika is kénytelen volt 1802-ben felmenteni a határőrkatoná székelységet az adófizetés kényszerére alól.

A katonai életmód és a székely szabadság bizonyos elemeinek a továbbélése sajátos gondolkodásmódot és viselkedési formát alakított ki a közösség sorában, melynek alapelemei a következők voltak:

a) *Nagyfokú bátorsággal párosult küzdőszellem*, mely gyakran vakmerőségbe csapott át, s amelynek nyomai szinte végigkísérik a székely történelmet. IV. Bélának

1262-ben kiadott oklevele, II. Rákóczi György búcsúlevele a csíki és gyergyói székelyekhez, Petőfi Sándornak a székelyekről szóló haditudósítása csupán néhány említés a székely vitézség számtalan értékeléséből. Küzdőképességük, bátorságuk tudata sajátos büszkeséget alakított ki a székelység e csoportjában. Ezért szinte minden politikus vitézségük magasztalásával próbálta ügyének megnyerni őket. Így például a határőrezredek felállítása alkalmával az osztrák politika a székely vitézség magasztalásával igyekezett rábírnival a székelyeket a fegyver felvételére. Sőt ez alkalommal Bornemissza Pál csíki főkirálybíró egy nyolc pontból álló programot is kidolgozott a székelység megnyerése érdekében.

b) *A közösségi szellem létezése* mind a harctéren, mind pedig a gazdasági életben megnyilvánult. A kalákamunkák rendszere, a falutörvényekben meghatározott emberközi viszonyok szabályozása egy igen erős közösségi szellemet jelképez. Hogy mennyire beidegződött ez a közösségi szellem a székelységbe, azt az oklevelek mellett a későbbi kivándorlók panaszai is igazolják a külföldi segítőkészség hiányáról.

c) *A közösség nem tűrte meg az individualizmust* Az 1848-as forradalmat megelőző időszakban a közösség tagjai erőszakkal is megakadályozták (bár ez nem mindig sikerült nekik) egyes katonacsaládok túlzott meggazdagodását, illetve kiemelkedését a katonaközösség soraiból. Így például 1838-ban, a gyergyóremetei gyalog és huszár katonák megakadályozták Bernád Antal százados és katonabíró erőszakos foglalását a közföldékből. A XV. századi legendák és a XVI-XVII. századi oklevelek is igazolják a gyergyói katonacsaládok küzdelmét a primori hatalom megerősödése ellen, sőt a XVIII. században a gyergyószentmiklósi közösség a nagyhatalmú Lázár családot néhány épülete lebontására kényszerítette, mivel ezeket a közösség beleegyezése nélkül építették.

A XIX. század közepéig a gyalog és lófi családok közösségét alkotó székelyek egy olyan szabadparaszt kategóriát jelképeztek, melynek létfenntartását a földművelés és az állattenyésztés nem mindig biztosította, s ezért kénytelenek voltak erdőléssel, tutajozással, szekerezéssel foglalkozni. Ezek a

mellékfoglalkozások, valamint a katonai életmóddal kapcsolatos gyakori távollét nem alakított ki olyan erős föld-ember kapcsolatot, mint ahogy az a klasszikus parasztság esetében történt. Ennek ellenére ez a réteg őrizte meg legjobban a székelység hagyományait, zártságát, főleg pedig kultúrateremtő elemeit. Talán ez a magyarázata annak, hogy a székely a földműves név elfogadása mellett a paraszt megnevezést elutasítja.

Jobbágyságok

A sajátos székely rendiség nem nélkülözte a feudalizmus alapelemeit. Székelyföldön a függő viszonyban élő parasztság kialakulása a XV. századra tehető. Egyed Ákos szerint az 1407-ben először említett „földönlakók” megfelelője a jobbágyság volt.¹ A klasszikus jellegű jobbágyság kialakulására csupán 1566 után kerül sor, amikor is János Zsigmond fejedelem százával taszítja földesúri alárendeltségbe őket. A székely jobbágyság kialakulásához az is hozzájárult, hogy a XVI. században a székelység nagy része nem bírta a sorozatos, szinte állandó katonáskodással járó terheket, ezért inkább vállalta a jobbágysorsot. A XVI. századi székely felkelések és a XVII. századi erdélyi fejedelmek székely-politikája ismét elősegítették a katonaelem megerősödését és a függő viszonyban élő réteg számbeli csökkenését. Mégis 1614-ben e réteg Székelyföld népességének 24,10%-át tette ki.²

A Bethlen lustrában a jobbágyságok három csoportját különböztethetjük meg:³

- 1) ősjobbágyságok
- 2) konfiskált jobbágyságok
- 3) fejekötött jobbágyságok

Míg az ősjobbágyságok csoportját 1614-ben, a Mihály vajda uralma előtti függő viszonyban élő parasztok alkották, a konfiskált jobbágyság több esetben adományozottak is lehettek. A fejekötött jobbágyság önként vállalták függő státusukat, a kötelező hadszolgálatról, a szegénységtől, főleg pedig a büntetéstől való mentesülés érdekében.⁴

Bethlen Gábor és a Rákócziak székely-politikája következtében a székely függő parasztságnak ez a csoportja felszámolódott. Helyükbe a primorok a Kárpátokon túlról telepítettek jobbágyságokat. Így jött létre Vasláb és Várhegyalja település Gyergyóban a szárhegyi Lázár család telepítései révén, de a többi székekben is jelentősen emelkedett a román anyanyelvű jobbágyság, vagy jobbágyságok száma.

A Habsburg-uralom állandósulásával ismét előtérbe került a jobbágyság általánosodásának a veszélye. A székelyek belső ellenállása újból megakadályozta ezt a folyamatot. 1750-ben a jobbágyság aránya 26,94%-ot tett ki.⁵ A határőrezredek felállítása Csíkban és Háromszéken ismét előidézte a függő viszonyban élő rétegek e csoportjának a székelységben elfoglalt aránybeli csökkenését. Ez az arány 1848-ban a székely társadalomszerkezet 25,97%-át alkotta.⁶

Dehát milyenek is voltak e csoport tagjainak a létfeltételei Székelyföldön?

Mint ahogy azt az egytelkes nemes életmódjával kapcsolatos részben bemutattuk, a jobbágycsaládok vagyoni helyzete nem sokkal volt rosszabb a gyalog és lőfő katonakénál. Sőt a függő viszonyban élő parasztságnak ez a kategóriája gyakran jobb minőségű szántó és rétföldekkel rendelkezett, mint a többi társadalmi csoport. A székely primorok ugyanis jobbágaik számára a legjobb és legtermékenyebb földeket sajátították ki a faluközösségek területeiből, így például Vasláb, a legtermékenyebb gyergyói település, a Lázár grófok jobbágyságainak volt a földje. De a határőrkatoná-településeken is a földesúrtól függő parasztoknak mindig jobb minőségű földjeik voltak, mint a gyergyói falvak katonalakovainak.

Ők is a faluhoz tartoztak. Az 1581-es évi gyergyóújfalvi falutörvény szerint a jobbágyság a nemesekkel és a darabontokkal együtt részt vettek a falu „constitutio”-jának megszerkesztésében.⁷ Jogi helyzetüket az 1773-as évi összeírás tükrözi. A gyergyószentmiklósi jobbágyság vallomása szerint: „...három forintig szabad a falunak

¹ Egyed 1981. 103.

² Egyed 1981. 105.

³ K Álv. Székely lada, F. VIII. 56. sz. és Imreh-Pataki 1979. 172-173.

⁴ Uo.

⁵ Egyed 1981. 105.

⁶ Uo.

⁷ Sz Okl. V. k. 124.

akárkit megbüntetni és az efféle három forintos causák csak a falu székin szoktak deriváltatni, akár jobbágy, akár szabad ember, s ámbátor, hogy a szabad emberek mind katonák legyenek, mindazonáltal a falu éppen úgy procedál maga törvényében, mint a katonaságnak bejövetele előtt, csak annyiban különbözik, hogy a katonaságnak parancsolatja vagy, hogy csak fenn álló bizonyossággal bizonyítson; a jobbágy pedig három forintot feljül haladó causában más előtt nem tartozik meg felelni csak éppen maga földesura előtt, innen azután, amely résznek nem tetszik appellálhatja a Continua Tábla eleibe. Mikor pedig a jobbágy katonával három forintot feljül érő causája vagy, ha egymás között meg nem egyezhetnek, hogy a falu székin folyjon, a jobbágy megyen a királybíró uramhoz, ahonnan pecsétet hozván a katona tiszt subscribálja és úgy citálja a Continua Táblára a katonát.”⁸

Nem nehéz felismernünk, hogy a falu társadalmában a jobbágyoknak sok tekintetben egyenlő jogaik voltak a szabad katonakéval. A földesúrral szembeni függőségük sem volt azonos a vármegyék területén lakó függő parasztokéval. Kötelezettségeikről az 1820-as évi gyergyószentmiklósi összeírás idézésével nyerhetünk képet: „A szokásban lévő robotolás szolgálat tétetik aképpen – vallják a szárhegyi gróf Lázár Janibá sucesorjain lévő colonusok – akiknek négy igavonó marhájok vagy, azok egy héten egy napot, vagy pedig a helyett gyalogszerben tenyérrel két napot tartoznak szolgálni. A marhái an colonusok pedig hasonlóképpen minden héten tenyérrel két napot tartoznak tenni. Ezen kívül a marhás emberek egy hosszú és egy rövid utat minden esztendőben tenni tartoznak, hosszú úton 8, rövid úton 4 napok alatt megjárható út tétetik. Ezeket pedig két igavonó barmokkal, szekérral vagy szánnal kellett véghez vinni. Emellett minden gazda esztendők által 3 font kendert és ugyan annyi méter gyapjat meg fontatni (köteleztetik) ... adnak ezek felett taxában egy véka zabot, egy szurkot és tíz tojást, tavasszal két singnyi cernába fűzött száraz süveg gombát, egy hárs kötelet, vagy annak megváltásában egy

polturát, egy kupa mogyorót, amikor terem, amikor nem terem akkor köménymagot.”⁹

Láthatjuk tehát, hogy míg a vármegyék területén a jobbágyok heti 3-4 napot robotoltak, addig Gyergyó vidékén e kötelezettség 1-2 napot tett ki. Az összeírásból az is kitűnik, hogy a székelyföldi jobbágy termékjáradéka jelentéktelen volt vagyoni helyzetéhez képest. Pénzjáradékot pedig – egy polturát – csak akkor kellett fizetniük, ha a hárskötelet képtelenek voltak beszolgáltatni. A vagyoni, jogi helyzet, valamint a jobbágyok kötelezettségei ismeretében megkockáztatnánk azt a feltevést, hogy a jobbágyok létfeltételei könnyebbek voltak a gyalog és huszárkatonakénál. Őket ugyanis a katonai életmód nem akadályozta a mezőgazdasági munkálatok időbeni elvégzésében, családjaik pedig nem voltak kitéve a férőhalálával járó gyakori gazdasági összeomlás veszélyének.

A jobbágy „státus” azonban hátrányos jelentett e családok számára. Ki voltak téve a földesúr, főleg pedig a tisztartók kénye-kedvének. Másrészt azonban a gyalog és huszárkatonák is gyakran háttérbe szorították őket a falu mindennapi ügyeinek intézése alkalmával. Mindez nemcsak kisebb számuknak tulajdonítható, hanem annak is, hogy az átlagszékely csak a katonaembert tekintette magával egyenrangúnak a határőrkatona-falvak társadalmában.

Zsellérek

„A más földjén lakó és a zsellér között szintén sokszor bizonytalan a határvonal” – írja Imreh István¹⁰, a székely társadalomszerkezet kiváló szakértője. XVI-XVII. századi helyzetüket az jellemzi, hogy más telkén, székely főember, lófő, esetleg gyalogkatona házában laktak. 1614-ben a székely társadalom egészének 13,70%-át teszik ki¹¹. Bethlen Gábor és I. Rákóczi György katonapolitikája következtében a Bethlen lustrában említett zsellérek nagy része vagy székely katonává, vagy jobbágygá emelkedett. Az 1657-1661 közötti pusztítást követő telepítési politika – mind Apafi fejedelemsége idején, mind pedig a Habsburg korban – a zsellérek számbeli növekedését eredményezte.

⁸ K Álv. Lázár család levéltára 1773

⁹ Conscriptio 1820.

¹⁰ Imreh-Pataki 1979. 176.

¹¹ Egyed 1981. 105.

Egyed Ákos statisztikáját követve a zsellércsaládok százalékaránya Székelyföld társadalmában 1750-ben 10,98%; 1848-ban pedig 10,86%.¹²

A XVIII. századi és a XIX. század eleji Székelyföldön a falvak társadalmában léteztek házas és házatlan zsellérek, de összeírtak házas zsellérfalvakat is. Ilyen zsellérfalu volt a XVIII. században Várhegyalja, melynek lakossága a gyakori irtások és foglалások révén a XIX. század elején már jobbágyokból és zsellérekből állt.¹³

A jobbágy- és zsellércsaládok közötti vagyoni, s ezen keresztül életmódbeli különbségek még egy olyan kis hegyi falu esetében is mint Várhegyalja, felismerhetők: míg 50 jobbágycsalád 211 bécsi öl házkörűli területtel, 47 6/8 hold termőfölddel és 30 6/8 hold bérelt földdel rendelkezett, addig 23 házas zsellérnek csupán 71 4/8 bécsi öl házkörűli föld volt a használatában. A faluban még összeírtak 3 házatlan zsellért is.¹⁴

A jobbágyokkal szemben a zsellérek nemcsak vagyoni, de jogilag is hátrányos helyzetben voltak. Igaz, a kevés föld, a szegénység, kisebb robotkötelezettséget is jelentett. Így például 1785-ben Mindszinten, míg a jobbágyok két napot robotoltak, addig az összeírás adatai szerint: „az zsellér pedig ezen helységben hetenként csak egy nap szokott szolgálni, ennek is enni adván”.¹⁵ Más esetekben a zsellérek pásztorként ismertek. A csíkcsicsói összeírásból megtudjuk, hogy „Tekintetes Boros Elek úr zsellére, mű esküdtek nem tudjuk mit ad, mivel maga pásztorságot (folytat)”¹⁶. Más esetekben a molnárok és a ványolók is a zsellérek közé vannak sorolva.¹⁷

A zsellérek sokszínű világa, bár nem tekinthető meghatározónak Székelyföld társadalmában, csoportjuk mégis érdekes színfolttal gazdagította a Keleti Kárpátok térségét.

Polgárság

A katonai életmód, a viszonylag elszigetelt földrajzi fekvés, a nemzeti szervezeti késői fennmaradása, főleg pedig a

sajátos rendi társadalom jelentős mértékben hátráltatta Székelyföld tőkés fejlődését. A polgárosodás jelei mégis felismerhetők. A székely városok nemcsak közigazgatási, hanem kézműves-kereskedelmi központok is voltak. Ilyen körülmények között ezeken a településeken is megjelennek az eredeti tökefelhalmozás képviselői, akik tulajdonképpen a kapitalizmus előfutárai. Gyergyó vidékén, Szentmiklós gazdasági-társadalmi szerkezete, az 1607-ben megkapott országos vásárjog, az incipiens jellegű székely polgárság kialakulását jelképezik. Polgárságról azonban, mint társadalmi kategóriáról, ezen a vidéken csak a XVII. században megvalósuló örmény letelepedés után beszélhetünk. Ezután Gyergyószentmiklóson is, akárcsak Székelyudvarhelyen, Kézdivásárhelyen és Marosvásárhelyen kialakultak a céhek és a kereskedő társaságok.

Addig, amíg az örmények tranzit kereskedelemmel foglalkoztak (a XVII. században és a XVIII. század első évtizedében), a székely katonaelem és az örmény polgárság között a baráti együttélés jellegzetességei mutathatók ki. A XVIII. század második évtizedétől kezdve – mikor az örménység átvette a vidék gazdasági életének irányítását – az örmény-székely ellentétek állandóvá váltak. Az örmények azzal vádolták a székelységet, hogy akadályozzák őket gazdasági tevékenységükben, a katonaréteg vezetői viszont úgy érveltek, hogy a Mercantile Forum és az Örmény Compagnia tevékenysége döntő módon hozzájárult elszegényedésükhöz.

Az örménységnek sikerült létrehoznia a polgári létet; a céhszervezet színvonalán álló ipart, kereskedelmet és főleg az ezzel kapcsolatos városi életet. Ez az életforma szemben állt a katonai jellegű szabadparaszti lét-körülményekkel, melynek kötöttségei sokszor lehetetlenné tették e csoport tagjai számára a kézműves-kereskedők közé való átlépést. É nehézségek ellenére néhány katonacsatládnak sikerült az iparral foglalkozók sorába kerülnie, amit az 1833-as évi társulati szerződés is bizonyít. A gyergyószentmiklósi örmény-székely polgárság gazdasági erejét az 1820-as évi összeírásból tudjuk a legjobban lemérni. Ekkor a településen 15 „kereskedő bolt” létezett a heti

¹² Uo.

¹³ *Conscriptio 1750, Conscriptio 1820.*

¹⁴ *Conscriptio 1820.*

¹⁵ *Conscriptio 1785.*

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

Gyergyószentmiklós 1703.

Társadalmi csoport	Családok száma	Szántó nagysága		Kaszáló szekér nagyságban	Ló	Ökör	Tehén	Juh Kecske	Disznó	Méhkasok száma
		köböl	m.							
Egytelkes nemesek	8	303	-	51	6	19	18	6	25	-
Gyalog és lófő katonacsaládok	138	4903	3	1053	161	325	349	2202	470	52
Jobbágyok	41	631	2	122	28	52	71	247	51	2
Telkes zsellérek										
Telek nélküli zsellérek	45	15	1	5	29	23	51	260	12	-
Külső birtokosok		11		3						
Összesen	277	5864	2	1234	224	419	489	2715	558	54

Tekerőpatak 1703.

Társadalmi csoport	Családok száma	Szántó nagysága		Kaszáló szekér nagyságban	Ló	Ökör	Tehén	Juh Kecske	Disznó	Méhkasok száma
		köböl	m.							
Egytelkes nemesek	-									
Gyalog és lófő katonacsaládok	67	1385	1	319	50	147	138	482	172	24
Jobbágyok	35	495		110 ^{1/2}	14	81	51	226	35	1
Telkes zsellérek	-			-						
Telek nélküli zsellérek	8			-	1	4	12	88	4	
Külső birtokosok		25		8						
Összesen	110	1905	1	437 ^{1/2}	65	232	201	796	221	25

Kilyénfalva 1703.

Társadalmi csoport	Családok száma	Szántó nagysága		Kaszáló szekér nagyságban	Ló	Ökör	Tehén	Juh Kecske	Disznó	Méhkasok száma
		köböl	m.							
Egytelkes nemesek										
Gyalog és lófő katonacsaládok	38	1164	1	294	61	94	114	488	144	3
Jobbágyok	5	112	1	24	6	14	11	56	20	3
Telkes zsellérek	1	14		3		2	1		1	
Telek nélküli zsellérek	4				1		3	24	1	
Külső birtokosok		21	2	3						
Összesen	48	1312	2	324	68	110	129	568	166	6

Gyergyóújfalu 1703.

Társadalmi csoport	Családok száma	Szántó nagysága		Kaszáló szekér nagyságban	Ló	Ökör	Tehén	Juh Kecske	Disznó	Méhkasok száma
		köböl	m.							
Egytelkes nemesek	6	192	2	76	6	16	17	66	18	
Gyalog és lófő katonacsaládok	99	2734	3	767	127	221	309	1093	367	38
Jobbágyok	5	87	2	45	5	6	12	48	5	
Telkes zsellérek	1				1	2	4	12	5	
Telek nélküli zsellérek	10			7	2	6	12	45		
Külső birtokosok										
Összesen	121	3014	3	1095	141	251	354	1264	395	38

Csomafalva 1703.

Társadalmi csoport	Családok száma	Szántó nagysága		Kaszáló szekér nagyságban	Ló	Ökör	Tehén	Juh Kecske	Disznó	Méhkasok száma
		köböl	m.							
Egytelkes nemesek										
Gyalog és lófő katonacsaládok	68	1696	3	496	103	158	182	657	264	26
Jobbágyok	2	45		16	2	6	4		4	
Telkes zsellérek										
Telek nélküli zsellérek	8				3	2	13	51	4	
Külső birtokosok		4		16						
Összesen	78	1745	3	528	108	166	199	708	272	26

Ditró 1703.

Társadalmi csoport	Családok száma	Szántó nagysága		Kaszáló szekér nagyságban	Ló	Ökör	Tehén	Juh Kecske	Disznó	Méhkasok száma
		köböl	m.							
Egytelkes nemesek										
Gyalog és lófő katonacsaládok	99	2830		1011	115	237	323	1837	254	44
Jobbágyok	24	495		262	18	53	49	210	33	10
Telkes zsellérek										
Telek nélküli zsellérek	27	9	2	2	17	25	65	243	13	
Külső birtokosok		300		36						
Összesen	150	3634		1311	150	315	437	2290	300	54

Gyergőremete 1703.

Társadalmi csoport	Családok száma	Szántó nagysága		Kaszáló szekér nagyságban	Ló	Ökör	Tehén	Juh Kecske	Disznó	Méhkasok száma
		köböl	m.							
Egytelkes nemesek										
Gyalog és lófő katonacsaládok	72	1754		661	74	198	179	670	205	38
Jobbágyok	10	194	3	81	8	26	21	98	18	
Telkes zsellérek	2	28		1		4	7		6	
Telek nélküli zsellérek	6				6	4	15	140		
Külső birtokosok										
Összesen	90	1976		743	88	232	222	917	229	38

Szarhegy 1703.

Társadalmi csoport	Családok száma	Szántó nagysága		Kaszáló szekér nagyságban	Ló	Ökör	Tehén	Juh Kecske	Disznó	Méhkasok száma
		köböl	m.							
Egytelkes nemesek	6	226		62	21	18	24	96	26	16
Gyalog és lófő katonacsaládok	103	2826		800 ^{1/2}	116	209	258	1115	230	27
Jobbágyok	54	1199		382 ^{1/2}	30	111	118	369	77	6
Telkes zsellérek										
Telek nélküli zsellérek	26			1	10	16	33	56	6	
Külső birtokosok		152		111						
Összesen	189	4403		1357	177	354	433	1636	339	49

Gyergőalfalu 1703.

Társadalmi csoport	Családok száma	Szántó nagysága		Kaszáló szekér nagyságban	Ló	Ökör	Tehén	Juh Kecske	Disznó	Méhkasok száma
		köböl	m.							
Egytelkes nemesek	6	403	2	138	23	30	48	272	43	5
Gyalog és lófő katonacsaládok	112	2416		770	108	223	290	898	369	40
Jobbágyok	22	355	1	132 ^{1/2}	10	51	42	143	40	8
Telkes zsellérek	2	24		2		4	2	8	5	
Telek nélküli zsellérek	37	39		11	6	23	41	17	19	
Külső birtokosok										
Összesen	179	3237	3	1053 ^{1/2}	147	331	423	1393	476	53

Gyergőví medence 1703.

Társadalmi csoport	Családok száma	Szántó nagysága		Kaszáló szekér nagyságban	Ló	Ökör	Tehén	Juh Kecske	Disznó	Méhkasok száma
		köböl	m.							
Egytelkes nemesek	26	1125		327	56	83	107	440	112	21
Gyalog és lófő katonacsaládok	790	22710	3	6379 ^{1/2}	915	1812	2142	9442	2475	292
Jobbágyok	218	3983	1	1302	146	444	448	1633	335	68
Telkes zsellérek	6	66		6	1	12	14	20	17	
Telek nélküli zsellérek	179	63	3	26	79	107	250	1020	66	
Külső birtokosok		513		177						
Összesen	1219	28462	1	8209 ^{1/2}	1197	2458	2961	2555	3005	381

1750-es összeírás

Gyergyóalfalu

Egytelkes nemes családok	I.	II.	III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.
			k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.							
Michael Illyés	1	1	40		4		16		20		10	8	4	6	36	3	1
Michael Karáton Georgius Ferencz	1/4	1	12		1	2	4	2	6		3	3			4	1	
Michael Küss	1/4	1	18		1		8		9		5	3	1		8		
Georgius György	1/2	1	8				4		4		2						
Ezek eltartottjai:																	
Clára Szabó	1/6	1	8				4		4		1	1				2	
Heléna Márton																	
Szabad székelyek:																	
Ioannes Kús m	1/4	1	22				9		12		10	3			13	3	
Ioannes Kús m Stephanus Kús																	
Franciscus Kertész	1/4	1	4	1			2	2	1	3	2	2	1			1	
Martinus Kertész		1	3	2			2		1	2	2	2	1			1	
Andreas Budai		1	4	1			3	2		3	2	2	1			1	
Stephanus Kús		1	6	2			3	2	3		5	2	1			4	1

Szabad székelyek	I.	II.	III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.
			k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.							
Sigismundus Kús	1/4	1	12		1	2	5	2	5		5	2	2		10	2	
Ioephus Székely m	1/4	1	3	3			1	1	2	2	2		1		1	2	
Ioephus Székely m	1/4	1	20		1		8		11		4	2	1	1	12	1	
Stephanus Balás m	1/4	1	13	2			7	2	6		2	3		2		2	
Paulus Kús	1/2	1	18			3	6	3	10		4	3	1	1	10	2	
Michael Pál																	
Ioannes Szakács	1/2	1	15	3		2	7	1	8		3	4	1	2	4	3	
Gabriel Magyarai	1/2	1	16		1				8		3	2	1		13	1	
Stephanus Ráncz	1/2	1	16			3	6	1	9		5	2				1	
Stephanus Ráncz															6		
Franciscus Ráncz	1/4	1	7	2			4	2	3		3	3					
Adalbertus Ráncz	1/4	1	9	2			4	2	5		2	2	1				
Ioannes Dimien	1/4	1	9				6		3		3	3	1				
Simeon																	
Franciscus Székely		1	4	3			2		2	3	2	2					
Franciscus Miklós	1/4	1	18		4		4		10		4	4	1		6	2	
Michael Miklós																	

Szabad székelyek	I.	II.	III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.
			k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.							
Stephanus Miklós Martinus	1/4	1	9				5		4		4	4	2		3		
Stephanus Nagy	1/2	1	7	1		1	2	2	4		2	2	2	1	1	1	
Ioannes Kertész	1/2	1	15	2		2	5	2	9		4	4	2	1	8	2	
Stephanus Barta		1	9	2	1		3	2	5		2	2	2	1			
Michael Kercsó	1/2	1	9	1			3	3	5	2	2	2	2		10	1	
Petrus Székely	1	1	8	2		2	5		3		5	2			12	2	
Ioannes Székely		1	10				5		5		3					2	
Nicolaus Székely		1	3	3			1	3	2		2	2	2				
Nicolaus Incze		1	5				2		3			2	1				
Stephanus Dobolyi	1/4	1	4				2		2		2	2					
Franciscus Gergelly	1/4	1	5				2	2	2	2	2	2	2		5	2	
Stephanus Gergelly	1/4	1	12	3	1		5	2	6	1	5		1	1	13	2	
Stephanus Balás	1/4	1	2	2			1		1	2	1	2	1			1	
Ioannes Pál m		1	9	2		1	3	2	5	3	2		2			1	
Petrus Pál Martinus Pál	1/3	1	38	2	3		19	2	16	39		6	2	4	36	11	3

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Szabad székelyek	I.	II.		III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.
		k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.									
Ioannes Pál	1/4	1	6					4		2		1		1		1		
Andreas Pál		1																
Michael Pál																		
Ioesehus Pál																		
Georgius Pál		1	32			2			14		16		17	6	2	7	42	8
Ioannes Pál	1/4	1	16		1			6	2	8		12	4			20	1	
Stephanus Fejér		1	7					3		4		2		2	1	14	1	
Petrus Fejér		1	19		1			6		12		4	2	1			3	
Michael Fejér		1	31		3			17		11		9	2	1			3	
Michael Márton	1/4	1	6					3		3		2	2	2			1	
Ioannes		1	20		2			8		10		6	3	1		26	2	
Andreas Kovács		1	7					4		3		2				15	1	
Andreas Magyarai		1	36		2			14		20		12	8	2	4	43	6	
Franciscus László	1/8	1	4					2		2		2	2	1		6	1	
Petrus		1	5					2		3		2	2				1	
Stephanus Pál		1	5					3		2		3	2	1		9	1	
Nicolaus Baricz		1	5					3		2		3	2			3		
Ioannes Lukács		1		3					3			1					1	
Michael Borsos	1/2	1									1							
Stephanus Tamás		1																
Ioesehus János		1		3					3			1		2			1	

Szabad székelyek	I.	II.		III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.
		k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.									
Stephanus Ambrus	1/4	1	7					3		4		1		2			1	
Andreas Ambrus		1	12			2		4		7	2	2	4		1	2	2	
Ioannes Ferencz	1/8	1	7										2				1	
Stephanus Simon		1	28		4			12		12		8	5	2	1	26	1	2
Emericus		1	19		1			8		10		6	3	1	1	18	2	2
Gabriel Ambrus		1	2	3				2	3									
Petrus Ambrus	1/2	1	3					1		2								
Michael Ambrus		1	12		1			5		6		5	2		2		2	
Emericus Szilveszter	1/3	1	24		1			11		12		8	4	1	1	21	1	
Georgius Borsos		1	22		2			8		12		8	4	1		8	3	
Michael Biró		1	4					2		2		2	2			18	1	
Franciscus Baricz	1	1	9		1			4	2	3		2	2	1		3		
Daniel Baricz		1	6					3		3		2	2	1		8	2	
Michael Baricz		1	16		1			7		8		4	4			6	2	
Ioannes Baricz		1	12					6		6		3	2	1			1	
Ioannes Baricz		1	4					2		2		2	2					
Stephanus Nagy	1	1	12					6		6		3	2					
Gabriel Nagy		1	17					7		10		4				13	3	1
Martinus Nagy		1	3					3				2	4	2	2		8	
Gabriel Szabó	1	1	36		2			14		20		9	5	2		35	3	2
Ioannes Baricz		1	14		2			10		12		10						
Stephanus Baricz		1	16					8		8		4	5	3	3	70	3	
Michael Baricz		1	11					7		4		4	7	1	2	26	3	
Ioesehus Bányász	1		7					4		3		4	2	1	1	16	1	
Ioesehus András			4					2		2		2		1		1		
Ioesehus Balás			4					2		2		2		1		1		
Petrus Balás	1		4					2		2		2		1		1		
Ioannes Balás			18		1			9		8		7	4	1		3	5	
Michael Lőrincz	1	1	32		2			14		16		7	5	2	2	28	3	2
Ioannes Biró			3					1	2	3		1	5			9	3	
Franciscus Biró			26		1	2		10	2	14		8	2		3	3	1	
Ioesehus Ferencz	1	1	7					5		2		3	5	2	5	55	6	
Michael Nagy		1	42		2			20		20		16						

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Szabad székelyek	I.	II.		III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.
		k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.									
Franciscus Márton Stephanus Márton Gabriel Márton	1	1	36		4		14		18		14	9	2	6	42	8		
Martinus Ambrus	1	1	8				4		4		4	2	2					
Ioannes Ambrus		1	2				2				2	2						
Marton Nagy		1	7				3		4		3	3			2	2		
Ioannes Jakabffi		1	3				1	2	1	2	1							
Andreas Simon	1/4	1	14				7		7		7	3	2		19	4		
Stephanus Bicsardy	1/2	1	11				8		7		8	4	2		20	4		
Gabriel Sövér		1	16		2		6		8		3	2	1		8	2		
Thomas Sövér		1	8				4		4		2	2	1			2		
Petrus Sövér		1	5				3		2		2	1	2			2		
Martinus Sövér	1/4	1	5				3		2		1		2			1		
Stephanus Varga		1	6				3		3		1					1		
Martinus Domokos	1/2	1	10				5		5		2	3	1		1	1		
Emericus István		1										2					1	
Summa		135	157 0	1	78	3	716	3	774	3	542	343	135	66	1 155	228	31	
Ezek eltartottjai:																		
Catharina Csibi	1/16	1	10				5		5		1		2					
Helena Csibi	1/16	1	8				4		4	1	2	2						
Elisabetha Karácsony	1/4	1	22		2		8		12		5	2	1		18	2	2	
Margaréta Borsos	1/4	1	8				4		4		2	2				2		
Anna Szász	1/16	1																
Elisabetha Böge	1/16	1	1	2			3		3									
Juditka Baricz							1	2	1	2	1	2	1		3			
Juditka Antal	1/4																	
Catharina Sövér	1/8	1	3				1				1		1					
Elisabetha Csiki	1/6	1	5				2				1		1					
Margareta Böge	1/16																	
Anna Antal	1/8	1	8				6		2		3							
Anna Pál	1/4	1	1	2			1	2			1		2					
Helena Vargyas	1/6	1	1				1						1					
Anna Barabás	1/8	1	12				6		6	2	2	2				1		
Summa		15	83	1	2		41	3	39	2	19	99	53	11	337	25	1	
Jobbágyok																		
Stephanus Böge	1/2	1	16				8		8									
Michael Böge	1/4	1	14				8		6		4	5			13	1		
Georgius Sándor	1/2	1	2				2				6	3	1		9			
Paulus Sándor	1/2	1	16				10		6		3	4	1		7	1		
Stephanus Sándor																		
Franciscus Sándor	1	1	8				4		4		4							
Ioannes Kádár gemen																		
Michael Sándor	1/2	1	11				9		2		2	2	1		6			
Ioannes Ruszka	1/4	1	10				5		5		3	2						
Michael Fejér	1	1									1	3			9	2		
Georgius Fejér		1	16				8		8		3	2	1		18	2		
Andreas Fejér		1									2		1		10	1		
Demetrius		1									2	2	2		16			
Andreas Erszény	1	1	6				3		3		2	3	6		6	1		
Demetrius Vad	1/2	1	12				6		6		2	2			5	3		
Petrus Vad		1	12				6		6		2	4						
Gabriel Vad	1/2	1	12				6		6		16	2	3		5	1		
Michael Vad		1	3				1	2	1	2	2	4	1		20			
Michael Laczkó	1/4	1																
Ioannes Laczkó																		
Ioannes Veres		1	6				2	2	3	2	2		2	1				

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Gyergyóújfalu

Egytelkes nemeselek	I.	II.	III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.
			k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.							
Stephanus Mihály Deák	1/4	1	18				12		6		6	3	1	1	14	2	
Franciscus Mihály Deák	1/4	1	18		1		10		7		6	2	1		8	1	
Ioannes Mihály Deák Iosephus Mihály Deák	1/4	1	26			3	11		14	1	6	2	1		16	3	
Iosephus Kastal	1/3	1	8			2	3		4	2	3	2		2	6	2	
Stephanus Kastal Iosephus Balla	1/3	1	20	2	1		9		10	2	11	3	1		12	1	1
Ioannes Elekes m	1/4	1	14				7		7		4	1			7	2	
Balás Elekes	1/3	1	19		1	2	6	2	11		8	5	2		14	5	
Petrus Elekes	1/3	1	16		1		7		8		4	5		1	14	2	
Clemens Elekes	1/4	1	8				3		5		4						
Iosephus Sollyom	1/4	1	16			2	5		10	2	6			1			
Petrus Elekes	1/4	1	11			3	5		5	1	2	2	1		3	2	
András Elekes	1/3	1	6				2		4		1½	2	1		3		
Summa		12	180	2	7		80	2	93		6½	29	8	4	99	21	1
Ezek eltartottjai:																	
Catharina Ferenczi	1/4	1	20	3			3		17	3	6	2				1	
Catharina Portik	1/3	1	14		1		6		7		6	2			14	2	
Summa		2	34				9		24	3	12	4			14	3	
Michael Gáll	1/3	1	4	3			1	1	3	2	2						
Thomas Gáll m	1/3	1															
Stephanus Máté m Stephanus Máté m Ioannes Máté Andreas Albert Michael Koos	1	1	24			3	10	1	3		2	5	1	1	34	4	
Mathias Bartalis	1/6	1	24		1		10		13		8	2	2		10	5	
Andreas Bányász	1/6	1	8			2	4		3	2	1	2		1	3		
Laurentius Bányász	1/6	1	13	2		2	6		7		3	3	1		21	2	
Michael Bányász Georgius Bányász	1/6	1	18		1	2	10		6	2	8	6	2	1	58	4	3
Stephanus Ferentz	1/4	1	4				2		2		1		1		4	1	
Martinus Gáll	1/4	1	6				3		3		3	2			3	1	
Stephanus Gergelly	1/4	1	4			2	2		1	2	4	3	1				
Gabriel Bajkó	1/4	1	5			2	2		2	2	1	2	1				
Stephanus Bajkó	1/4	1	5			2	2		2	2	1	2	1				
Georgius Ferentzi	1/3	1	20		1	2	8	2	10		8	3	1	2	13		
Andreas Fejér	1/3	1	5				2	2	2	2	1	2				2	
Franciscus Szabó																	
Ioannes Páll Thomas Páll Franciscus Páll Martinus Páll Stephanus Páll	1	1	24		3		16		5		16	5		8	33	4	4
Ioannes Páll m Stephanus Páll m	1	1	15		1		4		9	2	5	3	1	2	16	2	2
Martinus Csiki Ioannes Csiki m Iosephus Egyes Stephanus Egyed	1	1	18		1		8		9		5	2		1	15	2	1
Martinus Huszár	1/5	1	12		1		5		6		4	3	1		16	3	
Petrus Egyed Franciscus Egyed Balás Egyed	1/5	1	2	1			3	1	2	1	3	1					
Stephanus Opra Ioannes Opra Michael András Ambrus András	1	1	6		1	2	3		2		4	2					
Stephanus Barabás	1/3	1	4				1		3		1	3	1				
Georgius Madaras	1/4	1	6		1	2	3		2		4	2					
Stephanus Barabás	1/3	1	21		1		10		10		7	5	1	2	35	3	
Georgius Madaras	1/4	1	14				4	2	9	2	5	2		1	8		

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Gyalog és lófő katonák	I.	II.		III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.	
		k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.										
Michael Péter Deák	1/4	1	6	2				4		2	2	1	2						
Gabriel Sollyom	1/4	1	11		1			5		5		4	3			9	1		
Thomas Nagy	1	1	26		2			11	2	12		8	6	1	8	52	5	1	
Iosephus Nagy																			
Franciscus Nagy																			
Ioannes Nagy			1	20		2			8		10		6	6		4	26	3	
Andreas Simon			1	8					3		5		2			2	2	1	
Georgius Simon			1	3					1	2	1	2	1						
Iosephus Simon			1	3					1	2	1	2	1						
Thomas Simon			1		1				1		1	1/2				2	4		
Stephanus Simon m			1	5					2	2	2	2	1						
Stephanus Kováts		1	8					3		5		2	2			1	2		
Ioannes Bitó	1/3	1	24					10		12		8	4	1	2	20	3	3	
Stephanus Laczkó	1/8		3	2				2		1	2	4		2					
Martinus András	1/8	1	2	2				1	1	1	1	1/2	2			3	1		
Franciscus András		1	4					2		2		1/2	2			2	1		
Ioannes András		1	6		3			2	2	2	3	1/2	2	1	3	12			
Thomas András																			
Stephanus András		1	3					3				1		1		3	1		
Michael Szász		1	4					1		3		1		1	2		1		
Georgius Ferentz m	1	1	10					4		6		1		2	3	4	1		
Georgius Ferentz m													1		2				
Thomas Kovats			1	12		1			6		5		4	4	1		13	2	
Martinus Farkas																			
Michael Karda			1	5					2	2	2	2	2						
Petrus Elekes m			1	12					6		6		3	2	1		13	2	
Michael Hunyadi			1	4					2	2	1	2	1			2	6	1	
Martinus Simon			1	12		1			5		6		2	3			16	3	
Franciscus Küss		1	1	3					2		1			2			15	1	
Stephanus Küss		1											2						
Franciscus Antal		1	4					3		1		1/2							
Stephanus Szász		1	8		1	3	3	4		4		2	2	1		4	1		
Ioannes Tamás		1	8					4		3	3	1	1						
Stephanus Tamás		1	12					6		6			1						
Nicolaus Balla		1	30		2			14		14			4	1			1		
Michael Király	1	1	5	3		3	3	2	1	2	2	8	2	4	42	3	4		
Paulus Király												1							
Stephanus Király			1	5					3		2		1/2		1		6	2	
Martinus Kováts			1	12			2	5	2	6		3	2				16	1	
Andreas Kovats			1	6					3		3		2	2					
Ioannes Imre			1	15			2	5		9	2	5	2		1	12	3		
Ioannes Imre			1	12			2	6	2	5		4	3		1	19	3		
Stephanus Király		1	1	12		1			5		6		4	3	1		8	3	
Ioannes Király			1	13					6		7		3	1		1		1	
Martinus Elekes		1	9			2	4		4	2	3	2	1	2	6	1			
Ioannes Elekes m																			
Thomas Péter Deák		1	4					2	2	1	2	1							
Thomas Kozma	1	1	20		2			10		8		5	4	1		26	3		
Franciscus Kozma																			
Martinus Kozma																			
Stephanus Kozma			1	11	2				6		5	2	1	1	1		6	2	
Andreas Péter			1	10					3	1	6	3	1/2						
Ioannes Szabó			1	8			2	5		2	2	2	2	3					
Stephanus Cziriák		1	1	8			2	4	1/2	3	2	2	2	1		2			
Franciscus Cziriák			1		1/2								1/2			2			
Michael Benedek		1/4	1	7					4	2	2	2	1		1	1	10	1	
Petrus Gábor	1/4	1	9			2	5		3	2	2	2		2	6				
Franciscus Elekes m	1/4	1	6					3	2	2	1	3	1	2			1		
Stephanus Elekes	1/4	1	6					3		2	1	2				2			
Michael Elekes m	1/5	1	8					3		5		2	2						
Stephanus Elekes	1/5	1	8					3		5		2	2						

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Gyalog és lófő katonák	I.	II.	III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.
			k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.							
Franciscus Kastal	1/5	1	7				4		3		1			2	5	1	
Stephanus Kastal m	1/5	1	7			2	3	2	3		2	2			2	1	
Stephanus Kastal m												2	1	1	7	2	
Michael Balla	1/7	1	12				6		6		4	3		6	10	3	2
Stephanus Simon	1/7	1	14		1		7		6		5	5	1	2	14	3	
Ioannes Simon	1/7	1	15	1	1		8	1	6		4	4	1				
Mathias Elekes	1/7	1	14		1		6		7		4	4	1		14	4	
Franciscus Elekes m																	
Michael Elekes	1/7	1	11		1		5		5		4	5	2		8	2	
Nicolaus Páll	1/7	1	4				2		2		2	2	1		4	2	2
Franciscus Páll	1/5	1	10		1		5		4	3	4	2		2		2	
Michael Sollyom	1/5	1	18		1		9		8		8						
Petrus Sollyom												5	2		17	4	2
Andreas Balla	1/5	1	12			2	7		4	2	3	5	1		22	1	
Thomas Diénes		1	13		1		4		5		4	5	2	2	31	3	4
Ioannes Diénes																	
Ambrus Diénes	1	1	9			2	4		4	2	3	3	1	3	27	2	
Paulus Diénes																	
Petrus Diénes m		1	8				2	2	5	2	2	3				1	
Stephanus Molnár	1/5	1	16			2	8		7	2	5	5	2		35	3	2
Ioephus Molnár																	
Stephanus Buzás	1/5	1	16		1		6		9		5	4	1		17	3	
Andreas Fodor	1/5	1	5				2	2	2	2	1	2				1	
Michael Molnár	1/5	1	6			2	2	2	3		1 1/2	2		2	13	1	
Ioannes Csiki	1/4	1	14			2	6	2	7		6	5	1		3	1	
Michael Lázár	1/6	1	15		1		7		7		5	4	2		25	1	
Emericus Lázár																	
Ioannes Lázár	1/6	1	1									1			3	1	
Georgius Kováts	1/6	1	10			3	5	1	4		4	3			6	1	
Michael Kováts																	
Ioannes Buzás	1/6	1	10			2	4	2	5		2	2			12	2	
Stephanus Koos	1/6	1	10			2	4	1	5	1	3	2			9	1	
Thomas Gáll m	1/6	1	10				5		5		4	3			4	2	
Andreas Kováts m	1/6	1	10		1		4		5		4	3			9	1	
Ioephus Cziriák	1/6	1	3				1		2		2						
Ioephus Koos	1/6	1	9				4		5		3	3			11	1	
Summa		113	1145	3	56	3	550	2	538	2	348	263	72	97	1129	169	30
Szabad székelyek eltartottjai																	
Elisabetha Cziriák	1/6	1	6				4	2	1	2	1	2			3	2	
Catharina Bernad	1/3	1	5				3	2	1	2	2	1		1		1	
Anna Benedek	1/5	1	6			2		2	2	3	2				1		
Catharina Páll	1/3	1	5				2	2	2	2	1		1				
Margaritha Dienes	1/3	1	11	1		2	8		2	3	4	2	2	1	20		1
Elisabetha Kastal	1/4	1	4				2		2		1						
Anna Molduvány	1/4	1	8				4		4		2	2	1		2	1	
Martinus Bella																	
Elisabetha Domokos	1/4	1															
Margaritha Kováts	1/7	1	8			2	4	2	3		3	2	1			1	
Michael Elekes																	
Elisabetha Molnár	1/5	1	7				3	2	3	2	1 1/2	2	1		17		
Thomas Bajkó																	
Elisabetha Koos	1/5	1	20		1	2	8	2	10		8	4	2	5	32	3	
Elisabetha Páll	1/5	1	5				2	1	2	3	1	2			4	2	
Ioephus Fodor																	
Anna Székelly	1/4	1	10				5		5		4	3			9	1	
Ioephus Mihálydeák																	
Helene Simon	1/4	1	12			1	5		6	3		3	1		13	1	
Margaritha Ferencz	1/6	1	10			2	7	2	2		3	2			7	1	
Christina Dan	1/3	1	6				4	2	1	2	5	2	1				
Anna Dézsi	1/6	1	3				1	2	1	2	1	2					
Summa		17	126	1	3	3	69	1	53	1	30 1/2	29	10	7	114	13	1

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Jobbágyok	I.	II.	III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.
			k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.							
Ágoston Tekerés	1/3	1									1				18		
Ioannes Erszényi Petrus Erszényi	1/6	1	22			2	10		11	2	8	6	2	1	17	3	
Michael Beke Ioannes Beke	1/4	1	10		1		3		6		3	6	1		14	1	
Ioannes Szőcs	1/3		24			2	12		11	2	5	4	2	1	17	3	
Georgius Szőcs	1/4		30			2	14		15	2	4	5		1	24	1	
Michael Csoka	1/8		6				3		3		1						
Teodorus Katona	1/4											1			20		
Franciscus Mester	1/3		2						2			2					
Summa		8	94		2	2	42		49	2	21	25	5	9	127	8	
Ezek eltartottjai:																	
Ursula Vajdos	1/3	1	3				1	2	1	2	3		1		20		
Telkes zsellérek:																	
Michael Fákó	1/4	1	10		1		4	2	5	2	7	2	1				
Paulus Nagy	1/3	1	23				9		13		5	3	1		12	2	
Summa		2	33		1		13	2	18	2	12	5	2		12	2	
Telek nélküli zsellérek:																	
Samuel Orbán																	
Stephanus Polgár																	
Georgius Tekerés																	
Georgius Borgovány																	
Petrus Molnár												3	1		11		
Ráduly Rátz												4	2				
Michael Nagy																	
Cigány:																	
Demetrius Gergely																	

Vasláb

Jobbágyok	I.	II.	III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.
			k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.							
Ioannes Kolcsár		1	30		3		17		10		6	6	1	4	30	8	6
Georgius Szigyártó		1	9				1	2	7	2	1 ^{1/2}	2	1		14	1	
Theodorus Szigyártó		1	4	1			3		1	1	2		1	2	12		
Constantinus Kolcsár		1	6				3		3		2	1	1	2	2		
Nicolaus Szőcs		1	16		1		8		7		3	6	2		18		
Thomas Torczán			1	3			1	3			2		1				
Simeon Czepelus		1	19		1		9		9		2	7	3	5	10	4	3
Simeon Kolcsár		1	20		3	2	6	2	10		4	6	2	9	40	3	16
Elias Szőcs		1	15	2	2	1	7	3	5	2	4	7	2	2	30	4	9
Demetrius Vajdos		1	11	1	1		6		4	1	5	4	4	1	40	1	8
Thomas Szigyártó		1	12	3	2		7		3	3	4	6			16	1	
Thomas Vajdos		1	20		3		7		10		5	5	2	1	20	1	10
Blasius Oláh		1	5				3		2		1	1		1		1	
Alexander Pap			14	3	1		6		7	3	3	3	1	1	10		2
Georgius Kolcsár		1	7				3		4		2	3	1		1	8	
Crius Szőcs		1	11				6		5		4	4	1	1		2	2
Nicolaus Forezan		1	19		1		8		10		2	4	4	1	30	3	
Georgius Szőcs		1	13	2			5	3	7	3	2	6	2		21		
Constantinus Kolcsár		1	23	2	3		8		12	2	5	9	4	4	49	3	
Nicolaus Kolcsár			16				8		8		3	4	2		30	6	
Andreas Kolcsár		1	20		3		7		10		3	6	2		30	3	
Thomas Kolcsár											5		5	9	51	1	
Theodorus Kolcsár											4	2	2		13	1	
Summa		18	295	1	24	3	132	1	138	1	74 ^{1/2}	43	47	44	474	43	59

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Gyalog és Lőfő katonacsáládok	I.	II.	III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.	
			k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.								
Ioannes Barabás	1	1	4	3			1	3	3		1½				3			
Michael Barabás		1	5					3		2		1½	1	1			1	
Stephanus Barabás		1	11					4		7		2½				4		
Benedictus Barabás		1	7	3				4	2	3	1	2½	3		2	6	2	
Albertinus Barabás		1	5	3				5		3	3	1½	1					
Summa 53		53	631		24	2	290	1	316	1	190½/2	121	20	35	435	65	4	
Ezek eltartottjai:																		
Catharina Lukáts	1/2	1	14		1		6		7		4½	3	1	4	11	1		
Helena Biró	1/2	1	7			2	3	2	3		1½					1		
Catharina Gáll	1/3	1	14	3			6		8	3	2½	2		1	3	1		
Anna Ferentz	1/3	1	10			2	5	2	4		2½	2		1	3	1		
Margaretha David	1/4	1	6	3			3		3	3	1½	2						
Summa 5		5	52	2	2		24		26	2	14½	9	1	6	26	6	3	
Jobbágyok																		
Martinus Molduván	1	1	21		12		9		9		6	2		1	9			
Stephanus Molduván		1										1						
Nicolaus Iere	1	1	20	2	6		6		12		3½	4	1	3	13	2		
Petrus Bálint	1	1	28	2	12		12		14		8	4	1	2	15	2		
Franciscus Bálint		1																
Ioannes Bálint		1										3	1		13	2		
Summa	3	5	69	4	30		27		35		17½	14	3	6	50	6		
Telkes zsellérek:																		
Stephanus Sellér	1/4	1	9				6		3			4	2	1	17			
Nicolaus Kováts	1/4	1	6	2			3	2	3		1½		1					
Summa 2		2	15	2			9	2	6		1½	4	3	2	17			
Vándorok-idegenek																		
Ioannes Vak															13			
Ioannes Sztojka													1					

Tekerőpatak

Egytelkes nemesek	I.	II.	III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.
			k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.							
Petrus Illyés	1/2	1	18		2	1	8		7	3	4	3	2		19	4	2
Ezek eltartottjai:																	
Catharina Kémenes	1/2	1	32		3		9		20		8	5	1	1	36	4	2
Gyalog és Lőfő katonák:																	
Ioannes Antal m	1/4	1	49		4	3	12	3	31	2	14½	3	1		18	1	
Anreas Antal	1/4	1	13				5	2	7	2	2½	5	1	1		2	
Ioannes Antal m	1/8	1	17		1	1	5	2	10	1	2					1	
Franciscus Antal	1/8	1										2	1		7	1	
Petrus Antal	1/8	1	6				3		3			1	1	1		1	
Iosephus Albert	1	1	33	1	3		8		22	1	5½	4	1		25	2	
Franciscus Albert		1	34	2	2		13		19	2	1½	4		1	17	1	
Ioannes Simó	1	1	6	1	1	1	3	1	1	3	1½			2			
Thomas Simó		1	8				3		5		1½	2		1			
Stephanus Simó		1	13		1	2	4	2	7		3	3			3	1	
Stephanus Páll		1	9	1			3	1	6		3	2		1			
Blasius Főrika	1	1	18	2	1	2	9		8		6	4	1		7	3	
Stephanus Péter		1	10	2	1	2	3	1	5	3,	2	1		2		1	
Ioannes Máté	1/2	1	19				6	1	12	3	6	1		1		1	
Petrus Balog	1	1	30		2		7		21		4½	4		1	24	2	
Michael Balog		1															
Ioannes Balog		1	12		1		4	2	6	2	2½	1			2		
Stephanus Balog		1	3				1		2		1½						

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Gyalog és Lófő katonák	I.	II.	III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.
			k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.							
Ioannes Miklós	1/2	1	18		2		8		8		6 ¹ / ₂	3	1				
Stephanus Gyulai	1/2	1	32		3		12		17		8 ¹ / ₂	3		2	27	2	
Ioannes Gyulai																	
Ambrosius Páll	1/4	1	41	3	3		12		26	3	14 ¹ / ₂	7	1	2	30	4	2
Franciscus Forika	1/2	1	33		2		12		19		7	5	1	2	21	2	
Ioannes Forika																	
Stephamus Horváth	1	1	16		1	2	5	2	9		2	3	1		8	1	
Michael Horváth		1	17	3	1	2	9		7	1	2	4	1		15		
Stephanus Miklós		1	10				3	1	6	3	5 ¹ / ₂	1	1			1	
Franciscus Tatár	1	1	23		1	2	8	2	13		3 ¹ / ₂	5	1		9	2	
Stephanus Molnár		1	18		2		6		10		3 ¹ / ₂	3	1		6	1	
Georgius Tatár		1	20		2		5	2	12	2	3	2	1		5	2	
Paulus Bott	1	1	19		1	2	8				4	3			6		
Michael Bott		1	8	3				3	8		6		2				
Martinus Bott		1	34		3	2	7	1	23	1	4	4	1		10	1	
Laurentius Bernád		1	20		3	2	7		9	2	2 ¹ / ₂	4	1		11		
Ioannes Bernád																	
Ioannes Tatár	1/3	1	28		2	2	6		19	2	3 ¹ / ₂	3		1	5	1	
Ioannes Szekeres	1/3	1	32		3		10		19		6 ¹ / ₂	3			11	2	
Andreas Balás	1/5	1	25		1		6		18		5 ¹ / ₂	2					
Stephanus Ferentz	1/5	1	12	2			3	2	9		2 ¹ / ₂						
Franciscus György	1/5	1	8				6		2			3					
Franciscus Bernád m	1/4	1	21		1		8		12		10 ¹ / ₂	3	1		14	3	
Ioannes Gáll	1/4	1	10			3	5		4		2	1			1		
Thomas Jakabfffi	1/5	1	10				4	3	5		1 ¹ / ₂	2	1		18		
Mathias Lukáts	1/5	1	32		3		11		18		4 ¹ / ₂	2	1				
Ioesehus Lukáts																	
Georgius Benedek	1/4	1	19		2		5		12		4	2	1		14	1	
Mathias Benedek																	
Andreas Benedek																	
Franciscus Benedek	1/4	1	22		3		11	2	7	2	4 ¹ / ₂	3	1		27	1	
Andreas Bott	1/4	1	14	2	1	3	5	1	7	2	3 ¹ / ₂	2				1	
Ioannes Molnár	1/4	1	6				4		2		1 ¹ / ₂	2					
Stephanus Ferentz	1/4	1	13		1		4		8		2 ¹ / ₂	1					
Ioannes Fülöp	1/4	1	22		2		10		10		6 ¹ / ₂	4	1		12		
Stephanus Páll	1	1	13				3		10		6 ¹ / ₂	2					
Iacobus Forika Franciscus Forika		1	35		2		13		20		5 ¹ / ₂	8	3	2	33	1	
Franciscus Bernád m	1/4	1	7		1	1	3		3		1 ¹ / ₂	3		1	5		
Ioannes Bernád Longus	1/4	1	14		2		6		6		6	4		1	16	1	
Andreas Bernád	1/4	1	22		1	3	10		10	1	6	5		1	8		
Ioannes Bernád	1/3	1	30		2		8		20		9	4	2		20	1	
Albert Péter	1/3	1	14		1		10		3		4 ¹ / ₂	3	1			1	
Ioesehus Benedek	1	1	12	3	1		5		6	3	4	3			13		
Andreas Benedek m		1	6			3	2	3	2	2	1 ¹ / ₂	3	1			2	
Michael György		1	27	3	2	2	8	2	16	3	7 ¹ / ₂	5		2	15		
Ioannes Tamás	1	1	4				2		2		7 ¹ / ₂						
Thomas Péter		1	15		1	3	4		9	1	1 ¹ / ₂	4				1	
Ioannes András		1	32	1	2		10		20	1	3 ¹ / ₂	3	2			1	
Ioannes Dants	1/4		11	3													
Michael Dants	1/4	1	8	1		3	3	2	4		1 ¹ / ₂		1	1		1	
Franciscus Bernád												3	1				

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Gyalog és Lőfő katonák	I.	II.	III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.
			k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.							
Stephanus Dants	1/4	1	9	1		2	1	1	7	2	3 ^{1/2}	2					
Franciscus Kolumbán	1/2	1	29	2		2	13		16		8	4			11	1	
Petrus Albert	1/3	1	30		2	3	11	1	16		6 ^{1/2}	4			17	1	2
Ioannes Horváth	1/2	1	10	2			2	2	8			2					
Ezek eltartottjai:																	
Anna Bernád	1/8	1	12		1	2	3	2	7		2 ^{1/2}	3		1	20	3	
Ambrosius Antal																	
Magdalena Madaras	1/4	1	36		2		12		22		4 ^{1/2}	4	1		16	3	
Elisabetha György	1/4	1	20					3	19		2 ^{1/2}						
Catharina Márton	1/3	1	32		2		14		16		4 ^{1/2}	3	1		17	2	
Ioannes György																	
Catharina Dobolyi	1/5	1	28		2	2	8	2	17		7 ^{1/2}	3			11	1	
Elisabetha András	1/5	1	22		2		8		12		6 ^{1/2}	4	1		18	2	1
Elisabetha Nagy	1/5	1	15				7		7		2	2					
Juditka Kajtár	1/4	1	3	1			3	1			1 ^{1/2}	1					
Andreas Ferentz																	
Juditka Orbán	1/2	1	40		2		10		28		10	2					
Stephanus Mihály																	
Catharina Mezei	1/4	1	14		1		4		9		4	2			8	1	4
Catharina András	1/4	1	15				4		11		2 ^{1/2}						
Elisabetha Ferentz	1/3	1	24		2		8		14		4 ^{1/2}	2	1	2	8		
Catharina Böre	1/3	1	10				4		6		2 ^{1/2}					1	
Elisabetha Bernád	1/2	1	24		2		8		14		6 ^{1/2}	2	1	1	20	3	
Michael Simon																	
Summa		14	295	1	17		95		183	1	6 ^{1/2}	28	5	4	118	16	5
Jobbágyok																	
Laurentius Bögözi	1/4	1	14				6	2	7	2	1 ^{1/2}	1		1			
Martinus Bögözi	1/4	1	10				4		6		1 ^{1/2}	3	1		8		
Andreas Báán	1/4	1	10		2	3	2	6	6		2 ^{1/2}	2	1				
Emericus Sánta	1/2	1	20				9		11		3 ^{1/2}	2		1			
Michael Sánta																	
Franciscus Anda		1										2			6		
Ladislaus Fodor	1/2	1	30		2		13		15		4 ^{1/2}	5	4	5	50	2	
Gabriel Rusz																	
Ioannes Fodor	1/2	1	23		1	2	6		15	2	4	5	2		30		
Ioannes András		1	20		1		6		13		5 ^{1/2}	3			12		
Franciscus Páll	1	1	20		2		10		8		6	2				1	
Stephanus Barta		1	12				3	2	8	2	3						
Stephanus Farkas		1	12		2		5		5		4	3	1	1		1	
Ioannes Jakabffi	1/4	1	12		1	2	5	2	5		5 ^{1/2}	3					
Ioannes Péter	1/4	1	16				5		11		4	2				1	
Georgius András	1/5	1	10	2			5	2	5		4	1					
Thomas Jakabffi		1	14			3	7		6	1	5	1	1				
Michael Kertész	1	1	13				6		7		4	2	1				
Iacobus Kinda		1	14	2		2	4		10		3	4		1	18		
Stephanus Kertész	1/2	1	8														
Ioannes Balás			19		2		6	3	10	1	6	3			9		
Michael Balás																	
Franciscus Farkas			14		2		6		6		3	2		1	5		
Stephanus Antal	1/4	1	8	1			2		6		3 ^{1/2}		1	1			
Franciscus Balás	1/4	1	6	1			2	2	3	3	4 ^{1/2}	1		1			
Michael Polgár	1/3	1	8				2	3	6		3	2	1				
Stephanus Miklós	1/4	1	14			2	5	2	8		2	1					
Stephanus Bálint	1/2	1	18		2		6		10		4	4	2	1	10		1
Franciscus Bencze	1/4	1	32		3		13		16		6 ^{1/2}	7	1		16	3	

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Jobbágyok	I.	II.	III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.
			k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.							
Georgius Bálint	1/4	1	18		1	2	7	2	9		3	2			2	1	
Stephanus Bálint m	1/4	1	7	2			3	2	4		1½	1	1	1			
Ezek eltartottja:																	
Juditka Szakács	1/4	1	18		2		7		9		4						
Vándorok-idegenek																	
Josephus Talián																	
Ladislauus Szöcs																	
Cigányok																	
Stephanus Máté; Gabriel Máté																	

Gyergyószentmiklós

Egytelkes nemesek	I.	II.	III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.
			k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.							
Ioannes Belényesi	1/2	1	20		2		6		12		7	4	2		20	3	2
Stephanus Farkas																	
Stephanus Bajna	1/2	1	12	2	2	2	8		2		5	3	1		12		2
Ioannes Köllő		1	33		4		11		18		12	4	1	1	17		
Mathias Köllő																	
Martinus Köllő	1	1	45		4		15		26		11	5	1	2	6	2	1
Stephanus Köllő		1	42		4		12		26		8	5	1	1	4	4	8
Andreas Köllő																	
Franciscus Köllő		1	4		2		2				3	3					
Clemens Belényesi	1/3	1	12		1		7		4		6	3					
Benedictus Belényesi	1/3	1	8		1	2	5		1	2	3	4	1	2	23		
Ioannes Kézdi	1/2	1	30		4		8		18		6½	8		1	30	5	
Andreas Belényesi		1	12		1	3	4		6	1	3	3				1	
Georgius Belényesi	1	1		2			2										
Matheas Belényesi		1	12		1		4		7		5	2					
Petrus Bajna	1/4	1	30		3		8		19		8½	3	1		12	1	3
Michael Jakab																	
Summa		13	26		30	3	90	2	139	3	78	47	8	7	11	16	16
			1												4		

Gyalog és lófő katonák

Andreas Biró m		1	17		3		6	2	7	2	5		2				
Michael Madaras	1	1	16		2		6		8		5½	2			3	3	
İacobus Madaras		1	10		1		3		6		1		1			1	
Gasparus Páll	1	1	46		5		19		22		17	4	1		35	3	
Adalbertus Kastal		1	16		2		6		8		5	3			14	2	
İosephus Kastal		1	8		1		4		3		1				9	1	
Ioannes Kastal	1	1	21		3		10		8		6	4		4	22	2	
İosephus Benedek																	
Stephanus Kastal		1	20		4		6		10		4	4					
Michael Kastal		1	12		2		4		6		3	3	1	1	6	1	
Thomas Kari		1	26		4		8		14		6	4	1	3	18	2	
Andreas Kari		1	14		2		3	2	8	2	3½	4		1	14	1	
Ioannes Kari	1	1	10		1	2	5	3	3	3	3	4			17	1	
Petrus Kari		1	17		4		10		3		3	4			12		
Stephanus Kémenes juv.																	
Stephanus Kémenes m		1	13		1	2	4	2	7		2½	3	3		20	2	
Ioannes Kémenes	1	1	5		2	2	2	2	2						6		
Franciscus Kémenes m													2		2	1	
Franciscus Kémenes m		1	18		1	2	5	2	11		3						

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Gyalog és Lőfő katonák	I.	II.	III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.
			k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.							
Franciscus Kercsó		1	16		2	2	4		11	2	2	2	2				
Thomas Kercsó		1	23		2	2	5	2	15		7	3	1		15	2	
Andreas Bereczk	1	1	10		2		3		5		5	2		3	12	1	
Petrus Bereczk			5			1	2	3	2								
Blasius Kémenes	1	1	13		2		5		6		4 ^{1/2}	2	2		5	1	
Laurentius Nagy	1	1	20		2		6		12		4 ^{1/2}	5	3		10		
Ioannes Demeter	1	1	10			2	5		4	2	2						
Michael Demeter		1	10		1	2	3	2	5		3	3	1			1	
Martinus Demeter		1	5			2	2	1	2	1	2		1	1		1	
Ioannes Márton m	1/2	1	30		6		14		10		24	6	2	5	38	6	
Iocephus Kercsó	1/2	1	13		1	2	6	2	5		3	2	1			2	
Ioannes Kovács	1	1	1						1								
Michael Lőrincz		1	20		2		6		12		6 ^{1/2}				22	2	
Franciscus Sándor	1	1	8		1		3		4		2	1	1	1		1	
Iacobus Sándor		1	7			2	3		3	2	2		1	3		1	
Stephany György Mihály	1	1	4			2	1		2	2	2	2			19		
Ioannes Bereczk	1	1	26		3		10		13		8	4	1			1	
Iocephus Madaras	1/3	1	4				1	2	2	2	1	1	1			2	
Franciscus Kiss	1/16	1	10			2	4		5		4	1				2	
Andreas Péterffi	1	1	12	2	2		4		6		4	2			10		
Ioannes Péterffi	1/4	1	7				1		6		2					1	
Stephanus Darvas	1/3	1	13		1		5		7		2						
	1	1	44		4		10		30		14						
Franciscus Demeter	1	1	14	9	1	2	4	1	9		4	2					
Stephanus Demeter		1	12				5		7		4 ^{1/2}	1				3	
Andreas Demeter		1	16		2		4		10		4	2		2	5	1	1
Franciscus Gergely	1/3	1	5	3			1	1	4	2	1	1					
Ioannes Bernád	1	1	14		1	1	6		6	3	5	1					
Laurentius Benedek		1	15	2				8		7	2	4	2	1			
Michael Tamás	1/4	1	28	2			12		16	2	3	1				1	
Bartholomeus Hopson	1	1	8		1		4		3			1	2				
Ioannes Lukács		1	13		1		4		8		3	1			2	2	
Georgius Anda	1/2	1	15		1	1	5	3	8		4	3		2		1	3
Michael Demeter	1/2	1	13	2	1	2	4	2	7	2	4 ^{1/2}			3		2	
Laurentius Burján	1/3	1	10		1		3	2	5	2	2	1		1	3	1	
Thomás Csáki	1/3	1	4	2			3	2	1		2	2				1	
Georgius Máté	1/4	1	4	2		2	2	2	1	2	1 ^{1/2}	2					
Thomas Hopson	1	1	9			2	4	2	4		1	2			4		
Ioannes Hopson		1	16			3	7	1	8		3		1	2	8	1	
Stephanus Hopson		1	10		1		4	2	4	2	1 ^{1/2}	1	1	1			
Stephanus Nagy		1	14		2		4		8		1 ^{1/2}	2	1	1			2
Ioannes Tamás	1	1	28	1	1		6		21		10	1	1	1			
Petrus Mihály		1	5			2	1	2	3		1 ^{1/2}	1		1			
Ioannes Mihály		1	3			3	1	2		3	3	3			5	2	
Stephanus Bott	1/3	1	12		2		4		6		2	2			8	1	
Ioannes Veres	1/2	1	9		1	2	2	2	5		3	1	2	1			
Ioannes Márton jun.	1	1	6	2	1		4		1		1/2						
Georgius Márton		1	16		4		8		4		6	5	3	3	40	2	
Thomas Márton																	
Michael György István	1	1	30		4		16		10		12	4	1	5	30	2	6
Stephanus György m		1	1	1				1	1			1/2			2		

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Gyalog és Lőfő katonák	I.	II.		III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.
		k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.							
Andreas Réti	1/2	1	21	1	2	1	5	2	13	2	6 ^{1/2}	2		2	20		1	
Iosephus Benedek	1/3	1	10		1		4		5		2	2		2		1		
Ioannes Kémenes sup.	1/15	1	1	3				3	1					1				
Ioannes Lukács m	1/15	1	3			1	1	1	1	2	1							
Ioannes Csiki	1/15	1	20		3		9		8		6	5			22	3		
Martinus Csiki																		
Stephanus Szász	1/2	1	12	1	1	2	5	1	6		6	4		2	20			
Ioannes György sup.		1	16	2	2		6		8	2	3							
Stephanus György sup.	1	1	8			2	2	2	5			1		3	17	2	3	
Michael György		1	3						3			2	1					
Nicolaus Ferencz		1	2				1	2		2	1/2				2			
Laurentius Ferencz	1	1	2					2	1	2	1							
Ioannes Ferencz m		1	6			2	4		1	2		2			11			
Michael Balás	1	1	30	2	1	2	8		21		9	9	3	2	30	1	2	
Andreas Balás Mihály		1	14		2	2	5		6	2	5	2	2		1	4		
Franciscus Balás m	1/4	1	7				2	2	4	2	1	2	1					
Michael Balás m	1/4	1	6				2	2	3	2	1 ^{1/2}	2	1		6			
Michael Páll	1	1	8				2		4		2	1				1		
Franciscus Páll		1	11	2	1		4	2	6		3 ^{1/2}		1	1	10			
Laurentius György	1/2	1	8				4		4		2	1		1		1		
Stephanus Balás m		1	6	2		2	3		3		1	1	1					
Michael Balás m	1	1	1	3			1	1		2	1	1	1		3			
Mathias Balás		1	5				3		2		1/2	3	1		20	1		
Stephanus Kanga	1/2	1	6			1	2	2	3		2 ^{1/2}			1			2	
Benedictus Pongrácz		1	13		2		5		6		3	6	2		20	3	1	
Michael Pongrácz	1	1	5	2			1	1	4	1	1			2	3	1		
Georgius Pongrácz		1	12		1		5		6		3 ^{1/2}	2		2	10			
			16		3		6		7		8							
Michael Kovács	1	1	12		1		4		7		3 ^{1/2}	3		5	1			
Michael Darvas	1/2	1	6		1		2		3		2 ^{1/2}	2			1			
Mathias Pülöp	1/3	1	6			1	1	3	4		1 ^{1/2}	2	1	4				
Ioannes Gáll Inferior	1/2	1	6	2			1	2	5		1/2	1						
Andreas Péter		1	5	2	2		1	3	1	3	2		2				3	
Stephanus Péter	1	1	25	2	2	2	8	2	14	2	6	2	2		28	3	2	
Ioannes Biró		1	11				5		5		3	2	1		14		1	
Thomas Péter	1	1	5				4		1		4	1	1	1	6			
Franciscus Tamás m																		
Franciscus Tamás m		1	11		1	2	5		4	2	3 ^{1/2}	3	1		9	4	1	
Ioannes Vass	1	1	12		1		5		6		2 ^{1/2}	3	1		8			
Franciscus Csibi		1	10		1		3		6		2	2	1					
Petrus Burján	1	1	12		2		5		5		3 ^{1/2}	5	1		29			
Georgius Burján																		
Stephanus Ferencz	1/3	1	13		3		3		7		1	3		2	10		1	
Franciscus Sziládi	1/2	1	6		1		3		2		2 ^{1/2}	2	1					
Stephanus Bakos	1/2	1	8		1		3	1	3	3	2 ^{1/2}		1					
Michael Benedek	1	1	18		1		8		9		4 ^{1/2}	1		1	9	1		
Georgius Ferencz	1	1	14		2		6		6		6	3			3			
Petrus Ferecz																		
Franciscus Balás		1	12		1		6		5		5	3	1		9	2		

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Gyalog és Lőfő katonák	I.	II.		III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.
		k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.							
Franciscus Biró	1	1	18		1	3	3	2	12	3	5	4	1		24			
Michael Burján		1	12		1	1	5		5	3	4 ^{1/2}	4	2		27	2	3	
Michael Ferencz	1	1	10		1	2	8	2			4 ^{1/2}	4	1	1	16		1	
Andreas Ferencz																		
Ioannes Sövér		1	8	2			9		5	2	3							
Michael Hideg		1	25		2	2	9	2	13		4	4			22	1		
Ioesehus Hídeg	1	1	17		1		7		9		3	2		2	7	1		
Georgius Hídeg		1	9			2	3		5	2	2	4			1	2		
Stephanus Páll superior	1/3	1	6			2	1		4	2	2		1	1	3			
Michael Péter	1/3	1	7		1		1	2	1	2	2	3						
Andreas Lukács		1	8				3		3	3	1 ^{1/2}	1			6			
Mathias Lukács																		
Franciscus Kovács	1	1	16		2		6		8		6	3		1	9	1		
Laurentius Máté		1	16				3	3	10	1	3	3				1		
Thomas Bálint		1	5		1		3		1		2	3		1	9	1		
Emericus Bajkó																		
Andreas Barabás	1	1		2					2		1	1						
Ioesehus Leopold		1	4	2		2	2		2		1/2	1						
Antonius Csibi	1	1	11				6		5		3	2						
Franciscus Madaras	1/5	1	3			2	1		1	2	1							
Ioesehus Madaras	1/5	1	12		1		5		6		2	3		1		7		
Petrus Madaras	1/5	1	8	2		2	2	2	5	2	2	4	1					
Andreas Lukács	1/5	1	13		1		6		6		3 ^{1/2}	2	1		5	2		
Stephanus Kupás	1/4	1	18		2		6		10		1	2	1	1		1		
Franciscus Darvas		1	4				1		3		2 ^{1/2}							
Franciscus Szabó	1	1	7				2		5		2 ^{1/2}	1	1					
Ioannes Benedek		1	3	3			1	2	2	1	1/2	4	1					
Andreas Páll		1	5	3			2	3	3		1	1						
Stephanus Barabás	1/4	1	11			2	4		6	2	2 ^{1/2}							
Petrus Barabás	1/4	1	15		1	2	3		10		2 ^{1/2}	4	1					
Ioesehus Barabás																		
Petrus Biró	1/4	1	8			2	3		4	2								
Ioannes Sellyem		1	8	2	1	1	4		3	1	2	2			13	2		
Stephanus Sellyem		1	13		1	2	5	2	6		4	2	1		7	2		
Andreas Sellyem	1	1	14		1		6		7		3	2	1					
Andreas Kercsó		1	28		2		10		16		5	8			15			
Stephanus Kercsó		1	12				6	3	4	2	3 ^{1/2}	2			4	1		
Adalbertus Kercsó	1/3	1	6		1	2		3	3	3	1 ^{1/2}	2			17			
	1/5	1	9				3		6		1/2							
Michael Bott	1/2	1	22		3		7		12		5 ^{1/2}	3			8	1		
Franciscus Balás Inf.	1/2	1	7		1		3		3		2	2			12	1		
Michael Madaras	1	1	6			2	1		4	2	2							
Stephanus Huszár	1/3	1	5			2	3		1	2	2 ^{1/2}		1	1				
Georgius Huszár	1/3	1	6			2	3		2	2	3	2			3	1		
Andreas Biró m	1	1	16		1		5		10		4	3				1		
Ioannes Ferencz m		1	8		2		5		1		5	2	1	2	12	2		
	1/2		15		2		4		9		4							
Nicolaus Simon	1/3	1	5	3			1	3	4		1	2						
Ioannes György Infer	1/3	1	16			2	8		7	2	1 ^{1/2}	2			4	1		
Andreas Jakabb	1/2	1	12		1	1	4		6	3	3		2		2	1	1	
Andreas György	1/2	1	16		2		6		6		5	2						
Franciscus Gábor	1/2	1	16		2		6		8		3	4	1		28			

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Gyalog és Lófő katonák	I.	II.	III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.
			k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.							
Stephanus Bányász	1	1	24		2		10		12		6	5	1		19	3	1
Gabriel Bernád		1	16		2		6		8		3	3	1		9	1	
Michael Jakab m		1	12			3	3		8	1	2 ^{1/2}						
Michael Máté m	1	1	13				4	2	8	2	1 ^{1/2}		2			1	
Martinus Máté		1	4	3			1	3	3		^{1/2}						
Paulus Veres	1/3	1	12		2		1		9		^{1/2}						
	1/2		20		2		6		12		4						
Stephanus Fülöp m	1	1	7				4		3		2						
Laurentius Fülöp		1	3						3		2						
Michael Nagy	1	1	6				2	1	3	3	1 ^{1/2}						
Ioannes Dénes		1	4			3	2		1	1	1		1	1	3		
Sámuel Bernád	1/2	1	20		2		8		10		5	2					
Stephanus János	1	1	40		6		12		22		12	7	1	7	19	4	6
Franciscus János																	
Ioannes Fülöp	1	1	15		2		6		7		2	2	1	2		3	
Franciscus Fülöp		1	10		1		4		5		1 ^{1/2}	3		1			
Thomas Török m	1	1	16		1	2	5		9	2	6	2	1		3	1	
Michael Fülöp	1/3	1	8		1		4		3		1 ^{1/2}	2	1	1		1	
Franciscus Fülöp m	1/3	1	6		1		2		3		1 ^{1/2}		1			1	
Stephanus György m	1	1	14		2		5		7		4		2				2
Franciscus György																	
Michael György Máté	1	1	40		6		14		20		10 ^{1/2}	11	1	2	29	3	
Benedictus Lőrincz	1/2	1	24		2		4		18		5	2				1	
Michael Máté m		1	3			1	1	1	1	2	1						
Andreas Máté	1	1	10	2		2	4		6		1 ^{1/2}		2		1	1	
Thonas Máté		1	24		4		4		16		4	2	1			1	
Thomas Sollyom	1	1	12				3		9		3		1	1			
Ambrus Sollyom		1	12				5		7		3		2				
Summa		228	3926	1	303	2	109 4	1	152 8	2	762 ^{1/2} 2	418	146	113	141 0	104	54
Gyalog és lófő katonák eltartottjai																	
Catharina János	1/5	1	10	3		3	2		8		^{1/2}						
Elisabetha Kupás	1/2	1	14		1	2	6		6	2	2	2				3	
Mária Sándor	1/3	1	5				1	1	3	3	1						
Catharina Bálint Alexander Kémenes m	1/2	1	20		3		7		10		5	4	1		8	2	
Elisabetha Kercsó	1/4	1	8		2	2	4		1	2	2	2				2	
Stephanus Kémenes																	
Catharina Cziriák	1/4	1	15				3	3	11	1	2		1			1	
Catharina Biró	1/5	1	10		5		2		3		6	3				4	
Anna Kézdi Stephany Madaras	1/5	1	5			2	2		2	2	1	1			8	1	
Juditka Bereczk	1/3	1	9			2	7	2	1		3 ^{1/2}	1	1		9		
Margaretha Kovács	1/10	1	9	1	1	2	4	2	3	1	3	1	1				
Anna Balás	1/2	1	12		1		4		7		1 ^{1/2}	2	1			2	
Catharina Madaras	1/4	1	11		2		7		2		9	6	3	1	32	6	4
Catharina Sükösd	1/3	1	5	2			2	2	3		1						
Catharina Fülöp	1/2	1	16		3		5		8		2 ^{1/2}	3	1	2	25		
Jutka Barabás	1/2	1	11		6		5		5		2 ^{1/2}	2					
Elisabetha Orbán	1/3	1	5		3		2		2		1 ^{1/2}	2					
Petrus Kolunbán												4	1				
Catharina Kupás	1/5	1	11	1	5		5		5		1 ^{1/2}	2	1		2		
Ioannes Madaras												1	2		5		
Juditka Benedek	1/3	1	10			3	5	1	4		5		1	1		1	
Juditka Kovács	1	1	10			2	2	2	7		7 ^{1/2}						

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Gyalog és Lőfő katonák	I.	II.	III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.
			k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.							
Ioannes Kercsó	1/5	1	16		1	1	6	2	8		5	3					
Adalbertus György	1/2	1	13		1		4		8		3	2	1			2	
Summa		1	121		10	3	48	1	62		29 ^{1/2}	23	2	4	59	6	2
Telek nélküli zsellérek																	
Iosephus Bányász	1/5	1															
Benedictus Kolumbán	1/5	1															
Ioannes Balta	1/5	1															
Stephanus Zöld	1/5	1															

Csomafalva

Gyalog és Lőfő katonák	I.	II.	III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.
			k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.							
Andreas Simon	1	1	12		1	2	5		5	2	8 ^{1/2}	4			30	2	1
Stephanus Simon		1	6	1			3		3	1	4 ^{1/2}	4	2		45		1
Gabriel Simon		1	5	2			2	2	3		2	2			12	1	
Ioannes Fejér	1/4	1	12	1	1	3	4	3	5	3	2	2	1		4	1	
Michael Fejér	1/4	1	12	2			4	2	8		3	3			5		
Andreas Böge	1	1	33	2	2	2	5	2	15	2	21	6	2	2	47	5	1
Iosephus Cziriák																	
Andreas Orbán		1	5			2	2		2	2	1	3	1	1	6	1	1
Franciscus Ambrus		1	8					4		4		2	4		10	1	
Stephanus Páll	1	1	6				2	3	3	1	4						
Laurentius Páll		1	10			1	5		4	3	12	2				1	
Georgius Csiki	1	1	16				8		8		7 ^{1/2}	3	2		12		
Nicolaus Ambrus		1	7	2			3	2	4		2	3		1	3	1	1
Ioannes György		1	21					9		12		8	5	1		16	3
Antonius Fülöp	1/6	1	6				2	2	3	2	3 ^{1/2}	1	1	1	1		
Benedictus Székely	1/6	1	15		1		8		6		8 ^{1/2}	3	1		9	1	
Ioannes Benedek	1/6	1	10			2	4	2	5		6	2					
Franciscus Csörgő	1/6	1	3				3				1 ^{1/2}	2	1		4		
Ioannes Madarász	1/3	1	16	3			7	3	9		8	2	1		19	3	
Ioannes Rokaly	1	1	15		2		4		9			4	1		15	2	
Stephanus Rokaly		1	6				1	1	4	3	3	1				2	
Michael Böge	1	1	40	2	2		13		25	8	20	5	1	2	28	1	2
Emericus Böge		1										2	1		6	1	1
Michael Domokos	1	1	12						6		3	2	1	1	1		
Ioannes Domokos		1	10		1		4	2	4	2	4	3	1		3	2	
Ioannes György		1	16		1		6		9		4	2	1		6	4	
Andreas Székely		1	20		1		7		12		6	5		1	16	1	
Paulus Orbán	1	1	14	3	1		3	3	10		6	5			14	2	
Stephanus Orbán		1	3				1	2	1	2	1	2	1		5	1	
Michael Orbán		1	15	1			4	2	10	3	6	3					
Nicolaus Kerestély	1	1	13				7		6		4 ^{1/2}	5	3	3	19	4	1
Stephanus Csata		1	21	3	2	1	7	1	12	1	8						
Andreas Csata	1	1	32	3	1	1	13		18	2	8	5	1	5	29	3	2
Franciscus Csata		1	31		1		10		10		14	6	1	1	21	1	
Martinus Simon		1	19		1		6		12		6	2		1	4	1	
Franciscus Köllő m	1/5	1	25		1		6		18		12	5		2	24	5	3
Franciscus Köllő m																	
Iosephus Székely	1/5	1	8			2	3	2	4		3 ^{1/2}	2	1		5		
Andreas Csata m	1/5	1	20			2	7	2	12		6 ^{1/2}	5		1	11		
Stephanus Huszár	1/5	1	13	2		1	4	4	8	3		2			6	1	
Franciscus Rokaly	1/5	1	1	2			1	2			1 ^{1/2}	2		1	6	1	

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Gyalog és Lófő katonák	I.	II.		III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.
		k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.									
Petrus Farkas		1	16					6		10		5 ^{1/2}	3		2	11	4	
Ioannes Farkas m		1	10	3			3	5		5		4	3	1		3	2	
Franciscus Farkas	1	1	24			2	3	8	2	12	3	10 ^{1/2}	2	1		17	1	
Ioannes Farkas		1	8				1	3		4	3	2	2	1		6		
Michael Farkas		1	30	3		3		10	3	17		12	6	2		28	5	
Thomas Bartalis																		
Ioannes Portik	1/2	1	2					1		1		2 ^{1/2}	3	I		8	2	
Ioannes Szilágyi		1	6				3	1	3	3	2	2 ^{1/2}			I		2	
Michael Sándor	1	1	16					6		10		5	4			12	1	
Michael Csiki		1	33			2		12		19		13	5	2	4	35	3	1
Andreas Csiki		1	11	1				3	1	8		3	2	1	1			
Michael Lukáts	1/6	1	12					6		6		2 ^{1/2}	2	1			1	
Martinus Lukáts	1/6	1	8				2	3		4	2	3	4				1	
Stephanus Lukáts	1/6	1	10				2	3	2	6		2	4	1		16	1	
Franciscus Lukáts	1/6	1	21					10		11		7	4	1		3	1	
Georgius Lukáts	1/6	1	26			1	3	11	1	13		12	5	1	2	29	3	1
Andreas Borsos	1	1	12			1		4		7		7	2	1		12	2	3
Ioannes Borsos		1	19			1		4		14		6	5	1	2	18	3	1
Franciscus Töke		1	12			1		4		7		4	2	1				
Iozephus Töke	1	1	9			1	1	2	1	5	2	2	3	1		6		
Petrus Erős		1	30				2	13	2	16		15	6	1	2	39	2	2
Franciscus Erős		1	13			1		4		8		3	2	1		14		
Stephanus Simon m	1/5	1	2							2		2						
Franciscus Csala	1/5	1	11					5		6		4	2				1	
Gabriel Csala	1/5	1	17					9		8		4	2	1				
Ioannes Csala	1/5	1	15	2			2	6		9		4	3	1		12		
Georgius Intze	1/2	1	20				2	10		9	2	5	2				1	
Ioannes Simon	1	1	13				2	4		8	2	2	4	2		4	1	
Stephanus Töke		1	30					12		18		14	2			10	1	
Ioannes Ambrus		1	5	3				2		3	3	2		1			2	
Michael Ambrus	1	1	17			1		6		10		5	2			10	1	
Georgius Ambrus		1	5	3				1	3	4		2	2	1			1	
Michael Székely	1/5	1	8	2			2	3		5		3	1			4		
Ioannes Székely	1/5	1	4	2						4	2	2 ^{1/2}	1			4		
Georgius Székely	1/5	1	18			1		8		9		8	3	1		12	1	
Ioannes Simon	1/5	1	28			2		9		17		13	4			36	7	
Adalbertus Barabás																		
Ioannes Baroti	1/2	1	24			1	2	8	2	14		11	4	1		18	2	
Simeon Cziriák	1	1	4					1		2	2	1	2	1				
Thomas Csiki		1	34			2		14		18		16	5	1	2	47	3	1
Thomas Borsos	1/2	1	71	2		8	2	19		44		39	10	2	4	59	3	6
Stephanus Köllő		1	21			1		9		11		13	5		2	10	1	
Mathis Köllő	1	1	8	2		1		2		5	2	5	3		1		1	
Adalbertus Sziládi		1	33			1		18		14		16	6	3	11	37	4	4
Ioannes Páll		1	20			1		6		13		8	1	1		5	2	
Georgius Páll																		
Summa 82		82	1286			64		489		733		533	256	60	61	862	119	35
Ezek eltartottjai																		
Catharina Fejér	1/3	1	11					6		5		5	3	1		10	1	
Franciscus Páll																		
Elisabetha Kováts	1/6	1	7					2	1	4	3	2						
Elisabetha Szabó	1/6	1	3					2		1		2	4					

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Gyalog és Lófő katona családok	I.	II.	III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII		
			k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.									
Michael Nagy	1	1	8	1			4	1	4		8	2			2	1			
Ioannes Nagy		1	9					4		5		8	2	1	1	9	2		
Andreas Nagy		1	7					5		2		8	2	2		5	1		
Martinus Nagy		1	10					3		7		6	4	1					
Franciscus Nagy		1	15					8		7		10	2			21	1		
Ioannes Nagy Francisig László		1	20					10		10		12	4	1		11	3		
Michael Nagy		1	2	1					1	2		4					1		
Franciscus Sipos	1	1	2						2		3	2	1						
Thomas Csibl																			
Andreas Laczkó		1	12	1				6	1	6		6	2				2		
Andreas Bakos		1	5	2				4	1	1		6	3	1		3			
Ioannes Gergely		1	6	3				3		3		5	2						
Thomas Galaczi		1	12					6		6		10	2	1					
Thomas Portik		1	24					12		12		13	5	2	1	22	2	6	
Laurentius Portik		1	19					12		7		12	4	1	1	4	1		
Ioannes Portik		1/3	1									2					1		
Gabriel Portik			1	22					9		13		1 1/2	4	1	2	26	3	3
Michael Balás			1	3	2				1	2	2		2	2	1				
Samuel Portik			1	10	2				7	2	3		12	3	1		21		2
Andreas Portik			1	10					5		5		6				2		2
Andreas Portik m		1	1	12	2				3	2	9		5	3					
Adamus Portik	1		37					13		24		4	2	2		4			
Ioannes Portik	1		7	1				3	1	4		2	2		1	6	1	1	
Thomas Portik	1			1					1			2							
Stephanus Portik	1		14	2				6		8	2	10	2	1	1	18			
Franciscus Szöcs	1/4	1	31					14		14		7		2					
Stephanus Varga	1	1	10					5				2		2					
Ioannes Páll		1										2							
Petrus Páll		1	16					8		8		10		2			2		
Franciscus Páll		1	16					8		8		10		2					
Ioannes Csortán Ioannes		1	7					3		4		7		1		7	2		
Ioannes Brassai		1	1	4					1	2	2	2	3		2		6		
Michael Brassai			1	6					2	1	3	3	8	2	1		8		
Andreas Márton	1		1	1/2					2		3 1/2								
Abel Petréd	1		18	2				7		11	2	16		3					
Stephanus Fazakas	1		21	2				8	2	13		13	2	3	1	13		8	
Michael Ferencz	1		14	1				6		8	1	6	2	1	1	11	1		
Ioannes Albert	1		1	4					2		2		2						
Thomas Szabó		1	21					8		13		16	4	2		19	2		
Ioannes Szabó		1	10					6		4		14	2			12		3	
Bartholomeus Borbély		1	17					8		9		5		2	1	13			
Ioannes Balás		1	9					5		4		8	3	1		6	2		
Michael Balás		1/2	1	5					5				4		2				
Stephanus Balás	1											2							
Benedictus Balás	1		4					2		2		1	3	1					
Summa			1175								868								
Ezek eltartottjai																			
Catharina Fodor	1/4	1	11					7		4		17	2			10	1	3	
Catharina Szöcs	1/8	1	5					3	2	1	2	5	3	1		6		2	
Jobbágyok																			
Stephanus Kiss Ioannes	1/2	1	49					17		32		18	5	2		17	1		
Georgius Orosz	1/2	1	17	1				7	1	10		17	2						
Georgius Nagy	1	1	17					10		7		20	3			14	1		
Ezek eltartottjai																			
Juditka Vass		1	2					1	1		3								
Vándorok-idegenek																			
Samuel Csapó																			
Gabriel Marika												1	2			31	2		
Simeon Lázár												2				10			

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Gyalog és Lőfő katona családok	I.	II.	III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.
			k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.							
Constantinus Berecz												2	1		10		
Georgius Oláh												1	2		10		
Ioannes Kiss												4	2		14		
Simeon Farkas												2			9		
Pascal Muntán															17		
Stephanus Oláh															20		
Ionas Simeon																	

Szárhegy

Gyalog és Lőfő katona családok	I.	II.	III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.
			k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.							
Ádamus Gencsi	1/6	1	20		2		8		10		1	6	2		12	4	
Mathias Gurzó	1/2	1	26		1	2	8	2	16		6	4	2		8		
Ioannes Csiki	1/2	1	17		3		7		7		6	1		1	1	1	
Iacobus Csiki		1	1				1				2						
Georgius Bajna	1/4	1	6			3	2	1	3		2	1					
Ioannes Páll	1/4	1	5				3		2		2	2			3		
Stephanus Simo Antonius Simo	1/4	1	8		1		4		3		6	3			4		
Summa		7									17	4	1	28	5		
Ezek eltartottjai																	
Barbara Szabó	1/3	1	8				4		4		2	2	1			1	
Szabad székeltek																	
Franciscus Gáspár	1	1	36		6		10		20		18	6	3		18	4	14
Ioannes Gáspár		1	28		4		10		14		16	6	1		43	2	1
Andreas Simon	1/2	1	10			3	5	1	4		2	2				4	
Ioannes Ferencz	1/2	1	26		3		9		14		7	6	4	1	30	1	
Simeon Ferencz Francisig Ferencz		1	20		3		7		10		6	3	2	2	22	2	1
Ioannes Bartalis	1	1	32		4		12		16		12	5	2		38	2	
Bartholomeus Kováts		1	6				3		3		3	3			6		
Andreas Daragics											1	1					
Stephanus Daragics																	
Franciscus Bartalis		1	12		2		4		6		2	3			8		
Stephanus Ferentz		1	8		1		3		4		2	1					
Andreas Czimbalmos		1/2	1	24		2		10		12		8	3	2		20	2
Ioannes Ferentz		1															
Ioannes Ambrus	1	1	10		1		4		5		2		2		16	1	
Stephanus Simon		1	4	2			2	2	2		2		1				
Petrus Oláh		1	3				1	2	1	2	3		1				
Martinus Csibi gen.		1	2				2										
Franciscus Márk		1	6				3		3		2	3	2		15	1	3
Ioannes Deák Franciscus Deák Gabriel	1/4	1	11	1			5		5		6	3	1		9	2	1
Franciscus Mincsor	1	1	3	1			1	2	1	3	1				3		
Ioannes Mincsor		1	2				1		1		1	1					
Petrus Mincsor		1	4				3		1		1		2				
Georgius Mincsor		1	8		1		3		4		1	1	2		16		1
Ladislau Gaál	1/2	1	3				3				2	2	2		9	1	
Georgius Balás		1	20		1		9		10		7	3	1		18	1	
Daniel Antal	1/2	1	6				3		3		4	1					
Michael Mezei		1	6				3		3		3		2		2	1	
Michael Nagy Franciscus Nagy	1	1	9				5		4		3	3			5	1	
Franciscus Ambrus		1	12		2		4		6		2	3	2		15	1	1
Gabriel Ambrus		1	10				4		5		2	3			8	2	
Andreas Kovács		1	11		1		4		6		3	3		1	12	2	
Franciscus Kovács		1	10	3	1		4	3	5		9	3	1			1	

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Gyalog és Lófő katona családok	I.	II.	III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.
			k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.							
Paulus Biró Ioannes	1/8	1	7				4		3		6	4			6	1	
Franciscus Fülöp	1	1	8		1		3		4		3	1	1			1	
Franciscus Angi		1	6				4		2		4	2			6		
Nicolaus Kolunbán		1	6				3		3		2	2			3		
Martinus Fülöp		1	10		1		5		4		2	2			5		
Franciscus Szabó		1	8				5		3		2		2			1	
Franciscus Angi	1/2	1	32		2		18		12		15	4	1		21	2	
Petrus Lukáts		1	20		1		9		10		6	1	2		5	2	4
Franciscus Nagy		1	7		1		3		3		1	3	2		5	1	
Ambrosius Szabó	1/2	1	16		1		7		8		7	3	1			2	3
Thomas Deák	1/2	1	15				8		7		6	4		1			1
Franciscus Angi		1	6				3		3		2		2		6		1
Stephanus Angi m		1	6		1		2		3		3	1	2		6		1
Michael Angi m		1	6				3		3		2						
Franciscus Szabó		1	10		2		4		4		8						
Michael Szabó	1	1	8		1	3	3	4	4	5	3	2	2	12	2		
Martinus Szabó		1	8			4	4	4	4	3	2	2		10	2		
Franciscus Szabó											3	1					
Petrus Deák		1	30		6		14		10		16						
Franciscus Budai	1/4	1	6			3	2	1	3		4	7	3	6	50	2	2
Michael Veress	1/2	1	5				2		3		2		2				
Stephanus Veress		1	5				4		1		2	1	2		13	1	
Thomas Veress		1	17		2	2	6	2	8		8		2			1	
Stephanus Korpos	1/2	1	3				2		1		2	2	2		12	1	
Andreas Korpos	1/2	1	4				2		2		2		2				
Emericus Horvát		1	8				2		6		4	3				1	
Ioannes Bartalis		1	10				5		5		5		2			3	
Franciscus Laczkó		1	2				1	2		2	2	1	3	1	14	2	
Mathias Csergő		1	4				2		2		4						
Paulusz Csergő Stephanus	1	1	8				4		4		72				2	1	
Ioephus Csergő		1	15		2		7		6		72	4	2	1	30	2	4
Iacobus Polgár		1	2				2					5	2		44		
Michael Polgár		1	2				2										
Andreas Csergő		1	5				3		2		5	1					
Michael Kolunbán		1/4	1	5	1	1	2	1	3	3	3	2			5	1	
Ioannes Kolunbán	1/4	1	7				3		3		2		2				
Ioannes Sajgó		1	6				4		2		3	3			15	1	
Emericus Sajgó		1	2								3		2			1	
Petrus Eröss		1	2				2									1	
Ioephus Veress	1/2	1	2				2					2				2	
Stephanus Bartalis Stephanus		1	12		1		7		4		4	4			20	1	
Petrus Bartalis	1/4	1	8		1		3		4		4		2	2	4	1	
Stephanus Lukáts	1/4	1	11		1		5		5		5	3			6	1	
Ioannes Tott		1	13				6		7		6	3	1		10		
Ambrosius Sajgó		1/8		4				2		2		2	2				
Paulus Szabó m	1/8	1	8				4		4		2	2					
Michael Bartalis	1/4	1	21		1	1	9	1	10	2	12	6	2	1	40	3	4
Stephanus Szabó m	1/2		10		1		4		5		3	1	1			2	
Michael Szabó m		1	6				3		3		3	3			8	1	
Paulus Szabó m		1	10		1		5		4		3	2			6	2	
Thomas Szabó m		1									1					1	
Ioannes Eröss	1/4	1	10				3		7		8				12	1	3
Stephanus Eröss Gabriel		1	8		1		3		4		2	2			6	1	
Ioannes Bernád	1	1	5				3		2		3		1			1	
Michael Bernád		1		2				2			1	2					
Ioannes Bernád m		1	6				3		3		3		1			1	
Stephanus Laczkó Stephanus		1	6				3		3		6	3	1		12	1	
Ambrosius Szabó		1	3				1	2	1	2	3	2	1				

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Szabad székelyek	I.	II.	III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.
			k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.							
Andreas Kolunbán		1	16	2			8		8	2	8	2			5	3	
Iacobus Kolunbán		1	6				3		3			2			3		
			6	2			6	2			6	4			6	1	
Michael Kozma		1	6				3		3		3	2	1		4		
Ioannes Kozma	1/2	1	11		2		4		5		3	2			8	1	
Franciscus Kozma		1	25		2		10		13		6	6	1		18	1	3
Franciscus																	
Ioannes Horvát		1	3				2		1		2						
Andreas Horvát		1	2				1	2		2	1						
Nicolaus Horvát	1/2	1	1				1				1						
Andreas Horvát m														1			
Gabriel Barta	1/4	1	2				2				2		2				
Ioannes Sajgó	1/4	1	6				3		3		1	2	1				
Emericus Sajgó		1	5				3		2		1	2	1			1	
Martinus Nagy	1/2	1	5	2			4		1	2	2	2					
Stephanus Hegedűs		1	1	1			1	1			6						
Michael Horváth	1/4	1	3				2	2		2	3		2				
Nicolaus Sajgó		1	4				3		1		3	1	2		5		
Ioannes Forika																	
Summa			929								541						
Szabad székelyek eltartottjai																	
Anna Balog	1/4	1															
Heléna Benkes	1/4	1															
Margarita Kiss	1/4	1	2	2			1	2	1			2	3	2		2	
Juditka Eröss	1/4	1	2	2			2			2	1						
Elisabetha Szöcs	1/8	1															
Margarita Csergő		1	2	2				3	1	3	1	2	2		3		
Catharina Pál	1/8	1	7				4		3		1	2					
Catharina Benedek		1															
Jobbágyok																	
Michael Kolcsár	1/2	1	11		1		5		5		3	3	3		16		
Bartholomeus Petród		1	2				2				2	1					
Franciscus Fazakas	1/2	1	36		5		13		18		10	10	4	3	48	3	3
Franciscus																	
Petrus Fazakas	1/2	1	20		3		7		10		4	6	2	5	34	3	
Ioannes Csatlos	1/2	1	9				7		2		4				7	2	
Stephanus Fazakas	1/2	1	28		3		11		14		12	10	3	3	60	1	
Ioannes																	
Stephanus Farkas	1/2	1	9				5		4		2	4					
Thomas Farkas		1	72				6		6		6	2	2		7	2	
Petrus Lőrincz		1	10				6		4		3	2			5		
Thomas Kolcsár	1	1	32		4		12		16		10	1	2	1	30	3	
Ioannes																	
Ioannes Farkas	1/2	1	6				6				4		2				
Michael Sipos		1	6				3		3		2	2	2		7		
Stephanus Böge	1	1	14		3		4		7		8	6	1		20		
Ioannes																	
Thomas Petród		1	36		6		10		20		14	1	4	4	54	4	
Stephanus																	
Stephanus Illyés	1/4	1	8				4		4		2	4			12		
Stephanus																	
Andreas Illyés		1	4				4				7	2	3				
Ioannes Sipos		1	14		2		5		7		6	5	2		12		
Franciscus Kolcsár	1/2	1	14		3		5		6		6	3	1		8	1	
Franciscus																	
Michael Petród	1/2	1	18		3		9		6		8	1	2	2	36		
Michael																	
Gabriel Bajkó	1/2	1	12		1		5		6		7	3	2		11		
Ioannes																	
Michael Silo	1/2	1	3				2		1		3		1				
Gabriel Silo		1															
Martinus Hajnal	1/4	1	4				2		2		3	1					

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Szabad székelyek	I.	II.	III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.
			k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.							
Petrus Kovács	1/2	1	2	2			2	2			2						
Ioannes Páll		1	23		1		10		12		14	2		2	11	2	
Andreas Márton		1	10	1	1		4		5	1	5	1	1	1	10		
Michael Török		1	34		4		14		16		14						
Franciscus Török												5	2	2	48	4	8
Franciscus Siklodi		1	32		4		14		14		10	5	4	3	55	1	1
Petrus Siklodi	1	1	22		2		10		10		15	5	2	3	31	3	
Gabriel Siklodi																	7
Ioannes Siklodi																	
Andreas Siklodi		1	2	2			1		1	2	3						
Thomas Siklodi		1	2				2				4						
Paulus Szabó	1/4	1	7			1	4		2	3	4	2			7		
Georgius Bajkó	1/4	1	13	2	1	2	5		7		4	2	2		4	2	
Thomas Bajkó	1/4	1	17		1				11		8	3			14	1	3
Franciscus Bajkó																	
Andreas Mezei	1/4	1	8				4		4		6	2					
Gabriel Bajkó	1/2	1	33	2	1	2	12		20		14	5	3	2	52	3	
Michael Bajkó																	
Ioannes Bajkó m	1/2	1	13	2			5		7	2	4	3			5	1	
Georgius Bajkó		1	11	2			5	3	4	3	4	2					
Andreas Csibi	1/4	1	7			2	2	2	4		2						
Ioannes Korpos	1/4	1	13	2	1		8		4	2	2	4	2		12		
Ioannes Korpos																	
Andreas Korpos	1/4	1	10	1		2	5		4	3	2	2	2		12		
Stephanus Korpos																	
Stephanus Csibi		1	17				8		8	2	4	5			12	1	1
Ioannes Puskás		1	18				8		8		8	5			16	1	
Ioannes Csibi		1	20				12		12		12	4		2	22	2	
Michael Csibi		1	14				7		7		5	3			6		
Georgius Csibi		1	16				6		10		8.					2	
Blasius Csibi		1	19	1			8		10		5	5	1	1	21		
Georgius Csibi																	
Paulus Korpos	1/4	1															
Michael Csibi	1/4	1	20				10		10		8	5	2		42	2	
Thomas Csibi																	
Benedictus Csibi	1/4	1	8	2		2	3		5		6	3	1	2	10	1	
Andreas Csibi	1/4	1	14			2	6		7	2	8	4	3		11	1	4
Ioannes Csibi																	
Ioannes Páll	1/4	1	3	2			1	2	2		2	3			12	1	
Andreas Páll	1/4	1	19	3			2	3	17		5	5	1	1	19	3	
Georgius Csáki	1/4	1	10	2			4		6	2	10	2	2		12	1	
Ioannes Jakab		1	10	2			4		6	2	6	2	2		12	1	
Georgius Csibi	1/4	1	10	2			4		6	2	6	2	2		12	1	
Thomas Csibi	1/4	1	6	1		2	4		6	2	10	2	2		12	1	
Benedictus Korpos	1/4	1	3				1	3	4		6		1	1			
Stephanus Péter	1/4	1	4				2		2		2	5	2		12	1	
Ioannes																	
Nicolaus Kosa	1/2	1	3			1	1	2	1		2	2	1				
Martinus Ambrus		1	16	2	1	2	6		9		8	5	1	1	10	2	
Andreas Csibi	1/4	1															
Franciscus Csibi	1/4	1	13				5		8		4	1	2	2		1	
Ioannes Csibi	1/4	1	20				8		12		12	4		2	22	2	
Michael Csibi	1/4	1	9				4		5		3	3	1		22	1	
Stephanus Gergely		1	6	2			4		2	2	4	2		1	10	1	
Andreas Gergely	1	1	8				4		4		4						
Stephanus Illyés		1	10	2	1		5		4	2	6	2		1	6		
Petrus																	
Franciscus Lukács	1/4	1	19		2		12		5		8	2	1		15	1	1
Gabriel Nagy	1/4	1	5				4		1		4				6		
Andreas Köllő	1/4	1	5				3		2		4	2			3		
Thomas Balás	1/4	1	10				6		4		3	1	1		5	1	
Andreas Hompoth	1/4	1	6				3		3		4						
Benedictus Csiki	1/4	1	6				3		3		7	3	1		6		

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Szabad székelyek	I.	II.	III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.
			k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.							
Gabriel Csiki	1/4	1	16		1		6		9		13	4	1		15	1	
Stephanus Balás	1/4	1	32		2		12		18		18	5	4	2	24	2	
Franciscus Csiki	1/4	1	3				2		1		4	2	2		7	1	
Michael Csiki	1/2	1	4				1		2		3	2	1		8		
Georgius Csiki		1	16			2	6	2	10		8			2			
Stephanus Kovács	1	1	9				5		4		4	2	1		6		
Stephanus Kovács m		1	12		1		6		5		6	2	1		8	1	
Georgius Kovács		1	10				6		4		6	3	1		5		
Franciscus Kovács		1	18	2			8		10	2	10	5		1	15	1	
Franciscus Ádám	1/2	1	17				6		11		9	3			9	1	3
Thomas Ádám	1/2	1	10		1		4		5		4	2	1		14	1	1
Adamus Ádám		1	7				6		1		6	4			14	1	3
Ioannes Trucza	1/4	1	3				2		1		3		2		7		
Michaela Puskás Stephanus	1/4	1	26				12		14		10	6	4		26	2	
Gabriel Puskás	1/4	1	9				4		5		6	2			3	2	9
Andreas Ványolos	1/4	1	2				1		1		2	2	1		1	1	
Ioannes Farkas	1/4	1	10				5		5		7	2			7	1	
Franciscus Csiki	1	1	9				6		3		8	3	1		12	1	
Georgius Csiki		1	19				8		11		7	3	1		11	2	
Adamus Csiki		1	11		1	2	4	1	5	1	2	3			7	1	
Michael Csiki		1	5				2		3		2		2				
Martinus Bajkó	1/4	1	20				12		8		17	5	2		13	2	5
Ezek eltartottjai																	
Helena Lakatos	1/6	1	6				3		3		6						
Elisabetha Szabó	1/6	1	23				9		14		8	5	2	1	24	4	9
Catharina Siklódi	1/6	1	6				4		2		3	2	1				
Catharina Csibi Anna Balás	1/4	1	8				4		4		5	2	1		10	1	
Anna Lukács	1/4	1	7				4		3		3	2	2		18	1	1
Juditka Portik	1/4	1	4				2		2		3				1	1	
Jobbágyok																	
Thomas Hegedüs	1/3	1	7				3		4			1	1				
Ioannes Orosz	1/3	1	8				4		4		6	2			4		
Michael Hegedüs	1/3	1	6	2			4		2	2	8		2				1
Stephanus Bokor	1/4	1	3				3				4	4	3		49	2	
Petrus Hompot		1	5				2		3		6	2	1			1	
Ioannes Kelemen	1/4	1	3	1			3	1			6	1					
Petrus Kelemen	1/4	1	6	2	1		4	1	1	1	3	2	1				
Stephanus Illyés	1/4	1	13		2		4		7		6	3	1		21	2	
Ioannes Kiss	1/4	1	16		1		7		8		6	7	1	1	18	2	
Stephanus Lakatos	1/3	1	19		1		8		10		8	5	1	1	21	2	2
Ioannes György Deák	1/2	1	4				2		2		2	2	1			1	
Ioannes Hompot	1/4	1															
Andreas Hompot	1/4	1	4				2	1	2	2	2	1					
Franciscus Orosz	1/4	1	9				5		4		7	2		1			
Petrus Sipos	1/4	1	17		1		7		9		10	2	1			1	
Thomas Orosz m	1/2	1	7				3		4		3	2				2	
Franciscus Orosz m		1	15	2		2	5		10		12	3	1			1	
Andreas György Deák	1/2	1	21		2		8		11		16	5			12	3	
Franciscus Biró	1/4	1	8				4		4		4	2			12		
Georgius Orosz	1/4	1	12		2		7		4		8	3	1			1	
Petrus Orosz	1/4	1	10	3		2	6		4		7	3			15		
Thomas Lakatos	1/4	1	23	1		1	7	2	15		10	2	1			1	
Stephanus Varga	1/4	1	8				4		4		8	2			6	1	
Stephanus Orosz	1/4	1	11	3		2	5	2	5	3	12	3					
Thomas Orosz	1/4	1	20			1	7		12	3	10	5	1	2	20	4	
Michael Laczkó	1/4		7				3		4		4	2					
Franciscus Molnár	1/4		9				4		5		3	3	1				
Petrus Farkas	1/4		14				6		8		5	2	1		6	1	
Ioannes Farkas			12				6		6		6	2			6		

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Jobbágyok	I.	II.	III.		IV.		V.		VI.		VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.
			k.	n.	k.	n.	k.	n.	k.	n.							
Michael Orosz	1		8				4		4		5	3			13		
Stephanus Orosz			11	3		2	5	2	5	3	12	3					
Telkes zsellérek																	
Demetrius Precup		1									4	1	1			1	
Mathias Gábor		1									4	3	1		21		
Gabriel Marcul		1									2	1	1		16		
Theodorus Flora		1									4	1	3		13		
Ioannes Mészáros		1									4	4	1		50		
Arsinius Erszény		1									2	2			30		
Michael Pasztoma		1									2	4	3		24		
Theodorus Czárán		1										5	4	5	70		
Ioannes Szöcs		1									10	5	4	1	24	1	4
Andreas Posztoma		1											5	1	54	1	
Georgius Sinka		1											5		54	1	
Vándorok-idegenek																	
Michael Molduvány		1									4	1	1		22	2	
Michael Puskás		1									10	4	1		30		
Mathias Kirilla		1									6	3	1		20		
Demetrius Trokány												1	1		13		
Wolfgangus Váncsa												1	3		2		
Zakarias Maris		1									2	1	1		15		
Theodorus Darlamány Andreas		1										6	3	2	40		
Ioannes Molnár											4	3	1	1	29	2	
Georgius Flocos		1										6	3	2	40	2	
Georgius Oláh		1										3	1		16	1	
Georgius Buzdogány											2	3	2		16		1
Mocsa Pintye											1	1	2	1	18		
Ioannes Seprüs											1	1	2				
Iacobus Mundra											2	1	2	2	15		
Georgius Deák		1										1			15		
Marcus Deák		1										2	1				
Stephanus Czárán												2	2		24		
Gabriel Profort												1	2		9		
Iacobus Pláton											8	4	2		42		
Petrus Pláton											4	4	1	1	50		
Alexander Pláton											4	2	1		20		
Gavril Pláton											3			1	20		
Ioannes Pláton											2	2	2		20		
Georgius Csubuk												4	3	1	50		
Ladislaus Csubuk												4	3		40		
Michael Fosoka											6	1	1	1	13		
Costantinus Patka											16	4	6		20		

- I. telek
 II. ház
 III. szántó föld nagysága
 IV. őszi vetés
 V. vetemények, hüvelyesek
 VI. tavaszi vetés
 VII. széna szekér nagyságban
 VIII. igás állat (ló, ökör)

- IX. tehén
 X. borjú
 XI. juh, kecske
 XII. disznó
 XIII. méhkasok száma
 k. kőből
 n. négyszögöl

és országos vásárok tartása mellett.¹⁸ Ezenkívül az örmények évente 40000 szarvasmarhát, 10000 lovat és 300000 juhot hajtottak Moldovából és Gyergyó vidékéről Bécs és Lipcse piacaira.¹⁹ Az 1820-as évi összeírás a gyergyószentmiklósi kézművesség (ipar) szintjéről is említést tesz, mely a következő volt:²⁰

<i>Kenyér sütők (a piac számára)</i>	25 személy
<i>Zsemle sütők</i>	2 személy
<i>Mészárosok</i>	40 személy
<i>Korcsmárosok (nagyobb rendűek)</i>	10 személy
<i>Csizmadiák</i>	30 személy
<i>Suszterek</i>	3 személy
<i>Szabó mesterek</i>	10 személy
<i>Kovács mesterek</i>	12 személy
<i>Lakatosok</i>	2 személy
<i>Asztalosok</i>	10 személy
<i>Ácsok</i>	2 személy
<i>Kerekések</i>	2 személy
<i>Kőműves mesterek</i>	6 személy
<i>Kádár mesterek</i>	33 személy
<i>Molnárok</i>	20 személy
<i>Üvegesek</i>	4 személy
<i>Fűsüsök</i>	1 személy
<i>Kéményseprők</i>	1 személy
<i>Serfözők</i>	1 személy
<i>Szígyártók</i>	2 személy
<i>Talpérdő tímárok</i>	2 személy
<i>Chirurgosok</i>	4 személy
<i>Borbély műhelyek</i>	2 személy
<i>Kordován csináló tímár házak</i>	6 személy

„de egy házban tízen, s többen is dolgozni szoktak”

A gyergyószentmiklósi polgárságra a kisiparos és a vidéki boltos típusa volt jellemző. Cselekedeteiket a racionális gondolkodásmód irányította. Fő céljuk a gyors és bármely úton való meggazdagodás volt. A kézműves-kereskedő réteg gazdagabb csoportja szeretett építkezni és fokozatosan átalakította Gyergyószentmiklós központi településképét. Már a XVIII. századtól kezdve legényegyleteket és tímáregyesületet hoztak létre, mely a kasztszerű elkülönülés jegyeit hordozta magán, tagjai pedig csak a jómódú és pénzzel rendelkező egyének lehettek. Mindez hozzájárult a katonaréteg és a polgárság közötti ellentét elmélyüléséhez, mely az 1848-as forradalom után a határőrezredek feloszlásával oldódott meg.

Székelyföld, s ezen belül a mindennapokat kitöltő sokszínű létfeltétel és csoportmentalitás bizonyos elemeinek az ismerete érthetőbbé teszi számunkra Székelyföldről alkotott társadalomképünket.

TELEPÜLÉSKÉP ÉS ÉLETMÓD AZ 1785/86- OS ÉVI ÖSSZEÍRÁS ALAPJÁN

Az életmódot nemcsak a társadalomtörténet és a történelmi szociológia szemszögéből lehet megközelíteni. Az 1785/86-os évi „conscriptio” településleírásai, szinte emberközébe hozzák a késő feudalizmuskor emberének életterét, megélhetési körülményeit. A megfogalmazott válaszok által kialakított „mikrovilág”-ban sajátosan mutatkozik meg az egyén környezete, munka- és megélhetési körülményei.

GYERGYÓSZENTMIKLÓS

Ezen mű helységünknek két forduló hatálja vagy, mindenik fordulón egy része térhelyen, más része oldalakon fekszik, a térhelyen ha jól megtrágyázzák, s mint hogy az itt való föld azt meg kívánja és háromszor jól meg szántják, jól meg termi a rosot és árpát, néha esztendőkbén a búzát is, a hegyeken és oldalakon pedig minthogy oda trágyázni nem lehet, zabot, tavasz-zabot mikor az üdő néki jár, alkalmasint terem, kivált ha jól nyugtattyák a földet trágyázás helyett. Közönségesen pedig szoktunk szántani négy vonó marhával, az őszi vetésnek és árpának háromszor, a zabnak pedig kétszer kell szántanunk.

Kaszáló helyeink nagyobb reszin vagynak hegyeken, völgyeken, a hol is a fű nem szokott ugyan nagy és vastag lenni, de a mi terem marha legeltetésire jó, s a határnak fordulója szerint mindenik második

¹⁸ *Conscriptio 1820.*

¹⁹ *Orbán 1869. 106-107.*

²⁰ *Conscriptio 1820.*

esztendőben kaszálják. Vagynak vizek mejjékin, s más helyeken is olyan kaszálók, s tanorhok, melyek nyomás idein kerttel tartanak, s mikor az üdő neki szolgál, esztendőben kétszer is kaszálhatni, az ilyen helyen egy hold földön meg terem három szekér széna, mely meg teszen 18 mását itt. A hegyeken lévő kaszálókon pedig kevesebbet.

A mű vásáros helyünk, vagyis piatzunk itt helyben vagyon Szent Miklóson, a kinek ha valami el adója vagy vévője vagyon itt el adhattya, s meg veheti.

Marha legeltető helyeink minden némű marháinknak elegendő vagyon, annak is inkább hogy ezen helységnek bé Molduva felé vagynak erdei, s havasai is.

Itató helyeink és jó havasi vizeink mindenütt bővön elég vagyon, a falunkon, s határunkon keresztül folyván a Bélkény vize igen jó italu víz, mely lisztelő és fűrészmalmainkra is elégséges.

Mind épületre, mind pedig tűzre való lágy fánk bővön elég vagyon, a kemény fa szűkebb, s minthogy hegyeken, völgyeken vagynak erdeink, melyek mind szabadok, az uttya nem éppen könnyű, de ugyancsak napjában egyszer téli üdőkben is akármi szükségére való fát lehet hozni.

Itt szálló nem terem, hanem többire Nemes Küküllő Vármegyéből amely ide esik 9 mérföld, hozzák ide a bort.

Úgy makkos erdők sints, hanem a külső helyeken circ. 4 vagy 5 mérföldnyire szoktunk makkot keresni.

...Parajdon lévő só bánya, a mely ide a havason által négy mérföld, onnan az itt való piatzra a kinek tetszik, s módgya vagyon benne sót hozhat nyereségre itten pedig az örmények kordovánt szokván ki készíteni, azokat ki Magyar Országra, onnan pedig egyéb árukat ide szekeresek által szoktak hordatni, s a kinek arra való marhája vagyon, hogy szekerességre mehet, abból is pénzt szerezhet.

Itt egyéb fabrica az egy fennebb nevezett kordovány készítésén kívül nem találják, ahhoz pedig a mester embereknek fa, hamu, mész, s egyéb kívántatván, mind azokból pénzt szerezhet a ki szorgalmatos.

Minthogy a Maros folyó vize tőlünk távolabb esik, mint a több faluktól, azért mű nem igen tutajozhatunk, úgy mint a több falubéliek, hanem a kinek ahhoz kívántató ereje vagyon, ugyantsak tutajozhat.

Mésző a mű határunkon vagyon, s minthogy a fa is bővön van, a kinek tetszik meszet is égethet, úgy szenet is, de mind ezeknek itt tsekély ára vagyon, mert máshova nints hova vinni.

Itten Gyergyó Szent Miklóson héti vásár, s esztendőben háromszor szabad sokadalom szokott esni, s abból Communitásunknak is jövedelme is vagyon, úgy havasa is lévő bé Molduva felé azokból esztendőnként Taxára szokott ki szakasztani a havasi oláhoknak.

Az itt való hely, minthogy ezen Gyergyai circulus nagy hegyekkel, s havasokkal vagyon környül vétetve, annyira hideg, hogy itt a tél többet tart mint az egész nyár, s többire köddel teljes, s mián marháinknak télből való ki tartására itt több széna kell mint más melegebb helyeken, s ugyan azon hideg okozza szántó földeinknek is olyan soványságát, hogy ha azokat gyakran és jó vastagon nem trágyázzuk, kivált ősz gabonának termésére nem alkalmasok. De ezek munkával ugyan tsak meg előzhetőek volnának, de itten a Circulusnak mikorságához képest igen sok a nép, s nem jut szántó föld a lakosoknak, a kaszáló hely ugyantsak inkább.

TEKERŐPATAK

Ezen mi helységünknek tsak két forduló határa vagyon, mindenik két résziben jó, búzát, rosot és árpát, ha trágyázzák, s az üdő néki szolgál jól terem, de mind ősz, mind tavasz árpa alá meg kívántatik a háromszori szántás, s azt pedig mindenkor négy ökörrel szoktuk tenni. A zabnak is közönségesen kétszeri szántás kívántatik. Közönségesen a mihatárunkat károk nem szokták érni, hanem ha égi háborúk, szárazság, vagy felettebb való esőzések tanálják.

Nékünk ugyan kaszálóink vannak, de a mi helységünk hegyes, völgyes, azért soványok és kövesek. Egy hold széna fű helyről hat mása ... tézsen két portiot vagyis szekeretske szénát, az alább valóján három mása e felét tézsi a másnak; esztendőben tsak egyszer kaszálhattuk, azok is falunktól messze esnek, de eztet irtványokkal pótoljuk.

A mi vásáros helyünk Gyergyó Szent Miklós, a holott feles örménység lakik és oda akár a mi naturakot, fát, szénát, gabonát vihetünk jó árán el adgyuk s pénzt szerzünk

magunknak abból, tart egy órát ide, s lehet ottan mindent vásárolni mert fel tanáltatik.

Marha legeltető helyeink egyik fordulóra jók vannak minden féle marháink tartására elegendők. De a másik fordulón csak az ugarokon kellett legeltetnünk fejős tehén marháinkot, sertéseinket és méneseinket.

Egyik forduló határunkba elegendő itató helyeink vannak, de a másik fordulóban marháinknak az itató helyre kell menni egy órányi földet, úgy mint Szent Miklósi Békény vizire.

Erdeink határunkban jók vannak, mind tüzi, mind épületre való fánk elegendő, nem tilalmasok, nem oly messze esik.

A Maros vize tőlünk távolacska esik, azért tutaját keveset szoktunk készíteni és magunk erejétől vinni, hanem bérességre a tutajon szoktunk járnai másoknak fizetésért.

A kortsomárlás akár mi féle italból álló, mi közöttünk mindenkor szabaddos volt, minden ember kortsomát, ha módgya volt, benne tarthatott. Comune terrenumaink, vagyis más falukkal, úgy mint Szent Miklóssal, Kéllenyfálvával közös havasaink vannak, azokból rész szerént pedig Taxára adatván, a pénz a falu közönséges Cassájába tétetik és tartatik a közönséges szükségre.

Kender ásztató helyeink, vizeink közel és jók vannak. Malmaink egy órányi földnyire tőlünk távol vannak, mert falunk között patak nem folyván a Szent Miklósi Békény vizin lévő malmokon kell örölnünk.

KILLYÉNFAVA

Ezen falunak két forduló határa vagyon, mindenik határnak két része jó, búzát, rosot, árpát ha trágyázzák, s az üdő néki szolgál jól terem, mind ősz, mind árpa vetés alá, meg kívántatik három szori szántás, azt mindenkor közönségesen négy ökörrel szoktuk tenni. Harmad része pediglen határunknak soványabb, zabot teremt, s ennek közönségesen kétszeri szántás kell. Egyébiránt határunkot károk nem szokták követni, hanem, ha égi háborúk, köeső, felettébb való esőzés, vagy szárazság tanálja.

Nékünk a mi kevés kaszálóink vannak, savany, nyires, berkes helyen fekszenek, az javatskáján az helynek nyolc vákányi földről hat mása, az alább való résziben pedig nem gondoljuk, hogy két másánál több annyi

helyről fel kelhetne, természet szerént egy esztendőben csak egyszer kaszálhattuk, s ezen kaszálóink is oly messze esnek falunktól, hogy napjában egyszer, nem többször hozhatunk szénát.

A mi vásáros helyünk Gyergyó Szent Miklós a hol feles örménység lakik, jó piatza vagyon, lehet mindent fel tanálni ottan, s vásárolni mind akár mely városba, úgy mindent el is adhatunk, amit csak el adásra tehetünk barmot, fát, szénát, gabonát, s akér mely naturákat. Szombat nap esik a vásár, más fél órányi mi hozzánk, jó uttya vagyon.

Marha legeltető helyeink távolról az erdőkön vannak és azok jók egyik forduló havasunkkal edgyütt, de a fejő tehén csordáink egyik forduló havasunkban csak ugar földinken kellett kopároztatni, s a miatt a gyengébb természetű marháinkban gyakorta is kárt vallunk.

Egyik forduló határunkban elegendő itató helyeink vannak, de a másik fordulóban, ha a falutól egy órányi földet nem mennek marháink vizet nem kapnak, s ezt a fogyatkozást nem is tápleálhattuk, előzhettyük, mivel mind attyáink, mind magunk, eleget, s gyakorta elpróbáltuk, akarván kutat ásni, de a vizet 10-15 ölnyire nem is érhattunk.

Mind fűrés, mind épületekre való fánk elég vagyon határunkban, de távolacska úgy hogy északával is pótolván napjában csak egyszer lehet hozni. Erdeink pedig mind szabadosok, mind erdőlésre mind vadászira.

Itt a Maros vize falunktól nem oly távol vagyon, s annak folyásán Régenig, Maros Vásárhelyig a kinek tetszik tovább is, szoktunk tutajozni, vagy gerenda fákkal, vagy deszkával, s abból pénzetskét szerezni. Esztendő által egy dolog tehető tselédes gazda készíthet három, négy tutajat. Egy gerenda tutaj pedig áll 12 szál nyolcz magyar öles gerenda fákból és ordinárié 1000 szál deszkából, ennek közönséges ára Maros Vásárhelyt vagy Régenbe 13,14 M.fr.

Falunkhoz valami részbeli és havasi Commune Terrenumae vannak és abból quot annis egyéb hasznát nem veszünk, magunk marhánk legeltetésénél és néha némely része kaszálónak maradván szénával segélt.

A kortsomárlás pedig mindenkor szabados volt mi köztünk, valamint a katonai rendnek úgy a jobbágyoknak is.

Kender ászató vizeink elegendő képpen vannak, csak falunkon kívül meszeske esnek. Malmok a hol örölhetünk vannak egy óra alatt menő földön.

ALFALU

Ezen mű helységünknek két forduló határja vagy, természetekre nézve mind a két részben, mind a két fordulóra, határunkban vagynak termékenyebb földek is, kivált ha idejében szántják és trágyázzák, s ezek búzát, rosot és árpát alkalmason teremnek háromszori szántással, de vannak sovány földek is, a melyek zabnál egyebeth nem teremnek s az határok harmad része ilyen, négy ökör nélkül szántani nem lehet.

A kaszálóink is teres helyen a vizek mellett a kik birunk jól teremnek, az ilyen jó helyeken, s azok mellett mikor az árvíz el nem rontya meg terem egy hold széna réten tizennyolc mása széna, melyből tizenhárom jó szekérral. A közép termésű helyeken tizen két mása, vagyis hét jó szekér széna. Az erdő széljeken, a mely kaszálóink vannak, a melyeket mi közönségesen – nyires, erdős helyeknek, irtovány pusztításoknak szoktunk nevezni soványak, s vékony fűvet teremben. Különbén jó marha tartásra való szénénét teremnek helységeink. Az ilyen sovány nyires és erdős helyeken, meg terem egy hold széna réten hat mása, vagyis egy szekér széna, és az ilyen soványabb helyek mint egy harmad része széna termő helyeinknek, a többi, a mint feljebb is meg felelők, mind bővebben teremnek.

Ezen mi helységünk vásáros helye Gyergyó Szent Miklós, a hol az örménység feles számmal lakik, a holott gabonát, szénát, tűzifát és egyéb akármi némű naturalékot szoktunk eladni, vagy akinek szüksége vagy venni, a melynek uttya nem tart többet más fél óránál, az uttya pedig mindenkor jó, s minden héten, szombat napon héti vásár esik, barom piattzal egyetemben; a kinek modgya vagy és akár fine distrationis Parajdról ide sőt is szoktunk hordani, és kis nyereséggel eladni.

Nyárba marha legelő helyeink mind havasokon, mind alatt, közelebb való mezeinken, s határunkon jó helyek és bőségesen vannak. Vizek mind magunk számára, mind marháink itatására bőségesen

és igen jó hasznos vizek vannak, minthogy éppen a falunkon által foly a Békény nevezetű folyó viz. A Maros vizinek pedig majd csak mellette lakunk.

Erdeink minden szükségre és jó kezünk ügyibe magunk határunkon, s nem nehéz helyen közel valók bőségesen vannak. Szőlő itten nem terem, de a bor termő föld Nemes Küküllő Vármegyében Kelemen Telke, Balla Vására s a többi, ide tart 7 métr földet. Makk termő helyeink vannak, mikor a hideg el nem rontya, de igen ritkán vehettyük hasznát, Meljeken szabad promisiné mindenki ketskéjít, juhait, sertéseit tartani.

Gyümölsős és vadás kerteink nintsenek, veteményes, káposztás kerteink magunk szükségünkre vannak.

... sőt más helyekre fizetésért hordani nem szoktunk, hanem a kinek módgya van benne nyereségre szoktanak hozni Szent Miklósról Parajdról, melynek uttya meg tart 24 órát menet és jöveth.

Ollyas fábrica, vas hámor, vagy ahhoz hasonló egyéb művek ezen Circulusba nem adattnak, hanem a Gyergyó Szent Miklóson feles számmal lakó örmény timár mester embereknek opificiumához szükséges képpen meg kívántató materiálék úgy mint tűzi fa és hamuból csak kaphat pénzetskét a ki szorgalmatoskodik.

Itt a mi közöttünk tutajozásra való viz a Maros, a melyhez, a mint feljebb is említök, akinek ereje ahhoz való vagy, a jobb tehetségű gazda el készít három, négy tutáját, s többet is, a mely áll tizenkét szál gerendából és ezeknek hátára rakott fűrészzen metszett vagy faragot létzekből vagy deszkából, a kinek pedig ereje és fűrészze ahhoz való nintsen az is szokott tavaszoként hasznat venni, annyiban hogy bérességre minden héten egyszer egyszer ki menvén a vizen, jó hasznat hajthat magának. Az eő Felsege itt a gyergyói határban erigált fűrészmalokra is nyárat által feles munkás kívántatván, a kik dolgozni oda mennek, onnan is szép hasznat vehhetnek, kivált kik az ott készült vastag és hosszú deszkákat Vásárhelyig, annyival is inkább Fejér Várig el szállittják.

Mész és szén égetés nálunk nem igen volt usus, vagy a téglá vetés is, kivált hogy nem igen vagy szükségünk rá, de ha kívánhatnék materiálénk ezeknek készítésére fa, kő, föld tanáltatik.

A kortsomárlás akármiféle itallal, bor, ser, égettbor s egyebek, a ki akart, s módgya volt árulni szabad volt mű nekünk is, úgy mint a szabad rendnek, a falunak a mi szántás és kaszálás alá való közhatárjai voltak, s vannak, azokat a Falu Nemesi Szabad Rendek és Jobbágyok között fel szokott osztani, s azokból mi is mindenütt részesülünk. A halászat, s vadászat is minnyájunknak szabad melyekből némelyikünk jól segítheti magát. Kender ászató helyeink, közel és jók vannak. Malmaink hasonlóképpen, mind falunkhoz közel, mind éppen falunk között egész falu szükségére bővségesen vannak.

Vagyon egy pusztas sessio mostani osztásoskor jutott gróff Lázár István Urnak, mi nem tudjuk, nem is értük hogy valaki lehetett volna rajta. Külső appertinentiákat nem tudjuk, nem hallottuk, hogy volnának.

CSOMAFALVA

A mi határunk két fordulóra lévén fel osztva, ezek közül egyik fele résziben, a másik harmad résziben termékenyebb és ha a föld jól meg trágyáltatik, háromszor jól meg miveltek, melyet négy ökrön lehet meg mivelni, meg terem, elegyes búzát, némelykor, mikor az üdő néki szolgál tiszta búzát is, de közönségesebben rosot, árpát, kender, lent, borsót, lentsét, mákot és más kerti zöldségeket, kapusztát, veres és fok hagymát, murkot, petrezselymet, salátát, s egyéb e félüket, más résziben pedig mivel agyagas, szivájos, vizes, zabnál egyebet nem terem.

A mű kaszálóink rész szerint a Maros mellett alatt való helyen, rész szerint pedig fenn való északos, árnyékos, nyires helyeken fekszenek. A melyek a Maros mellett vannak termékenyebbek, és marha hizlalni is alkalmasabb szénát teremnek, az fenn való termékenytlenebbek, mind ezek, mind amazok csak egyszer kaszálhatók. A Maros mellett való két szekér, vagyis 12 mása szénát, a fennebb való, a Nyiresen, s egyebütt egy szekér szénát 5, vagy legfeljebb 6 másából állót jó termés idején, máskor pedig kevesebbet teremnek.

A mű Emporiumunk Gyergyó Szent Miklós, nem messze más fél óráig járó föld, s

uttyai is alkalmasok, az hol lehet mindeneket hasznosan el adni, s venni is.

Marha legelő helyeink elégségesek volnának ha sokszor Molduvából ki hajtani szokott marhák bővsége miatt árok meg nem romlanék. Itató helyeink elégségesek. Fánk tűzre és épületre elegendő. Erdőnk tutaj fára és deszkára alkalmasok. Makkos erdőnk nintsen. Gyümölcseink, komló termő helyeink nintsenek, káposztát és egyéb kerti zöldségeket a mű benn való kelteinkben ültetünk, s vetünk.

Pénz keresésre való alkalmatosságunk helységünkben volnának a parajdi só és borszéki savanyu víz hordása. Hasznosabb Fabricák helyett szolgálnának az eő Felsége Gyergyó Ditrái és Szent Miklósi határokon lévő fűrész malmi és a Gyergyó Szent Miklósi örménység timár házai, melyekre való szükséges materiálék hordásából és azok mellett való munkálkodásból sokak hasznot vesznek, de mi azokkal nem élünk. Tutajozó vizünk az itten le folyó Maros vize melyen tutajainkat szoktuk le hordani.

A falu közönséges jövedelmei helyett a kortsoma tartás senkinek sem tilalmaztatik. Kender ászatni való vizünk alkalmas elégséges vagyon. Lisztelő és fűrész malmok falunk határán a mi szükségünkre elégségesek vannak. Utoljára a vadászat, halászat, erdőlés, marhatartás, nyerekedés közöttünk nem tilalmaz tatnak.

ÚJFALU

Ezen mi helységünknek két forduló határa vagyon, természetekre nézve mind a két fordulóra határunknak két résziben vannak termékeny földek kivált ha idejebbe szántják és trágyazzák, s ezek búzát rosot és árpát jól teremnek háromszori szántással. De vannak sovány földek is mind a két fordulóra, melyek zabnál egyebet nem teremnek, harmad része ilyen határunknak, négy ökrön nélkül szántani nem lehet.

Ezen helységnek kaszálója nem igen bőven vagyon, a teres helyen itt a Maros vize mellett, a mi vagyon, jól terem, egy hold széna réten 12 mása széna, melyből lézen 3 szekér széna. De a Maros vizin túl mind a két fordulóra sovány nyires helyeink lévén vékony fűvet teremnek, úgy hogy egy hold széna réten

négy mása szekér szénánál több fel nem kél, határunknak három részinél több ilyen s két esztendőben tsak egyszer, mikor vetésben fordul be kell kaszálni; de a más részit, minden esztendő, s néha mikor az üdő néki szolgál sarjut is lehet róla venni.

Ezen mű helységünknek vásáros helye Gyergyó Szent Miklós, az hol az örménység feles számmal lakik, a holott gabonát, szénát, tűzifát, s egyéb naturákat szoktunk eladni, vagy a kinek szüksége van venni, a melynek uttya két óranyi föld, hely és uttya vagyon, s minden héten szombat nap vásár esik barom piatzal edgyütt, s esztendőben háromszor sokadalom.

Nyárba marha legeltető helyeink igen szorosak, mert havasaink nintsenek, mindenféle marháinknak edgyütt kell legelni. Vizeink mind magunk számára, s mind marháink itatására bővségesen vannak, minthogy a Maros vize is falunktól nem messze vagyon. Erdeink bővségesen minden szükségünkre nézve jók, kezünk ügyiben, magunk határunkba s nem nehéz helyen vannak. Erdeinkben bükkösök is vannak, s néha makk is teremvén, sertéseinket azon legeltettyük, s hizlaljuk, s mind azok szabadosok.

Itt a Maros vize falunk mellett lévén, minthogy az erdeink jók, tutajozással igen szoktunk élni, esztendőnként egy jó gazda három nagy tutaját is készítván tavasszal Maros Vásárhelyre, vagy Szász Régenbe ki szállítja, s ottan közönséges árán 13,14 M. fr. token el adgya.

SZÁRHEGY

Ezen falunak két forduló határa vagyon a szántóföldeknek két része jó, a harmada terméketlenebb, a kik trágyázhatták és háromszor meg szánthatták földeiket búzát, árpát, rosot, mikor az üdő arra való jól és bővön teremnek. A zabnak a kétszeri szántás meg kívántatik, de néha egyszeri szántásban is meg teremhet, a földek a lent, borsót, lentsét és kendert meg teremnek, tsak hogy négy ökör nélkül szántani nem lehet, mindenkor pedig földeinknek állandós birodalmában voltak.

A széna termő helyek ezen helységbeli határokon egy résziben jobb természetű

helyen valók más résziben alább valók, harmadik résziben igen terméketlenek. A jobb természetű helyeken egy hold földön meg terem, mely 8 vékányi föld tizen nyolcz mása, vagy is annyi száz font széna, mely 3 szekér szénát téssen. Az alább való helyen meg terem egy hold földön 12 mása, vagyis két szekér széna. Az annál soványabb helyeken mikor az idő szolgál meg terem egy hold földön 6 mása, vagyis egy szekér széna, de az ilyen helyek nyires vagy köves és száraz helyek szoktanak lenni, egyéb aránt meg kell vallani, hogy minden helyeken szénának az marhák legeltetésire és tartására jóit szoktak teremni, mindenütt való helyeken pedig csak egyszer kaszálhatók.

Ezen helységnek vásáros helye Gyergyó Szent Miklós, ide hozzánk tsak fél mérföld, a hová szoktanak fine difractionis gabonát, szénát és egyéb el adható naturákat el vinni, a kiknek pedig arra szükségek lenne meg venni holott feles örmények, s más nemzetek is lakván, minden héten szombat nap jó vásár szokott esni, barom vásárral egyetemben fát is kinek abban módgya vagyon szabad oda vinni nyereség végett Parajdról.

Barom legeltetésére való helyei, ezen helységünk nyáron által mind havasokon, mind külső mezőkben elég vagyon, s jó és alkalmas helyeken pedig, azok mind tehének, mind jármás és iga vonó, s egyéb apró barmok és bővségesen legeltethetnek, mint hogy jó fele füveket teremnek a marha tartásokból, s azok el adásokból jó előmentélünk lehetne ha kivált Moldovából a Regiák, marhák nyereségre ki nem hajtva oda az örmények által helységünkben; de így mind oltoságot marháinkra, mind pedig gyakor dögöt okozván sok károkat kell vallani.

Vizek is mind a lakosok számára, mind pedig marhák itatására jók és elégségesek vagynak. Kutak majd minden jószágokon lévén, a felett egy folyó patak is a falun által folyván. A mi erdei vannak ezen helységnek, mind tüzi fának, mind pedig épületre elégségesek tsak hogy messze valók és néhányszor nehéz uttyai esnek. Veteményes kertek vagynak, ahol káposzta és egyéb vetemények teremnek.

Sót, más helyekre ezen helység béliek hordozni nem szoktanak, hanem és mint ezelőtt a 3-ik punctumban meg mondatott nyereség végett Gyergyó Szent Miklóstra

Parajáról visznek, melynek uttya menet és jövet 24 órát tart. Semmi olyas fábrica ezen helységben nintsen, hanem az örménység Gyergyó Szent Miklóson a timárságot gyakorolván, oda tüzi fát, hamvat, meszet némelyek visznek és mellettek dolgoznak is, s pénzt azokból felesen kapnak.

Ezen mi falunknak is tutajozó vize a Maros, a melyhez az erdők nem messze vannak, a honnét lehetne ezen szükségre élni, ott ugyan ahhoz való fák nem igen bővön vannak, mind az által mégis a kiknek erejek ahhoz való vagyon, s jó tehetségű gazdák el készítnek télen és tavaszon személyekre két, három tutajat, az alább való gazdák pedig, hol egyet, hol kettőt, a mely tutajokat szoktanak ki állítani 12 fenyő gerendákból és azokra rakva létekből és fűrészzen metszett deszkákból, s ezeket haszonnal el adni. A kiknek efféle tutajak el készítésére erejek nintsen, tavaszonként azok is annyiban szoktak hasznot venni, hogy fizetésre minden héten egyszer egyszer tutaj költogetni el menvén jó fizetéseket vesznek. Sokszor az eő Felsege Gyergyóban erigált fűrészzei mellett is kézi munkával sok hasznot vehetnek, s vettek is. Mész égetés és téгла tsinálás ezen helységben usuáltatik, mert ezekre elégséges materiálék vannak. Nevezetesen Szent Miklóstra szoktanak difraháltatni, s néha más helyeken is.

DITRÓ

Ezen mű helységünknek két forduló határi vannak, mind a két fordulóban vannak jó és alább való természetű földek, ha megtrágyázzuk búzát, rosot és árpát háromszori szántás után jól teremnek. Olyan helységünk is vagyon. Bánya nevezetű, a ki trágya nélkül is igen jó rosot, elegyes búzát és árpát terem, de töllünk azon helység távul esik a honnan egy nap csak egyszer lehet gabonát hozni. Ellenben olyan helységek is vannak, hogy zabnál egyebet nem teremnek a mi határinkon sohult négy ökör nélkült szántani nem lehet.

A kaszálónk is az Maros vize mellett, a kit birunk, ha a viz el nem hajtya igen jól teremnek, mert egy hold széna réten léssen kilencz mása széna, melyből léssen három jó szekérrel, a közép termő fü helyeken hat

mása, melyből léssen két szekérrel, úgy az erdő szélyeken is, egy hold kaszáló helyen léssen hat mása, melyből léssen két szekér széna, vannak olyan helyeink is a hol egy hold kaszálón alig terem három mása széna.

Ezen mű helységünknek város helye Gyergyó Szent Miklós, a hol az örménység feles számmal lakik, a holott gabonát, szénát, tüzi fát és egyéb naturálékot mind el adhatnánk, ugy ellenben a kinek mire szüksége vagyon ottan vehet, a melynek uttya nem tart többet két óránál, az uttya jó, minden szombaton ottan vásár esik barom piaczal edgyütt.

Nyárba marha legeltető helyeink mind havasokon, mind alatt, a közel való határinkon jók és bővségesen vannak minden féle marháinknak legeltetésére. Vizek mind magunk, mind marháink legeltetésére mind a két határban elegendők és igen jók. Erdőink az magunk határinkon minden féle szükségünkre közel bőségesen vannak. Makkos erdőink nintsenek, fenyőből áll az mű erdőnk, ritka tanál ta tik egy, egy szál bükk fa is a fenyős között. Itten gyümölcs és komló nem terem, káposztás és veteményes kertye is ritka embernek vagyon.

Mi sőt csak a magunk szükségünkre szoktunk hozni a parajdi só bányából. Itten mű közöttünk a kereskedő viz a Maros vize, melyhez mind falunk, mind erdeink közel vannak, a kinek ereje ahhoz való vagyon a jobb tehetségű gazda esztendőnként készít három, s több tutajakat is, amely áll tizenkét szál faragott gerendákból melynek hosszúsága 8 vagy 9 öl, melyre téssen száz szál faragott vagy fűrészzen metszett léczeket. a kinek fűrészze vagyon 200 szál deszkából készít egy tutajat, s azokkal segíti magát. Némelyek tutajos bérességre mennek a Maros vizin le Károly Várig, vagy Aradig, abból is segítheti magát. Az eő Felsege itten a Gyergyai határban erigált fűrész malmára is nyárat által feles nap számot kívántatván onnan is szép hasznot vehetünk. A felett a Borszék uttya kezünk ügyiben vagyon onnan is vecturánk és naturálénk után feles hasznot vehetünk, a kiknek ezekhez ereje vagyon.

Mindenféle kortsomárlás nekünk szabadságunkban volt, s vagyon, mind a több szabad rendeknek, a mi pedig a falu közönséges szántó és kaszáló helységek voltak,

abból is rendünk szerint részesültünk mindenkor.

Kender ászató helyeink jók és közel vannak. Malmaink hasonlóképpen közel mert mind a falunk között vannak egész falunk szükségére bővségesen.

Vagyon egy pusztas session mely ez előtt nyolcz esztendővel jutott volt Méltóságos Gróff Lázár Antal Urnak, melyben lakott previdus Veczkán Todor, a ki onnan Molduvába szökött, attól fogva pusztán áll, melyhez vagyon külső appertinentio két darab szántó föld hat vékás.

VÁRHEGY

Ezen mű helységünknek csak egy határotska jó vagyon, s azt is egészen mindenkor kertben kelletik tartanunk, melyben bé foglaltatik szántó és kaszáló helységünk terméketlenek, melynek hasznát nem is vehetnők, ha gyakran nem trágyáznak, mely rosot, árpát trágyázva meg terem, de trágya nélkül csak zabot terem, négy ökor nélkül sohult sem szánthatunk mert igen oldalas és köves, rosnál, árpánál és zabnál egyebet nem terem.

Nékünk egyéb kaszálóink nincsen, hanem a melyeket a házaink körül és a falu között kertekbe foglaltunk azokat mikor az üdő engedi kétszer is meg lehet kaszálni, de azokért is taxát fizetünk földes urainknak, hanem a Maros terin vagyon a Tekintetes Lázár familia földes urainknak egy darab kaszálója, melyet minden esztendőben meg veszünk eő Nagyságoktól ottan csinálunk szénát, taxája azon helységnek esztendőnként haszon négy veder vaj, a holott holott lészen egy hold széna réten kilencz mása széna, mely térszen három jó szekérrel.

Ezen mű helységünknek város helye Gyergyó Szent Miklós, mely vagyon hozzánk 1 1/4 az az egy és fél mért föld, jó uttya vagyon.

A mint elébb is meg mondok nekünk csak egy határocskánk vagyon, azt is egészen kertben foglaltuk magunk javára, azon kívül semmi marha legeltető helyünk nincsen, mindenféle marháinkat más possesorok határán legeltettyük fizetésért. Vizünk elegendő és közel vagyon. Erdőnk magunknak nincsen, de más falu erdője kezünk ügyibe vagyon nem messze, a honnan bővséges fát hordhatunk mindenféle szükségünkre. Sőt

csak magunk szükségire szoktunk hordani Parajdról, vagy Szent Miklósról. A kortsomárlás akár mely féle italban nálunk nem tiltatik, a ki akar szabadosan árulhat. Kender ászató vizeink közel és jók vannak. Malmaink sem falunkban, sem határunkban nintsenek, hanem a közelebb való falukban szoktunk örölni.

A mely zsellért állapotban most vagyunk, abban tudjuk mind magunkot, mind precedessorainkot lenni.

VASLÁB

A mű határunk két fordulóra lévén felosztva, jól lehet mind kettő szoros, egyik mind az által tágasabbatska, a másik szorosabb. Az első hegyes, köves, ez nedves vizes, az honnan vagyon, hogy fele termékenyebb, fele soványabb, a mely résziben termékenyebb, ha a föld jól meg trágyáltatik, és háromszor jól meg miveltetik (melyet négy ökrön lehet meg mivelni) meg terem elegyes buzát, rosot, árpát, kendert, lent, borsót, lencsét, mákot, káposztát és más kerti veteményeket, úgy mint veres hagymát, fog hagymát, murkot, petreselymet, salátát, s egyéb e féléket, a más résziben pedig zabnál egyebet nem terem.

Kaszálóink az határhoz képest egyik fordulóra többske, a másikon kevesebb vagyon. A belső fordulókhoz mért tanorokok melyek kerttel tartatnak termékenyebbek és marha hizlalni is alkalmasabb szénát teremnek. A kün valók pedig soványabbak és csak egyszer kaszáljuk. Egy belső hold kaszálón 12 mása, a többi külsőkön a térben 8 mása, az hegyeken és nyiresen 4 mása szénát kaszálhatunk mikor jó termés vagyon, máskor pedig szénaságnak és helységnek különbségikhez képest kevesebbet 3, 6 vagy 8 mását.

A mi emporiumunk Gyergyó Szent Miklós, mintegy egy óráig való járó föld, az hol mindent lehet hasznosan el adni és venni, s uttya is alkalmas vagyon.

Marha legelő helyeink apró marháink, juhaink szükségire semmi sints, szarvas marháink is kivált egyik fordulónknak szorossága miatt rész szerént más faluk határain legelnek. Itató helyeink künn az határon elegendők, benn a faluban az Uraság malma miatt kevés. Erdőnk magunk

határunkon semmi sints, fát más faluk határaitól hordunk. Makkos erdők nintsen, mivel az mely bükkösünk határunkon volt, a néhai Méltóságos Gróff Lázár Ferentzné asszony eö Nagysága halála után, szántó földeink szaporítására nézve ki irtottuk. Gyümölcseink, komló termő helyeink az egy káposztás kertünkön kívül nintsenek.

Nyerekedésre való alkalmatosságok volnának a parajdi sóból, a borszéki savanyó vízből, a Szent Miklósi örmény timár házakból és eö Felsége Szent Miklósi, Ditrai határokon lévő fűrészei mellett sokan minden napi fizetéseket veszik, de mű azokon nem szoktunk nyerekedni.

Mész kövünk ugyan volna határunkban, de minthogy tulajdon erdeink nintsenek, sem meszet, sem szenet nem égetünk. Közös haszon vételeink nintsenek, mind az által a kortsomárlástól nem tilalmaz tatunk olykor midőn az Uraság részire nints ki téve, mely gyakran esik. Vizünk határunkban kender ásztatásra és egyéb minden féle szükségre (ki vévén a tutajozást) hasznos, alkalmatos és elégséges vagyon, melyben való halászat sem tiltatik. Lisztelő malmaink a falu mellett egy egy óráni járó földre pedig elégségesek vannak. Utoljára a kereskedés, halászat és vadászat ezen helységben szabad.

REMETE

Az mű határunk két fordulóra lévén felosztva fele résziben termékenyebb, más résziben pedig sovány, mind az által ha a föld jól megtrágyáztatik, háromszor meg számtatik meg terem olykor, midőn az üdő néki szolgál elegyes buzát, de közönségesebben rosot, árpát, borsót, lentsét, kendert, lent és más kerti veteményeket, úgy mint káposztát, hagymát, murkot, petreselymet, salátát, s több eféléket, midőn pedig nem trágyáztatik zabnál egyebet nem terem. Egyéb képpen az mű határunk a több faluk határinál alább való és az föld itten négy ökrön miveltek.

A Mű kaszálóink, alatt a térben termékenyebbek, a fenn valók pedig soványabbak. Egy hold kaszáló a fenn való helyeken 4-5 mása szénánál nem többet, a térben pedig, az hol az árviz ki önt rájuk tizenkét mását is meg teremnek és csak egyszer kaszálhatok.

A mű Emporiumunk Gyergyó Szent Miklós mintegy két óráig való járó földnre esik az hol lehet mindeneket hasznosan el adni és venni, s uttya is jó és alkalmatos.

Marha legelő helyünk szarvas marháink szükségire az réteken és szántó földeken elégséges vagyon, apró marháink szükségire pedig nints több két havasunknál. Marha itató helyeink alkalmatosak és elégségesek vannak.

Fánk, mind tüzi, mind épületre való elégséges és nem messze van, erdők, tutaj fára és deszka metszeni alkalmatos. Szőlőink és makkos erdeink nintsenek. Arendát, dézmát, nonát, s ezekhez hasonlót nem fizetünk.

Gyümölcseink és komló termő helyeink nintsenek, káposztát és más kerti zöldségeket úgy mint veres hagymát, murkot, petreselymet és ezekhez hasonlókat belső kerteinkben vetünk.

Fa helyett itten nádra szükségünk nintsen, mivel elég fánk légyen.

Pénz keresésre való alkalmatosságunk néha a parajdi só, mely ide mint egy öt mérföldnyire esik és a szomszéd borszéki savanyó viz hordása, de mű azokkal nem szoktunk nyerekedni.

Fabrikák helyett vannak az eö Felsége fűrészmalmok a szomszéd ditrai és szentmiklósi határokon és a Gyergyó Szent Miklósi örmény timárok háza, az hová szükséges materiáléket hordván, vagy ottan dolgozván, sok lakosok magok béreket szoktak venni.

Tutajozó vizünk, az itten le folyó Maros vize, melyen az magunk és királyi tutajokat szoktuk le hordani.

Valamint szőlőink úgy szőlő hegyeink nintsenek. Minthogy mészkövünk nintsen, meszet nem égetünk, a szén égetést pedig nem szoktuk. A közönséges jövedelem helyett a kortsomárlás közöttünk nem tiltatik. Kender ászató vizünk alkalmatos és elégséges. Lisztelő, malmunk a faluban egy, a falunk határan pedig mind lisztelő, mind fűrészmalmak elégséges. Halászat, vadászat, erdőlés, úgy a kereskedés itten nem tilalmaztatnak.

Megjegyzés:

Az 1785/86-os összeírás kérdásköre egyrészt az úrbéri szolgáltatásokra, másrészt pedig az összeirt települések jövedelmeire és

károsodásaira terjed ki. Mi az utóbbiakra adott válaszokat, a folytonosságot akadályozó számok mellőzésével, alakítottuk át olvasmányos szöveggé.

Az összeírók nevei a következők:

Gyergyószentmiklóson: Mikó László (Udvarhely) és Puskás József (Ditró)

Tekerőpatakon: Puskás Jakab (Ditró) és Kézdi István (Gyergyószentmiklós)

Kilyénfalván: Puskás Jakab (Ditró) és Kézdi István (Gyergyószentmiklós)

Alfaluban: Baló István (Alfalu) és Deák Albert (Szárhegy)

Csomafalván: László Elek (Alfalu) és Bege Márton (Csomafalva)

Újfaluban: Puskás Jakab (Ditró) és Kézdi István (Gyergyószentmiklós)

Szárhegyen: Turi István (Tamásfalva) és Perlaki Imre (Torda)

Ditróban: Puskás Ferenc (Ditró) és Györffi Mihály (Alfalu)

Várhegyen: Puskás Ferenc (Ditró) és Györffi Mihály (Alfalu)

Vaslábon: László Elek (Alfalu) és Bege Márton (Csomafalva)

Remetén: László Elek (Alfalu) és Bege Márton (Csomafalva)

A GYERGYÓI MEDENCE A FEJEDELEMSÉG KORÁBAN

A Gyergyói-havasok, a Görgényi-havasok és a Hargita hegység között elterülő, átlagban 700-800 méter magas medence létét a Maros folyónak köszönheti. A Marosfőtől Várhegyig terjedő medencét a XIV. század negyedik évtizedétől kezdve (1332), lakóiról Gyergyónak hívják, mely elnevezés napjainkban is használatos.

A termőtalaj rossz minősége, főleg pedig a kedvezőtlen éghajlat (évi átlag 5 C°) viszonylag hátrányosan befolyásolta itt a hűbéri viszonyok kialakulását, illetve fejlő-

dését. A társadalomszerkezet alakulására a természeti feltételek mellett más tényezők is hatással voltak. „A székely társadalomfejlődést – Jakó Zsigmond szerint – a feudalizmus egész időszakában döntő módon katonai szempontok határozták meg.”¹ Hasonló véleményen van Demény Lajos is, aki többek között kifejti, hogy „e fontos katonai szerep döntő módon befolyásolta a székely társadalom szerkezetének és politikai-területi szervezetének kialakulását.”² A jeles történész szerint a vidék sajátos gazdaságföldrajzi jellege is hatással volt a székely társadalom alakulására; „Az erdő borította hegy és dombvidéken kevés volt a gabonatermesztésre alkalmas terület. Márpedig a hűbéri viszonyok kialakulására, fejlődésére és kiterjedésére a korai feudális társadalom századaiban a legalkalmasabbak éppen azok a vidékek voltak, ahol a gabonatermesztés kedvező feltételekre talált.”³

Székelyföld, s ezen belül a Gyergyói medence társadalom-története tehát nem azonos az erdélyi vármegye társadalmi életének alakulásával. A XV-XVI. századi forrásanyag alapján a gyergyói településeken is kimutathatjuk a sajátos székely katonai társadalom három csoportját; a gyalog és lőfő katonákat, illetve a főnépeket. A katonarendi tagozódás kapcsolatban volt a gazdasági erőforrások megoszlásával is. Gyergyóban is a XVII. század végéig a „székely község” nyílföldjeinek felosztása és újraszétosztása alkalmával figyelembe vették a katonai társadalomban betöltött helyet; a főnépek több földet kaptak a lófőknél, ez utóbbiak részese pedig nagyobb volt a gyalogokénál.

Bár Gyergyóról forrásaink először az 1332-1333-1334-es évi pápai tizedjegyzékekben emlékeznek meg, az első átfogó képet a falurendszerről, az 1567-es esztendei, 25 dénáros „porták” összeírása nyújtja. Ez alkalommal Szentmiklóson 78, Alfaluban 44, Tekerőpatakon 40, Szárhegyen 48, Újfaluban 32, Csomafalván 14, Ditróban 26, Remetén pedig 6 kaput jegyeztek fel.⁴ A porta korabeli adóegység volt és 10-20 családot is magába foglalhatott.

Az 1602-es esztendei Basta-féle összeírás – ugyan hiányos – az előbbinél mégis átfogóbb képet nyújt a Gyergyói medencéről;⁵

¹ Jakó 1797. 19.

² Demény 1976. 15-16.

³ Uo.

⁴ SzOkI. II. k. 221.

⁵ SzOkI. V. k. 241.

Falu	Nemes	Lófő	Darabont	Szabados	Jobbágy	Össz
Szentmiklós		23	10	24		57
Tekerőpatak		11	2	15		28
Újfalu		9		39		48
Csomafalva		1		17		18
Alfalu		1		49	1	51
Szárhegy	1	31		27		59
Ditró				9		9
Remete				4		4
Összesen	1	76	12	184	1	246

A XVII. század eleji Gyergyó társadalmi-, népeségi-, főleg pedig településképeről a legátfogóbb adatokat az 1614-es esztendei Bethlen-lustra szolgáltatja;⁶

Falu	Nemes	Lófő	Gyalog	Szabados	Jobbágy	Zselér	Külsőszolga	Solymár
Szentmiklós		22	23	55	16	86	3	4
Tekerőpatak		28	14	29	5	39	7	4
Újfalu		15	16	29	5	4	7	1
Alfalu		4	24	38	11	23	4	
Szárhegy	1	5	17	42	8	6	10	
Csomafalva		6	7	17		5	1	
Ditró			6	24	13	7	2	
Remete			7	8	1	4	6	
Gyergyói medence	1	80	114	242	59	174	40	9

Ha a XVII. századi összeírások által kialakított társadalomképet összehasonlítjuk a XIV-XV. századi rendi tagozódással, akkor igen szembetűnővé válnak a székely, s ezen belül a gyergyói települések társadalmában végbemenő változások. A XV. század végén és a XVI. század elején e medencében is egyre jobban érvényesül a primori hatalom. Míg Hiripné legendája a köznép győzelmét jelképezi a főrendűekkel szemben, addig a Lázár család gyergyói letelepedése folytán fokozatosan állandósul e család hatalma a gyalog és lófő katonák csoportjaival szemben. A Lázár család erőszakos foglalásaira, illetve a köznép ellenállására utalnak a XVII. század eleji visszaemlékezések. Így például gyergyóalfalvi Nagy Antalné 1610. április 13-i vallomásából megtudjuk, hogy „az hol Molnár Miklós most lakik, ezt az örökséget szántóföldeivel, szénaréteivel Lázár Ferenc számára bírták, most es Lázár István számára bírják.(...) Tudom azt es, hogy itt a

víz között az porondot bekerteltette vala Lázár Ferenc egyszer, de nem tudom, ha arra való volt, az hol Domokos Albert lakik, avagy sem, hogy Lázár Ferencnek fejét vették, úgy pusztula el az kert.”⁷ Valószínű a Lázárook ellen irányult a gyergyóiak és a csíkiak 1511-es, 1519-es és az 1521-es évi lázadásai is.⁸

A XVI. század első felében a Lázár család tagjai főleg a közigazgatásban és a hadszervezetben elfoglalt helyzetüknek köszönhetően szilárdítják meg hatalmuk a Gyergyói medencében, hiszen hol királybírói, hol pedig hadnagyai e széknek (1530-tól alszéknek).⁹ 1566-tól kezdődően földesúri hatalmuk is egyre érezhetőbbé válik; 1566. július 11-én János Zsigmond fejedelem 57 jobbágycsaládot adományoz Szárhegyen Lázár Istvánnak,¹⁰ 1583-ban Lázár András 3500 tallérért kapja meg Gyergyószentmiklós közösségét, a század végéig pedig egész hatalmát kiterjeszti Gyergyóra. Egy 1647-ből származó vallomásból láthatjuk, hogy néhány család kivételével a nagyhatalmú primor egész Gyergyó urává vált; „Azt is tudom, hogy az nemesembereken kívül és veres darabontokon éppen bírta Gyergyót Lázár András egy ideig.” Egy másik tanúvallomásból megtudjuk, „hogy negyvennégy emberen kívül az meghalt Lázár András éppen bírta Gyergyót.”¹¹

A másik oldalon a gyalog- és lófő családok egyre nehezebben tudják elviselni a hadkötelezettséggel járó terheket. Egy részük önként vállalja a jobbágysorsot, mások azonban görcsösen ragaszkodnak ősi kiváltságaikhoz. Ezek megszüntetése, illetve a székely szabadság számos elemének a korlátozása az 1562-es évi felkelés kitöréséhez vezetett.¹² Bár a felkelés az erőszakos feudalizálódás megakadályozását célozta. Lázár Istvánt, a nagyhatalmú primort mégis a felkelők oldalán találjuk.¹³ Magatartásában, akárcsak a Komis Mihályéban, a Farkas Páléban, a Lázár Jánoséban és a Bernád Ferencéban, az osztrákok politikai befolyását észlelhetjük. Következésképpen a felkelés leverése után a megtorlás nemcsak a közszekelyek ellen irányult, mert maga Lázár István is fogságba

⁶ KvÁlyt. Székely láda 56, VIII. 1. sz.

⁷ Lázár 1858. 113-114.

⁸ Demény 1976. 33. és Jakó 1979. 23.

⁹ Lázár 1858. 109.

¹⁰ SzOkI. II. k. 269.

¹¹ Lázár 1858. 128-129.

¹² Jakó 1979. 27.

¹³ Lázár 1858. 123.

kerül, és csak 1566-ban a tordai diétán kap kegyelmet.¹⁴

1566-tól kezdődően a fejedelmi hatalom csupán a lófők és a főnépek hadszolgálati kötelezettségeit veszi igénybe, míg a gyalogkatonák jelentős részét jobbágy – illetve szabados státusba kényszeríti. A gyalogkatonáknak csupán egy szűk csoportja, a darabontoké marad meg a katonai állapotban. A darabontok a korábbi gyalogkatonáktól eltérően teljes mértékben alkalmazkodtak a kor haditechnikai követelményeihez, főleg a tüzifegyverek alkalmazásához, jogilag pedig közvetlenül a fejedelemnek voltak alárendelve.

A nagymérvű feudalizálódás ellenére a gyergyói falvak lakossága egy részének a XVI. század hatvanas-hetvenes éveiben sikerült megőriznie függetlenségét. Ez a székely közösség bár részben szabad, helyzete mégsem azonosítható a XV. századi vagy XVI. század eleji faluval. Az 1571. május 27-én Báthory István fejedelemhez felterjesztett, „nyomorult székely község panaszlajstroma” néven ismert, a gyergyóiak, csíkiak és kászoniak panaszlevele a következő sérelmeket sorolja fel: a vár szolgálatára való hajtás, sanyargatás, verés, fogság, Székelyföldön kívül való szolgáltatás, törvénytelen bírságolások, elszámálhatatlan nyomorgatások, kalodázások, tömlöcözések, kínzások, melyek miatt némelyek meg is haltak, szántóföldjeik, szénafüveik javát elvették, s a várakhoz, csíki vashámorhoz foglalták, ingyen szántás, vetés, aratás, behordás, kút- és házépítés a tisztartók számára. A sok bírságolás és húzás-vonás miatt annyira elszegényedtek, hogy némelyek gyermekeket is vetettek zálogba.¹⁵

Az erdélyi fejedelem az elégedetlenség megfékezése céljából megbízta Losonczy Bánffy Pált, hogy az ő nevében „alkudjon meg” az elégedetlenekkel. Báthory István meg-bízottja Csík- Gyergyó- Kászonszék közszekelyeit 1571. július 25-ére Udvarhelyre hívta össze, ahol minden faluból megjelent a bíró az esküdekkel. Csík-Gyergyó-Kászonszék képviselői annak fejében, hogy a fejedelem „terhüknek nagyobb részét róluk elvötte”, szabad akaratukból vállalták és kötelezték magukat, hogy évenként három hétig szolgálnak neki, udvarhelyi várnak őszi gabonát vetnek négyszáz köblöt, tavaszt szintén négyszázat, az irtványokat megkaszálják és betakarítják,

azonkívül 200 szekér szénát biztosítanak a várnak és ezer szekér fát hordanak be.¹⁶

Az egyezség azonban papíron maradt. Báthory István, akárcsak elődje, megtagadta a közszekelyek szabadságának visszaállítását, s így 1571 szeptemberében Csík és Gyergyó területén kitört a lázadás. A felkelők Csíkból kiindulva Gyergyó felé haladtak, s csatlakozásra bírtak minden falut. A fejedelem a lázadók ellen a székely főrendiek és a lófők hadát is felhasználta. Az ütközetre október 3-án éjjel került sor. Becz Imre királybíró seregének sikerült legyőznie a közszekelyek seregét.¹⁷

Az 1571-es és az 1575-ös székely felkelések gyergyói következményeit jelzi az 1576-os évi adóösszeírás, amelyben újabb jobbágy-adományozásokkal találkozunk. Ekkor Tekerőpatakon 30, Újfaluban 16, Alfaluban 20, Csomafalván 10, Szárhegyen 22, Ditróban 10, míg Remetén 4 jobbágykaput írtak össze.¹⁸

A feudalizálódás méretei és az ősi szabadság visszaszerzésének vágya a gyergyói székelyeket 1596-ban ismét a közsabadságért küzdők sorába vezette. A gyergyói lázadóknak meg kellett ütközniük az Apafi Miklós által vezetett fejedelmi hadakkal, valamint Lázár András királybíró seregével. Az első ütközetre Újfaluban, a másodikra Szárhegyen került sor.¹⁹ A Lázár családnak valószínűleg ekkor sikerült kiterjesztenie hatalmát az egész Gyergyói medencére.

Mihály vajda 1599-es esztendei, Báthori Zsigmond 1601-es évi kiváltságlevelei, melyben visszaadták a közszekelyek szabadságjogait, egy erőteljes társadalmi folyamat kezdetét jelzik. Ezeket a szabadságjogokat Bethlen Gábor uralkodásáig szinte mindegyik fejedelem megerősítette. Mivel azonban a központi hatalom a legtöbb esetben (főleg Báthori Gábor idején) nem biztosította a feltételeket ezen közösségi szabadságjogok gyakorlására, a közszekelyek közül igen sokan választották továbbra is jobbágyorsot. Az 1614-es esztendei katonai összeírás tulajdonképpen a Bethlen uralkodása előtti társadalmi állapotokat tükrözi.

A Bethlen lustra adatai (Imreh István és Pataki József feldolgozása alapján) Gyergyóban egy olyan társadalmi képet mutatnak, mely szerint a szabad székely

¹⁴ Uo.

¹⁵ Szádeczky 1927. 126.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Demény 1976. 71-72.

¹⁸ SzOkL IV. k. 43.

¹⁹ Lázár 1858. 128-129.

katonaelem a lakosság 60,64%-át teszi ki a 8,21% jobbágyelemmel szemben. Meghökentően nagy a zsellérek és az egyéb társadalmi kategóriák számaránya. A külső szolgák és a solymárok sajátos szint adtak Gyergyó társadalmának.²⁰

Bethlen Gábor és I. Rákóczi György székely politikája – mely nemcsak a közösségi szabadságjogok biztosításán alapult – jelentősen hozzájárult a székelység társadalmi felemelkedéséhez. E két fejedelem gondoskodásának következményeit tükrözi az 1643-as évi katonai összeírás. Ekkor Gyergyó település- és társadalomszerkezete a következő képet mutatta:²¹

Település	Harcképesek						
	Nemes	Régi lófő	Új lófő	Nem lófő lovas	Puskás gyalog	Új gyalog	Solymár
Szentmiklós	4	33	17	16	79	5	-
Tekerőpatak	1	44		11	29	2	7
Újfalu	4	28	4	8	36	3	-
Alfái u	-	13	5	16	53	13	-
Szárhegy	3	18	-	22	24	-	-
Csomafalva	1	11	-	17	21	-	-
Összesen	13	149	26	90	242	23	7
Település	Harcképtelenek						Össz.
	Nemes	Ló fő	Gyalog	Vándor	Más csoportok		
Szentmiklós	2	26	83	3	6	120	
Tekerőpatak	-	23	24	-	-	47	
Újfalu	-	21	27	-	-	48	
Alfái u	-	12	45	-	-	57	
Szárhegy	-	13	24	-	-	37	
Csomafalva	-	4	24	-	-	28	
Összesen	2	99	227	3	6	337	

Az összeírás hiányos, mivel nem tartalmazza Ditró és Remete lakosságát. Mégis hűen jelképezi azokat a társadalomszerkezeti változásokat, amelyek Bethlen Gábor, főleg pedig I. Rákóczi György politikájának köszönhetők. Ha összehasonlítjuk Gyergyó 1643. évi társadalmát az 1614-belivel, felismerhetjük a társadalmi mobilitás méreteit.

Társadalmi csoport 1614-ben (8 falu)	1643-ban (6 falu)	
	család	család
Nemes	1	15
Lófő (Lovas)	80	346
Gyalogos	114	492
Szabados	242	-
Jobbágy, zsellér	273	-

Bár az 1643-as összeírás nem tartalmazza a függő viszonyban élő parasztokat, más természetű forrásaink igazolják e rétegek meglétét Gyergyóban. Az általunk tanulmányozott összeírásnak ugyanis katonai jellege van, és csupán a harmincéves háborúban részt vevő csoportokat, illetve „harcképteleneket” veszi számba.

A társadalmi felemelkedés folyamata n. Rákóczi György uralkodása idején is folytatódott. Az 1654-es összeírást ugyanis megelőzte egy nagyméretű nemesítési folyamat, 1655-ben pedig a fejedelem csupán Gyergyóban 97 családot emelt a gyalogok sorából a lófők közé.²² Az 1654-es összeírás – hiányos volta ellenére – meggyőző képet ad arról a társadalomszerkezeti változásról, amely tizenegy év alatt Gyergyóban végbemehetett.²³

Helység	Nemes	Ló fő	Dara bont	Puskás gyalogos	Gyalog	Solymár	Össz.
Szentmiklós	74	-	27	20	-	-	121
Tekerőpatak	15	-	14	-	-	5	34
Újfalu	25	-	4	15	-	-	44
Alfalu	9	-	35	-	31	-	75
Szárhegy	49	-	13	-	-	-	62
Csomafalva	10	-	2	14	-	-	26
Ditró	12	-	7	23	-	-	42
Remete	-	12	8	-	-	-	20
Kilyénfalva	13	-	2	-	-	-	15
Összesen	207	12	112	72	31	5	439

Tizenegy esztendő alatt tehát 192 családot nemesítettek Gyergyóban. Ezek azonban egyetlen nemesek, vagyis armalisták voltak, akik jogilag a falvak társadalmához tartoztak, vagyoni helyzetük pedig alig különbözött a lóföktől. Nemesi oklevelük általában katonai érdemeikért kapták.

A szabad székely faluközösség a lengyelországi hadjárat időpontjától kezdődően azonban válságba került.

Ezeknek az eseményeknek a gyergyóiak is cselekvő résztvevői lehettek. Lázár (V.) István jelenléte igen nagy számú gyergyói katona részvételét feltételezi a lengyelországi hadjáratban. Az a tény, hogy Ferenczi György igen jól értesült az eseményekről, ugyanezt a feltevést igazolja. Sőt Gyergyó elszigetelt fekvésével el is kerülhetett volna a tatárpusztítás. A gyergyóiak Rákóczi-pártiságuk

²⁰ Imreh-Pataki 1979. 166.

²¹ Conscriptio 1643.

²² Vass Miklós: A királyi könyvek székely oklevelei. Erdélyi

Múzeum. 1900. 57-58., 119-120., 223-225.

²³ Conscriptio 1654.

miatt azonban nem így cselekedtek. Míg a gyergyói sereg nagy része Lázár István és Petki István vezetésével II. Rákóczi György oldalán harcol a törökök ellen, addig a szék itthon maradt lakosságát egy 3000 főből álló moldovai román és kozák sereg támadja meg. A nagyrészt asszonyokból és öregekből álló, 300-400 fős kis gyergyói seregnek Gábor deák irányításával sikerült megsemmisítenie a támadókat.²⁴

A gyergyói székelyek ezekben a zűrzavaros időkben igen jelentős katonai erőt alkottak. Ezért mind Rákóczi, mind pedig Barcsai, Lázár (V.) István révén próbálja megnyerni támogatásukat. Sőt Barcsai Ákos még a gyergyószentmiklósi harmincadokat is neki ígéri. A gyergyóiak azonban végig hűek maradnak II. Rákóczi Györgyhez. Ezt igazolja a haldokló fejedelem levele, amelyet a Gyalu és Fenes közti vesztes csata után ír a gyergyóiaknak és a csíkiaknak, amikor is megköszöni a hozzá tanúsított hűséget.²⁵

II. Rákóczi György halála után a gyergyóiak a csíkiakkal együtt Kemény János pártján harcolnak. A tolvajostetői ütközet után, 1661-ben a Petki István által vezetett csíki és gyergyói seregek döntő vereséget szenvednek Ali temesvári basa török-tatár seregétől, amely a győzelem után végigpusztítja Csík nagy részét.²⁶ Gyergyó 1657-1661-es éves belharcának emberveszteségeit nehezen tudja kiheverni. Az 1681-es összeírásban is érezhető az említett négy esztendő vérveszteségei. Igaz, ez az összeírás sem teljes. Mégis bizonyos képet ad az Apafi Mihály korabeli Gyergyó társadalmáról:²⁷

Helység	Nemes és lófő családok	Gyalog család	Össz.
Gyergyószentmiklós	102	48	150
Tekerőpatak	44	-	44
Újfalu	84	-	84
Alfalu	107	-	107
Csomasfalva	45	4	49
Ditró	8	4	12
Remete	34	11	45
Kilyénfalva	24	13	37
Összesen	448	80	528

Ha az 1681-es katonai összeírások adatait összehasonlítjuk az 1643-as, illetve az 1654-es conscriptiókkal, akkor igen feltűnő, hogy a XVII. század kilencedik évtizedének összeírói nem tettek különbséget

az egytelkes nemesek és a lófők között (vagyis egy rovatba írták őket). A jelenséget többféleképpen is magyarázhatjuk: egyrészt mindkét csoport tagjai lovon harcoltak, ugyanakkor a XVII. században annyi családot nemesítettek, hogy a század végére mind életmódban, mind pedig vagyoni helyzet tekintetében már alig mutatható ki különbség a két csoport tagjai között.

Gyergyó történetének, a gyergyói társadalomszerkezet alakulásának egy igen fontos epizódját jelenti az örmény betelepítés. Az 1637-es és 1654-es évektől kezdődő bevándorlás²⁸ egy új társadalmi réteg megerősödését jelképezi: a polgárságét. Bár a XVII. század második felében az örmények életmódja, fejlett kézművessége és kereskedelme még nem meghatározó a vidék gazdasági-társadalmi életében.

(A tanulmánnyal kapcsolatos melléletek: a pápai tizedjegyzék másolata 1332-ből, és a gyergyói települések társadalomképének alakulása a XVII-ik századi katonai összeírások alapján: 1-7 melléklet)

A HABSBERG-URALOM KEZDETEI ÉS A RÁKÓCZI FERENC VEZETTE SZABADSÁGHARC GYERGYÓREMETE A XVIII. SZÁZAD ELEJÉN

Az erdélyi fejedelemség fennmaradását a XVI. század közepétől a XVII. század végéig az ország belső anyagi erőforrásai mellett főleg az osztrák-török erőegyensúlynak köszönhető. A török birodalom a XVII. század végén az osztrákoktól sorozatos vereséget szenvedett, az ezt követő osztrák katonai megszállás pedig véget vetett Erdély önállóságának. Az 1687-1688-as évtől kezdve Erdély történetében tehát új korszak kezdődik: a Habsburg-uralom időszaka.²⁹

A politikai élet változásai a Székelyföldön és ezen belül Gyergyóban is éreztették hatásukat. Az alszék lakosai számára a legnagyobb nehézséget a katonai

²⁴ Ferenczi 1853. 127.

²⁵ Kölönte 1910. 121.

²⁶ P. Benedek Fidéi; Talárbetörés Csíkba 1661-ben.

²⁷ Conscriptio 1681.

²⁸ Kölönte 1910. 127-133. és Tarisznyás Márton: Gyergyó történeti néprajza. Buk. 1892. 215.

²⁹ Erdély rövid története. Bp. 1989. 326-328.

beszállásolások, valamint az osztrák adórendszer okozta. Így például 1698. március 22-én a gyergyóiak elmondják, hogy Szamaraczký kapitány százada 15 napig élőködött rajtuk ellenszolgáltatás nélkül.³⁰ Hasonló esettel találkozunk 1701-ben is, amikor a korabeli panaszlevél szerint „Patej főstrázsamester compá-niája bėjővén, ez Sz. Anna asszony napig tartotta Szárhegy, Ditró és Remete falvakat megszállás alatt.”³¹

Az osztrák katonai megszállás nemcsak élőködést jelentett, hanem kegyetlenkedéseket is. Így például a „Steinvil regimentből“ származó félszemű hadnagy egy örmény mesterembert fiával együtt annyira megvert, hogy az „azoltától fogva nem dolgozhatott, mivel az karja soha jó nem lesz miatta.” Minderre csupán azért került sor, mert „a piacon egy öreg örménynek az ebei rátámadtak az lejtmány ebeire.”³²

A hódítók Gyergyó szabad lakosságát robotmunkára is kényszerítik. Az egyik panaszlevél szerint Gyergyószentmik-lóson „az nagy hegyekre télben szénát, nyárban fűvet kell hordani szüntelen, oly kénnal, hogy csak üresen is alig mehetnek a nagy hegyre marhával.”³³

Az osztrák uralom állandósulása után Erdélyben a bécsi udvari körök kormányzási rendszerük alapelveit a leopoldi diplomában fogalmazták meg. Az Erdély alaptörvényének számító diploma szerint a fejedelemség adója béke idején 50.000, háborús időszakban pedig 500.000 aranyforintra emelkedett. Ezt az összeget törvényhatóságokra és egyénekre kirovás útján osztották szét.³⁴ Így például a gyergyóremetei lakosok adóját 1701-ben 3 köből búza, 18 köből zab, 5 szekér széna és 22 krajcár alkotta. Ugyanakkor a Csiki Kabalahágó alatt lévő új várhoz 16 építő járt dolgozni a faluból.³⁵

A beszállásolások és az osztrák adópolitika jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy Gyergyó lakossága is a II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharc zászlói alatt gyülekezzen. A szabadságharc fő célja a Habsburg-uralom lerázása volt. A Habsburg-ellenes erőket kurucoknak, az osztrák pártiakat pedig labancoknak nevezték. A

gyergyóiak a kurucokkal először 1690-ben kerültek kapcsolatba, amikor Thököly Imre seregei kevés ideig a medence területén harcoltak.³⁶ Később az általános és a helyi elégedetlenség növekedésével az osztrákok a vidék földesurának, Lázár Ferencnek a megnyerésére törekedtek, akinek 1702-ben grófi címet adomá-nyoznak.³⁷ A következő évben pedig számos gyergyói szabadost és gyalogkatonát próbálnak megnyerni az osztrák politika érdekeinek. Köztük a gyergyóremeteieket is, akik közül megemlítjük Veress Mihályt, Bakos Andrást és Józsefet, valamint Bakos András fiait, Andrást, Józsefet és Sámuel, akiket szabados, illetve gyalogkatoná állapotból a lófők sorába emelnek.³⁸

Ezek a példák arra utalnak, hogy az osztrákok közvetlenül a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc kitörése előtt a székely hadfelkelés igénybevételére is gondoltak. Bizalmuk azonban igen csekély a Habsburg-uralommal nagy általánosságban elégedetlen székelység iránt. Különösen vonatkozik ez a Rákóczi-párti hagyományokkal rendelkező Gyergyóra. Ezért a szabadságharc kibontakozása után csupán arra törekedtek, hogy az alszéklet a mozgalomtól távol tartsák. Erre vall a labancpárti Apor Istvánnak gyergyói alszékhez címzett 1703. december 4-i levele is: „Kegyelmetek mind emberséges emberek, azféle nyelveskedő rossz embert maguk közt ne szenvedjék, ezeknek, és pedig köztük a főindítóit kikeresve s hármát benne tudni-illik az kezdőiben mindjárt megfogasson és hogy annál inkább mind a gubernium, s mind a generális uram előtt Őfelségéhez való hűségeket s igaz kötelességeket kegyelmetek megmutassa, adja Mikes uram kezébe, hogy hozzák ide a gubernium eleibe.”³⁹ Időközben Guthi István kuruc kapitány elfoglalta Gyulafehérvárt, Marosvásárhelyt és Udvarhelyt. Az 1703-as év végén néhány erősség kivételével az egész Székelyföld Rákóczi pártján volt.⁴⁰ Guthi István hívására a csikiak, köztük a gyergyóiak is, az udvarhelyi táborba gyülekeznek. A székely had azonban 1704 elején Holdvilágnál vereséget szenvedett.⁴¹ A vereség még nem jelentette az osztrákok

³⁰ SzOkl. VII. k. és Kölönte 1910. 137.

³¹ SzOkl. VII. 95.

³² SzOkl. VII. k. 69.

³³ SzOkl. VII. k. 116.

³⁴ Király István; *A Habsburg) elnyomás és ennek kihalása Alcsík társadalmi rétegződésére a XVIII. század első felében. Acta Harghitensia. 1980. 50-51.*

³⁵ SzOkl. VII. k. 93-94.

³⁶ SzOkl. VI. k. 417.

³⁷ Kölönte 1910. 139.

³⁸ Vass Miklós: *A korályi könyvek székely oklevelei = Erdélyi Múzeum 1900. 57-58, 119-120, 223-225.*

³⁹ Endes 1938. 172-173.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Uo.

végleges győzelmét. Csík-, Gyergyó- és Kászonszék továbbra is a kurucok pártján maradt. 1704. április 15-én Teleki Mihály értesítette a szék tisztjeit, hogy a labanc urak vagyonát „konfiskáltatta”.⁴²

1704. augusztus 27-én összeírják a szabadságharcban résztvevő gyergyói katonákat és felszerelésüket. Köztük voltak a gyergyóremeteiek is, akiknek névsora a következő:⁴³

Sor-szám	Név	Ló	Kard, pallos	Puska	Lándzsa
1.	László Ferenc	1	1	1	1
2.	Bakos István	1	1	-	1
3.	Bakos András	1	1	-	1
4.	Laczkó István	1	1	1	1
5.	Balás István	1	1	1	1
6.	Balás János	1	1	-	1
7.	Balás András	1	1	-	1
8.	Portik András kisebb	1	1	1	-
9.	Szabó András	1	1	1	-
10.	László János nagyobb	1	1	1	-
11.	Laczkó András nagyobb	1	1	1	-
12.	Laczkó Mihály	1	1	1	-
13.	György István	1	1	1	-
14.	Balás Tamás	1	1	1	1
15.	Péter István bíró	1	1	1	1
16.	Laczkó János kisebb dobos	-	-	-	-
17.	Ferencz András	1	1	1	1
18.	László András kisebb	1	1	1	1
19.	László Mihály	1	1	-	1
20.	Antal János	1	1	1	-
21.	Pál István nagyobb dobos	-	-	-	-
22.	Puskás István (főhadnagy menti)	-	-	-	-
23.	Nagy János	1	1	1	1
24.	Nagy András kisebb dobos	-	-	-	-
25.	Portik Péter	1	1	1	-
26.	Szöts János	1	1	1	-
27.	Csортán Ferenc	1	1	1	-
28.	Pál János kisebb	1	1	2	-
29.	Portik András nagyobb	1	1	-	1
30.	Varga István dobos	-	-	-	-
31.	Varga János	1	1	1	1
32.	Pál János Polgár	-	-	-	-
33.	Pál András minor (zászlótartó menti)	-	-	-	~
34.	Vargy András	1	1	-	1
35.	Fazakas Mihály	1	1	-	1
36.	Fazakas János kisebb	1	1	-	1
37.	Fazakas Mihály	1	1	-	1
38.	Fazakas András	1	1	-	1
39.	Albert János	1	1	-	1
40.	Szilágyi János	1	1	1	1
41.	Pál István	1	1	-	-

⁴² Endes 1938. 174.

⁴³ Az adatokat Magyar András szolgáltatta

⁴⁴ CszÁlvt. F. 26., 11. sz.

42.	Nagy Tamás		1	1	-
43.	Szöts András	1	1	-	-
44.	Nagy Ferenc elveszett	-	-	-	-
45.	Ivácson Mihály elveszett	-	-	-	-
46.	Laczkó János elveszett	-	-	-	-
47.	Fazakas István elveszett	-	-	-	-
48.	Czikó Ferenc	1	1	2	-
49.	Laczkó András zászlós	-	1	1	1

1704 végén és 1705 elején a II. Rákóczi Ferenc zászlaja alatt harcoló gyergyóiak jelentős sikereket értek el az osztrákok ellen, 1705 novemberétől azonban a hadiszerecsé a labancoknak kedvezett. Ettől kezdve a gyergyói medence fokozatosan a Graven osztrák ezredes által vezetett labanc sereg birtokába került (Graven-járás).⁴⁴ 1706 júniusában ismét Rákóczi egyik hadvezére kerekedik felül Erdélyben, aki a székely hadak felett Keresztesmezőn lustrát is tart. Csíkban és Gyergyóban ismét a kurucok kerültek hatalomra. A siker azonban rövid életű volt, mert 1707-ben a csíkiak meghódoltak Acton osztrák tábornoknak. A gyergyóiak azonban nem adták meg magukat.⁴⁵ Az eseményről Cserei Mihály közöl igen érdekes adatokat: „Már az egész ország meghódolt vala, mégis azok a nyomorult, vakmerő paraszt gyergyóiak Rákóczi mellől el nem akarának állni, hanem az erdőn, amint Gyergyóba mentenek Csíkból, erős sánctól csinálnak, mind odagyűlének fegyveresen, egy német kuruc kapitány is vala velek, a biztatá, hogy a németet be ne bocsássák. Elekes András vala királybírója, igazán kuniénak való ember, fiával együtt fellázasztá a populét, aki nem akart, erővel a sánctól hajtá. Acton háromszor is küldte hozzájuk, ne bolondoskodjanak, hódoljanak meg, készen a grátia, de amazok lövöldözének Acton követeihez. Acton megbosszankodék, keresteté, kik valamely ösvényeken bevigyék, Szent Tamásról megindula rettenetes kietlen kősziklás helyeken, hol soha többször ember nem járt, beérkezék Gyergyóban, a sánctól odahagyák a székelyek, közel lévén az erdő, oda szaladának, a németek, rácok, kiket elérének, levágnak, a falukat mind felégették számtalan gabonájokkal együtt, marhájokat, méneseiket elhajták”.⁴⁶

Cserei Mihály leírása azonban nem elég pontos. Az első nagy ütközetet a gyergyóiak ugyanis Both András vezetésével a Grécestetőn vívták. A két napig tartó

⁴⁵ Kölönte 1910. 139.

⁴⁶ Cserei Mihály: *Históriája*. 390.

ütközet során az osztrákok nem tudták áttörni a székely védővonalat. Árulók segítségével azonban sikerült megmászniuk a Csíkot Gyergyótól elválasztó hegyet, amely következtében a gyergyói hadak hátába kerültek.⁴⁷ Ezekben a harcokban a remetei katonák is hőiesen harcoltak. László György és Tamás Dániel kiváló katonai képességükről tettek tanubizonyságot.⁴⁸

A vereség után az osztrák és szerb hadak egész Gyergyó vidékét feldúlták: Gyergyószentmiklóson Both várát a földig lerombolták, Újfaluhoz tartozó Katorzsát elpusztították, a szárhegyi Lázár kastélyt pedig romokban hagyták. Gyergyóremete sem kerülhette el a labanc seregek pusztításait, így például Laczkó Péter gyergyóremetei lakos 1714-ben elmondta, hogy „hét esztendeje múlik a télbe, mikor Küssék Puskás Gábort megfogák, a rácok Remetéről is keresnek embereket...”⁴⁹

Az osztrák és szerb pusztítások igen nagy embervesztést okoztak Gyergyóban. A lakosság számát tovább tizedelte a következő évben kitört pestis is.⁴⁹

Ebben a helyzetben a gyergyóiak a széki és a katonai hatóságoktól adómentességet és a milíciának nevezett osztrák katonai megszállók eltartásától való mentesítést kérik. A széki hatóságok 1708. október 31-i válaszukban, bár megértőek a gyergyóiak iránt, a kötelező szolgáltatásoktól mégsem mentesítik őket.⁵⁰

A katonai megszállás a Rákóczi-szabadságharc általános leverése után is igen nagy terhet jelentett a lakosságnak.⁵¹ 1715-1717 között Csík-, Gyergyó- és Kászonszékben ismét császári hadak szálltak meg.⁵² Ennek ellenére Gyergyót 1716-ban tatárok dúlják fel.⁵³ 1717-1719 között pedig ismét a pestis okoz igen nagy emberáldozatot Gyergyóban. Ekkor Gyergyó lakosságának kb. 40%-a pusztul el.⁵⁴

A Remetére vonatkozó adataink ugyan hiányoznak, de tudjuk, hogy a több száz halottat nagy meszesgödörbe hányták.

Összegezőképpen megállapíthatjuk, hogy Gyergyó és ezen belül Remete életét a XVII. század végén és a XVIII. század elején a szabadságért folytatott harc töltötte ki. Ez a küzdelem igen nagy embervesztéssel járt, amelyet még tetézt a két nagy pestisjárvány.

Az osztrák hatalmi keret állandósulása a nagyfejedelemség területén nem érintette a székely társadalom-szerkezetet. Mégis a gyalog és lőfő székelyek megadóztatása, valamint a fejedelemség korabeli katonai szolgálatuk mellőzése közszabadságuk lényegétől fosztotta meg őket és ezzel gyakorlatilag ugyanabba a helyzetbe kerültek, mint Erdélyben, nagy általánosságban Közép- és Kelet-Európában élő szabadparszti rétegek.⁵⁵

Gyergyóra is vonatkozik Imreh Istvánnak az a megállapítása, hogy a XVIII. században a székely székek struktúrája rendkívül összetetté vált.⁵⁶ Így például 1721-ben Gyergyó lakossága a következő társadalmi képet mutatta:⁵⁷

nemes	35 család
3,15 %	
jobbágy	158 család
14,25 %	
zsellér	25 család
2,25 %	
szabad székelyek	864 család
77,97 %	
egyéb	26 család
2,38 %	

Ha ezeket az adatokat összevetjük a Bethlen-lustrában bemutatott társadalmi megoszlással, amelyben a szabad lakosság az össznépesség 60,50%-át tette ki, akkor a székekben e társadalmi csoport 11,53%-kal növekszik. A nemesek száma 0,14%-ról 3,15%-ra emelkedett. A jobbágyok száma 8,21%-ról 14,25%-ra növekedett, ezzel szemben a zsellérek száma 24,20%-ról 2,38 %-ra csökkent.

Mi lehetett az oka a gyergyói szabad lakosság több mint 10%-os növekedésének, akkor, amikor a társadalmi feltételek a hűbériségnek inkább kedveznek? A magyarázatot Bethlen Gábor és a Rákócziak társadalompolitikájában, valamint az örmény

⁴⁷ Endes 1938. 174-175.

⁴⁸ CszÁlvt. F. 26., 11. sz.

⁴⁹ SzOkl. VII. k. 145.

⁵⁰ CszÁlvt. F. 26., 3., 4., 5., sz.

⁵¹ SzOkl. VII. k. 153.

⁵² Endes 1938. 179. Kölönte 1910. 141.

⁵³ Kölönte 1910. 141.

⁵⁴ SzOkl. VII. k. 233.

⁵⁵ Imreh István: A rendtartó székely falu. Buk. 1973.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Conscriptioi 1721.

betelepülésben kell keresnünk. A hűbéruraknak inkább csak zselléreiket sikerült jobbágysorba emelni.

A feudális urak tekintetében is jelentős változásokat tapasztalunk: míg a XVII. században a földesuraságot főleg a Lázárok képviselték, addig a XVIII. században a Bornemisza és a Puskás családok is nagybirtokosokká válnak. Ugyanakkor megnövekszik az egykét jobbággal rendelkező családok száma is.

Ennek az általános képletnek része Gyergyóremete is. A társadalomszerkezet változása itt is igen lassú, szinte észrevétlen. A mozdulatlanság azonban mégsem jellemzője.

A nemesség most is a társadalom vezető osztályát alkotja. Adómentességét és kiváltságos helyzetét sikerül megőriznie. E társadalmi osztály egyik csoportját alkotják a főrendiek, akiket az oklevelek „dominus domini” néven emlegetnek. Közülük sokan grófi, illetve bárói címmel rendelkeznek.⁵⁸ E csoporthoz tartoztak a Lázár család tagjai is akik nagy kiterjedésű birtokokkal rendelkeztek a Gyergyói-medencében. De a XVI. század második felében és a XVII. század elején e nagybirtokos családnak nem sikerül hatalmát kiterjesztenie Remetére. Sőt, 1662-ben is csak egy „hitván haltartó”-jával találkozunk a faluban. A XVIII. század első felében viszont már 8 jobbággal rendelkeznek itt. Megállapíthatjuk tehát, hogy amíg Gyergyószékben a szabad emberek társadalmi rendje erősödik meg a XVII. század elejétől a XVIII. század elejéig, addig az osztrák uralommal kezdődően a feudalizmus teret hódít Gyergyóremetén is, ami egyben a Lázárok hatalmának a megerősödését is jelenti. A nemesség társadalmi osztályának egy másik rétege – a „dominus” vagy „úr” névvel jelölt birtokos, több jobbágys nemesek. Ilyen esettel Remetén nem találkozunk. Az egytelkes, egyházhelyi nemesek, az armalisták, a nemességhez tartoztak és számos kiváltságot élveztek. Az osztrák közigazgatási hatóságok őket is adózás alá szorították, ha legalább három adózó jobbággal nem rendelkeztek. Közéjük tartozott a gyergyóremetei Borbély Mihály, Csíki Ferenc és László István is. Bár az oklevelek őket primor néven említik, a faluközösséghez tartoztak, sőt részt vettek ennek vezetésében is, mint esküdtek, mint falusbírák.

Gazdasági helyzetüket az itt következő adatok jellemzik.⁵⁹

a. Csíki Ferenc

Föld nagysága	Ebből őszi vetésre igénybe vett	Ennek össztermése	Tavaszi vetésre szánt terület	Ennek termése	Len-termés
12 köből	4,3 köből	50 kalandya	4,2 köből	50 kalandya	1 kalandya

Kender-termés	Széna-termés	Malombérbe fizetett
3 kalandya	10 szekér	6 forint

Átlagtermés őszi vetésből 1 köből	Átlagtermés tavaszi vetésből 1 köből
11,62 kalandya	11,90 kalandya

b. Borbély Mihály

Föld nagysága	Ebből őszi vetésre igénybe vett	Ennek össztermése	Tavaszi vetésre szánt terület	Ennek termése	Len-termés
12 köből	1 köből	10 kalandya	3,3 köből	26 kalandya	

Kender-termés	Széna-termés	Malombérbe fizetett
1 kalandya	4 szekér	

Átlagtermés őszi vetésből 1 köből	Átlagtermés tavaszi vetésből 1 köből
10 kalandya	7-8 kalandya

⁵⁸ Imreh 1973.

⁵⁹ Conscriptio 1721.

c. László István

Föld nagysága	Ebből őszi vetésre igénybe vett	Ennek össztermése	Tavaszi vetésre szánt terület	Ennek termése	Lentermés
20 köből	5,3 köből	72 kalangya	7,2 köből	60 kalangya	2 kalangya

Kendertermés	Szénatermés	Malombérbe fizetett
5 kalangya	14 szekér	16 forint

Átlagtermés őszi vetésből 1 köből	Átlagtermés tavaszi vetésből 1 köből
15,47 kalangya	8,33 kalangya

Gazdasági helyzetük az állattartás terén:

Név	Állataik száma					
	Ökör	Tehén	Ló	juh	Szárnyas	Méhek
Csiki Ferenc	2	4	3	6	1	8
Borbély Mihály	2	2	1	2	-	-
László István	4	2	2	20	6	3

Borbély Mihály anyagi helyzetének értékelésekor figyelembe kell venni azt a tényt, hogy ő Szárhegyen két jobbágygal rendelkezett.⁶⁰

A társadalmi ranglétrán a primorokat a jobbágytartó lófők követték, akiknek vagyoni helyzete sok esetben fölülmúlta a faluhoz tartozó előkelők anyagi lehetőségeit. Ilyen helyzetű volt Puskás István primipilus. Gazdasági helyzete egy szintre emelte a három primipilus családdal, közöttük csak rendbeli különbséget lehet megvonni.

A primorok és a jobbágytartó primipilusok vagyoni helyzetük révén társadalmilag is különválnak az átlagos primipilusoktól és pixidariusoktól. Ebben az időben a faluban élő 67 primipilus és pixidarius család 488,3 köből termőfölddel rendelkezett. E területen a termelt növények mennyiségi megoszlása a következő képet mutatja:⁶¹

Családok száma	Össztermőföld	Őszi vetésre használt termőföld	Ennek össztermése	Tavaszi vetésre szánt terület
67	488,3 köből	167,3 köből	1805,5 kalangya	183,1 köből

Ennek termése	Lentermés	Kendertermés	Szénatermés
1692 kalangya	79 kalangya	140,5 kalangya 2,09 kalangya	306,5 szekér 457 szekér

1 köből föld termése átlagban őszi vetésből	1 köből föld termése átlagban tavaszi vetésből
10,79 kalangya	9,24 kalangya

E társadalmi csoport vagyoni helyzetét nemcsak a termőterület nagysága, ennek minősége és az itt elért termésátlag jelzi, hanem az ezekben a családokban található állatállomány nagysága is.⁶²

Családok száma	Ökör	Tehén	Borjú	Ló	Juh	Szárnyas	Méhek
67	127	101	54	59	415	97	44
1 családra	1,80	1,50	0,80	0,88	5,80	1,44	0,65

A társadalmi ranglétrán a szabadok után a jobbágyok és a zsellérek következtek. Az 1721-ben jelzett kilenc jobbágycsalád közül nyolc a Lázár családnak volt alárendelve, s ezért nagyobb, főleg pedig jobb minőségű földdel rendelkeztek a faluban, mint egyes szabad székely közösségek. Mindezt vagyoni helyzetük bizonyítja a legjobban.⁶³

Családok száma	Össztermőföld	Őszi vetésre használt termőföld	Ennek össztermése	Tavaszi vetésre szánt terület
9	73 köből	16,1 köből	179,5 kalangya	10,3 köből
1 családra	8,11	1,78	19,99	1,14

Ennek termése	Lentermés	Kendertermés	Szénatermés
109 kalangya	4 kalangya	11,5 kalangya	22 szekér
18,11	0,44	1,27	2,44

⁶⁰ Uo.⁶¹ Uo.⁶² Uo.⁶³ Uo.

Bár állatállományuk valamivel kisebb a primipilusok és pixidariusokénál, az állatlétszám mégis egy viszonylag megalapozott gazdasági-vagyoni helyzetet tükröz.⁶⁴

Családok száma	Ököl	Tehén	Bojjú	Ló	Juh	Szárnyas	Méhkas
9	16	14	3	5	20	8	-
1 családra	7,77	1,55	0,33	0,55	2,22	0,88	-

1721-ben az összeírások Gyergyóremetén nem jegyezték fel zselléreket. Mivel az 1750-es konskripció alkalmával sem találkozunk e társadalmi kategóriával, valószínű, hogy a XVIII. század első felében a településen nem éltek zsellérek.

Mellékletként bemutatnánk a kuruc-kori (1704) lustra egészét melynek eredeti példányát a bécsi levéltárban, másolatait pedig a Magyar Országos Levéltárban és a Hadtörténeti Intézet levéltárában őrzik. Mi Czigány István hadtörténész segítségével jutottunk az oklevél fényképmásolatához, amit ezúton köszönünk.

ELEKES JÁNOS URAM SZÁZA	LÓ	KARD, PALLOS	PUSKA	KOPJA, LÁNDZSA
Bodó Péter	1	1		1
Solyom Márton	1	1		
Dienes István	1	1	1	
Dienes Péter	1	1		
Mihály Deák István	1	1	1	
Mihály Deák Márton	1	1	1	
Csiki Péter	1	1	1	
Solyom Ferencz	1	1	1	
Antal Mihály Szék Szolgája				
Pál György András Teleki Ur Szolgája				
Király János	1	1		
Fodor Ferencz	1	1	1	
Simon István Minor	1	1		1
Simon István Major Gyergyói Király Biró Szolgája				
Nagy Thamás Kapitány Ur menti				
Kastal Ferencz Polgár				
Kastal István Biró				
Balnit Péter Absens				
Bodó István Kapitány Uram menti				

KELLYÉNFALVA	LÓ	KARD, PALLOS	PUSKA	KOPJA, LÁNDZSA
Bartis István	1	1	1	
Ambrus István	1	1		
Kristály Péter	1	1	1	

Thamás Márton	1	1	1	
Thamás János	1	1	1	
Ferencz András	1	1		
Márton János	1	1		
György István	1	1		
György János István	1	1	1	
Mihály György Beteg	1	1		
Szász Ferencz	1	1		
Páll András	1	1		
Barabás Mihály	1	1		
Kováts István	1	1	1	
Kajtár István	1	1		
Pál János Biró				
Márton Balázs Polgár				
Kajtár Márton Absens				
Barabás Benedek	1	1		
Czirják András Beteg				
Simo István	1	1	2	
Biro Pál	1	1	2	
Kozma Mihály	1	1	2	
Kozma István	1	1		
Szabó Gábor	1	1	1	
Nagy Thamás	1	1		1
Szabó Thamás	1	1	1	1
Baricz Péter	1	1	1	
Benkő Péter	1	1	1	
Bogos János	1	1		1
Laczkó István	1	1	1	
Péter Mihály Lázár Ferencz Ur Szolg.				
Deák Péter Posta				
Csergő András Lázár Ferencz Ur Szolg.				
Philep János Vice Hadnagy menti				
Kis János Zászló tartó menti				
István Deák Absens				
Mihály Deák Gábor Absens				
Kis András Absens				
Philep Sámuel Absens				

ÚJFALU	LÓ	KARD, PALLOS	PUSKA	KOPJA LÁNDZSA
Balla István	1	1	1	
Király András	1	1		1
Kováts András	1	1	1	
György Ferencz	1	1	1	
Czirják István	1	1	1	
Péter Deák	1	1	1	
Barabás Ferencz	1	1		1
Kozma István	1	1	1	
Laczkó Thamás	1	1		1
Imreh János	1	1	1	1
Czirják János	1	1	1	
Balla Mihály	1	1	1	1
Gábor András	1	1		
Christoph Thamás	1	1	2	
Elekes Sigmund				
Elekes János Ur				
Elekes Márton	1	1	1	
Kastal Mihály	1	1	1	
Kastal István	1	1		1
Mihály Deák Ferencz	1	1	1	

⁶⁴ Uo.

Mihály Deák Tamás	1	1		1
Pál András	1	1		
Borsos Márton	1	1		1
Fő Hadnagy Elekes János Uram	2	2	4	
Vicze Kas ta György	2	1	2	
Zászló tartó Sajgó Miklós	1	1	3	
Strása Mester	1	1	2	

SZÁRHEGY	LÓ	KARD, PALLOS	PUSKA	KOPJA, LÁN-DZSA
Gáspár István Fő Hadnagy menti				
Simon István	1	1	2	
Ferencz Péter	1	1		1
Csergő András Biró				
Sajgó Imreh Polgár				
Korpos István Polgár				
Veres Gergely Posta				
Barta Mihály Lázár Frencz Ur Szóig.				
Deák Mihály Barátok Gondviselője				
Bartalis Mihály	1	1	1	
Bartalis Balás	1	1	1	
Bartalis Péter	1	1	1	
Dolgos János	1	1	2	
Ambrus Lukáts	1	1	1	
Ambrus Péter	1	1		1
Simon Pál Mihály	1	1		1
Deák Ferencz	1	1		1
Míntsor Péter	1	1		
Csiki Gergely	1	1	2	
Csiki István Betegh				
Mezei Péter	1	1	1	
Nagy Pál	1	1	1	1
Nagy András	1	1		1
Hilep János	1	1	2	
Nagy Gábor Fő Hadnagy menti				
Anghi János	1	1		
Anghi István	1	2	2	
Kováts András	1	1	1	
Szabó Márton	1	1	1	
Balog István	1	1	1	
Fako János	1	1	1	
Bemát János	1	1	1	
Gurzó Tamás	1	1	2	
Csiki Benedek	1	1	3	
Horváth Mihály	1	1	1	1
Puska János	1	1		1
Laczkó Mihály	1	1		1
Kolubán János	1	1		1
Kolubán Tamás	1	1	2	

BOTH ÁDÁM URAM SZÁZA	LÓ	KARD, PALLOS	PUSKA	KOPJA, LÁN-DZSA
Kováts István				
Fazakas István				
Farkas András				
Forika András				
Csiki István				
Csibi Miklós				
Kos Imreh				
Pál Tamás				
Pál János				

Csibi György				
Balás János				
Paloczi István				
Siklodi István				
Puskás Mihály				
Mezei István				
Csibi Benedek				
Lukáts János Nagyob				
Szöts Gábor	1	1		
Bálint János	1	1	1	1
Gábor Deák	1	1	1	1
Hompot Márton	1	1	1	1
Nagy Tamás	1	1	1	
Tóth János	1	1	1	
Puskás Ferencz	1	1	1	1
Puskás Gábor Lázár Ferencz Szolg.				
Puskás János	1	1		1
Illyés János	1	1		1
Gergely György	1	1	1	1
Gergely János	1	1	1	1
Csibi András Polgár				
Kosa János	1	1		1
Csibi Ferencz Kisseb	1	1	1	1
Csibi János nagyob Posta				
Csibi Gábor	1	1	1	1
Csibi András	1	1		1
Csibi János Kisseb	1	1		1
Csibi János nagyob	1	1	1	1
Csibi István	1	1	1	1
Elekes Gábor	1	1	1	1
Korpos Imreh	1	1	1	1
Bajkó István	1	1	1	1
Siklodi György Sebes				
Siklodi Tamás el veszett Fia Gy. Remete				
Siklodi Gergely el veszett				
Siklodi Mihály	1	1	1	1
Siklodi Gábor Absens				
Hajdu Miklós	1	1		1
Bajko Miklós	1	1		1
Mezei Mihály Fő Hadnagy Menti				
Mészáros Mihály	1	1		1
Mészáros János Fő Hadnagy Menti				
Bajko Miklós Absens				
Bajkó György Biró				
Bajkó Gábor				
Gál Balás	1	1		1
Köllő Ferencz	1	1		1
Erdős András	1	1		1
Lukáts János minor Polgár	1	1	1	
Sánta Deák	1	1	1	1
Szabó Péter	1	1	1	
Kováts Tamás Lázár Ferencz Ur Szol.				
Benedek Tamás Gyalog				
Csiki Ferencz				
Rancz Ferencz Absens				
Székely András	1	1	1	
László István Absens				
Székely Gábor Biró				

János István Turi				
Mihály Szolg.				
Simon András Kisseb				
Absens.				
Ambrus Mihály	1	1		1
Dobodi István	1	1		1
György Ferencz				
Urunk Szolgája				
Madarasi István				
Absens				
Csiki István	1	1	1	1
Simon András				
nagyobb	1	1	1	1
Illyés Péter F.				
Hadnagy menti				
Borsos János	1	1	1	
Baricz János minor				
Absens				
Baricz Dávid	1	1	1	
Nagy Bálint Absens				
Balás Mihály	1	1	1	
Baricz János középső	1	1	1	
Márton András	1	1	2	
Lőrincz Miklós	1	1	1	
Nagy István el veszett				
Domokos János				
László István Szolg.				
Hajnal István Szék				
Szolg.				
Fazakas János Polgár				
Sövér Márton	1	1		1
Kis Péter Both András				
Szolg.				
Sövér Péter	1	1		1
Sövér Máthé Gyalog				
Baricz Péter				
Máthé István				
Barabás János				
Geze György				
László István				
Baricz István				
Szász István				
Nagy Gergely				
Simon Péter				
Balás Gábor				

DITRÓ	LÓ	KARD, PALLOS	PUS- KA	KOPJA, LÁN- DZSA
Ádám András	1	1	1	
Csiki Tamás Kisebb	1	1	1	
Csiki Mihály el veszett				
Csiki Tamás nagyobb	1	1	1	1
Csiki György	1	1	1	1
Fő Hadnagy Both				
Ádám Uram	2	2	4	
Vice Györffi Gábor	2	1	3	
Zászló Tartó Balás				
Mihály Kisebb	1	1	2	
Strása mester Kováts				
Benedek	1	1	2	

ALFALU	LÓ	KARD, PALLOS	PUS- KA	KOPJA, LÁN- DZSA
Kis Imreh	1	1	1	
Magyari Gábor	1			
Gál István	1	1		1
Illyés János	1	1	1	1
Fejér István	1	1		1
Gál István nagyobb	1	1	1	1
Mosa Dániel	1	1		1
Sövér Márton	1	1		1
Baricz János	1	1		1
Márton Mihály	1	1		1
Márton János	1	1		1
Gál Mihály	1	1		1
Dávid Mihály	1	1		1
Borsos Mihály	1	1		1
György András	1	1		1
Madár György	1	1	1	
Pál János	1	1	1	1
Kováts István Both				
András Ur Szolg.				
Baricz Ferencz el				
veszett				
Barabás István				
Absens				
Banicza András	1	1	1	1
Illyés István Both				
András Ur Szolg.				
Baricz István				
nagyobb	1	1		1
Baricz Sigmond	1	1	1	1
Baricz István Kisseb				
Fő Hadnagy menti				
Kis András nagyobb	1	1	1	
Kis András Kisebb	1	1	1	1
Kis János	1	1	1	
Csiki János	1	1	1	
Hegedüs István	1	1	1	
Benedek János	1	1	1	
Kis János Kisseb				
absens				
Székely János	1	1	1	
Pál György Absens				
György Miklós				
Zászló Tartó menti				
Fazakas András	1	1	1	1
Miklós István	1	1		
Baricza Gábor	1	1	1	1
Nagy Tamás	1	1	1	
Szőcs András	1	1		1
Balás Ferencz	1	1	1	
Nagy Ferencz el				
veszett				
Ivácson Mihály el				
veszett				
Laczkó János el				
veszett				
Fazakas István el				
veszett				
Czikó Ferencz	1	1	2	
László András				
nagyobb Gyalog				

Jakab Tamás				
Mihály István				
Rimessi István				

REMETE	LÓ	KARD, PALLOS	PUS- KA	KOPJA, LÁN- DZSA
László Ferencz	1	1		1
Bakos István	1	1	1	1
Bakos András	1	1		1
Laczkó István	1	1	1	
Balás István	1	1		1
Balás János	1	1		1
Balás András	1	1		1
Forika András Kisebb	1	1	1	
Szabó András	1	1	1	
László János nagyob	1	1	1	
Laczkó András nagyob	1	1	1	
Laczkó Mihály	1	1	1	
György István	1	1	1	
Balás Tamás	1	1	1	
Péter István, Biró				
Laczkó János Kisebb debilis				
Ferencz András	1	1	1	1
László András Kisebb	1	1	1	1
László Mihály	1	1		1
Antal János	1	1	1	
Pál István nagyob debilis				
Puskás István Fő Hadnagy menti				
Nagy János	1	1	1	1
Nagy András Kisebb debilis				
Forika Péter	1	1	1	
Szóts János	1	1	1	
Pál János kisebb	1	1	2	
Forika András nagyob	1	1		1
Varga István debilis				
Varga János	1	1	1	1
Pál János Polgár				
Pál András nints Zászló Tartó menti				
Varga András	1	1		1
Fazakas Mihály	1	1		1
Fazakas János kisseb	1	1		1
Fazakas Mihály	1	1		1
Fazakas András	1	1		1
Albert János	1	1		1
Szilágyi János	1	1	1	
Pál István	1	1		1
Madarász János				
Huszár Péter				
Huszár János				
Thamás János				
Huszár Mihály				
Betegh				
Thamás András				
Ferencz István				

TEKERŐ - REMETE	LÓ	KARD, PALLOS	PUS- KA	KOPJA, LÁN- DZSA
Philep János	1	1	1	
Forik András	1		1	
Beteg István	1	1		1
Betegh János	1	1		1
Huszár Ferencz el veszett. Fia Gyermek				
András Mihály	1	1	2	
András István	1	1	1	
Kováts Márton	1	1	1	
Pál István Posta				
Balog Mihály	1	1		1
Albert Mihály	1	1		1
István János	1	1	1	
Miklós Mihály	1	1	2	
Tatár Mihály	1	1	2	
Tatár György	1	1	1	
György János	1	1		1
Bernád András	1	1	1	
Konya István	1	1		1
Ferencz Gábor Biró				
Balás Benedek elveszett. Fia Gyermek				
Jakabfi Péter	1	1		1
Ben István	1	1		1
János Balás	1	1		1
András István Solymár Abs.				
András Mihály Similiter				
Jakab János				
Jakab Mihály				
Both Tamás Fő Hadnagy Szolgája				
Balás Ferencz Gyalog				
Benes István				
Tóth János				
Simon Gábor				
Albert Tamás				
Horváth János				
Both István				
Bernád János				
Fő Hadnagy Turi Mihály Uram	2	2	3	
Vice Ferenczi Ferencz	2	1	2	
Zászló Tartó Laczkó Péter	1	1	2	
Strása Mester György Mihály	1	1	2	

SZENTMIKLÓS	LÓ	KARD, PALLOS	PUS- KA	KOPJA, LÁN- DZSA
Sándor János Vice Hadnagy menti				
Bereczki András Fő Hadnagy menti				
Berecz Balás	1	1		
Burján Imreh Absens				

Sebestyén Márton Debilis, Fia el veszett				
Benedek Balás Debilis				
János Mihály Fia el veszett maga Debilis				
Blénessi Péter	1	1		1
Kaszás István	1	1	1	
Kaszás Gábor				
György Márton	1	1	1	
György Thamás	1	1		1
György Ferencz Debilis				
Németh István	1	1	1	
Mihály István Posta				
Gál Ferencz	1	1	1	
Mihály István Nagyobb	1	1		
Konya János	1	1		1
Balás András Felső	1	1		1
Pongrácz Ferencz	1	1	1	1
Kováts Mihály	1	1	1	1
Darvas Mátyás	1	1	1	1
Vas Mihály Debilis				
Csibi Ferencz	1	1	1	
Péter István	1	1	1	1
Süket Miklós	1	1	1	1
Blénessi Benedek Debilis				
Bakos Mihály G. Csáki Gáborné Asszony Szolg.				
Demeter Ferencz elveszett. Fia Gy Remete				
Madarassl János major, Fő Hadnagy menti				
Madarassi Péter	1	1	1	
Péter János	1	1	1	1
Péter Mátyás	1	1	1	1
Demeter Mihály Gyalog				
György István				
Thamás István				
Soka András				
Balás Ferencz				

CSOMAFALVA

Kajtár Péter
Simo Mihály major
Orbán Mihály
Csata János Szék Szolgája
Fő Hadnagy Gábor István Uram
Zászló Tartó Csiki András
Vice Hadnagy Pető Thamás
Strása Mester Erdős Mihály

GÁBOR ISTVÁN URAM SZÁZA

Csata István Biró
Farkas István
Farkas Miklós
Incze Gábor
Huszár János
Szilágyi Ferencz
Szabó István
Csiki András major
Lukáts Mihály
Lukáts Péter
Lukáts Gergely
Lukáts Mátyás
Borsos Miklós
László András
Thamás István
Erős István
Csala Péter
Ezen Seregh a Gyergyó
Széki Passuson
hagyatott
Székely Ferencz
Simon Mihály Junior
Kemenis Ferencz
Anghi István
Fejér Péter
Kertso Mátyás

Ambrus István
Ambrus Miklós
Pál György
Barothi Thamás
György András
Miklós György
Fejér Mihály
Fejér Miklós
Fejér Ferencz
Köllő Istvá
Imecsi János
Barothi János
Barothi János
Rukai Mihály
Domokos Lőrincz
Beke Péter
Barothi István
Kertso Mátyás
Simon Márton
Tőke Máthé
Benedek Péter
Nagy Mihály
Nagy György
Demeter János
Nagy György
Mihály Márton

ÚJFALU

Benedek János
Gergely János
Egyed Máthé
Pál Ferenc
Farkas Mihály
András Fabján
Balla János
Bányász János
Bartalis András
Máthé János
Kos Péter
Ferencz Thamás
Szentés Gábor

Pál István
Csiki András
Kastal János
Benedek János
Fakó András
Fabján Márton
Ferencz Mihály
Bányász István
Nagy Ferencz
Gál János
Kováts István
Ferencz András
Lázár András

SZENT MIKLÓS

Barabás István
Fazakas András
Máthé Ferencz
Lőrincz András
Kari Thamás
Kastaly István
Máté János polgár
János István
Kemenes Benedek
Gál János vagus
Bernárd András vagus
Kémenes Ferencz junior Posta
Kemene Márton
Andor István
János Kováts Polgár
Kemenes János
Kémenes András
Kémenes Imreh Lázár
Ferencz Úr Tisztartója
Farkas Mihály

János Ferencz
Muszka Mihály
Madaras Mihály
Solyom András
Demeter János
Gál Péter
Biró András
Bartalis András
Biró Mihály obsit
István Pál Biró
Jakab István
Benes Péter
Réti Mihály
Illyés János
Bogos András
Biró Thamás
Török Péter
Csergő János
Csiki István

A HATÁRŐRSÉG FELÁLLÍTÁSA GYERGYÓBAN

A székely határőrezredek felállításáról már az események megtörténte után készültek visszaemlékezések. Heidendorfi Conrad Mihály és Halmágyi István mint kortársak mutatták be az eseményeket. Az első átfogó munka a Teleki Domokosé, könyvében azonban igen sok a szubjektív elem. Szádeczky Lajos könyve alapossága folytán napjainkban is az egyik legátfogóbb munka e téren. Nem hanyagolhatjuk el Endes Miklós hozzájárulását sem a kérdéskör taglalásához. Napjaink történészei is tanulmányozták az 1762-64-es eseményeket. V. Sotropa, C. Göllner, Imreh István és Egyed Ákos munkái nemcsak tartalmilag gazdagították ismereteinket, de az események értékelése szempontjából is maradandót alkottak. A történettudomány azonban a székely határőrezredek felállításával kapcsolatban főleg a madél-falvi veszedelemre összpontosított, kissé elhanyagolva a gyergyói eseményeket. Ezért mi a következőkben az itteni megmozdulások bemutatására törekszünk.

A gyergyói székely társadalmi tagolódás alakulása 1711-1762 között a gazdasági-társadalmi különbségek elmélyüléséhez vezetett. Ez a tagolódás bizonyos módosulásokat idézett elő a gyergyói faluközösségek struktúrájában. A folyamat ugyan nem vált általánossá, de megmutatta a sajátos társadalomszerkezet mozgásának természetes irányát. Ezt az irányt módosította a központi hatalom intézkedése: a székely határőrezredek felállítása. Az intézményt a bécsi kormánynak az a politikai gyakorlata hívta életre, amelynek alapján szabadparaszti rétegeket alakítottak át önfenntartó katonasággá, vagyis ingyenes parasztsereggé.¹ Így történt ez a horvátországi

határőrvidéken, a radnai ellenállás leverése² után pedig sikerrel járt a román határőrezredek felállítása is.

A határvédő katonaság megszervezésének hármass funkciót kellett betöltenie:

1.) védelmi vonalat képezni egy esetleges török-tatár támadással szemben;

2.) mivel a birodalomnak katonaságra volt szüksége, a határőrezredek a sorkatonaság kiegészítő részeként fogták fel, amely szükség esetén más vidékeken is teljesíthet szolgálatot, esetleg külföldi hadi vállalkozásokban is részt vehet;³

3.) a határőrvidék megszervezése a rendiség gyengítését és a központosítás erősítését is célozta.⁴

A bécsi kormánykörök még régebben puhatolóztak a székely határőrség felállításának lehetősége felől.⁵ A gondolatot csak erősítette az a tény, hogy egyes székely alakulatok részt vettek a német örökösödési, illetve a hétéves háborúban, (amiért a falujuk lakossága „Burkus” ragasztványnével illette őket, például Remetén.)

Az osztrák hatóságok a hétéves háború vége felé határozta el a székely határőrezredek felállítását, s már 1758-ban kísérletet is tettek rá.⁶ A terv megvalósítására aztán 1762. júliusában Gyergyóba érkezett Schröder ezredes, Jósika Imre és Csernátóni Zombler százados, valamint Cserei György hadnagy. Bucow, az Erdélyi Gubernium elnöke utasítást adott a feladat végrehajtására, Bornemisza Pál csíki főkirálybírónak és az alkirálybírónak.⁷ A csíki főkirálybíró a feladat elvégzésére

¹ Imreh 1973. 11.

² Göllner 1973. 25.: *Eine Salbebiographie. Heidendorfi. Conrad Mihály Önéletírásából Archiv des Vereines für Siebenbürgische Landeskunde. Neue Folge XIII-XVI. és XVIII. 1876-78. év.; Teleki Domokos: A székely határőrség története. Bp. 1877. 12-13.; Halmágyi 1906. 25-26. Ez utóbbi szerző mint kortárs a következőképpen érzékelt a Radna vidéki eseményeket: „Felvették osztán a fegyvert és négyezer legelőször conscribáltatta magát, német és pápista tiszteket kértek, meg is lett Noha azután a tiszteknak pompás quartélyokat építvén, egyéb szolgálatokat is tevén, strására járván, mundurnak ára rajtok desumáltatván, adót is reá vetvén főre és marhára, az ígéretek is füstbe menvén, s állapotjuk nehezédvén,*

kezdték az uraságra ráunni; de mivel négynek-ötnek sem volt szabad egybegyűlni, a sem volt, kinek panaszkodjanak, hanem a besztercei vásáron találkozván, ott sóhajtoztak s jelengették, amit talán magokban elszántanak. Annyira is ment a dolog, hogy egy vagy két német tiszteket meg akartak ölni, detegáltatván pedig, néhányszor megvesszőztettek...”

³ Endes 1938. 190; Göllner 1973. 25.

⁴ Imreh 1973. 11.; Göllner 1973. 25-26.

⁵ Endes 1938. 190.

⁶ Uo.

⁷ Uo. és Teleki i.m. 14-15.

kidolgozta, milyen módot kell követni a sorozás sikeres lebonyolítása céljából.⁸

Miért volt szükség a tervezet kidolgozására?

Elsősorban azért, mert tudta: a gyergyói székelyek fel fogják ismerni, hogy a határórség felállítása az amúgy is jelentősen megcsönkült „székely szabadság” rovására történik.

Az események ettől kezdve gyorsan követték egymást. 1762. július 22-én a falusbírók szigorú rendeletet kaptak, amelyben 500 forint pénzbüntetés terhe alatt megtiltották, hogy bárki a házától eltávozzék.⁹ Július 24-én Bornemisza Pál Schröder ezredessel Gyergyóalfaluban tartózkodott, míg 26-án a (Gyergyó-alszék értesítése nélkül Gyergyószentmiklóson megkezdtek a sorozást. A lakosokat 500 forint pénzbüntetés, fej- és jószágvesztés terhe alatt kényszerítették a megjelenésre.¹⁰ Az összesereglett nép előtt a bizottság egyik tagja beszédet tartott, magasztalta a székely vitézséget, s Gyergyó lakosságát a királynő parancsából a fegyver felvételére szólította fel. Elmondotta, hogy a jövődöbéli határorkatonáknak 21 hónap alatt három napot kell szolgálniuk zsoldért, feladatuk a határok őrzése, s esetleg tatárok elleni megvédeése lesz. Gazdálkodásukat tehát nyugodtan folytathatják. Az őszi és a tavaszi termények után adómentességet élveznek, adót csak barmaik fele után fognak fizetni.¹¹ A gyergyóiak válaszképpen kijelentették, hogy a szék lakossága mindig szabad volt és katonai szolgálatra csak saját törvényei, valamint kiváltságai kötelezték. Ezek alapján tehát hajlandók katonáskodni, de csak saját tisztjeik vezénylete alatt. Ezután megkezdődött a mérték alá állítás. A bizottság tagjai Gyergyószentmiklós lakóit, míg az altisztek a gyergyói falvak lakosságát állították mérés alá, amely tevékenység 8 napig tartott. Nemsokára megjelentek Gyergyóban a fegyvert osztogató német tiszték is.¹² Ezután kellett volna következnie az eskü letételének. E célból Bucow Gyergyó katonaképes lakosságát október 24-re Gyergyószentmiklóstra rendelte. Bár a nép már kora reggel összegyűlt a helység melletti mezőn, Bucow tisztársaival s a főkirálybíróval csak estefelé érkezett meg a

kijelölt helyre. A Gubernium elnöke beszédében kiemelte a székelyek ősi vitézségét, és az eskü letételére szólította fel a lakosságot. A tömeg azonban hallgatott. A néma tömegből egyszer csak két személy lépett elő: Ambrus Ferenc és Bartalis Mátyás. Ők a királyi rendelet felmutatását, a katonai eskü szövegének felolvasását, valamint a katonai szolgálat módjának ismeretét követelték, és kijelentették, hogy csak adómentesség esetén, valamint saját tisztjeik vezetése alatt hajlandók katonáskodni. A nép óriási helyesléssel fogadta beszédüket. A helyszínre kiszállt osztrák tiszték mindent elkövettek a kudarc elkerüléséért. Először megpróbálták megvesztegetni a nép szószólóit, majd letartóztatták őket. A hír a gyergyóiak között hamar elterjedt, s a tömeg körülvette Bucow szállását, követelve szószólóinak kiadatását. A Gubernium elnöke erre maga elé vezettette a nép követeit, akiket kezdetben puhítani próbált, majd pedig kivégzéssel fenyegetett. Ambrus és Bartalis válaszképpen kijelentették, hogy inkább meghalnak, mintsem hogy véreiket elárulják. Az újabb fenyegetésre Ambrus szelíden megjegyezte: „Nem vall igen nagy kárt Gyergyó, ha engem felakasztanak is.” Közben a tömeg izgalma a tetőpontra hágott, s betörték a bizottság szállásának kapuját. Ekkor Bucow kénytelen volt a nép szószólóit kiküldeni a tömeg lecsendesítésére. Rövid idő múlva néhány tiszt vesztegetni kezdett a gyergyóiak között az eskü letételére. Erre a nép ismét fellázadt, s berontott a Gubernium elnökének szállására. A tömeg lecsendesítésére kiment Bornemisza főkirálybíró, akit azonban meg sem hallgattak. A népharag erejét bizonyítja az a tény, hogy Bucow és tisztársai kénytelenek voltak elmenekülni, mert mint Teleki Domokos írta: „az ingerült nép ugyanis, midőn a tábornok a tisztekkel együtt ebédnél ült, nagy lármával a házhoz tódult, a katonai öltözékeket, töltenytáskákat a falra, az ablakra, a ház fedelére dobta, miközben ily fenyegető szavak is hallatszottak: »A kücsüig (markolatig) üsd az ilyen adtának.«”¹³

Az események értékeléseként megállapíthatjuk, hogy Gyergyóban társadalmi-nemzeti mozgalom bontakozott ki a határórség felállítása ellen. Nemzeti jelleget bizonyítanak a nép szószólóinak követelése, miszerint csak saját tisztjeik alatt hajlandók katonáskodni, az adó-

⁸ Endes 1938. 190-191.

⁹ Endes 1938. 191.

¹⁰ Uo.: Göllner 1973. 47.; Halmágyi 1906. 26.; Teleki i.m. 15.

¹¹ Göllner 1973. 47.; Halmágyi 1906. 26.; Teleki i.m. 15.

¹² Endes 1938. 192.

¹³ Endes 1938. 192-193.; Halmágyi 1906. 26.; Teleki i.m. 79.

mentesség igénye pedig társadalmi jelleget ad az eseménynek.

A hagyományos „oszd meg és uralkodj” osztrák politika működésbe lépett. A cél a gyergyói nép egységének megbontása volt. A módszert a vesztegetés és az egymás elleni uszítás jelentette. A német katonatisztek ugyanis felismerték a gazdasági különbségek okozta társadalmi ellentétet, és a faluközösségek szegényebb lakóit a nemesek, illetve a meggazdagodott személyek ellen uszították. E két csoport között a harcot így érzékeltette Lázár István jobbágy 1763-ban: „szörnyű nagy confusio van Csíkban, Gyergyóban, üldözik nemcsak a katonáik, hanem a német tisztek is a nemesembert, öt aranyat mit ígérnek a tisztek, hogy a nemesemberek fogják el, és néhányon kívül kerülük a házokat...”¹⁴

Október 24-én este sikerült 40 személyt megvesztegetni, míg 31-én Sikó József főesperes és Márton József tanító Gyergyószentmiklósról értesítették Caratto osztrák ezredest, hogy Szebenből siessen Gyergyóba, mert itt sokan hajlandók esküt tenni.¹⁵ Így a vesztegetések folytán sok személyt soroztak be katonának, ezzel pedig sikerült a lakosságot megosztani. A tisztek bujtogatták a katonákat a nemkatonák ellen, ami oda vezetett, hogy apa a fiával, testvér a testvérral, falu a faluval állott szemben, attól függően, hogy ki melyik csoporthoz tartozott.¹⁶

A katonatiszteknek tehát részben sikerült a Habsburgok elleni gyűlöletet belső ellentétévé változtatni. Gyergyó lakosságának ilyen fajta megosztása azonban nem segítette elő a nép felfegyverzését. Így január 25-én Bornemisza Pál főkirálybíró jelentést tett, hogy »a nép ellene is fellázadt, s hogy ő január 21-én, midőn Gyergyóalfaluba hívatta a fel nem esküdteket, három katonatiszt, a plébános s néhány nemes felesküdt előtt minden igyekezettel buzdította a jelenvoltakat öfelsége akarátának teljesítésére, de sikertelenül.” A nép számba se vette, átkozta, árulónak s az összeírás okának nevezte, azt kiálltatta: „köszönje meg, hogy bejutott Gyergyóba, ha Csíkba megy, elérí a bosszú.”¹⁷

Az események (menete) már-már felkelés jellegét öltötte, hiszen amint

Heidendorfi Conrad Mihály önéletírásából is kitűnik – „a gyergyóiak és a csíkiak több mint ezren, régi kardokkal, korbáccsal és kopjával felfegyverkezve összegyülekeztek falvaikban. A bizottság ezt megtudván, elsősorban polgári alantasabb hivatalnokok és tisztek útján, végül is csíki főkirálybíró, báró Bornemisza Pál, e szelíd és erélytelen ember közvetítésével figyelmeztette őket, hogy oszoljanak szét, megígérve, hogy a bizottság egyenként fogja fogadni őket. Ez azonban semmit sem használt. A követeket dacosan visszaküldték, báró Bornemisza pedig egy pincébe rejtőzve alig tudta életét megmenteni...”¹⁸

A további zavargások elkerülése végett 1763. februárjában Székelyföldre rendelték Siskovics altábornagyot, hogy a helyzetről alapos tájékozódást szerezzen. Az osztrák altábornagy a helyzet tanulmányozása után jelentette: ő a zavar okát abban látja, hogy a népet erőszakkal és fenyegetéssel kényszerítették sor alá, de a helyzet kialakulásához hozzájárult a tisztek féktelenkedése is.¹⁹

Az osztrák uralkodó körök tehát kénytelenek voltak módszert változtatni. Az új módszer pedig új embereket követelt. Ezért 1763. május 6-án a székely határőrség szervezésével Siskovics Józsefet, Lázár János országgyűlési elnököt és Bethlen Miklós guberniumi tanácsost bízták meg, azzal a feltétellel, hogy minden kényszerítést mellőzzenek. Bucow utóda a főhadparancsnokságban Montoja altábornagy, a Gubernium elnökségében pedig Bajthay József lett.²⁰ Ez utóbbi május 31-én rendeletben utasította Csík-Gyergyó-Kászonszék helyi szerveit, hogy azokat, akik a fegyvert megtartották, tartsák katonai fegyelem alatt, míg azok, akik fegyvereiket visszaadták, maradjanak meg régi állapotukban és csak a határőrzésről gondoskodjanak.²¹ A rendelet azonban nem vezetett a zavargások megszűnéséhez. A gyergyószentmiklósi katonarendiek vásár idején megszállták a piacot, minden kereskedőtől vásárpénzt szedtek, s a cikkek árát maximálták. Ha valaki ellenkezett, durván elbántak vele. Biró Tamás asszesszort letartóztatták, és csak négy nap múlva engedték szabadon.²²

A Gubernium tehát június 9-én újabb pátens kiadására kényszerült, amelyben megengedte, hogy mindenki abban az

¹⁴ Halmágyi 1906. 29.

¹⁵ Endes 1938. 193-195.; Teleki i.m. 18.

¹⁶ Endes 1938. 195.; Teleki i.m. 18.

¹⁷ Endes 1938. 198-199.; Szádeczky 1908. 307.

¹⁸ Conrad, i.m. 103.; Halmágyi 1906. 33.

¹⁹ Endes 1938. 199.; Teleki i.m. 43.

²⁰ Uo.

²¹ Endes 1938. 200.

²² Uo. 200-201.

állapotban maradjon, amelyben a rendelet találja, és utasította a népet, hogy tartózkodjék mindenfajta bosszúállástól és kártételtől. Akik a fegyvert megtartották, a hadi tiszteknek, akik pedig letették, a polgári tisztségviselőknél engedelmeskedjenek – hangsúlyozta a Megegyezés szövege –, és büntetéssel fenyegette azokat, akik a rendeletet nem tartank be.²³ Am így sem sikerült megnyugtanni a kedélyeket.

Míg az előző időszakban a zavargás a nemesek, a gazdag kereskedők, a falvak gazdagabb lakossága ellen irányult, a pátens kiadása utáni időszakban Caratto és tisztársai a fegyvert visszaadó személyek ellen uszítottak. A fegyver letétele azonban tovább folyt. Így a felfegyverzett kilyénfalviak felszerelésüket mind lerakták a falujukban levő tiszthez, de amíg mezei munkán voltak nemes Benedek Lőrinc gyalogőrmester 30 közlegénnyel megjelent a faluban, ételt-italt követelt, a majorságot puskáztatta, az ajtókat feltörette, s csak a mezőn dolgozó nép hazatérésének hírére távozott.²⁴ Hasonlóképpen bántak el a ditróiakkal és főleg a gyergyóremeteikkel, akik a fegyverletétel után megtagadták a határőrezredekben való részvételt.

Erről a „Gyergyószék vice tisztjeinek és nemességének folyamodása a főkormányshékhez a székely határőrök és tisztjeik, főképp a gyergyószentmiklósiak kihágásai és féktelenkedései ellen” című panaszlevél olvasása során győződhetünk meg:

„Ugyan 13-a Junii ecclesiastica jurisdictio alatt való személyeket vásári alkalmatossággal, név szerint egyiket, ditrai fungens kántort, Portik Sámuel ökegyelmét, ki maga rendin józan életű és distinctióval viszi véghez maga funkcióját hosszas időtől fogva, hogy magával annak a gyergyószentmiklósi limitrophus atyafiához tréfásan szólott, a piacon publice fegyver közé veszik a szentmiklósiak és gyalázatosan a fogházhoz a militaris quártélynál árestumba kísérik. Ily móddal bánnak némiképpen az ecclesiastica jurisdictio alatt lévő remetei scholae instructorral. Borbély István ökegyelmivel is.

Hasonlóképpen minden ok nélkül aggreditálják aznap az remetei falusbíró, György Jánost, és árestumba hajtják, és tudva ártatlanságát s mint vásárosember, ha talán bővebben is állomásozhatott volt

is, de ugyancsak senkinek is ártalmára sem szóval, sem annyival is inkább cselekedettel nem volt, opponálta nékiek magát, sok hurcolkodások között szörnyű módon megrongálták és döfödték, a fogházba vivén, a láncnak egyik végét lábára lakatolván, más végét a ház gerendájához kötven, egy éjszakán ott hálatták, másnap a lovasok strázsamestere, szentmiklósi Márton János exament instituálván, finito examina sok illetlen szók között declarálta magát, hogy ha dolgai és vására mián az bíró György János arestatióján ott lehetett volna, bizonyosan vagy maga fejit vette volna, vagy főbe lövette volna. E mián a casus mián annyira felháborodtak az egész remetei lakosok, mennyibe mi informáltatunk, hogy csak az alkalmatosságot várják, de bizonyosan vindicálni igyekeznek. Isten ne adja, de megtörténhetik a szerencsétlenség, ha az efféle üldöztetések megszüntetésére a méltóságos királyi gubernium módot találni nem méltóztatik.”²⁵

Az ellentétek további éleződése az osztrák tiszteknek már nem állt érdekében. Elérkezettnek látták az időt ismét a határőrezredek felállítására. Így gondolta ezt Siskovics is, aki 1763. június 13-án a határőrkatonaság felállításával kapcsolatban a következő tervezetet küldte a királynőhöz:

- a székely határőröknek a haza határain túl járjon zsold;
- a fegyverzetről és a hozzá való felszerelésről a királynő gondoskodjék;
- a határőrök mentesek legyenek minden közmunkától;
- míg valamelyik családban szolgálatra alkalmas személy van, a család élvezzen katonai előnyöket;
- a határőr adója a rendes adó egyharmadánál több nem lehet;
- az altisztek, dobosok, trombitások mentesek legyenek minden adótól;
- a nemzeti viselet maradjon meg, csak a zeke szegélye legyen sárga;
- háború idején a királynő a határőröknek csak egy részét rendelje ki;
- háború idején a határőr családja adót ne fizessen;
- a csatában elesettek özvegyei egész életükben adómentességet élvezzenek;
- bár egyelőre idegenek lesznek a tisztek, a jövőt illetően a hazafiak elsőbbséggel bírjanak;

²³ Uo. 200.

²⁴ Uo. 201.

²⁵ Szádeczky 1908. 398-399.

- a tábori költségeket a katonai kincstár viselje, a fő- és altisztek ne zsarolhassák a határőröket;

- a törvényes örökös nélkül elhalt katona vagyona ne koboztassék el, hanem szálljon a rokonokra;

- a határóság csak Háromszéken és Csík-Gyergyó-Kászonszéken állíttassék fel, mert a két szék közül két gyalogezred 600-600 emberrel és 300-300 lovassal kitelik.²⁶

A tervezetre a válasz csak 1763. október 8-án született meg, amikor is Mária Terézia királynő rendeletben közölte, hogy elhatározta a határország felállítását, amelynek nemcsak a határt kell majd oltalmaznia, hanem a belső békét is. A továbbiakban tudatta, hogy a királyi biztosnak Lázár Jánost, Bethlen Miklóst és Siskovics József altábornagyot nevezte ki, akiknek megparancsolta, hogy Csíkban, Háromszéken és Bardócszéken állítsa fel a határőrezredeket. Mindazoknak, akik a már felvett fegyvert letették, s ezáltal esküjüket megszegték, ha egy hónap alatt a fegyvert újból felveszik és felbújtóikat kiadják, kegyelmet ígért. A rendelet büntetéssel fenyegette azokat, akik nyíltan vagy titokban fellépnek ellene. Mindazok, akik a fegyvert megtartották, egyéves adómentességet kaptak.

A rendelet mellékletét alkotó szabályzatban a két gyalogezredet 12 századdal, századonként 300 emberrel, a huszárezredet 8 századdal és 1500 emberrel határozták meg. A pátens a katonai felszerelésre és ruházatra vonatkozóan Siskovics és társai előterjesztését fogadta el, a zsoldot pedig a gyalogosoknak 4, a lovasoknak 8 krajcárban állapította meg. A rendelet értelmében a határőrök továbbra is kötelesek voltak fizetni az egyházi képét.²⁷

Következhetett tehát az utolsó felvonás: 1763. november 27-én a bizottság tagjai, akikhez csatlakozott Caratto ezredes és Bornemisza főkirálybíró, 50 Kálnoky-huszár fedezete alatt Gyergyószentmiklóstra érkezett.²⁸ November 29-én ünnepélyes rendben megtörtént a királyi rendelet kihirdetése Gyergyószentmiklóson, november 30-án Tekerőpatakon (ide gyűjtötték Kilyénfalva lakóit is), december 1-én Csomafalván (itt jelen volt még Újfalva és Alfalu lakossága), december 2-án pedig Szárhegyen (ide gyűjtötték Ditró

lakosságát).²⁹ A remeteieket december 3-ra rendelték Gyergyószentmiklóstra. Mivel azonban a falu lakói vonakodtak a legjobban a fegyver felvételétől, a főtiszt és a vicetisztek által előre értesítették őket a királynő határozatáról. A protokollum szövege igen érzéketlenül mutatja be a rendelet kihirdetését és annak körülményeit: „Minél fogva Remete helység lakosai ...ami a fegyvernek felvételét illeti, nagyon keménykedőnek bizonyultak és közülük csak kevesen vették magukra a katonai státust, hogy mielőtt ezen királyi comisio előtt megjelentek, a főkirálybírótól és a szék többi tisztviselőitől ezek által a remeteiek informáltassanak a legmagasabb császári-királyi szándékról, és hogy a legkegyelmesebb fent említett parancsnak a Gubernium általi parancsa végbemenjen, megparancsoltatik, hogy ők itt ebben a Szent Miklós helyben megjelenjenek és felvilágosíttassanak az említett széki tisztviselők és a legkegyelmesebb rescriptum oltalomnak legfelsőbb akaratáról.

A legfelsőbb parancs felolvastatott nekik, és bemutatták a királyi pátens másolatát a szent királyi kéz aláírásával, megengedték annak lemásolását, és ugyanakkor kilátásba helyeztetett a legszigorúbb és törvényes büntetés a reliquenseknek.

Elküldve őket a csendben és rendben, ennek a publicationnak véget vetettek, befejezték.”³⁰

A határőrezredbe való összeírást december 5-én kezdték meg Gyergyószentmiklóson, Caratto határőr ezredes jelenlétében.³¹ December 10-én került sor a határőrségbe való sorozás következő állomására: Gyergyóremetére. A pontosság kedvéért idézzük ismét a protokollumot: „Megkezdetik ma a remetei lakosok összeírása, akik közül legtöbben előzetesen letették a fegyvert. Az előbbieket nevében a comisio elé ment a falu bírójának és notáriusának, és ezek közvetítésével kérték, hogy tettükért bocsánatot kapjanak, és másodsorban kérelmezték, hogy az előbbi katonai évről rájuk háruló contributiót nekik engedjék el. Mivel a fegyvert letevőket vagy azt fel nem vevőket illetően nem lévén hatáskörük, az osztrák tisztük úgy döntöttek, hogy a comisio jelentse őfelségének, várván annak legkegyelmesebb erre vonatkozó döntését.

²⁶ Endes 1938. 202.; Teleki, i.m. 60-63.

²⁷ Uo.

²⁸ Endes 1938. 203.; Teleki, i.m. 82-83.

²⁹ Endes 1938. 203.; Teleki, i.m. 84-85.

³⁰ Szádeczky 1908. 696. *Protocollum*; Teleki, i.m. 85.

³¹ Szádeczky 1908. 146.; Teleki, i.m. 86-87.

Végül összeírták mindnyájan egytől egyig a nem felfegyverzettek, és kiosztattak közöttük a fegyverek.³²

Az összeírás további menetként 11-12-én Szárhegy és Ditró lakosaira került sor, 13-án a szentmiklósi vásár miatt szünetet tartottak, 14-én Alfalu és Kilyénfalva lakosait, 15-én Újfalu és Csomafalva lakosait írták össze.

Az összeírás és a fegyverzet kiosztása – Remete kivételével – mind Gyergyó-szentmiklóson történt, míg a gyergyói zászlószentelést december 13-án tartották meg.³³

A gyergyószéki határórségbe 5 századra való személyt, vagyis 1061 embert soroztak be, illetve fegyvereztek fel, akiknek pedig nem jutott fegyver, azokat számfeletti állományba helyezték. Ez utóbiak száma elérte a 1870-et.³⁴

Bár a lakosság felfegyverzése és sorozása Gyergyóban már 1763. decemberében megtörtént, a Csík- Gyergyó-Kászonszékre vonatkozó hivatalos felosztással csak 1764. május 17-én találkozunk először. Ismerkedjünk meg hát Gyergyó-alszék lakóinak a határórségben elfoglalt helyével.³⁵

Első székely gyalogezred

A falu neve	A század neve
Szárhegy Alfalu	A határőrezred legfelső parancsnokának százada
Szentmiklós Tekerőpatak	Winter kapitány százada
Ditró Remete	Krumplins kapitány százada
Alfalu Csomafalva Újfalu Kilyénfalva	Pfleger kapitány százada

Az első székely gyalogezred szám szerinti megoszlása falvanként a következő képet mutatta:³⁶

Helység	Harcképesek			Harcképtelenek			Ös s z.	Öregek, betegek
	Fel-fegy-ver-zett	Fegy-verte-len vagy szá-mon felüli	Ös s z.	1-5 évig	6-10 évig	11-16 évig		
Az őrnagy kompániája								
Szárhegy	121	42	166	94	49	34	177	33
Alfalu	129	49	178	116	61	68	245	57
Összesen:	250	94	344	210	110	102	422	90
Winter kapitány kompániája								
Szentmiklós	184	53	237	136	104	60	300	57
Tekerőpatak	66	18	84	50	23	18	91	22
Összesen:	250	71	321	186	127	78	391	79
Krumplins kapitány kompániája								
Ditró	134	51	158	134	79	36	249	41
Remete	116	30	146	94	54	27	175	50
Összesen:	250	81	331	228	133	63	424	91
Pfleger kapitány kompániája								
Alfalu	42	15	57	30	17	17	64	4
Csomafalva	82	32	114	33	22	14	69	16
Újfalu	87	35	122	93	55	33	181	63
Kilyénfalva	39	14	53	33	25	19	77	13
Összesen:	250	96	346	189	119	83	391	96
A határőrezred létszáma	1000	342	1342	813	489	326	1628	336

Gyergyói lovas katonák száma már jóval kisebb. Gyergyó lakossága csak egy kompániát tudott biztosítani a székely huszárezredben. Ennek területi megoszlása a következő volt:³⁷

Helység	Harcképesek			Harcképtelenek			Ös s z.	Öregek, betegek
	Fel-fegy-ver-zett	Fegy-verte-len vagy szá-mon felüli	Ös s z.	1-5 évig	6-10 évig	11-16 évig		
Szárhegy	17	9	26	11	9	9	29	9
Alfalu	8	5	13	3	4	2	9	3
Szentmiklós	76	41	117	46	40	34	120	27
Tekerőpatak	14	7	21	6	6	8	20	6
Ditró	17	9	26	17	13	10	40	11
Remete	12	-	12	7	4	6	17	4
Alfalu	8	5	13	3	4	2	9	3
Csomafalva	4	3	7	7	1	3	11	1
Újfalu	34	19	53	32	16	8	56	18
Kilyénfalva	6	4	10	7	-	5	12	3
Összesen	188	97	285	136	93	85	314	82

³² Szádeczky 1908. 699 Protocollum.

³³ Uo. 147.

³⁴ Uo.

³⁵ Uo. 617-618. Protocollum.

³⁶ Uo. 814. Protocollum.

³⁷ Uo.

Mit is jelentett a határőrezredek felállítása a székely falu életében?

1.) Először is a faluközösség és intézményeinek hatásköre nagymértékben leszűkült, úgy, hogy csak az öngazgatásra és annak is pusztán egyes vonatkozásaira terjedt ki.³⁸

2.) A faluközösség és intézményei, valamint a határőri hatóságok viszonyának alakulása rányomta bélyegét az egész faluközösség életére.³⁹

A jogkör átalakulása félelmet, bizonytalanságot idézett elő a szék tisztségviselői és a nemesség körében. Ezért Gyergyószék tisztségviselői és nemessége 1763. december 16-án kérték a bizottságot, hogy gondoskodjék a székely nemzet állapotának újjászervezése következtében megromlott nyugalomról és békességes megmaradásukról. Oltalomért könyörögtek az új katonák „jogtalanságaival és zaklatásaival szemben.” Kérték, hogy adják meg nekik a kellő tiszteletet és ne sérteggessék őket úton-útfélen, ne támadjanak birtokaikra, udvarházaikra, és jobbágyaikat ne kergessék, illetve ne zárják el. A szék tisztségviselői kérték a katonatiszteket, hogy ha ilyen panasszal fordulnak hozzájuk, kapjanak elégtételt, továbbá segítsék őket a közigazgatás vezetésében. Jogokat követeltek az igazságszolgáltatás terén is, hogy ha a határőrkatonáknak velük vagy jobbágyaikkal szemben követelésük lesz, na erőszakoskodjanak önhatalmúlag, mint eddig, hanem törvényes úton keressék igazságukat. Követelték, hogy a község, ahol birtokuk van, ne rekessze ki őket és jobbágyaikat (mint az utóbbi két esztendőben a katonák megtették) a falu közös birtokaiból, erdejéből, legelőiből, amelyet ősi szokás szerint felosztani szoktak, hanem adják ki a megfelelő arányos részt vagy a bérösszeg hányadát. Adósaikat pedig közülük, ha tartozásaikat nem akarják megfizetni, a katonatisztek segítségével kötelezettségeik teljesítésére szorítsák.⁴⁰

A gyergyói székelyek besorozása után nemsokára megváltozott az osztrák politika. Ezt bizonyítja a sorozó bizottság parancsa a gyergyói zászlóaljhoz, amelyben megtiltott minden jogtalanságot, féktelenkedést,

tiszteletlenséget, erőszakosságot, meghagyta a tiszteknek, hogy ha a szék tisztségviselői vagy a nemesek jogos panaszt tesznek, elégtételt és igazságot szolgáltatassanak nekik, ha pedig katonának van panasa nemes vagy jobbágy ellen, az „kemény testi büntetés alatt” tartózkodjék az önbíráskodástól, igazát keresse törvényes úton. Megparancsolta, hogy a községek közös birtokaiból és haszonélvezetéből ezután is adják ki a nemeseket és a jobbágyokat illető részt, hogy az adókat kötelezzék tartozásaik megfizetésére, hogy a „katonai rend mellett minden más társadalmi csoport javai békés birtoklásban maradjanak, hogy a katonákkal szelíden, vagy ha szükséges, kemény büntetéssel is meg kell értetni: a katonai állapot semmiképpen nem ad szabadságot a törvénytelenésekre, kihágásokra, sőt ellenkezőleg, a csendességet és a békét kell őrizniük.”⁴¹

A határőri hatóságok elgondolása szerint tehát a székely határőrezredek felállításának célja már nem a feudális erők gyengítése, hanem a feudális társadalmi viszonyok megszilárdítása volt, az osztrák katonai körök ellenőrzése alatt. A parancs azonban nemcsak a határőrkatonák és a nemesség közti viszonyt szabályozta, hanem tisztázni igyekezett az újonnan besorozott személyek jogi helyzetét, illetve kötelezettségeit is, amikor kimondta, hogy a királynő törvényszékeket állított fel a peres dolgok igazítására, amelyek az ingatlanl kapcsolatos problémákkal is foglalkoznak, hogy a tél folyamán meg kell kezdeni a fegyvergyakorlatokat, vasárnaponként meg kell tartani a „templomi parádét”, meg kell kezdeni az adózó személyek javainak összeírását és ezeket be kell küldeni az ezredparancsnokhoz, hogy a katonák tudhassák: mennyi adót kell fizetniük 1764-re kétharmad rész arányban.⁴²

A fent ismertetett parancs azonban nem tért ki a határőrkatonák és a nemesség közötti viszony minden vonatkozására, mivel nem tisztázta egyértelműen a határőri hatóságok és a faluközösség, valamint ennek intézményei közötti kapcsolatot. A szándék azonban kivüláglík a nemesség „oltalmat kérő” panaszaira adott válaszokból. A szék tisztsége és a nemesség közigazgatását és magánjogi viszonyait érintő ügyek címet viselő törvény már a két intézményrendszer közötti új viszonyt mutatja be nekünk kérdés-felelet

³⁸ Egyed Péter: *Intézmények, erkölcsök és a személyes szabadság a székely társadalomban*. Korunk 1978. 11. 919-921.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Szádeczky 1908. 152.

⁴¹ Uo. 153.

⁴² Uo.

formájában. Ismerkedjünk meg hát a főbb problémákkal:

„1. Fogadhatnak-e zászló alá esküdt székely legényt szolgának, kitöltheti-e az ilyen esztendejét, s kell-e jelteni a tisztnek?

Felelet: – Nem gátolják, de a tisztek tudtával történjék.

3. A faluk határát vegyesen bírván katonák és nem katonák: a vetésekre, gyepűkre, kertelésekre ki ügyeljen fel?

– Mindkét rendbeli tisztek s a katona kártevőért a katonatisztekől, a nem katonák után a széktől kéressék kárpótlás.

4. A falu dolgait, pl. adószedést, mit eddig a falusbírák végeztek, ki intézze ezután?

– Mindkét részről legyen bíró, egyik a katonák, másik polgári lakosság ügyeit intézze.

5. Ki tegye a bírókat, s ezek kitől függenek?

– Az egyiket a katonatisztek, a másikat a szék tisztjei, s ki-ki maga feljebbvalójától függjön.

6. Utak, hidak készítése és javítása kinek lesz kötelessége?

– Mindkét rendbeli lakosoké kölcsönösen.

7. A falu jövedelméről, miben eddig a földesúr és a jobbágy is részesült, ki vezessen számadást?

– A közösen választott számvevő, aki mindenkinek adja ki a maga részét.

8. Hová fellebbezzék a falusi pereket, mivel jobbágyok is vannak a fálvakban?

– A felperes tartozik követni az alperes fórumát.

9. A piac és a vásár kinek a felügyelete alatt álljon?

Továbbá:

10. Ha polgáriak lesznek a felügyelők, csak a Tanácstól függenek-e?

– Mivel a vásárjog a szentmiklósi lakosokat illeti: a felügyelet az ottani lakosoktól rendelendő vásárbírákat illeti.

11. Kik legyenek a szék irányítása alatt?

– Mindenki, aki nincs katonai összeírásban.

12. Ha jobbágy felíratta magát ura híre nélkül: hogy vételessék ki?

– A földesúr fölszólalására kiadatik, a jobbágy ki van zárva a katonaságból.

13. Gazdátlan jószág kit illet? Behajtott marhával mi történjék?

– Ha katona fog el gazdátlan marhát, köteles 24 óra alatt tisztének átadni, s ez kihirdeti a katonák közt, és átír a szék tisztjeihez kihirdetés végett. A nem katona a szék tisztéhez viszi, s ez hirdeti ki és ír át a katonatisztekhez. Elvenni egyiknek a másiktól nem szabad.

Ugyanígy járjanak el a behajtott marhával három nap múltán.

14. A katonatiszteknek, kik tartoznak előfogadtatással (előfogadással), micsoda utalványra és fizetéssel? Ha csak a jobbágyok, féltő hogy elmenekülnek innen, oly kíméletlenül járnak az előfogatokon.

– A jobbágyok a biztosok utalványa nélkül nem tartoznak fuvarozással.”⁴³

A határőrséget felállították, tehát módosult az ősi gyergyói közigazgatás is. Nincs olyan faluközösségi intézményi jogkör, amely érintetlenül maradt volna, sőt maga az intézmény megmaradása is kérdésessé vált, hiszen az állami-katonai hatalom birói és végrehajtoi hatásköre jelentősen megnövekedett, ami Egyed Péter véleménye szerint intézményi szempontból forradalmi változásokat hozott.⁴⁴

A székely határőrezredek megszervezésétől az 1848-as forradalom időszakáig a katonai hatóság a neki alárendelt közösség minden határozatát ellenőrizte, és gyakran nyíltan beavatkozott a falu életébe. Ez történt 1775-ben Gyergyószentmiklóson, amikor Limotics kapitány a faluközösség tagjainak megkérdezése nélkül döntött a közösség közföldjének bérbe, illetve zálogba adásáról. Ez alkalommal a faluközösség tagjai többek között elmondták, hogy „mű azért nagyságos urunk (Limotics kapitány) parancsolatjára elmenénk, és egy darabcska földet kiszakítánk, Péter Ferenc uram csüre háta mellet kezdvén...”⁴⁵

A General Commando beleszólt a falulakók életébe, és a maga érdekeinek megfelelően próbálta szabályozni azt. Losteiner a következőképpen jellemezte e társadalmi csoport jogi helyzetét: „A székelyeknek felfegyverkezett nemzetsége 1764 óta Mária Terézia, Magyarország királynője és császárnő hűségében

⁴³ Uo. 154-155.

⁴⁴ Egyed Péter, i.m. 920.

⁴⁵ CszÁlvt. F. I. 68. sz.

kötelezett maradt, és a főhaditanács rendeletei szerint a határszéleket őrzi, fizetések: 4 krajcárt a közlegény, kétannyit a káplár, négyannyit a strázsamester naponta kapnak mondott szolgálataikért, semmi fizetést nem vesznek a zászlóőrízetért, sem honni állomásaikon a tisztek szolgálataikért, császári fegyverek adatnak nekik, köntösöket pedig ki-ki magának, de egyformákat tulajdon költségeiken készíttetnek gyapjúból a gyalogosok, ezeknek megkülönböztető jelek az első ezredben (mely csíki, gyergyói, kászoni lófő, gyalog és szabados székelyekből áll) nyakokon, kezeiken veres színű könnyebb posztóval körülvéve van öltöztetve. A lovasság hasonlólag tulajdon költségén készítteti szederjes posztóból egyforma köntöseit, tisztességes lovat egyik a másikéhoz hasonlólag felszerelve tartani parancsoltainak. Úgy ezek, mint amazok, alig tesznek esztendőnként 50 napi szolgálatot, többi idejek földeik művelésekre engedtetvén. További személyes állások a katonáknak a nemesekkel egymás közt mindaddig sokakban különböző, ugyanis jöllehet a valódi jogok birtoki örökségekben a székely katonák is a külállamtól függenek, de a személyes és a büntető keresetekben tulajdon tisztjeiktől, kik többnyire idegenek és bizonyos alárendeltetés egyeztetni őket, úgy hogy köztük legelső az ezredes, kit követnek renddel ezek: alezredes, főstrázsamester, századosok, fő- és alhadnagyok, strázsamesterek, káplárok, kiknek engedelmességre köteleztetnek a közlegények, kik viszont a káplárok által kezdik legelőbb kérvényeikkel ügyeiket, bajaikat igazítani, és ugyanezen rend tartódik a lovasságnál is, kik midnyájan egyszersmind alája vetvék az osztályos tábornok vizsgálatának is.⁴⁶

A határorkatonai élet fő hátrányát azonban nemcsak e társadalmi csoport helyzete jelentette, hanem az is, hogy a határorkatonaság intézménye elvonta az embereket a gazdasági tevékenységtől. Az osztrák hatóságok ugyanis a XVIII. század nyolcadik évtizedétől egyre gyakrabban használták fel a székely katonákat az osztrák birodalom külső háborúiban. Így például 1778. június 10-én a Gubernium elrendelte, hogy a székelyek közül 200-200 katonát indítsanak Trencsén vidékére. Az ide irányított első csíki gyalogezred, amely főként gyergyóiakból állott, Lewwin mellett megütöközött a Gillen nevű gránátos

zászlóaljjal, és győzött.⁴⁷ A székely gyalogezred két zászlóalja tulajdonképpen a bajor örökösödési háborúban vett részt.⁴⁸ Tíz év múlva a székely határőrezredeket Havaselvén és Moldvában találjuk, mint az orosz-osztrák-török háborúk résztvevőit. 1788-1790 között részt vesznek Griblesti, Tomesti, Adjud, Focsani és Giurgiu ostromában.⁴⁹

A következő években a székely katonák ott vannak szinte minden osztrák-francia csatában. Köztük a gyergyóremeteiek is. Így például 1800-ban György István Hallersheimnél vesztette életét, György József is a napóleoni háborúk áldozata lett; a gyergyóremetei Bernád Antal, mint zászlótartó és hadnagy járta végig Itáliát.⁵⁰

A határőrség felállítása tehát a gyergyói falvakat közigazgatási szempontból három részre osztotta: katonaközösségekre, nem katona csoportokra, Örmény Compagniaira.

A falvak nagyobb részét a katonaközösség tette ki, s tulajdonképpen ők határozták meg a faluközösség mindennapi életét. A nem katona csoport, bár számban elenyésző volt, külön bíró és esküdtek alá tartozott. Ide számítottak a nemesek, a jobbágyok, a zsellérek és az ún. idegenek. A harmadik csoportot alkotó örmények közösségének szintén külön bírója és esküdtségei voltak. Örmények éltek nemcsak Szentmiklóson, hanem Ditróban, Remetén, Alfaluban és Csomafalván is. Intézményes keretük – mint a Mercantile Forum és az Örmény Compagnia – csak Szentmiklóson volt. A határőrség felállítása tehát nemcsak hogy csökkentette a székely falu önkormányzatát, de bonyolultabbá is tette annak közigazgatását.

⁴⁶ Endes 193. 220-221.

⁴⁷ Endes 1938. 225-226.; Teleki, i.m. 143.

⁴⁸ Endes 1938. 225-226.; Teleki, i.m. 143-144.

⁴⁹ Endes 1938. 228-229.; Teleki, i.m. 145-150.

⁵⁰ CsshÁlvt. F. I. 501. sz.; Teleki, i.m. 151-202.

A KÉSŐ FEUDALIZMUS KORI FALU GYERGYÓBAN: GYERGYÓREMETE

Gyergyóremete viszonylag késői település. Első említése 1567-ből származik. Szerkezeti fejlődéséből azonban a többi, korábban alakult gyergyói településre is következtethetünk, hiszen ez a község morfológiai típus, a telekszerkezet és a gazdasági élet szempontjából majdnem minden ponton azonos a többi gyergyói településsel. Kivétel csupán Gyergyó-szentmiklós, amely gazdasági-közigazgatási szerepe folytán urbánus központtá nőtte ki magát. A hasonlóság azonban e helységben is kimutatható. Gyergyóremete számunkra e típust is jelképezi, hiszen magán viseli a késő feudalizmuskori szabadparaszti falu általános sajátosságait.

A falukép kialakulása

Gyergyóremete a Gyergyómedence északnyugati részén alakult ki. Orbán Balázs a falu földrajzi fekvését a következőképpen mutatja be: „Remete Ditróval szemben, a Maros bal parti magaslatán, a Kőpatak völgyében igen regényesen fekszik.”⁵¹ Orbán Balázs főleg a Maros jelentőségét emelte ki, s okkal, mert a víz fontos tényezőnek számított a letelepedés alkalmával, s nagymértékben befolyásolta a falukép alakulását.

A természeti feltételek által meghatározott falukép magába foglalta a beépített lakott települést, valamint a helységhez tartozó szántót, rétet, erdőt és legelőt.⁵² A szorosabb értelemben vett falutelepülés és a külső határ egymást kiegészítő és feltételező elemek voltak. Közülük azonban a falutelepülés volt a meghatározó.⁵³ Ezért hát ismerkedjük meg a falu morfológiai típusával.

A sajátos feltételek következtében a település első házai nem a folyó vagy a patakmeder partján épültek, hanem a Bánya nevezetű dombon, ahol ott fekszik, ahol a Kőpatak a Marosba ömlik. Ezt a védekezés lehetősége indokolta, valamint a

Maros és a Kőpatak gyakori áradása. Feltételezésükhöz a hagyományt vettük figyelembe, de a zsúfolt házsorok és az igen szűk utcák látványa is erre enged következtetni. Valószínű, hogy az 1567-es összeírás is itt találta a faluban feljegyzett hat kaput.

A XVI. század második felében és a XVII. században a betelepülés, valamint a természetes szaporulat révén megnövekedett lakosság fokozatosan benépesítette a Kőpatak alsó folyása mentén elterülő és a Maros mentén fekvő Hadnagy dombja alatti rétet is. A XVII. századtól a település az utcasoros típus egyik változatához tartozott, amely még a szalagtelkes faluhoz is közel állt, mivel rendjét és szerkezetét az utca határozta meg. Más szempontból a folyó- vagy patakmenti falutípusba sorolhatjuk.

A XVII. században kialakult a falu másik útja, amelyet a hídon keresztül út kötött össze a Bányával. A falu a XVII. század első felében a következő képet mutatva:

(Vázlat a XVII. századi faluképről a 8. számú mellékletben)

A település már a kezdeti időszaktól magán hordozta az orsós falutípus egyes jegyeit is; század második felében a falu közepén térszerű öblösödés alakult ki, amelyet a lakosság napjainkban is piacnak nevez.

A faluformának ilyen szerű alakulását a térszín is meghatározta. A Maros menti sík terület a folyó évenkénti áradásai miatt a kezdeti időszakban nem népesedett be. A XVII. század második felében és a XVII. század elején azonban megkezdődött ezen az árterületen a mocsarak lecsapolása, majd megjelentek itt is az első házak. Míg kezdetben a Kőpatak menti völgy volt a fő településalakító tényező, ez utóbbi említett időszakban ezt a szerepet a Maros vette át, ugyanis a tutajozás fellendülése igen kedvezően hatott a folyó mentén való megtelepülésre.

A XVIII. század első felében megindult a települések halmazfaluvá való átalakulása, amelynek során kialakultak az első utak, másrészt pedig megjelentek a szórványok. A külső utak közül ebben az időszakban jött létre a Bernád-birtok mentén végighúzódó és a Főúttal párhuzamos út, majd a Főútból kiinduló, később ezzel párhuzamos út: a Bakó.

A település fejlődésében igen nagy szerepe volt az állattenyésztésnek, valamint

⁵¹ Orbán 1869. 117.

⁵² Szabó 1966. 121.

⁵³ Uo.

a fűrész- és lisztelő malmok létesítésének. Ezek gyakran szórványok létesítéséhez vezettek, főleg a patakok felső folyása mentén. Így 1751-ben említik a Dadád patakát, 1770-ben a Márton patakát, 1773-ban a Tolvajos patakát, valamint az Eszenyő környékét is.⁵⁴ E területeken fokozatosan egy-egy nagyobb tanyarendszer fog majd kialakulni.

A határőrség felállítása után kiépült a helyi határőr-katonaságot ellenőrző Hadnagy dombja, ahonnan a katonai hatóság a kiegyezésig irányította a falu életét.

A XVIII. század második felétől egyre zsúfoltabbá váltak a mellékutcák, majd a következő időszakban a faluvégek is.

A XIX. század első felében a Kőpatak felső folyásánál fekvő szórványtelepek Remetével való összenövéséből kialakult Csutakfalva. Ebben az időben Eszenyő, a másik szórványtelep is jelentős fejlődésen ment keresztül. Mindezt Orbán Balázs is említette: „a Kőpatak felső felében az egész új falu keletkezett, melyet Csutakfalvának hívnak: egy másik ilyen gyarmatfalú Remetén a Marosba szakadó Eszenyő patak mellett van keletkezében, hol máris sok molnár és deszkametsző lakik.”⁵⁵ Míg Csutakfalva közvetlenül kapcsolódott a településhez, Eszenyő továbbra is megőrizte a szórványjellegét.

Az örmények 1820 körüli letelepedése után megváltozott a faluközpont képe. Ezek a családok ugyanis számos új épülettel gazdagították a falu piacterét. Ezekre utal 1953-ban kisbaconi Benkő Károly amikor megemlíti, hogy a falunak „vannak több kőalapú csinos magánlakai is kis árus boltokkal.”⁵⁶

Ekkor már a falu – az alszegi részek kivételével – nagyvonalakban megegyezett a mai faluképpel, amelyet Benkő Károly a következőképpen jellemezett: „Fekvése oldalas, dombos helyen részint, kevésbé téren, határanak a közepén keletről nyugatra hosszán...”⁵⁷

A XIX. század második felében folytatódta a törvények, valamint Puskás és Málnási családok építkezései. Ekkor épült Puskás Sámuel kereskedő boltja,

Dobribán János több épülete, Dobribán Kristóf kereskedő háza, a Sáska-épület, valamint Mélik István több nagy épülete. Ezek nagy része napjainkban is ott látható a község központjában.

A XX. század első éveiben végrehajtott tagosítás nagymértékben hozzájárult a község modernizálásához. Az 1900. április 22-27-e között tartott tagosítási tárgyalások napirendjén a községrendezés igen jelentős helyet foglalt el. A fő cél a helységben az utak mentén üresen maradt telkek beépítése volt: „Belsőségek alakítása az Általfekvő, Ebhát, Nagyfiaklaposok és Csutakfalva, Antalmezeje, Fenektető és Fenekalja dűlőkben, a be nem épített, de a házak között fekvő területek új belsőségekkel alakítatnak át s osztatnak ki azoknak, akiknek új belsőségre szükségük van, tekintettel az ott lévő birtokosok kívánságára, annak területei kinek-kinek saját területeiből levonatik. Mindazon belsőségek, amelyek olyan helyen fekszenek, hogy tagosításra alkalmasak, illetve nagyobbításuk szükséges, a viszonyokhoz képest pótolatnak, s kinek-kinek pótlása illetményéből levonatik.”⁵⁸

A falurendezéshez hozzátartozott a közlekedési utak szélesítése is: „A községi dűlőutak a szükséghez képest a tagok beosztása szerint három öl szélességben, az egyes tagokhoz vezető utak pedig két öl szélességben jelöltetnek. Kereszthegy felső Szászréggennel való közlekedés céljából egy községi dűlőút jelöltetik négy öl szélességben a kereszthegyi út irányában, ezen út területének felhasználásával.”⁵⁹ Ez alkalommal még bővítették a Temető, a csutakfalvi kápolna és a kavicsbányák, a dögter és az iskolák területét is.⁶⁰

Az 1892. évi nagy tűzvész után a falu központjából, Túlamarosról és Bakóból igen sokan költöztek át Csutakfalva felső részébe, ahol fokozatosan benépesült a jelenlegi iskola, valamint az egykori Portik főhadnagy tanyája, vagyis a Kossuth térig nyúló terület.

A XX. század harmadik évtizedében, az 1922-es földreform alkalmával a falu szegényebb lakosai házhelyeket igényeltek. Ekkor kezdtek tulajdonképpen kialakulni a fenekaljai és a jelenlegi tejporgyári út közötti utcahálózat:

(Vázlat: 9. számú melléklet)

⁵⁴ Szabó T. Attila 1940. 40. Ugyancsak Szabó T. Attila gyűjtéséből alkothatunk képet a Maros mentén kiépülő telekhálózatról; 1773-ban: „Alszegben a Maroson levő hid tájékán (telek) 2. Bogáros szorosán Nyírszeg, víz mosta hely egyfelől a Maros vicinitásában.”

⁵⁵ Orbán 1869. 117.

⁵⁶ Benkő 1853. 156.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Albert Lajos Istváné. Családi levéltár. 8385/1900.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Uo.

Ezekben a jelzett helyrajzszámú területeken a következő családok jutottak házhelyhez: Portik Órás Antal József, Madarász Sándor Istváné, Bakos Ferenc Ferencé, Balázs Lukács János Istváné, Portik Samu Tamásé, Laczkó Imre János, Portik Albert Jánosé, László Péter fodrász, Laczkó István Péteré, Portik János Antalé, Czimmermann József Lajosé, Csibi János III. tiz, Ágoston Ferenc József, Balász Ádám Miklóse, Portik János Istváné, Puskás János Ádámé, Molnár Mihály csengettyű, Sándor István József és Nagy Sándor Jánosé.⁶¹ A két világháború közötti időszakban aztán a lakosság ezt a területet is benépesítette.

Az évszázadok során így kialakult falukép jelentősen megváltozott az utóbbi évtizedben. A Tejporgyár és a vele szemben álló emeletes tömbházak kisebb ipari negyedet képviselnek Gyergyóremetén. A Maros melletti gyógyfürdő újjáépítése valószínűleg központot hozott létre a falu szívében. Jelentősen módosította a helység arculatát a két emeletes iskola, az új művelődési otthon, valamint a lakosság ellátását biztosító modern üzlet-helyiségekből álló tömbház.

Összegezeképpen megállapíthatjuk, hogy napjainkban a falu helyrajzi szempontból öt részre osztható:

Az *Alszeg* magában foglalja a Tejporgyári utat, amely a Marossal párhuzamosan halad, a belső kiinduló utcákat, a Ditró és a Fenekalji utakat. Jelenlegi központját a Tejporgyár és a vele szemben lévő emeletes tömbházak alkotják. A hagyományos épületek a Fenek útja elején és a belső harántutcáskában figyelhetők meg.

A *Piac* vagy *Központ* a Ditrói út és a Tejporgyári út kereszteződésénél kezdődik. Alapeleme a Maros partja, valamint a Kőpatak mentén végighúzódó főút. Hozzá tartozik a Hadnagy dombja, a falu piaca, a falu útja a Bernád felé, valamint Csutakfalva felé vivő út egészen az egykori kocsmáépület környékéig. A falunak ezt a részét az emeletes tömbházak, valamint a kőépületek uralják. Sok helyen találkozunk a hagyományos székely ház átalakított formájával.

A *Bánya* a falu legrégebbi része, központját a fallal körülvett templom alkotja. Mellette van a paplak, a templomtéri iskola. A templomtérre vezet a Kis-

bánya utca, valamint a Nagybánya utca. Ide tartozik a Bakó, valamint az Ébhát is. A Bányán megtalálható még a hagyományos építkezési forma. Itt látható a legtöbb székely ház, illetve székely kapu. A Bakón és az Ébháton többnyire új épületek állnak.

Túlamarosnak a Maros ditrói és szárhegyi oldalát nevezik a falubeliek. E terület a Fürdő utcából, a Szárhegyi útból, valamint az ezeket összekötő haránt-utcából áll. Központja a falu gyógyfürdője. Itt is elég sok a hagyományos székely kapu, illetve épület.

Csutakfalva magában foglalja a falu főútjának az ún. Szabó Sándortól az ún. Kossuth-tér dűlőig terjedő részét, illetve a Kőlábíig terjedő külső út megfelelő részét. Ennek a falurésznek külön iskolája, művelődési otthona, illetve temploma van.

A külső határ alakulása

Gyergyóremete irtványfalu. Bocskor János remetei pap 1838-ban, valószínűleg a *Domus Historia* alapján, visszaemlékezik az irtásokra: „A temérdek fenyesek irtása kétségtelenül cél szerinti jó és a legszükségesebb volt bizonyos időpontig, valameddig tudniillik a nép sürgetőbb szükségére elég mértékben gyümölcsöző földek irtása által borzasztó vadonból hasznos, termő, kies helyekké varázsolatva a késő utódnak örökös joggal megszerezettek.”⁶²

Az első családok itt is, akárcsak Gyergyó többi falujában, az irtást valószínűleg közösen végezték.⁶³ A kettős fordulórendszer már a XVI. század második felében, de még a XVIII. században is meghatározta a birtoklási és a művelési szerkezetet. Az 1921-es összeírás alkalmával így vallanak a remeteiek: „A falunak kevés a szántóföldje és a legelője. Az alsó forduló a síkságon van, a felső az erdő alatt helyezkedik el.”⁶⁴

A földközösség azonban nem zárta ki, hogy egyéni irtással a telket meghosszabbító kert folytatásában szántóföldet alakítsanak ki. Egy 1715. július 29-éről származó

⁶¹ *CsszÁlvt. F. 143. – A házhoz jutottak névsora 1923-ból.*

⁶² Bocskor János: *A szép tavasz beköszöntésének a gyergyói tntajozó székelyeknek I. fáradsága II. jutalma. Nemzeti társalkodó 1838. II. k. 28.*

⁶³ *A rét nagyságához és a vetéshez kapcsolódó dűlőnevek véleményünk szerint közösen végzett irtást is*

bizonyíthatnak, legalább is ezt tanúsítják a XVII. századbeli dűlőnevek: az Égett Tölgyfa (1662-ből), Derék Vetés, Nagy Rét (1674) helynevek említésénél ugyanis az oklevelek a közös erdőirtásról is megemlékeznek. L. CszzÁlvt F. 26. 405. sz.

⁶⁴ *Conscriptio 1721.*

feljegyzés említi „a Portik Péter kapujánál lévő földje” nevű területet.⁶⁵

A XVIII. században már megjelennek személynevből alakult határnevek, ami azt jelenti, hogy csökkent a közösen irtott földek mennyisége, és nőtt az egyéni foglalás útján szerzett területeké. 1970-ben a „Laczkók cseres erdeje”⁶⁶ nevű szántóval találkozunk, amely tulajdonképpen a nevezett család által irtott területet jelzi. Az 1970-ben említett Márton pataka is ilyen irtásra vall.⁶⁷

Amikor ezek a családok e területeket kimerülésük után ismét parlagnak hagyták, ezek a dűlők is a kettős fordulórendszer részeivé váltak. Ezzel magyarázható, hogy 1773-ból ismert dűlőnevek között személyneves határmegjelöléseket is találunk. Ilyenek voltak a Kiss Mihály magossa, Simon malma, Márton patakon túl Kelemen kerti, Kelemen kertje vége nevű földek.

Az első megközelítően elfogadható képünk a faluhatárról mint már említettük – 1773-ból származik.⁶⁸

A Felső fordulót ekkor a következő dűlők alkották:

Kalibaoldal – részint dombos, részint lapályos szántóföld volt. Kaliba e terület magasabb részét jelentette. Nevét kalibához hasonló formájáról kapta.

Hegyesbükk – nevét a rajta található hegyes csúcsról kapta. „Magas fekvésű bokros hely” lehetett.

Sorok oldalában – „magas fekvésű termékeny szántóföld”, míg a *Sorok alja* „alattvalóságához képest közép természetű kaszáló” volt a Maros vize mellett. E két dűlő elnevezését földrajzi fekvése után nyerte, mivel a Maros folyó kanyarulata mentén fekszik. Az Akasztóhegy sarki része.

Nagy keresztfa és *Hegyeskő* – korabeli jellegükről igen keveset tudunk. Valószínűleg kaszálók voltak.

Tolvajos – amikor még összefüggő erdő borította, rablók és tolvajok tanyája lehetett. De később itt szántóföld keletkezett, amelynek termékenységét a vidéken keresztülfolyó patak is elősegíthette.

Kiss Mihály magossa – az irtó nevét és a dűlő fekvését bizonyítja. Valószínű, hogy szántó- és kaszáló terület alkotta.

Fenek „a falu legalkalmasabb szántóföldje”. Nevét alacsony fekvéséről kapta, a Fenek és a falu között helyezkedtek el a *Fenekre menő földek*.

Eszenyő dombja „közép természetű szántóföld”; *Dudád* – „többnyire szántóföld volt”.

Szállapos – „lapályos, ritkán vizgyenes kaszáló” lehetett.

Nem ismerjük a *Kormoskő*, *Égetőfa*, *Kicsind* vész nevű dűlők jellegét, bár az utóbbi hatámév bokros, borsikás területet jelez.

Kerekenyő „közép természetű fekvéséhez képest a legalkalmasabb szántóföld”-nek tekintették. A területet fenyőfáiról nevezték el.

Méhespatak „középszerű kaszáló” volt.

Általfekvőt „részint dombos, részint lapályos szántóföld” alkotta. Elnevezése azt jelenti, hogy a határrész a morfológiai faluképet meghatározó dombon túl feküdt.

A Templomon belül a Maros mellett a tó dűlő neve magyarázza.

Az Alsó fordulót a következő dűlők alkották: Kiss Mihály magossa, Fenekre menő földek, Kormoskő, Eszenyő dombja. Bogáros a Maros mellett, Simon malma, Kövesdomb, Kelemen kertje vége, Nyírszeg, Emberfő és Kecsekő.

Az Alsó fordulóban bemutatott hatámevek közül jó néhány megtalálható a Felső forduló határában is, ami a dűlők nagyságát és – mint már említettük – a közös irtás tényét bizonyítja.

Itt *Nyírszeg* nevét az irtás előtti nyírfaerdőkről kapta. Maros menti fekvése alkalmassá tette a kaszálásra.

A *Kecsekő* „magas fekvésű erdős kaszálóhely” volt.

Emberfő „erdős, veszes legelő” lehetett, elszórtan kaszálókkal is.

Az 1773-ban leírt külső határ igen változatos képet mutatott. Magában foglalta a Maros menti sík területeket, a Kőpatak, Tolvajos és Eszenyő pataka mentét, és az ezek között található domboldalakat.

A gyergyóremetei ember a XVI. századtól kezdve irtás, ritkábban pedig mocsarak lecsapolása által a maga szükségleteinek megfelelően átalakította az őt körülvevő természetet. Ez a természet-átalakító tevékenység fokozatosan követte a térszínt. Először a patakok völgyére

⁶⁵ CszÁlv. F. 26. 11. sz.

⁶⁶ Szabó T. Attila 1940. 47.

⁶⁷ Uo. 48.

⁶⁸ Uo.

korlátozódott, majd érintették a Maros völgyét, a következő szakaszban pedig áterjedt a vízgyűjtő medencék közötti domboldalakra, aztán átfogta az utak menti hegyes-erdős területeket is.

A külső határ növekedése a XVIII. század második évtizedétől számítva igen jelentős, mégsem hasonlítható az 1785-től kezdődő és 1820-ban záruló időszak rohamos területi nagyobbodásához. Állításunkat az 1785-ös, valamint az 1820-as összeírás adataira alapozzuk. Míg 1785-ben a gyergyóremeteiek elmondták, hogy „Fenyő (erdei) fánk mind épületre való elégséges és nem messze van”⁶⁹, 1820-ban arról panaszkodnak, hogy „a faluhoz közel lévő részeken az erdők elfogyván, már messzebb helyekre kelletik jó fáért menni.”⁷⁰

1825-től kezdve az új dülőnevek valószínűsége áradatait találjuk a forrásokban. Ezek a következők:⁷¹

1825. Macskalik, Róka bükke, Bükktető, Galambos oldal, Ivácson István kaszálója, Galambos tető, Forráskút, Gergely vesze pataka;

1831. Felső fordulóban szántók: Nagyér, Pál András vesze; kaszálók: Laposbükk, Hidos;

Alsó fordulóban szántók: Szarvaspatak, Eszenyő mellett, Kétréttöve, Kőhátán, Romlás

- kaszálók: Olá pap csűrínél, Romlás, Csergő bükke.

1832. Felső fordulóban szántó: Galambos farka, Agyagásó, Méhespatak tetein, Hidegpatak, Miklós vesze;

- kaszáló és szántó: Rét alatt;

Alsó fordulóban szántó és kaszáló: Fenek alatt, Györgyfiak füzese, Kőhordó út, Alsó-Romlás, Bogáros, Dudád ere, Két patak köze, Nyír, Felső-Nyír, Felső-Romlás, Bakosok mezeje, Kert vége, Kovácsok füzese.

1836. Borbélyok mezeje, Vasfiok mezeje, Macskalik teteje, Macskaliki kert, Kelenkő teteje, Hővizes (Kővizes) patak, Görgény felé kimenő út, Galambos, Bakta csörgő, Koporsókő; remeteieké volt Borszákon: Széplaki erdő, Álkoza vagy Bikafő bükke, Bükkhavas.

1842. Felső fordulóban szántó: A falu útjára menőbe, Rétalja bejáró, Kicsihídon

alatt a Vargáék szénasága mellett, Márk útja, Méhespatak oldala, Fügés rét hátja, Magyaros oldal, Bükk útja a két út között, Nagy András háza, Györgyfiak gödre, Málnavész oldala, Lut alatt, Ványoló, Két pataka között, Alsó határ, Ferencfiok mezeje,

Alsó fordulóban kaszáló: Nagyrét, Varga kútja. Magyaros oldalteribe, Antal mezei, Laposbükke, Bogáros;

- szántó: Kormoskő Kölessel, Fenek alatt a Köves-dombon, Megyes tó, Szállaposra menőben, Két pataka között, Rét alatt, Málnavész, Kormoskő, Péter István fűrésze, Kicsibükk, Eszenyő dombja.

1843. Felső fordulóban szántó: Rét alja, Rét alatt;

- kaszáló: Mikola vesze, Laposbükk, havasi bükk, Csutakos;

Alsó fordulóban szántó: Fenék, Bogáros, Havasfarok;

- kaszáló: Ványoló, Nyírfőben, Veszes patak. Romlás, Kőhordó út, Zsendélyes rész.

1845. Felső fordulóban szántó: Magyaros oldal, Szászok vesze, Nagy András háza, Kicsid Ér, Bükkalja, Tolvajos hátsója, Márk útja alatt;

- kaszáló: Márk útja alatt, Mara vész, Veres erdő, Magyaros alatt, Csorgónál;

Alsó fordulóban szántó: Dudád, Márton pataka, Alsó-Romlás, Kettős malomon túl, Eszenyő mellett, Péterfiak malmán felül, Kerek tó, Ferencfiak mezeje, Szarvaspatak teteje;

- kaszáló: Ferencfiak mezeje, Falu mezei, Bogáros, Cseresznyés, Gucevesszőben.

1846. Felső fordulóban szántó: Pap háza. Hideg pataka, Antalok mezeibe, Mátyás vesze, Puskásoknál;

- kaszáló: Nagyrét, Cseresznye fája, Kariko dombon, Havasi bükk, Dudádon a pap csűrínél, Csűriben, Romlás, Bogáros, Késő fészek, Mártony pataka.

Alsó fordulóban szántó: Kert végén, Szállaposba, Fenek alatt, Dudádon a pap csűrínél,

- kaszáló: Szállaposba, Bogárosba, Lupuj malmánál, Köröndi mezeikre szántó és kaszáló, Fűrész alatt, Ványolótetőn, Csűribe, Mártony lakában.

Bocskor János a következőképpen értékelte az irtás méreteit a XIX. század negyedik évtizedében: „Hajdan háború

⁶⁹ *Conscriptio 1785.*

⁷⁰ *Conscriptio 1820.*

⁷¹ *CsszÁlv. Gyergyószék levéltárában lévő, Remetére vonatkozó dülőnevek.*

izentetett vada a roppant fenyveseknek; régen elvül tüzetett ki az erdőknek tűzzel, vassal, rend és kímélet nélküli pusztítása; és fájdalom! a csata több századok óta szüntelen foly: békekötéshez még nincs remény!⁷²

A határnevek felsorolásából felismerhetjük, hogy a növénytakaró és a földrajzi fekvés és jellege szerinti elnevezés mellett egyre nagyobb teret hódítanak a személynévhez kötődő dülőnevek, amelyek az egyéni irtás jelentőségének a növekedését igazolják. Egyéni foglalásról tudósítanak a forrásaink is, amikor Gergely veszeben megemlíti a Borbélyok és az Ivácsonok újonnan foglalt területeit, melyeket az irtókról neveztek el.⁷³

Az egyéni irtás növekedését a következő okokkal magyarázhatjuk:

1.) A tökéletesedő munkaeszközök jelentősen növelték a munka hatékonyságát, s így egy-két ember is elvégezhette azt a munkát, amely a kezdeti időszakban még nagyobb összefogást igényelt.

2.) A magántulajdon formáinak erősödése már nem tette szükségessé a közös foglalást. A patriarchális nagycsaládot felváltja a kiscsalád.

A külső határról teljes képet csak 1864-ben kapunk, amikor is Pesty Frigyes kérésére Ambrus János bíró és György János jegyző többnyire összegyűjtötték a falu dülőneveit. A felsorolás már csak azért is értékes, mivel tartalmazza a helynevek földrajzi és természeti sajátosságait is, s így jobban hozzásegít bennünket a külső határ szerkezetének megismeréséhez.⁷⁴

Pallóra menő – mely magas fekvéssel bírván, a legalkalmasabb természetű szántóföld;

Domboldal – meredek fekvéséhez képest mint legelőt használják;

Szállapos – lapályos, ritkán vizgenyes kaszáló;

Sarok – magas fekvésű és termékeny szántóföld;

Sarok alja – alattvalóságához képest közép természetű kaszáló a Maros vize mellett;

Alsó-Márk útja – részint magas, részint lapos szántóföld;

Romlás – hegyes, völgyes természetű szántó- és kaszálóföld;

Dudád – többnyire szántóföld;
Kőhát – nyíres-lapályos szántóföld, itt-ott kaszálókkal;

Cseresznyés – szép kaszálóhely;
Késő-Fészek – nyíres, részint kaszáló és szántó;

Késő-fészek alja vagy *Nagy kút* – sepedékes kaszáló;

Eszenyő dombja – közép természetű szántóföld;

Bogáros – szép kaszálóhely;
Eszenyő-domb alja – középszerű természetű szántóföld;

Lukács vesze – két patak köze;
Kicsibükk és *Dávidok mezeje* – bokros, részint dombos, részint lapályos kaszáló és szántóföld;

Veszés patak teteje, *Erős* és *Rományé* – fekvéséhez képest mint fenn való hely tulajdonságához kaszáló és legelőföld;

Eszenyő Bükke, *Magosd hegy* – bokros és meredekségéhez képest terméketlen;

Eszenyő bükke, *Magos hegy* – bokros és meredekségéhez képest terméketlen;

Eszenyő bükk – tartománya szerint bokros, részint nyíres kaszáló és szántóföld;

Gúzs vesszős, *Nyírfő*, *Lutfarka* – részint szántó-, részint pedig kaszálóföld;

Fenek, *Tető*, *Veresgödör* és *Rét alja* – legalkalmasabb szántóföldek;

A fenti határszerkezet kialakulása hosszú folyamat eredménye; ezt a folyamatot próbáljuk tovább megrajzolni a kutatott források alapján. Ezek a dülőnevek a kettős fordulórendszer részeinek tekinthetők. Kivételt ez alól csak a XIX. század második felében kialakult néhány nagybirtok jelentett.

Az évszázadokon át folyó irtás révén létrehozott kettős fordulórendszer szerkezete a tagosítás révén a XX. század elején jelentős változáson ment keresztül.

Ekkor a határt tulajdonképpen három részre osztották fel. A belső területet, amely a legtermékenyebb volt, ösztagnak nevezték, a külsőt, amelyen csak a zab termett meg. Zabtagnak, a hegyi kaszálókat és a legelőket pedig Hegytagnak. Az egységesség szövegének olvasása közben felismerhetjük az ösztagn határvonalát: „ezen belső terület határvonala kezdődik a szárhegyi határszélen, ahol a határvonal, a *Hideg patak*ból kilép, onnan mindenütt a Nagyrétdűlő szélén a hegy alatt lehetőleg

⁷² Bocskor, i.m. 28.

⁷³ CszsÁlvt. F. 26. 405. sz.

⁷⁴ szabó T. Attila 1940. 48-50.

szabályos vonalban egészen az ún. *Kovács érig*, onnan az érben fel a *Miklós vesze* dűlőben harmadosztályú szántóföldek tömegesen fordulnak elő, s onnan egyenes vonalban a *Varga kútja* felé. Itt újra az érben felfelé megy a vonal, addig, amíg *Mátyás vesze* dűlőben harmadosztályú szántóföldek tartanak, tovább is abban az irányban *Fazakasok hátja* nevű dűlőt be a *Fügésrét éréig*, itt felfelé tér mindenütt az érben egészen a 7493 helyrajzi szám részletéig, onnan egyenes vonalban a 7483 hr. sz. részlet északnyugati sarkáig, irányát megtartva *Málnavész* és *Portik vesze* dűlőt átvágva 1104 hr. sz. részlet északnyugati sarkáig, innen a *Magyarosoldal* alatti érben felfelé egészen a *Hegyesbükk* nevű dűlő alsó széléig, nevezetesen 8425/1 hr. sz. részlet széléig, onnan egyenes vonalban a 9785 hr. sz. részlet északi szélén lévő patakig, itt a völgyben lefelé egészen a 9138 hr. sz. részletéig, innen egyenes vonalban a *Pál András vesze* dűlőt átvágva a 9709 hr. sz. részlet nyugati szélén s onnan *Portik Kossuth Ferenc kertjének* délkeleti sarkáig egyenes vonalban, nevezett kert északkeleti sarkától egyenes vonalban *Ivácson József* lakásának északnyugati sarkáig, itt az *Eszenyő völgyét* átvágva a *Kulcsár vesze* dűlő déli szélén kelet felé egészen az ún. *Kőhordó útig* (25718/14 hr. sz.), onnan észak felé az úton a 26193 hr. sz. részlet délnyugati sarkáig, vagyis az ún. *Csортán éréig*, utóbb nevezett érben mindenütt lefelé a *Várhegyi útig*, ott mindenütt az úton északnak térve *Martonka patakáig* s azon felfelé egészen az ún. *Dobribán-féle tanyáig*, s annak keleti szélénél délkeletnek visszatérve a 21176 hr. sz. részletéig, ahol egy ér kezdődik, melyben lefelé menve a Maros melletti kaszálóig, utóbbiakat belefoglalva *Bogáros* szélén be a Marosig.⁷⁵

A fenti határvonalon kívül eső részlet alkotta a Zabtagot, majd pedig ezután következett a Hegytag: „A (...) határvonalon kívül eső részlet fekvőségénél fogva alsó és felső határra osztatik úgy, hogy azok a forgórendszer szerint is bevethetők legyenek, s ezen felosztás szerint felső határon egy tavaszi vetésekre alkalmas tag kaszáló és szántó a hegyi részen pedig kaszáló és legelőre egy hegyi tag állapotokat meg épp így az alsó határban is.”⁷⁶

Ezen utóbbi földterületek elosztása ismét a birtoknanság szerint történt: „...a Közép tagban az öt holdig terjedő tagok a

faluhoz közelebb, a többiek pedig akképp helyeztetnek el, hogy a kisebbek a szárhegyi határszélétől kezdődőleg jönnek birtoknanság szerint a falu felé, s az alsó határban pedig a kisebbek a falu mellett kezdődőleg mennek a taplocai, illetve a várhegyi határvonal felé birtoknanság szerinti sorrendben; a hegyi kaszáló- és legelőilletmények szintén ilyen sorrendben, azonban úgy, hogy az egyes tagok azon részletének adatnak ki, kiknek azon területen erdős területei vannak, kiknek beltelkei akképp fekszenek, hogy tagjaikat házaik körül vehessék, jogukban áll a külső határon lévő házaik mellé birtokaikat csoportosítani.”⁷⁷

Felismerhetjük tehát, hogy az Össztagot kivonták a kettős fordulóból. A Zabtag és a Hegytag továbbra is az Alsó és Felső fordulók alkotóelemei maradtak.

Az 1908-ban végrehajtott tagosítás alkalmával összeírták a falu korabeli dűlőneveit is. Ezek a következők voltak:⁷⁸

- I. *Maros melléke*: Pallóramenő, Sarokalja, Alsó-Márk útja, Nagyrét;
- II. *Kerekfenyő-tájék*: Papháza, Miklós vesze, Felső-Márk útja, Kerekfenyő;
- III. *Agyagás tó*: Magyar András-háza, Fásorok útja, Mátyás vesze;
- IV. *Román eleje*: Laczkók hátja, Csutakos, Vereserdő, Gergely vesze, Galambos, Bükkalja;
- V. *Portik vesze*: Lető, Hegyesbükk, Szászok vesze, Málnavész, Portik vesze;
- VI. *Kütyüvész*: Ebhát, Kalibaoldal, Magyarosoldal, Nagyfiakalaposok, Pálandrás vesze, Laposbükk, Csínyes;
- VII. *Rókabükk* Bükk, Havasi bükk, Kelencsó;
- VIII. *Bakta-Pungával* (erdő): Bakta, Punga, Kicsinyhavas;
- IX. *Kereszthegy*: (erdő)
- X. *Katatina-Kecskekővel* (erdő): Katalina, Kecskekő;
- XI. *Hegyesemberfő* (erdő);
- XII. *Batrina* (erdő);
- XIII. *Ploptis*: (ma Várhegyhez tartozik);
- XIV. *Galócás-Fülpével* (galócási rész): Galócás, Fülpe;
- XV. Dudád;

⁷⁵ Laczkó cslvt.

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ GyRKlvt. 1908. tagosítási könyvek.

XVI. Martonka és Eszenyőköze:
Kétpatakköze;

XVI. *Lukács vesze;*

XVII. *Eszenyőbükk;*

XIX. *Fenek Fenek, Fenekalja,*

Az 1908. évi határrendezés után a község külterülete jelentős változásokon ment keresztül. A helység területeinek északi részét az 1920-as években közigazgatási úton Várhegyhez, illetőleg Galócáshoz csatolták.

A mezőgazdaság szocialista átalakítása idején vásárlás útján ismét jelentős nagyságú szántó- és legelőterület került a várhegyi lakosok tulajdonába. Így ezek a területek is a szomszédos falu közigazgatása alá kerültek.

Tanyarendszer Remetén

A falubeliek nemcsak a lakterületek számára irtották az erdőt, hanem a gazdasági tevékenységhez szükséges épületek számára is. A falu patakjai mentén fűrész- és lisztelő malmok épültek. A legrégebbek a XVIII. század elején valószínűleg *Csutakfalva* középső részén, a Kőpatak mentén alakultak és elősegítették a lakosság e helyre való letelepedését. Feltehetően egykor *Csutakfalva* is tanya volt, azonban a XIX. század második felében a helység szerves része lett.

A jobbágyrendszer bizonyos esetekben egyes jobbágycsaládokat a falutól távoli életre kényszerített. Így a Küssök a XVIII. század elején *Lutfarkán* (Lúdfarkán) telepedtek le, ahol szintén tanyarendszer alakult ki. A falunak a Kőpatak mentén való terjeszkedése a XX. század elejétől kezdve e területet a község szerves részévé alakította.

Martonka, mint település, létét a hasonló nevű patakon létrehozott malmoknak köszönhetette. Említésével először 1770-ben találkozunk.⁷⁹ A XX. század elején itt a Mélik család tagjai gazdasági épületeket, a szolgáló személy számára pedig lakóhelyiségeket építettek. A Mélik-birtok felosztása után a volt személyzet továbbra is helyben maradt, sőt 1949 és 1976 között itt iskola is működött. Napjainkban ez a tanya megszűnőiben van, mivel a fiatalabb lakosság beköltözött a faluba, és ebbe az irányban hat a területrendezési törvény is.

Eszenyő a község legnagyobb tanyája. Eszenyő dombjáról már 1773-ban említés

történik.⁸⁰ Az 1785-ös összeírás alkalmával a falulakók kiemelik az itt található fűrész- és lisztelőmalmok fontosságát a falu gazdasági életében.⁸¹

A hagyomány szerint a tanya legrégebb lakói a Puskások voltak, akik Búza melléknevet kaptak. A helység legnépesebb családját Gógaék alkotják. A 80 éves Góga András elmesélte, hogy a család első ideköltözött tagja, Góga Demeter több mint száz éve érkezett e helyre. Azelőtt Ditróban dolgozott egy uradalomnál a Puskás család birtokain. Itt akkor még nyíres erdő volt. Lakhelynek egy kalibát épített, amely szállást biztosított számára egy télen át. Ezenfelül volt egy rossz fűrészmalom és egy ványoló, amelyet valamikor a Péterfiak bírtak. Ettől a malomtól árkot ásott a víznek, és egy lisztelő malmot épített. A család tagjai azóta is részben molnárkodtak. A molnárkodás azonban nem biztosította megélhetésüket, és ezért állattartással, szénakészítéssel, valamint növénytermesztéssel is foglalkoztak.

A tanya másik lakója Sztojka János volt, aki egy 16 személy tulajdonában levő malmot bérelt.

Góga Demeter másik kortársa Molnár Péter volt, akinek leszármazottjai a Szemöte melléknevet viselik, mivel eredetileg a Szemöte patak mellékéről költöztek ide. Molnárkodással foglalkoztak a Kindák is.

A tanyalakók között voltak kizárólagosan földműveléssel foglalkozó családok is. Az első világháború óta egészen napjainkig a helységet igen sok személy hagyta el.

Kicsibükk a község másik nagy tanyacsoportja, amely mintegy 170 éve keletkezett. Az itt lakó családok közül megemlíthjük Nagy Józsefet, Kiss Dénest, Dóczi Jánost, Bajkó Pétert, Balázs Ruzska Jánost, valamint a Balázs Kapu és a Laczkó Bőre családokat.

A betelepedést a XX. század elején elősegítette a tagosítás, hisz aki itt kapott földet, az kénytelen volt ideköltözni. Ugyanakkor századunk folyamán, a második világháború végéig, egyre több szegény család költözött e vidékre. Ettől kezdve viszont már az elvándorlás fokozódása a jellemző.

A tanyalakók fő foglalkozása a molnárkodás, állattenyésztés és földművelés volt. Mivel Kicsibükk hegyi legelő

⁷⁹ Szabó T. Attila 1940. 48.

⁸⁰ Uo.

⁸¹ *Concriptio* 1785.

terület, földje pedig sziklás és bokros, csak tisztítással és trágyázással sikerült termőföldre alakítani. Az állattartás és molnárkodás már sokkal jövedelmezőbb volt. A település lakói az 1945-ös földreform után, 1946-ban a Mélik tanya istálló-épületfaiból templomot és iskolát építettek maguknak.

Határpercek

A gyergyóremetei határ kialakulása – mint általában a faluhatároké – hosszú történelmi folyamat eredménye. A XIX. század hetedik évtizedéig a faluhatár területe állandóan növekedett, ettől az időszaktól azonban közigazgatási intézkedések, valamint birtokeladások miatt a falu határa jelentősen csökkent.

A határ végleges nagyságának és szerkezetének kialakulását a környező falvak közt fekvő nagy erdőségek, legelők és mocsaras területek is befolyásolták. Ezek ugyanis közösek voltak a szomszédos falukkal. Az ilyen jellegű közföldeket Szárhegy, Ditró és Remete közösen használta a kezdeti időszakban.⁸² Hasonlóképpen együtt használták a többi közterületet is.

A XVII-XVIII. században a lakosság gyarapodása főleg pedig az állatállomány növekedése a közös földek fokozatos megszüntetéséhez vezetett. A közterületek felosztása kapcsolatban volt a falvak erőviszonyaival és pillanatnyi gazdasági-társadalmi fejlettségével. Így például a XVII. században és a XVIII. század elején Szárhegy gazdasági-népességi fejlődése volt a legerőteljesebb, így az erőszakos foglalások innen indultak ki. A XVIII. század közepén viszont Ditró fejlődése volt a legintenzívebb, s így földszerzési törekvései is a legerőteljesebbek. A XVIII. század végén és a XIX. század elején Gyergyóremete megerősödött, közössége is egyre erőteljesebben követelte a közföldről való arányos részesedését.

A remeteiek 1774-ben így emlékeztek: a „hajdani időben Gyergyóban Szárhegynek filiálisa való Ditró és a tájban növekedő Remete falva. Szárhegy mint mater akkor ottan lakozó gróf Lázár István és öméltósága maradványa Lázár Ferenc uramnak hatalmasságával a felső, vagyis a Szárhegy felől való határt mind nagyobb részre elfoglalták és törvénytelenül magokévá vették, úgy annyira, hogy ilyen nagy urakkal, bátor igazságuk mellett, majd mintegy

törvénykezni sem mertünk, honnan falunk szaporodása után annyira jutottunk, hogy a szervezet Szárhegy felől majd mintegy az ő birodalmához képest semmit sem bírunk, noha amint az élő bizonyságok is vallják, a nevezett helynek fele része Remetefalvát törvényesen illetné.”⁸³

A szárhegyiek erőszakos foglalásai a XVII. század második felében kezdődtek. 1662-ben a közös használati jog alapján még szabályozták az addig is közterületként használt Égett tölgyfa nevű határt⁸⁴ 1674-ben azonban a Lázár István főkirálybíró házánaál hozott határozat alapján a két falu (Szárhegy és Remete) között egy viszonylagos határvonalat jelöltek ki, amely a Derék vetéskerttől kezdődött és magában foglalta azt a Maros menti pusztát helyet amely a „Nagyréti álló szegéig tartott.”⁸⁵ A faluhatár meghúzása a falu közföldjeit érintette, melyek nagyrészt Szárhegy birtokába kerültek.

A XVIII. században a szárhegyiek foglalásai tovább folytatódtak. 1707-ben a két falu határellentéte a szék fóruma elé került. A széki királybírók döntése egy pillanatig sem lehetett kétséges: a két helység közötti határvonalat a Remete határát képező Maros folyón túlra tolták.⁸⁶ A széki határozatot a szárhegyiek Achten hadjárata következtében képtelenek voltak érvényesíteni, ezért 1709-ben falubírájuk, Kémenes András vezetésével a szárhegyi lakosok „egész falustól át akarták tolni a kertet a Maroson túlra.” A remeteiek azonban szintén egész falustól „jöttek elejükben, és visszaverték őket.”⁸⁷

A közföldről Ditró is jelentős területeket foglalt el a maga részére. A gyergyóremeteiek 1774-ben elpanaszolják, hogy „Ditrófalva Remetével együtt elválván a szárhegyi ekléziától, Ditró is mint nagyobb és hatalmasabb falu, hasonlóképpen bánt Remetével, az alsó nevezetű határban az helynek javát, nagyobb részét mind magának vette és a maga tetszése szerint választott a nemes ditrai Puskás urak erejével. Remetének hagyván az helyett sovány, terméketlen és igen csekély részecskéit. Ily formán annyira összeszorítottunk a megnevezett két falukból, hogy se nyájaik legeltetése, se magunk elegendő szántóhelyünk éppen nincs.”⁸⁸

⁸² CsssÁlvt. F. 26. 89. sz.

⁸³ Uo.

⁸⁴ Uo. F. 26. 8. sz.

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ Uo.

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ Uo. F. 26. 89. sz.

A ditróiak Fülpe és Galócás nevű közterületeket foglalták el. Ezeket a remeteiek is szerették volna megszerezni. Az első foglalás a Ditróiak részéről 1755 előtt kezdődött, ezt követte a fent jelzett évben a remeteiek foglalása. Az 1855-ös eseményekre vonatkozóan Csubuk György, a dirtói Puskás Jakab úr jobbágya elmondta, hogy „tudom biztosan s láttam is, hogy Ditrófalva elment a circumscribált helysége, annak erdeit aszalta, jegyeit felrakta, annak utána Remetefalva is reáment azon helysége, és ditrófalvi aszalásokról jegyeit levagdalta, s a magáét tette rája. Hallottam a gyergyóditrai becsületes emberektől, mondták, hogy megizenték a remeteieknek barátságosképpen, hogy ne potentiáruskodjanak, az őstől maradott határokbán erdejüket ne pusztítsák, ne aszalják, de nem senpersideáltak. Azt is tudom ad circumstantias, hogy a remeteiek a ditrai embereket, hogy a circumscribált helysége jöttek erdőbe, fejszójukkal elvették, de ismét akkor mindjárt visszaadták.”⁸⁹

A remeteiek foglalási szándékait bizonyítja az a tény, hogy ezekről a legelőterületekről a ditróiak állatjait is elhajtották.⁹⁰

Megállapíthatjuk, hogy mindkét falu magának tekintette a fülpei és a galócási területeket. Vitájuk 1768-ban ismét a szék elé került, ahol a régebbi foglalás elve alapján e területeket Ditróinak ítélték oda.⁹¹ A remeteiek azonban nem nyugodnak bele a határozatba, és II. József császárhoz fordultak igazságszolgáltatás végett. A ditróiak elleni panaszszöveget már közöltük, a császári döntésről azonban semmilyen konkrét adatunk nincs. Tény viszont, hogy ettől az időszaktól kezdve Fülpét és Galócást remetei területként említik a történelmi források.

A XIX. század elején a még megmaradt közös földeket is felosztották. Szárhegy és Ditró önkényesen kisajátította a borszéki közterületeket. A remeteiek is jelentős területeket foglaltak el Gergely veszeből, a XVIII. század közepétől a XIX. század elejéig Kecskő, Emberfő mező és Batrina havasokat remetei területekké alakították át. Emellett még juszt követeltek a borszéki közföldekből is. A pereskedéseknek se vége, se hossza. 1825. január 25-én azonban a

szárhegyi és a remetei község végre kiegyezett:

„Lévén az említett és mostan békességre lépett nemes két mixta communitások között ezelőtt feles esztendőkkel a gyergyói nemes viceszék előtt kezdődött pereskedések Kecskő, Emberfő mező és Batrina nevezetű havasok és erdők felett, mely perben Szárhegyfalva succenbálván (!), apellatio mellett a méltóságos törvényes királyi Tábla eleibe további revisio végett elvivén, már ma ottan még ellátás nélkül áll, tehát ezen pernek további folytatásáról mind a két fél communitás örökre lemondta.”⁹²

A megegyezés értelmében a szárhegyiek beleegyeztek abba, hogy „ez érdekelt havasoknak, ún. Kecskő, Emberfő és Batrinának békességes birodalmaiban Remetefalva meghagyatik.”⁹³ Cserében Szárhegy megkapta Gergely vesze erdejének nagy részét. 1826-ban véglegesítették a két falu közötti határvonalat is.

A község déli és keleti határvonalának a kialakulása tehát hosszú időt ölel fel. Ezzel szemben a nyugati határát Görgény felé már a XVII. század első felében véglegesítették. Benkő Károly szerint „I. Rákóczi György a görgényi várhoz tartozó helyeket kijáratván, ekkor kijelentetett Remetének is a havasok felőli vonala.”⁹⁴ Az északi határt, mely Taplocáig terjedt, az 1871-es nagy per alkalmával húzták meg.⁹⁵

A múlt század hetvenes éveiben így a falu határvonala a következő képet mutatta: „Déli irányban a Maros – vonalon föl a Só útjáig (Alfalu, parajdi út), kelet felé a Maros

⁸⁹ Uo. F. 26. 20. sz.

⁹⁰ Uo.

⁹¹ Uo.

⁹² Uo. F. 26. 8. sz.

⁹³ Uo.

⁹⁴ Benkő 1853. 157. és KvÁLvt. Bornemissza család levéltára 1765. VII. 26. Ez utóbbi forrás az eseményszámba menő határmegjelölésről is megemlékezik. Ekkor a Libánfalvi lakások elmondják, hogy „nemes Torda vármegyei Görgányi Fiscále Dominium erdeinek, havasainak, nemes Gyergyó széki remetei,

alfalvi és több kontermináló Gyergyó széki falu erdei, havasai szomszédságiban tudjuk bizonyosan, hogy a régi öreg emberektől is állítva úgy hallottuk, hogy a régi örökös határ jegyei mindenütt az hegyeknek tetejei. Azt is hallottuk az régi eleinktől, hogy régentén a régi fejedelmek idejében az egyik erdélyi fejedelem a Görgényi Filde Dominiumhoz tartozó havasokat és erdőket kijáratván, egy veder vizet felvittek a Kereszthegy tetejére, azt ottan letöltvén, egy része folyt Görgény felé, és ezen víznek letöltésével választották meg a Görgényi-havasokat a Gyergyó széki havasoktól”

⁹⁵ CssZÁLvt. F. 26. 24. sz. 1871-ben a gyergyóremeteiek a

volt a határ. A Só útjától észak nyugatra a Mélypatak völgyében áthaladva a Szálka havas alján Laposnyáig. Laposnyától egyenesen Kimaz 1684-es magasságáig (az R betű Remetét jelenti). Fancsáltól, illetve aljától kiinduló Szakásd patakon le a Marosig. Innen a Maros bal partján föl Gödéig, Gödétől kelet felé a Kelemen(-havas) alján, majd északi irányban a régi országhatárig Hollópatakon a borszéki Álkozától Orotván le a Marosig. Ez volt Remete határterületének tényleges nagysága.”⁹⁶

Ez a határterület a XX. század elején végrehajtott tagosítás alkalmával Galócás és Fülpe kiválásával jelentősen csökkent. 1922-ben a falu határvonala ismét módosult. Ekkor ugyanis a község területeinek jelentős részét Galócáshoz és Várhegyhez csatolták. 1948-ban a közbirtokosság felosztásával a falu elvesztette a borszéki tulajdonát képező Álkoza havast is.

A mezőgazdaság szocialista átalakítása idején a remetei gazdálkodók sok földet adtak el a várhegyi lakosoknak, így ezek a területek is átmentek a szomszédos község birtokába.

Mindezek a változások kihatottak a község északi határvonalának alakulására, amely jelenleg csak a Martonka patakáig terjedt.

Összegezőképpen elmondhatjuk, hogy a faluhatár végleges formáját sorozatos határperek útján állapították meg. Ennek magyarázata a következő:

1.) A XVI–XIX. században a legtöbb környékbeli falunak nem volt még pontosan meghúzott határa.

2.) A lakosság rohamos növekedése a falulakók számára létszükségletté tette újabb szántó-és legelőterületek szerzését.

3.) A föld gyenge minősége, a termelőerők jellege csak az extenzív gazdálkodás lehetőségét biztosította a lakosság számára.

4.) Mivel e közterületeket Szárhegy és Ditró egymás között önkényesen elosztotta, Remetének nem maradt más, mint a harc az arányos részesedésért.

5.) A szárhegyiek ezt a harcot a vidék nagy földesurai, a Lázár grófok védnöksége, a dirtróiak pedig a nagy jobbágytartó Puskás család vezetésével, valamint a széki hatóság pártfogása alatt folytatták. A

remeteiek ezzel szemben katonai erényeikre hivatkoztak, s pártfogó hiányban gyakran folyamodtak erőszakhoz.

6.) A faluhatár további növelésének akadályai, illetve később a területi csökkenés egyik oka lett a lakosság tömeges kivándorlásának, hiszen ez elaprózódott kis földbirtokok nem biztosíthatták a megszorodott lakosság száméira a megélhetést.

Telekszervezet

A telkek együttese – írta Szabó István, a kérdés legalaposabb magyar kutatója – szerkezeti szempontból maga a falu.”⁹⁷ A teleknek itt is igen nagy jelentősége volt a falukép fejlődésében, illetve alakulásában. Alkotóelemeit a ház, az udvar, a rét és a szántó képezte. Hosszú évszázadokon keresztül egészen napjainkig gazdasági – jogi alapegységet jelentett, amely döntő módon befolyásolta a parasztcsaládok életét.⁹⁸ A vélemények azonban megoszlanak. Így például az igen nagy okleveles anyagra támaszkodó Bogdán László szerint – aki a termelés szempontjából közelítette meg a telek fogalmát – e gazdasági egység fő részei a következők:

1.) „a földművelő ember, művelő eszközeivel, haszonállataival,

2.) a számukra szükséges tartózkodási hely – ház, istálló, fészer, udvar stb. – ezekből alakul ki aztán a belső telek,

3.) a munkahely – a megélhetésüket, fenntartásukat a karbantartással és a terméktöbblettel (járadékkal) együtt biztosító föld, a késői tartozékok röviden: szántó, rét, erdő (mint épület-, eszköz- és tüzelőanyag forrás) de a termés szempontjából az első, a szántó a lényeges és meghatározó, a másik kettő célja a fenntartás és karbantartás.”⁹⁹

Az 1567-ből említett hat kapu ennél jóval több telket jelenthetett, hiszen egy portán több telek is volt. Ezek a hagyomány szerint és jelenlegi falukép alapján a Bányán és a Kőpatak alsó folyása mentén helyezkedhettek el. A XVII. századi telekrendszer emlékét őrzi a Laczkók kútja, Balázsok kútja, Varga kútja, Péterfiak kútja, Pál András kútja, elnevezésű utcáriszek. Az 1750-es összeírás adatai igen nagy segítséget nyújtanak a telkek

ditróiakkal és a szárhegyiekkel együtt a Bánffy család tagjaival pereskednek. A per elvesztése után a Vécsi járásbírósg meg határozta Toplica és a három község határát

⁹⁶ GyRKlv 1908.

⁹⁷ Szabó 1966. 9.

⁹⁸ Uo.

⁹⁹ Bogdán László: *Magyarországi hossz- és földmértékek a XVI. század végéig*. Bp. 1978. 249.

rekonstruálásában. Ezek szerkezetileg a következő képet mutatták:¹⁰⁰

	Név	Telek	Lakóház
1.	Bernád Ábrahám	1/2	1
2.	Laczkó Mihály		1
	Laczkó Imre		1
	Laczkó Péter	1	1
	Laczkó Sámuel		
3.	Balázs István		1
	Csортán Mihály	1	1
	Csортán Sámuel		
4.	Illyés Ferenc		1
	Balázs András		1
	Balázs János	1	1
	Balázs József		
5.	Laczkó Ferenc		1
	Laczkó Mátyás	1	1
	Laczkó Dávid		1
	Laczkó János		1
	Laczkó János		1
6.	Balázs Tamás		1
	Balázs János		1
	Balázs András	1/2	1
	Balázs János		1
	Balázs Mihály		1
7.	László György		1
	Balázs János		1
	Balázs György		1
	Szabó István		1
	Petréd Benedek		1
	László Péter		1
	György István	1 ⁶	1
9.	György János		1
	Veres István		1
	Portik Mihály	1 ^J	1
	György Mihály		1
	Páll György		1
10.	Csibi András		1
	Péter István	1/2	1
11.	László Ferenc		1
	László Ambrus	1/4	
12.	Portik József	1/4	1
13.	László István	1/4	1
14.	László Péter	1/4	1
15.	Ferencz János	1/4	1
	Ferencz István		1
	László Mihály	1	1
	László István		1
	Nagy Imre		1
	Ferenczi Ferenc		1
16.	Angi István	1/4	1
17.	Ivácson Mihály	1	1
	Ivácson Ferenc		1
	Ivácson Tamás		1
18.	Antal János		1
	Antal Ferenc		1
	Antal István		1
	Antal András	1	1
	Antal Péter		1
	Czikó Argilus		1
	Czikó Ferenc		
	Gergely Mihály		1
19.	Puskás Sámuel		1

	Puskás Gábor	1/2	
	Puskás Mihály		
20.	Nagy Mihály		1
	Nagy János		1
	Nagy András		1
	Nagy Márton		1
	Nagy Ferenc	1	1
	Nagy János		1
	László Ferenc		
	Nagy Mihály		1
21.	Sipos Ferenc		1
	Csibi Tamás		
	Laczkó András	1	
	Bakos András	1	1
	Gergely János		1
	Pataki Tamás		1
	Portik Tamás		1
	Portik Lőrinc		1
22.	Portik János	1/3	1
	Portik Gábor		1
	Balázs Mihály		1
	Portik Sámuel		1
23.	Portik András		1
	Portik András		1
	Portik Ádám	1	1
	Portik András		1
	Portik Tamás		1
	Portik István		1
24.	Szócs Ferenc	1/4	1
25.	Varga István		1
	Páll János		1
	Páll Péter	1	1
	Páll Ferenc		1
	Csортán János		1
	Csортán János		
26.	Brassai János		1
	Brassai Mihály		1
	Márton András	1	1
	Petréd Ábel		1
	Fazakas István		1
	Ferencz Mihály		1
27.	Albert János		1
	Szabó Tamás		1
	Szabó János	1	1
	Borbély Bertalan		1
	Balázs János		1
28.	Balázs Mihály		1
	Balázs István	1/2	1
	Balázs Benedek		1
	Eltartottak		
1.	Fodor Katalin	1/4	1
2.	Szócs Katalin	1/8	1
3.	Vas Judit		1
	Jobbágok		
1.	Kis István	1/2	1
	Kis János		
2.	Orosz György	1/2	1
3.	Nagy György	1	1

A XVIII. század közepén tehát Gyergyóremete 16,61 telekből 34 belsőségből és 103 házból állt. Az összeírásból megállapíthatjuk, hogy a telkek felaprózódásának folyamata igen előrehaladott volt faluszerte. Összehasonlítva az osztott telkek arányát az osztatlan

¹⁰⁰ *Conscriptio 1750.*

telkekével, észrevehetjük ez utóbbiak viszonylagos túlsúlyát:

Egész telek a faluban	10	47,06%	
1/2 telek a faluban	9	26,48%	
1/3 telek a faluban	1	2,94%	52,94%
1/4 telek a faluban	6	17,64%	
1/6 telek a faluban	1	2,94%	
1/8 telek a faluban	1	2,94%	

A lakosság növekedése, az agrotechnikában, valamint a család-szervezetben bekövetkezett változások felgyorsították a telekosztódást. A XVIII. században és a XIX. század elején kialakult az egy telken lakó kiscsaládok rendszere. Ez a folyamat kapcsolatban volt a vérségi kötelékek gyengülésével. Azért helyenként még a XIX. század közepén is fennállott az osztatlan telekrendszer, sőt maradványaival még napjainkban is találkozunk. Tény azonban, hogy a XVIII. század végétől a XIX. század közepéig a gyakori telekosztódás révén kezdett általánossá válni a saját telken és házban lakó kiscsaládok típusa. Ezt a telket mutatja be Szentiváni Mihály Vándor név alatt 1839-ben:

„Egy székely telken épülve vagy többnyire egy vastag zsúpozatú s hófehérre meszelt sövér- vagy rakófa oldalú ház; egy nagy csűr, két végénél pajtákkal; több apró ólak, néhol akiok a rideg marha számára, többnyire az akol helyett az udvar használtatik, ez okból korláttal elkülönözve a kijáró udvartól. A házak nem az utcára építvék, hanem erős korlátokon belül az udvar közepére, néha egészen eldugva. Belosztályok egy pitvar; ebből jobbra a nagyház, mely a nappali vagy csinos ház szerepét viszi, de ez is nem az utcára néz, hanem egyik ablaka a pajták felé, mert a székelyeknek legszebb kinézése marháira nézni; másik az udvar hátrészére, hogy mindig egész telkét láthassa; a pitvartól balra egy más nagy ház, mely az asszonyok országa. Az oldalszoba, kamra, pince vagyonság jelei. Az ablakok kicsinyek és sötétek, nagyobbára lantornások; a vagyonsabbaknál keskeny és törpe, négyszögű vagy karikás üvegűek, de ezek is gondosan elrostélyozottak. (...)

A székely minden épületinek maga a palléra és ácsa, jó emberei segedelmével. Általában a faragásra a székelyeknek nagy hajlama van.(...) Belőlük építész a szükség csinál: igaz, hogy csak olyat is, de építményeiken azon eredeti egyszerűség, durvaság valóban poétikai színű. Említendő az is, hogy építményei a hely szüksége

miatt nagyon sűrűek, s ezért a tűz nálók igazán könnyörtelenül emésztő elem.”¹⁰¹

Tizennégy évvel később Benkő Károly így mutatta be a székely telket: „Csíknak, Gyergyónak mindenütt közel hordható, nagyon olcsó elegendő mesze, köve van, mégis olyan kevés kőépületeket láthatni, azok is vagy köz, vagy némely tehetősebb vagyonú tulajdonosokéi, többnyire faházakban laknak, melyek mindenütt fenyőből, de idomtalanul faragvák, mi tanúja az ácsokbani hiányoknak, és oly sűrűk a gyakori szaporodás által elkicsinyült, szűkült telken, hogy az égésnek úgy sehol ki nem tévők a lakosok, mint itt, mivel kivéve a kiveendő nagyobb telkeket, eszterha csaknem eszterhát ér, házaikban levő könnyen seperhető roppant nagy kemencéik, melyek olyan különösek, szokatlannak tetsző az idegen előtt, és gondossága gátolja egyedül a gyakorta történhető tűzi vész.”¹⁰²

Ezek a leírások megegyeznek és kiegészítődnék a korábbi és későbbi iratokban olvashatókkal. Bizonyításképpen idézünk egynéhány ide vonatkozó adatot:

1.) 1798. augusztus 12. Laczkó Ferenc hagyatéki leltárából: „Vagyon egy belső jószág inter vicini az ura Albert Istvánnak (és) Nagy Ferenc jószágá. Mely jószágon maradt két házak egy fedél alatt, közepében egy kamra, egy kétfelé nyíló üvegablak, két darab kerítéség, egy ajtóbetét, egy istálló ajtóval, egy csűr, mely közös.”¹⁰³

2.) 1831. május 14. Antal Péter gyalogkatona hagyatéki leltárából: egy egész belső jószág, ház, csűr, istálló, sütő, sertéspajta.¹⁰⁴

3.) 1832. január 22. Bakos Lajos hagyatéki felárából: egy ház, csűr, sütő, istálló, sertéspajta négy szakasztékkal, külső kamra, veteményeskert és baromfikert.¹⁰⁵

4.) 1842. Ferencz Jakab gyalogkatona hagyatéki leltárából: „Vagyon egy belső jószág Remetefalva közt, melyen vagyon egy ház kamarával együtt és egy istálló négyöles.”¹⁰⁶

5.) 1843. február 16. Bakos Mihály gyalogkatona hagyatéki leltárából: „Vagyon

¹⁰¹ Vándor (Szentiváni Mihály): *Közlemények Erdélyről Nemzeti Társalkodó II. k. 160.*

¹⁰² Benkő 1853. 43-44.

¹⁰³ *CsszÁlvt. F. 26. 204. sz.*

¹⁰⁴ *Uo. F. 26. 549, 566. sz.*

¹⁰⁵ *Uo. F. 26. 566. sz.*

¹⁰⁶ *Uo. F. 26. 844. sz.*

egy belső jászagon egy rossz nagy ház és a belső jászagnak az hol a ház tanáltatik, harmadik rész, amely zálogjára van véve. A belső összjászagnak harmadrésze épület nélküli, mind egy vékás földnek harmada.”¹⁰⁷

6.) 1845. szeptember 12. Szabó Lénárd gyalogkatona hagyatéki leltárából: „Vagyon Remetefalva között egy belső jászagnak a negyedik része, azon tanáltatik egy kettős ház, egy csűr, egy istálló, egy pajta az fűrés- és malomrésszel.”¹⁰⁸

7.) 1846. január 25. Albert István gyalogkatona hagyatéki leltárából: „Vagyon egy belső jászág (...) és találtatik rajta egy deszkával földött kettős ház, amelyből a nagyobbik tapasztottan. (...)”

Apai juss

1.) A belső jászagon fellelhető épületek három egyenlő részre osztott oly formán, hogy öregebb nagy kettős ház közép kamrájával együtt marad Albert András részibe mint kisebb fiújának.

2.) Azon kettős kis deszkás ház marada, mely Andrásé volt, az néhai Ádám árvája részibe.

3.) Úgy hasonlóképpen néhai Albert István részibe maradt ugyan azon kettős deszkás ház, az mely tulajdonjoga is volt az néhai atyjának, egyik része készitetten.

4.) Nemkülömben egy bomlandó ház és egy istálló marad a néhai István és Ádám árvái részekben közönsön, de minthogy már az istálló el is adatott 16 forintokért, és hogy becű áron többet érő, mint a csűr, tehát ha a csűr licitáltatni fog, az megint kevesebbre mégyen, mint az istálló, tehát más pótolja a károsnak, azaz Ádám árvájának.”¹⁰⁹

8.) 1846. szeptember 8. Vass Mihály gyalogkatona hagyatéki leltárából: „Nemes Remetefalva között létező belső jászagon találtatik egy kettős tüzelő ház közép- és két oldalkamrával, nemkülömben egy földél alatt levő új zsúppal földött csűr s istálló színnel együtt.”¹¹⁰

9.) 1848. szeptember 2. Portik Ábrahám hagyatéki leltárából: „Vagyon egy belső jászág felszeg térben, amelynek negyedik része az hat írt árvaké, és ezen tanáltanak. Kettős háznak s közben kűs háznak negyedik része egy csűrnek, egy istállónak és egy szoba, vagyis

sütőnek negyedik részei illetik.”¹¹¹

10.) 1849. június 5. Szabó Lajos alkáplár hagyatéki leltárából: „Vagyon egy belső jászág a Szabók közeiben, amelynek nagyobbik része az árvákat illeti, és ezen találtatik egy kicsi ház kamrástól, egy csűrnek fele, egy istállónak fele (...) és egy sütőnek fele.”¹¹²

11.) 1849. július 18. Páll Simonné hagyatéki leltárából: „Vagyon egy belső jászág, melyen találtatik egy kettős ház és kamra, egy csűr és egy istálló, ezeket Páll Antal hajdész árverése áron (bírtá) egy esztendeig, árenda 5 ff. 4 kr.”¹¹³

12.) 1849. december 29. Nagy Menyhárd volt gyalogkatona hagyatéki leltárából: „Vagyon Remete alsó felibe egy belső lak, jászág, az melyen tanáltatik egy kettős ház.”¹¹⁴

Ezek az adatok valamelyes képet nyújtanak a gyergyóremetei belsőségről az 1798–1849 közötti időszakban. Itt megtalálható mind a csűr, mind pedig az istálló. A tíz példából pedig felismerhető az osztódás előtt álló belsőség állapota is. Itt ugyanis az apa halála és a belsőségen lakó utódcsaládok megerősödése már előrevetíti az egységes belső telek osztódását.

Az 1831 és 1848 közötti időszakból származó példák alapján nehéz általános képet megrajzolni, mivel a belőlük megismerhető hajlékok igen különbözőek:

• kettős ház	8
• egyszerű ház	5
• ház kamrával	1
• kettős tüzelő ház, közép- és kétoldali kamráival	1
<hr/>	
összesen	15

Az említett 12 belsőségen a különböző gazdasági épületek megoszlása a következő képet mutatta:

• istálló	9
• csűr	8
• egy fedél alatt lévő csűr–istálló–szín	1

¹⁰⁷ Uo. F. 26. 849. sz.

¹⁰⁸ Uo. F. 63/2. 4. sz.

¹⁰⁹ Uo. F. 26. 935. sz.

¹¹⁰ Uo. F. 26. 932. sz.

¹¹¹ Uo. F. 63/2. 5. sz.

¹¹² Uo. F. 63/2. 4. sz.

¹¹³ Uo.

¹¹⁴ Uo.

• sütő	4
• külső kamra	1
• sertéspajta	2
• pajta fűrész és malom-résszel	1

Egy belsősegen találkoznak baromfikerttel, valamint veteményeskerttel.

A XIX. század második felében a székely telek tovább tökéletesedett. A hagyományost a gyakorlatival egyesítő székely népi építészet fejlődését Vitos Mózes mutatta be a századforduló idején. A székely telekre galambdúcos vagy egyszerű kapun jártak be. Az előbbi szerkezetét Vitos a következőképpen mutatta be: „A három fa (...) kapuláb ketteje között 3–4 láb szélességben a gyalogos bejáró kiskapu, másfelől a második és harmadik kapuláb között 1/2 ölnyi szélességben a nagykapu nyílik az udvarra. A nagykapu szélességi mértéke különben az, hogy egy egészvágás szekérrel könnyen ki és be lehessen járni.”¹¹⁵ A ház az útra nézőleg oldalt helyezkedett el. „A háztól jobbra vagy balra vagy annak közelében, amint a helység engedi, van a sütő”¹¹⁶-írta a tudósítónk.

„Ezekről meglehetősen jó távolban hátrafelé van a csűr, istálló, pajta s más gazdasági épületek.”¹¹⁷

Vitos Mózes leírta a korabeli házépítési módot is: „A székely házak derekát bornából, újabban többnyire két-négy oldalt megbárdolt fából, vagyis egymásra fektetett, szegleteinél összeróva gereздеzett fenyőfából építik. A gerendákat, amelyeken a felső deszkapadlás nyugszik, csinosan ki szokták gyalulni és feliratokkal is néha ellátni. A szarvazat közönségesen sugár gombolyag faragott fenyőfából van. A lécezés a cserép alá fűrészlen metszett kétcolnyi széles és egy col fokos deszka, a dranyica és zszindely alá pedig hosszú sugár kétoldalt megfaragott fenyőfa. A házakat magas fedéllel szokták építeni, azért, hogy a nyári esőzések alkalmával és a hóolvadáskor a víz gyorsan lefusson, és hogy a náluk nagy mennyiségben eső hó nyomásának meredek állása folytán könnyebben ellentállhasson.”¹¹⁸

Tudósítónk bizonyos fejlődést vett észre az előbbi korok házépítéséhez viszonyítva: „különben a faépítés mind magasabb

tökélyre emelkedik. Régebben pl. a borna gereздеjeit szabadon hagyták, s az épület oldalán a fenyőfának megfelelő mélyedések és domborodások jól kivehetőek voltak. Ma már a gereздеket farkasfogra vagy egyenes metszetre összeeresztik, úgy szintén a négyszögre megfaragott oldalfalakat is úgy, mintha az egész épület kő- vagy téglafal lenne.”¹¹⁹ Változást észlelt az ablakkészítésben is: „Míg régebben az ablak magassága alig másfél láb volt, most az is az új építkezéseknél megüti a fél ölet.”¹²⁰

A székely telek másik legfontosabb építményét a csűr, istálló és a pajta alkotta. „Terményeit a székely gazda közönségesen a csűrbe, istálló híjára, ha ide nem fér, a csűr és istálló körül ezen célra külön kerített ún. csűrkertben a gabonát az asztagokban, a szénát, sarjút boglyába vagy kaszalyba rakja – írta Vitos Mózes. – A csűr ma közönségesen négyszögre kifaragott fából négyszögben 6-8 öl hosszú és 4-5 öl széles és 2-2.5 öl magas derékkal bíró faépület, amelynek közepén egy hordószekérrel könnyen ki be járó kapuja, a közepén a legkevesebb két két és fél öl széles csűrköze, jobbra és balra egy-egy öl magas fallal elkülönített odús rész (odra, udvar) van. Az odrokat képező válaszfalak fölött vannak az ún. búzatartó fák, amelyeken keresztül a különféle takarmányok különrakására állványok vannak elhelyezve.”¹²¹

Az istálló és a szín továbbra is fontos szerepet játszott a székely gazdaságban. Ez utóbbi helyre rakta eszközeit és szerszámát. „Itt van 2-3 ekéje, ha a szántás lejárt, leszedve és oldalra állogatva s a boronafalba vert két vagy három nagyszegre felakasztva.”¹²²

A belsőség vagy telek ugyan bizonyos módosulásokon ment át a századfordulótól kezdve, de az eredeti formák mégis megmaradtak.

A telket, amelyet a XVIII. és XIX. században *jószágnak* hívtak, napjainkban *belsőségnek* nevezik. Ez két részre oszlik: első és hátsó udvarra. Valamikor az első udvaron, az *árnyék* nevű helyen tartották az állatokat, a ház pedig a telek középső vagy hátsó részén állott. Később, az istállózó állattartás állandósulásával, körülbelül a XVII–XVIII. század folyamán jelentősen megváltozott a telek szerkezete: az első udvarra került a ház, sütő vagy kemence, a

¹¹⁵ Vitos 1894-1901. 845.

¹¹⁶ Uo. 846.

¹¹⁷ Uo. 850.

¹¹⁸ Uo. 851.

¹¹⁹ Uo. 851.

¹²⁰ Uo.

¹²¹ Uo. 853.

¹²² Uo.

kút és a nyári konyha, míg a hátsóra a gazdasági épületek: a csűr, amely legtöbbször az istállóval egybe épült, a szín. Az osztódás valószínűleg a rideg állattartás idejéből való, amikor a gazda a hátsó udvaron tartotta az istállóba be nem férő állatait. A ház az úthoz viszonyítva oldalt helyezkedik el, s az udvarról járnak be. A csűrös istálló, a pajta, a hátsó udvaron található, annak a legvégén. A formák annyira változatosak, hogy elég nehéz a legáltalánosabb típust bemutatni. Talán ezzel magyarázható a sok példa:

(10. számú melléklet)

A ház

A belsőségek legfontosabb épülete a ház. Fél évtizedes gyergyóremetei tanárkodásom alatt tanulóimmal többször bejártuk a falut, az egykor gazdálkodó és ács nagyapák segítségével tanulmányoztuk a telekbeosztást. A hagyományos típusú lakóépületek igen nagy formai változatosságával találkoztunk. Ez a változatosság valóságos élő történelem a számunkra. A faluban ugyanis megtalálható még az egyelemű házforma, melyet napjainkban *burdénak* neveznek. Ez egyszobás, legtöbbször padlózatlan boronaház volt. Mennyezete fából készült és sárral volt tapasztva. A burdó a XVI-XVIII. században jellemezte a falubeli építkezést, de ekkor is csak a szegényebb családokét. A XVIII. század végi és a XIX. század eleji írásos források szerint ugyanis a többosztatú házak száma jóval nagyobb volt az egy lakórészeseknél. Mivel ezek az első bizonyítható adataink a házépítésről, feltételezzük, hogy már a kialakulás utáni időszakban is nagyszámú többosztatú lakás lehetett. E háztípusok napjainkban is döntően meghatározzák a faluképet. Beosztásuk igen különböző. Mégis egységes elképzelést tükröznek, amelynek lényege: lakóház (szoba) + tisztaház (szoba) + kamra (konyha). Sok helyt azonban hiányzik a a kamra vagy a tisztaszoba. A legtipikusabb formák ezek:

(11. számú melléklet)

Építkezési anyagok

Gyergyóremetén a házat fából építették. Nyersanyagát télen vontatták be szánnal a faluba, mivel a havas, gyakran jeges út is jobb volt a nyári göröngyös, köves útnál. A gazda számára már csak azért is

előnyös volt a számnál való szállítás, mert erre könnyebb volt rakodni, mint a szekérre.

A ház fő alapanyaga a fenyő volt. *Talpfának* általában fehérfenyőt használtak, mert az többet tart, míg *gömbfának*, faragott *pallónak*, *koszorúgerendának*, *mestergerendának*, sasnak és *ajtófélfának* vörösfenyőt. Mindezeket fa-, illetve vasszegekkel fogták össze. Míg az előbbi többnyire maga a gazda készítette bükkfából és szilfából, a két fejű vasszeget a helyi kovácsoktól szerezte be. Az alaphoz szükséges követ a Kőbányából hozták, bár olykor a közeli patakból is. Az épület nagyrészt fából készült ugyan, de a kémény- és kemence-építéshez tégláira is szükség volt; ezt a XVIII. század végétől a téglavető cigányoktól vásárolták.

Gyergyóremetén alkalmazták a vesszőfonást is; ezt agyagos sárral tapasztották be. Ilyen tapasztott falat raktak közfalnak meg külső falnak, néha mennyezetnek is. Az agyagot az Agyagásdombról szereztek be, a tapasztást pedig kalákában végezték. A kalákamunkán jelen volt két muzsikus legény is, így aztán zeneszóra verték az agyagot a padlásra és a falak oldalára.

Az építéshez szükséges meszet Vaslábról és Békásból hozták szekéren. Ott égették ki, itthon csak gödröt ástak és beoltották. Az épületeknek mind a külső, mind a belső részét kimeszelték. Előbb vártak három-négy hétig, míg a tapasztás kiszáradt. A repedéseket elsimították, és csak azután meszelték.

Építési mód

A talpfáik alá végig nagy köveket helyeztek, hogy a ház vízszintesen álljon és szigetelve legyen a talajnedvességtől. A századforduló körül a vízszintes síkot szemre mérték, míg a két világháború közötti időszak vége felé már vízmértéket is használtak.

A talpfákat úgy helyezték el, hogy alul, a kövekre a *keresztalpak*, felül a *hosszúalpak* kerültek. A talpfák száma a szobáktól függött: kétszobás ház alapjául két hosszú és három keresztalpat, három szoba alapjául két hosszú- és négy kereszt-, a négy szobából álló épület alapjául pedig két hosszú - és öt keresztalpat raktak.

A talpakat fejszével *medvegereszdben* illesztették egymásba. A második világháború előtt már *sarki kapoccsal* rótták egymásba az épület sarkainál, míg a

közfalakon a *fecskefarokgerezd* dívott. A faligerendákat középtájt *kapocsba vágják* és *összefogták*. Ezekre helyezték a koszorúgerendákat, reájuk keresztben egymástól 80-100 cm távolságra a padlásgerendákat, majd ezeknek a faltól kiálló végeire fektették a fedelet tartó felső koszorúgerendákat. Ezeket elől, hátul, valamint a közfalaknál, *kocsgerezd*ben behelyezték a padlásgerendákba; minden oldalról 2 cm-es bevágás biztosította a merevségüket.

Régen a házak magas fedelűek voltak. Ezt a helybeli ácsok *kerekfedélnek*, nevezték, mert mind a négy tetőrész összeért. A két világháború közötti időszakban a *bütüfödél* vált gyakoribbá. Ez csak kétoldalt ért össze. Négysíkú födél kiképzéséhez megmérték *az épület keresztjét*, és ennek fele alkotta a szarufák hosszát. A szarufapárokat régen faszeggel fogták össze.

A födél vázát a szarufapár alkotta. Erre jött a lécz, amely néhány kötéssel összefogta. A szélkoszorú beilleszkedett a szarufába. Az egész szarvazatot féllécezték. A léceket faragták, mindeniket elfogták faszeggel a szarufába.

A tetőt 1890-ig zsúppal fedték, a századfordulóra általánossá vált a zsendely és a dránica, míg a második világháború óta ezeket a cseréptető váltotta fel. A dránicához és a zsendelyhez szükséges faanyagot az erdőben vágják. Metszéséhez régebben a faluban mindenki értett. A két világháború közötti időszakban legjobb szakembere Portik Péter volt.

Míg a zsendelyt *megkerekítették* és *meghegyezték*, hogy pontosabban rakhassák egymásra, a dránicát *bütüre faragták*, a födélre helyezés előtt *megkézvonolták*, hogy *ügyesebben* álljon a helyén.

A házat kettéosztó fal számára a függőleges gerendát csappal belevésték a fölötté végignyúló padlásgerendába.

Ajtó, ablak

A ház külső és belső ajtajainak keretét, az ajtósast csappal, *belepadolták* a talpba. Az ajtók keretét fent a koszorúba, a padlásgerendába csatolt ajtósarkok alkották. A faligerendák végeit is az ajtósas külső vājataiba fogták be. Mivel az ajtó alacsonyabb volt a mennyezetnél, a két sas közé fent szemöldökgerendát tettek. Úgy mondták: *stukatúrozva* volt.

Az ajtó fenyődeszkából: négy rövid és két hosszú faragott lapból készült. Ide tartoztak az *osztófilungok* is. Üveges ajtóhoz kettő, nem üvegeshez négy osztófilung kellett. A lapokat szil- és bükkfából készült csapok tartották össze. Az ajtó kovácsolt vassarkon forgott. Kezdetben zár helyett fareteszt használtak, de ennek helyét átvette a rászegzős vas zár.

Tornác

A remetei ház szerves része volt a *ponka*. Ez a bejárati rész a hosszanti oldalon helyezkedett el, hossza elérte a 3-4 métert is. Kezdetben vörösfenyőből készült palló volt, amelyet földre vert négy cölöpre fektettek. Később a ponkát ráhelyezték a háztalpra, ugyanis a többosztatú ház alján a talpgerendák közepén is kiállottak. A ponka állandósulásával a fedélszerkezetben hosszában egy felső gerendát kiengedtek elől az első ellen. Így viszont – az öregek emlékezete szerint – a tető annyira lejött, hogy szürkületkor már alig lehetett látni a házban. Lent a talpban a sasoknak véseteket vājtak, s ezekben illesztették a tomácláb csapjait.

Bár ponkával napjainkban is találkozunk még, az 1900-as évektől helyét a *tornác* kezdte átvenni. Ennek részei: az alsótalp, az oszlopok, a felsőfa és az oszloptól fölfelé egy méterre kiálló *riglik* (hevederek), amelyekre jött a deszkázás. Ha a házat meredekebb oldalba építették, akkor a sasba hevedereket állítottak, és ezekre deszkázták az elejét. Kezdetben lepcsőfeljáratként egy-két kő szolgált a tornác előtt, később általánossá vált a falépcső.

Tornác helyett sok helyt *fiegóriát* építenek, (így hívják Remetén a verandát). Ehhez a ház közepén felül négy gerenda hosszban kiáll a felső gerendákból. Ezeket külön szarvazzák.

Az utóbbi másfél évtizedben a helyi építők feladták a hagyományos téglalap alakú háztípust, és áttértek a négyzet alapú épületekre. Az építőanyagok sorában is a fa helyét fokozatosan átvette a téglá meg a *savótégla*.

Tüzelőberendezések

Lakóház nincs tüzelőberendezés nélkül. Az öregek emlékezete szerint a lakóházat vagy *medvekályha* vagy a *cserepes* melegítette.

A medvekályha téglalapra készült, rajta asztallapnyi fémlappal:

(12.számú melléklet)

Téglából rakták. Ez a *seggenülő* medvekályha a tiszta- és a lakószobában volt elhelyezve, de ilyet építettek az egyelemű házakban is.

A medvekályha mellett igen elterjedt volt a cserepes. Ezt a kőlapra fából alapozott tüzelőalkalmatosságot agyraggal bélelték ki, középen egy *sütő* nevű bevetőlyukkal.

A cserepes használatáról még a XIX. század első feléből is vannak adataink. Így Bernát Antal 1842. június 3-án elpanaszolta, hogy „Gyergyóremetén az úgynevezett Bányán lévő házamban a tüzelő kályhái, az ajtó ablakjai, cserepes tetein volt nagy lapos kövek és egy egész darab kőből készített fűtő lopattotván.”¹²³ Ez az idézet a XIX. század első felében a tüzelők változatosságára utal, az általános azonban a két ismertetett kályhaféle volt.

A kenyeret kemencében sütötték. Ez – mint Szentiváni Mihály említette – a kamarában volt elhelyezve, ahol a gyermekek fekvőhelyeül is szolgált, vagy külön épületet húztak föléje, az ún. sütőt. A két világháború közötti időszakban a kemencét kezdték az udvarra építeni, mindenfajta védőfedél nélkül.

A kemence téglából és agyagból készített tüzelő. *Szadának* tűzfalán volt az eleje, egy téglalap alakú mélyedés. Ettől beljebb még volt egy kisebb, szintén téglalap alakú lyukja a *bevetőlyuk*:

(13. számú melléklet)

Az *első udvar* másik igen fontos épülete a *nyári konyha*; ez vagy hozzá van építve a házhoz, vagy teljesen különálló építmény. Itt dolgoznak az asszonyok tavasztól ősziig.

A belsőséghez tartozik a kert is. Bár itt-ott még láthatók a faluban gémeskutak, számuk már elenyésző, mert még a két világháború között elszaporodtak a kerekes kutak. A folyamat még a múlt század 60-as éveiben megindult, amikor megjelent a faluban „Kútásó” Dávid; ő vezette be a kőlapos kutakat; addig ugyanis csak fával bélelt kutak voltak e tájon. A kerekes kút

fala tehát fából készült, erre került egy nyílással a faszerkezet, majd a tetőzsindely. A kútnyíláson belül a fahengerre lánc csavarodik, ennek végén található a veder. A fahengert vasfogantyúval forgatják:

(14. számú melléklet)

A *hátsó udvar* legfontosabb épülete a csűr és az *istálló*. Sok gazdaságban e két épület külön áll, a leggyakrabban azonban egybenőtt és ilyenkor *csűrös istálló* a neve. A *csűrközének* (középső részének) elől-hátul egy-egy akkora kijárata van, hogy egy szénásszekér megrakva keresztülmehet rajta. Régen itt csépeltek kézicséppel a gabonát. Oldalt egy gyalogbejáró kapuja is volt. Egyik oldalán *polyvakútja*, e fölött pedig *sarjútartója* van. A másik oldala az *odor*, ahol az aratáskor behordott és cséplésre előkészített gabonát helyezik el. A gazda az állatok teletetéséhez szükséges takarmányt a *hidban* vagy *szénatartóban* raktározta el. A szénát ide a *rakón* keresztül hányták fel vasvillával. A csűrös istállóban a két gazdasági épületnek közös hídja van; ott a széna mellett sarjút is tarthat a gazda. A napi széna és sarjúdagot a *szénabedugó lyukon* keresztül engedik le a jászolba:

(15. számú melléklet)

A mezőgazdasági eszközöket napjainkban is a színben tartják, akárcsak Vitos Mózes idején.

A telek tartozékai

A telekhez a falu határából rét és szántóföld tartozott. Akinek belső telke volt a faluban, az a határból kapott területet. Kezdetben a rétet és a szántóföldet a faluközösség tagjai között arányosan osztották el.¹²⁴ A faluhatár kialakulásának időszakában, amikor az új földek művelésbe fogása megelőzte a lakosság számbeli növekedését, egy teleknek nagyobb szántó-, illetve rétterület felelt meg. A XVIII. század végén és a XIX. század elején végbement változások szinte lehetetlenné tették a teleknagyság szerinti osztályozást.

A telektartozékokat úgy osztották el, hogy a telket használó család vagy családok mind az Alsó, mind a Felső fordulóban egyenlő nagyságrendű szántó-, illetve rétterületet kaptak. A korán meginduló cserék, adásvételek és osztódások azonban jelentősen megváltoztatták az eredeti

¹²³ Cssh.Álvt. F. 26. 837. sz.

¹²⁴ Szabó 1966. 201.

elosztást. Ez a szántó- és rétterületek határbeli szétszóródásához vezetett. A XIX. század első felében már gyakran előfordult, hogy egy-egy család földterülete a határ 15-25 pontján feküdt. Bizonyításképpen lássunk három esetet a Csíkszeredai Állami Levéltár gyergyószéki anyagából.

1.) *Bakos Lajos gyalogkatona földterületei a remetei határban 1831. június 14-én:*

Szántók a Felső fordulóban: 4 vékás Galambosfarkán, 3 vékás Agyagosdónál, 3 vékás Méhes-patak tetein, 1/4 vékás Hidegpataknál, 1 vékás Miklós vesziben.

Szántók az Alsó fordulóban: 1 vékás Fenék alatt, 2 vékás Szállaposban, 2 vékás Eszenyőn alól, 1/2 vékás Györgyfiak füzesinél, 4 vékás Kőhordó útnál, 2 vékás Alsó-romlásban, 3 vékás Románok rétyén.

Kaszálók a Felső fordulóban: 1 szekérderékkel Hideg-patak tövinél, 1/2 szekérderékkel Rét alatt.

Kaszálók az Alsó fordulóban: 1/2 porció Bogárosban, 1/2 porció Dudád eriben, 1/4 szekér Két patak között, 1/2 porció Nyíren, 1 szekérderékkel Felsőnyíren, 3 szekérderékkel Felső-romlásban, 10 porció Bakosok mezeiben, 3 porció negyedik része Kert végén, 1/5 rész Kovácsok füzesiben.

2.) *Ferencz Jakab gyalogkatona szántó- és rétföldjei a remetei határban 1842-ben:*

Szántók a Felső forduló határban: 3 véka a Falu útjára menőben, 2 vékás Rét alja bejárón, 4 vékás Kicsi híd alatt, 1/2 vékás Márk útján az úton által, 1/2 vékás Méhes-patak oldalában, 4 vékás Fügés rét hátján, 4 vékás Lakatos házán által, 6 vékás Magyaros oldalban.

Szántók az Alsó forduló határban: 2 vékás Kicsi forrásnál, 1,5 vékás Kormoskőn kölessel, 1/2 vékás Fenék alatt a Kövesdombon, 4 vékás Meggyes tónál, 1 vékás Szállaposra menő két kicsi föld.

Kaszálók az Alsó forduló határban: 3 szekérre való Nagyrétben, 1/2 szekérre való Varga kútjánál, 2 porcióra való Magyaros oldalteriben, 1 szekérre való Antal mezeiben, 1 szekérre való Laposbükkiben.

Kaszálók a Felső forduló határban: 1 szekérre való Lut alatt, 1 szekérre való Ványolóban, 2 porcióra való Két patak között, 2 szekérre való Ferencfiak mezeiben, 2 vékás föld Galambosban, 2 vékás zabföld Romány előtt, 2 vékás föld Csutakosban, felül, 2 vékás föld Agyagosdóban.

Kaszálók az Alsó forduló határban: Kánásban, László Tamás malmánál, Bogárosban és a Nagy kút alatt két helyt, Kerekfenyőn, zsellér lakik rajta, illeti negyedik része, Péter István malmánál, Ványolóban és Kincses gödörben két helyt, Zúgóban és Galambos gödriben két helyt Eszenyőben, Szabók malmánál Nyíresben, Lukács vesztben a Cegénél, ugyan azon feljel, hol a Cegébe bemennek, forगतag jár, ugyanott a Románok örvénye jártában, ugyanott a Tetőn, Lukács vesze patakában, ennek végiben a Nagy nyílban, Romlásban a föld végiben, Korondiában foglalás, Szabó Mártonnal közös, Galócásban egy darab erdős hely, Hegyesben foglalás, László Ferenczel közös, Ploptison egy része a tízes között, a Bükkön, a Borbély Andrásén hátul, foglalás.

Területek az apai jussból:

Szántóföldek a Felső forduló határban: 2 vékás jó föld Bükk útján a két út között, 2 véka férőjü föld Rét alatt.

Kaszáló a felső forduló határban: 3 szekér számára való föld Nagy András házánál, 3 szekér számára való föld Györgyfiak gödrin felül, 1 szekér számára való föld Málnavész alatt.

Szántóföldek az Alsó forduló határban: 1 véka föld Kormoskőnél, 2 vékás föld Péter István fűrészén feljel, 8 vékás föld Kicsibükkben, 3 vékás föld Eszenyő dombján.

Kaszálók az Alsó forduló határban: 1 porcióra való kaszáló Bogárosban, 2 szekér szénára való kaszáló Ferencfiak mezeiben.

3.) *Szabó Lénárd gyalogkatona telektartozékai a remetei határban 1845. szeptember 12-én:*

Szántóföldek a felső forduló határban: 1 vékás föld a Templomnál, 2 vékás föld Márk útján, 2 vékás föld Márk útjában a bemenőben, 1 vékás föld a Pap házánál, 3,5 vékás föld Varga kútjánál, 3 vékás föld Bakóban a kimenőben, 3 vékás föld Bakóban 3 darab, 3,5 vékás föld Porikéknál, 1 vékás zabföld Gergely vesziben, 3 vékás árpaföld Kövesen.

Kaszálók a Felső forduló határban: Gergely vesziben, Nagyrétben, hol forगतag jár, minden negyedik esztendőben lehet kaszálni, Hegyesbükk alatt, Gergely vesziben Szabó András házán alatt, Varga kútjában, Portik jussából való, Túlamaroson, Rét alatt, Nyír szélibe a Kőhordó úton.

Szántóföldek az Alsó forduló határban: Kert végén, Fenék alatt, Eszenyő dombján,

László János malmánál, Bernád pusztáján, Péter István malmán küljel, Kormoskónél, két helyt, Szabók malmán túl, Lukács vesze farkon, uo. Szabó András kertjin feljel, uo. Szabó András kertjin alól, Ferencz Tamás házánál két csutak között, Lukács vesze oldalában, Romlásban.

Mindhárom példa bizonyítja, hogy a gyergyóremetei családok kaszáló- és szántóterületei mennyire szét voltak szórva a határban. Szabó Lenárd például 23 köből és 1,5 véka szántója, valamint 26 és 3/4 szekerre való kaszálója a faluhatár 59 pontján feküdt.

Ezeket a rét- és szántóterületeket a XX. század eleji tagosításkor összevonták. Ugyanakkor a falubeliek birtokát egyenként három részre osztották: ősztagra, zabtagra, és hegy tagra. Ez a felosztás bizonyos változásokkal a mezőgazdaság szocialista átalakításáig fennmaradt.

Határhasználat és munkarend

Gyergyóremete első lakói letelepedésük után valószínűleg talajváltó rendszerben művelték a földet. Ebben az időszakban a megművelt terület közvetlenül a belső telek mellett kerülhetett el. A szántóföldet meghatározatlan ideig használták, és csak annak kimerülése után hagyták fel parlagnak. Feltételezzük azonban, hogy már az első nemzedék áttért a szabályozott talajváltás rendszerére (szabályszerű ismétlődéssel több évig művelték az irtott részeket). A lakosok számbeli növekedése, a zárt agártelepülés kialakulása már a XVI. század végén és a XVII. század elején megkövetelte a nyomásrendszer kialakítását.

A gyergyóremetei *nyomásrendszerről* mind az 1721-es, mind az 1785-ös összeírások említést tesznek. Az 1820-as összeírás szerint: „Ezen falu határa két fordulóra vagy szakaszra, amikor az egyik forduló vetésbe esik, akkor a másik forduló nyomásba és a harmadik legelésre használtatik.”¹²⁵ A falubeliek mindkét fordulóból megközelítőleg egyforma területet kaptak.

A faluközösség fő feladata a faluhatárban folyó termelés megszervezése és védelme volt. Ezt szolgálta elsősorban a határhasználat szabályozása. A vetés védelmére, a legeltetés rendjére, valamint az erdőhasználatra vonatkoznak az 1662-es és az 1674-es faluközi egyezmények is. Az

1662-es perből megtudjuk, hogy „...a szárhegyi uraméknak Remetén innen (...) vagy szénabeli birodalmuk, amikor pedig annak idején, hogy a marhát onnan ki kellene fogni, a remetei uramék akkor ki nem fogva, hanem ott jártatják a szárhegyi uraimék bosszúságára és károkra.”¹²⁶ A két falu ellentétének megszüntetése céljából Petki István, Csík-Gyergyó-Kászsónszék főkapitánya 1674-ben úgy döntött: „ezt is ökegyelmek között úgy igazítják el, hogy ennek utána remetei uraimék marháikat Szent György-napon túl ne jártassák, mint addig is valamilyest Szent Mihály-napban meg nem szabadul az hely.”¹²⁷ Hasonló rendelkezésekkel találkozunk a gyergyó-újfalusi falutörvényben, valamint Csík-Gyergyó-Kászsónszék XVII. századi contitucióiban is, ami azt jelenti, hogy a határ védelme a faluközösség egyik központi feladata volt.

A szántóföldet és a kaszálót *vetéskertekkel* védték. Az 1674-es egyezésben a két falubíró és esküdtjei megegyeznek: „hogy Remetén felül Derék Vetés fogván Maros menti pusztá helyett a Nagy Rétnél álló szegéig, s annak felit vetéskerttel tartás az szárhegyi uraimék, s az más részét pediglen a remetei uraimék.”¹²⁸ Szabályozták a közös erdő használatát: „...azon Nagy Rétnék fából való pusztítása és erdölése erős tilalomban tartassék mind a két falubeliektől” – olvashatjuk az egyezésben. Az erdő tilalmazása nem jelentheti a tölgyfaerdők makkoltatásának tilalmát: „Makktermések idején mind a szárhegyi, ditrói és remetei uraimék maguk között emberséges embereket kiküldvén, azokban az időkbén meglássák, mennyire vagy a makknak termése, és így szárhegyi uraim is csak annyi sertésmarhájakat hajtassék oda, mint a ditrói és remetei uraimék.”¹²⁹

A falu termelési kötöttségei a gazdálkodás módjából következtek. Így például egy-egy határrészbe a birtokosoknak ugyanazt a gabonaféleséget kellett vetniük és a különböző mezőgazdasági munkálatokat faluközösség tagjainak egyszerre kellett végezniük.

A tavaszi mezőgazdasági miinkák kezdete az időjárástól függött. Ha kedvezett az idő, már márciusban szántottak és boronáltak, általában azonban a késői vetés miatt ezek a munkálatok április végén kezdődtek, és mivel a földet „háromszor is

¹²⁵ *Conscriptio 1820.*

¹²⁶ *Cssz.Álvt. F. 26. 8. sz.*

¹²⁷ *Uo.*

¹²⁸ *Uo.*

¹²⁹ *Uo.*

felszántották” sokszor eltartottak május végéig. A XIX. század elejétől kezdve áprilisban Tibor napjától (ápr. 15.) Katalinig (ápr. 30) ültették a krumplit. Májusban vetették a kenderet és ültették a veteményeket.

Míg a szántás-vetés és boronálás a férfimunkák közé tartozott, az ületés női feladat volt. Munkájuk végeztével a férfiak tutajozni vagy erdőlni mentek, ez kötötte le őket Péter-Pálig (jún. 29.). Ez idő alatt, pontosabban május végén és június első két hetében az asszonyok hozzáálltak a vetés egy részének gondozásához: ez volt az első kapálás ideje. Péter-Pálikor a férfiak megkezdték a kaszálást. A férfiak kaszáltak, az asszonyok pedig a nagyobb gyermekekkel szénaszárítással, *takarással* foglalkoztak; július utolsó két hetében ismét kapáltak. Az aratás augusztus végén kezdődött; ekkor takarították be az árpát és a rozst. A búza és a zab aratását szeptember első felében kezdték, és Egyed napjától (szept. 1.) Edit napjáig (szept. 15.) végezték. Szeptember második felében kezdődött a *pityókaásás*, a lennyövés és a répaszedés. Mindezeket nők végezték. Szeptember elején vette kezdetét a sarjúkaszás; ez sokszor bizony október közepéig is eltartott.

A termés betakarítása után a földet felszántották, s a másik fordulóban az őszi búzát és rozst elvetették. Ezért a szeptember elseje után következő hetet búzavető hétnak is nevezték. Az őszi fontos munkája volt a cséplés, amely gyakran november végéig is elhúzódott.

Télen a nők fonással-szövással és varrással, a férfiak pedig a közeli és távoli vidékek erdőtelepein favágással, februárban és márciusban a fa tutajozásra való szállításával, márciusban-áprilisban az időjárástól függően a tutaj összeállításával foglalkoztak.

Földművelés

A XVI-XVII. századi falvak gazdasági életének színvonalát értékelve, Imreh István kiemeli a mezőgazdasági termelés térnyerését és a növénytermesztés súlyának növekedését.¹³⁰ Megállapítása az egész Gyergyóra és Remertére is érvényes az 1848-as forradalom előtti időszakban. Itt ugyanis a termelőerők fejlettség színvonala és a kedvezőtlen természeti feltételek következtében a növénytermesztés nem lépte át a külterjes gazdálkodás szintjét. A gyergyóremeteiek a termelés növelését az erdők és a mocsarak termőföldé

alakításával érték el. Az irtás méreteit bizonyítja az a tény, hogy 1721 és 1749 között a katonacsaládok használatában lévő szántóföld 488,3 köbölről 1128 köbölre emelkedett. A termelőföld nagysága tehát 28 év alatt 2,31-szeres növekedést ért el. Ezzel szemben a katonaközösség 36 családdal szaporodott, ami csupán 1, 53-szoros növekedést jelentett. A XIX. század első felében nagy területeket alakítottak át szántóföldé.¹³¹

A földművelés fejlődését a mostoha természeti feltételek kedvezőtlenül befolyásolták. A reformkorban már többen felfigyeltek a gyergyói föld terméketlenségére. Fodor András, Hunyad vármegye főorvosa 1837-ben arról írt, hogy „a térhelyen sem termik gyümölcs, szőlő, törökبúza, hanem csak rozs, árpa, zab, s az is az odaváló népesedéshez képest oly kevés, hogy azzal házi szükségleteiket alig érik be fél évig.”¹³² A termőképességet Szentiváni Mihály még szigorúbban értékeli. Szerinte ugyanis „bő termésű éveiket hazánk némely részében krónikában írják mint szűk időt.”¹³³ Remete termőföldje még ehhez az átlagos gyergyói termőképességhez viszonyítva is gyenge minőségű volt. A falubeliek 1785-ben elpanaszolták, hogy „... az mi határunk a több falu határánál alább való.”¹³⁴

A szántóföld korlátozott termőképessége igen gondos talajmunkát igényelt: „A föld jól megtrágyáztatik s az háromszor megszántatik” – vallják a remeteiek az 1785-ös összeírásban, a szántásról pedig elmondják, hogy „a föld itten négy ökrön műveltetik.”¹³⁵

Az előrehaladás a munkaeszközök terén is észrevehető. Az 1798 és 1849 közötti hagyatéki lajstromokban a következő eke típusok szerepelnek: „eke készülettel, vas nélkül,” „eke vasastól, tárgástól,” „eke vasastól, taligával és pattinggal.”¹³⁶ Ezek lehetnek ekefajták, de jelenthetnek vaspapucsos faekét is. Mi az előbbi feltevést kockáztatjuk meg, vagyis a fokozatos átalakulást az eszközök minőségében.

A földművelés színvonala a XVIII. század elejéig igen alacsony volt. A Varga János remetei bíró elleni 1714-1715. évi per

¹³⁰ Imreh-Pataki 1979. 146-148.

¹³¹ Bocskor, i.m. 28.

¹³² DFA (Fodor András): *A Maroson mint Erdély legnagyobb folyóvizén, mostan divatozó kereskedésről s ezt nagyon hátráltató okokról.* Nemzeti Társalkodó 1837. I. k. 138.

¹³³ Vándor, i.m. 142.

¹³⁴ *Conscriptio 1785.*

¹³⁵ Uo.

¹³⁶ *Gyergyóremetei inventáriumok 1831-1849. CsssZÁvt. F.*

anyagából Gyergyóremetén jelentős gabona-behozatalra következtethetünk.¹³⁷ A XVIII. század harmadik évtizedétől kezdve a növénytermesztés terén javulást észlelhetünk. Az 1721-22-es összeírások alapján az egy köblös föld termése őszi búzából és rozsból 10,79 és 11,20 kalangya között mozgott, míg tavaszi búzából, zabból és árpából köblönként 9,24 és 15,88 kalangya közötti átlagtermést takarítottak be.¹³⁸ A XIX. század elején a mezőgazdasági termelés ismét visszaesett. Az 1820-as összeírás alkalmával ugyanis a gyergyóremeteiek elmondják, hogy „jól művelt földben egy köből után terem közönségesen hat kalangya, egy kalangya meg ad 1-1/2 vékát, igen ritkán többet.”¹³⁹ Ezt a minőségi visszaesést a kortársak is felismerték, akik a hanyatlás okát egyöntetűen a tutajozás fellendülésében látták. A jobban jövedelmező tutajfa szállítás a földműveléshez szükséges igavonó állatállományt is tönkretette. Bocskor János szerint „a fenyőgerendát hazavonszoló barom is igazán erőt gyengítő izzadsággal érdemli naponkénti szénáját, és ezért semmi különös, csak természetes, ha leggondosabb utánjárás mellett is a tutajt hordott ígás barmok tavaszi gyenge légyként lézengenek a barázdában, szigorú külsőjükkal az egyiptomi hét sovány tehenekre emlékeztetők.”¹⁴⁰

Igen értékes adatokat nyújt a gabonatermesztésről az 1750. évi összeírás, amely nemcsak a termesztett gabonafélék fajtáját és megoszlását, de a családi gazdaságok nagyságát is bemutatja.¹⁴¹

Név	I	II	III k. m.	IV k. m.	V k. m.	VI k. m.	VII	VIII
Benedek Ábrahám	1/2	1	24		12	12		18
Laczkó Mihály	1	1	24		14	10		14
Laczkó Imre		1	6		4	2		6
Laczkó Péter		1	32	1	21	2	10	15
Laczkó Sámuel								
Balázs István		1	5	3	2	1	3	3
Csортán Mihály	1	1	7		3	4		4
Csортán Sámuel								
Illyés Ferenc		1	7		5	2		4
Balázs András	1	1	16		8	8		16
Balázs János		1	17	3	9	3	8	16
Balázs József								
Laczkó Ferenc		1	3		1	2	1	2
Laczkó Mátyás	1	1	16		8	8		8
Laczkó Dávid		1	18	1	16	12	1	18
Laczkó János		1	16	1	9	7	1	10

Laczkó M. János		1	14				7	7		14
Balázs Tamás	1/2	1	3	3			2	2	2	7
Balázs M. János		1	4	3			3	3		6
Balázs András		1	3				2	2		3
Balázs János		1	17				9	8		16
Balázs Mihály		1	8				4	4		8
László György	1/2	1	1				16	8		6
Balázs M. János		1	16				18	8		16
Balázs György			7	1.3			4	3	1.5	7
Szabó István			14				6	8		16
Petred Benedek			10				4	1	6	6
László Péter			16				8	8		6
György István	1/6		8				4	4		14
György János	1	1	10	1			6	4	2	14
Veres István		1	10				4	2	5	10
Portik Mihály		1	32				10	22		16
György Mihály		1	14				8	9		24
Páll György		1	10				4	6		3
Csibi András	1/2	1	2	3			2	3		6
Péter András		1	14				6	8		14
László Ferenc	1/4	1	18				7	2	10	2
László Ambrus										
Portik József	1/4		6	1			3	3	1	6
László István	1/4	1								
László Péter	1/4	1								9
Ferencz János		1	19				9	10		8
Ferencz István		1	15				6	9		9
László Mihály	1	1	4	2			2	2	2	4
László István		1	5	1			2	1	3	5
Nagy Imre		1	11	3			4	2	7	1
Ferenczi Ferenc		1	9				3	6		4
Angi János	1/4	1	15				8	7		3
Ivácson Mihály	1	1	15				6	9		7
Ivácson Ferenc		1	2	3			2		3	7
Ivácson Tamás		1	15				6	9		7
Antal János		1	9				4	5		12
Antal Ferenc										
Antal István		1	5	1			4	1	1	8
Antal András		1	8				4	4		8
Antal Péter	1	1	10	2			4	6	2	8
Czikó Argilus		1	6					3		4
Czikó Ferenc		1								
Gergely Mihály		1	14				6	8		7
Puskás Sámuel	1/2	1	24				12	12		18
Puskás Gábor										
Puskás Mihály										
Nagy Miklós	1	1	8	1			4	1	4	8
Nagy János		1	9				4	5		8
Nagy András		1	7				5	2		8
Nagy Márton		1	10				3	7		6
Nagy Ferenc		1	15				8	7		10
Nagy János		1	20				10	10		12
László Ferenc										
Nagy Mihály		1	2	1				2	1	4
Sipos Ferenc	1	1	2					2		3
Csibi Tamás										
Laczkó András		1	12	1			6	1	€	6
Bakos András	1	1	5	2			4	1	1	6
Gergely János		1	6	3			3	3	3	5
Pataki Tamás		1	12				6	6		10
Portik Tamás		1	24				12	12		13
Portik Lőrinc		1	19				12	7		12
Portik János	1/3	1								2
Portik Gábor		1	22				9	13		16
Balázs Mihály		1	3	2			1	2	2	2
Portik Sámuel		1	10	2			7	2	3	12
Portik András	1	1	10				5	5		6
Portik András		1	12	2			3	2	9	5
Portik Ádám		1	37				13	24		4
Portik András		1	7	1			3	1	4	2
Portik Tamás		1		1				1		2

¹³⁷ Csz.Álvt. F. 26. 11. sz.

¹³⁸ Conscriptio 1722.

¹³⁹ Conscriptio 1820.

¹⁴⁰ Bocskor, i.m. 27.

¹⁴¹ Conscriptio 1750.

Portik István		1	14	2			6		8	2		10
Szócs Ferenc	1/4	1	31				14		14			7
Varga István	1	1	10				5		5			7
Páll János		1										
Páll Péter		1	16				8		8			10
Páll Ferenc		1	16				8		8			10
Csортán János		1	7				3		4			7
Csортán János												
Brassai János	1	1	4				1		2	2		3
Brassai Mihály		1	6				2		3	3		8
Márton Ambrus		1	1							3.5		
Petréd Ábel		1	18	2			7		11	2		16
Fazakas István		1	21	2			8	2	13			ia
Ferencz Mihály		1	14	1			6		8	1		6
Albert János	1	1	4				2		2			2
Szabó Tamás		1	21				8		13			16
Szabó János		1	10				6		4			14
Borbély Bertalan		1	17				8		9			5
Balázs János		1	9				5		4			8
Balázs Mihály	1/2	1	5				5					4
Balázs István		1										2
Balázs Benedek			4				2		2			1
Fodor Katalin	1/4	1	11				7		4			17
Szócs Katalin	1/8	1	5				3	2	1	2		5
Kiss István												
Kiss János	1/2	1	49				17		32			18
Orosz György	1/2	1	17	1			7	1	10			17
Nagy György	1	1	17				10		7			20
Vass Juditka		1	2				1	1		3		

- I. - telek
 I. - lakóházak száma
 II. - szántó föld nagysága
 IV. - őszi vetésre használt búza
 V. - őszi vetésre használt rozs
 VI. - tavaszi vetés
 VII. - kukorica, köles
 VIII. - székér széna
 k. -kőből

Az összeírás adataiból kitűnik, hogy a szénakészítésnek elsőrendű fontossága volt a mezőgazdasági termelésben. Az ősszel vetett növények közül a rozs volt a legelterjedtebb. Bár az 1750. évi összeírás a tavaszi gabonaféléket összesítve említi, azt tudjuk, hogy Gyergyóremetén a zab termesztése elterjedtebb volt az árpához és a tavaszi búzához képest. Valószínűleg a lent és a kendert is a tavasszal vetett növények közé sorolták, mivel ezek már az 1721-es összeírásban is szerepeltek.

A XVIII. század vége felé új fajtákkal bővültek a termesztett növények. 1785-ben a gyergyóremeteiek elmondják, hogy határuk „megterem olykor, midőn az idő néki szolgál, elegyes búzát, rozsot, árpát, borsót, lencsét, kendert, lent és más kerti veteményeket, úgymint káposztát, veres hagymát, murkot, petrezselymet, salátát és

több efféléket.”¹⁴² E növények egy részének termesztése nyilvánvalóan jóval régebb keletű az összeírás idejénél, ekkori említésük a szellesebb körben való elterjedést bizonyítja.

A XVIII. század második felében Gyergyóban is kezd elterjedni a burgonya termesztése. A burgonya meghonosítása hatósági rendeletre történt: 1761-ben, majd pedig 1801-ben a gyergyói falvakban királybírói rendelkezés írta elő a beültetendő területek nagyságát. Bár ezekben a rendeletekben ismertették a burgonyatermesztés módját és előnyeit, a gyergyóiak és a csíkiak konzervatívizmusa miatt a határőrségi hatóságoknak gyakran botozással kellett kényszeríteniük a vidék lakóit e növény termesztésre.¹⁴³ Gyergyóremetén igen későn honosították meg a burgonya termesztését: említés csupán 1820-tól van róla.¹⁴⁴

Állattenyésztés

Gyergyó természeti-földrajzi feltételei inkább az állattenyésztésnek kedveznek, mint a földművelésnek. Ezért az állattartás nemcsak kiegészítette a növénytermesztést, hanem a lakosság egyik fő foglalkozása volt. Ez főleg Gyergyóremetére jellemző, amelynek nagy kiterjedésű havasi legelői lehetővé tették a nagyobb arányú állattenyésztést.¹⁴⁵ Az 1662-es, valamint az 1674-es határhasználati rendelkezések jelentős szarvasmarha- és sertésállomány engednek következtetni.¹⁴⁶ 1712-ben a gyergyószéki hatóságok Remetén 166 ökröt, 156 tehenet, 67 lovat és 44 juhot írtak össze.¹⁴⁷ Az 1721-es összeírás alkalmával a faluban 158 ökröt, 120 tehenet, 58 borjút, 72 lovat, 487 juhot, 119 szárnyast és 61 méhkast találtak.¹⁴⁸ Ez utóbbi összeírás alkalmával – az 1712. évi felméréstől eltérően – a borjúállományt különválasztották az ökröktől és a tehenektől; így ezeknél az állatoknál is kimutatható a számbeli növekedés.

Az 1749. évi összeírásakor az ökröket és a lovakat együtt jegyezték fel, majd minőségileg három csoportra osztották, aszerint, hogy jó, közepes vagy gyenge állatokat találtak a parasztgazdaságokban. Az ökrök és a lovak e közös csoportjába csupán két jó, 111 közepes, viszont 161

¹⁴² *Conscriptio 1785.*

¹⁴³ *Egyed 1978. 104.*

¹⁴⁴ *Conscriptio 1820.*

¹⁴⁵ *Endes 1938. 382.*

¹⁴⁶ *CsszÁLvt. F. 26. 8. sz.*

¹⁴⁷ *SzOkl. VII. k. 156, 157. 158.*

¹⁴⁸ *Conscriptio 1721.*

gyengének minősített állatot jegyeztek fel. Tehenekből 80-at, míg borjúból csupán 22. Ezeknek az állatoknak családonkénti elosztása a következő képet mutatta:

• **Ló- és ökörállomány**

1	lova vagy ökre volt	8 családnak
2	lova vagy ökre volt	32 családnak
3	lova vagy ökre volt	19 családnak
4	lova vagy ökre volt	10 családnak
5	lova vagy ökre volt	11 családnak
6-11	lova vagy ökre volt	4 családnak

• **Tehénállomány**

1	tehene volt	46 családnak
2	tehene volt	17 családnak

• **Borjúállomány**

1	borjúja volt	11 családnak
2	borjúja volt	4 családnak
3	borjúja volt	1 családnak

A juhállomány szinte megkétszereződött 1721-hez viszonyítva: ekkor 786 darabból állt. Az 1750-es összeírások alkalmával még 79 disznót és 59 méhkest jegyeztek fel.¹⁴⁹

A bemutatott három összeírás a gazdaságok szükségleteit kielégítő külterjes állattenyésztést jelez. Az állatállomány igen lassú növekedése szoros kapcsolatban állt a kellő nagyságú legelőterületek hiányával. Emiatt állandósultak Gyergyóremete és a szomszédos falvak határvitái is, amelyek végigkísérik településük késő-feudalizmus-kori történetét.

A XVI-XVII. században a gyergyói falvak közterületei még nem voltak felosztva. A gyergyóremeteiek 1774-i vallomása szerint „ha havasokat bírt régentén együtt Ditró, Szárhegy és Remete.”¹⁵⁰ Ebben az időszakban e három település legnagyobb gondja a közös határhasználat.

A rendezés érdekében először is határozatot hoztak a remetei szarvasmarha-állomány pásztorral való legeltetése, valamint vetést védő kerítés felállítására, s szabályozták, hogy a közös „makkoló erdők”-et miként használják a remetei, ditrói és szárhegyi disznócsordák.

A XVIII. század első felében Ditró és Szárhegy kiszorították Remetét a havasi legelők használatából. A gyergyóremeteiek panaszoik, hogy a két szomszédos helység „mint nagyobbak, hatalommal annyira elvették Remetéről, hogy az hatból éppen csak egy soványt hagytak Remetének, de ami keserves, ezt is úgy adták, hogy egy esztendőben Szárhegy, másban Ditró és csak a harmadikban bírja Remetefalva.”¹⁵¹ A gyergyóremeteiek tehát kénytelenek voltak bérbe venni a szükséges legelőket. 1721-ben helységünk lakói elmondták, hogy „a juhoknak a legelőket 10 irtba váltják meg egy évadra nyájáért.”¹⁵² A havasi legelők egy részének visszaszerzése révén a XVIII. század végén az állattartás feltételei jelentősen javultak. 1785-ben már így nyilatkoztak; „marhalegelőhelyünk szarvasmarháink szükségire az réteken és szántóföldeken elégséges vagyon, aprómarháink szükségire pedig nincs több két havasunknál.”¹⁵³ A további erőszakos foglalkások és a nagyméretű irtások tovább bővítették a külterjes állattartás lehetőségeit, olyannyira, hogy 1820-ban a gyergyóremeteiek is meg voltak elégedve e területeik nagyságával; „legelőhelyek, mindennemű marhák számára elegendők vagynak. Itatóhely mindenütt elég vagyon.”¹⁵⁴

Látjuk, hogy forrásaink különválasztják a szarvasmarha és az apróállatok legeltetésére szükséges területeket. Mivel a különböző állatok nem legelhetek együtt, évszázadok során kialakult a legelők megosztási rendje a marhák és juhok között. Így például a juhlegelők közé tartozott Kicsibükk, Köves (Eszenyőbükk oldalán), Balázsok farka (Kicsibükkön innen), Hegyesbükk, Bécsieké, Punga és Preluka (Hegyes hátánál). A szarvasmarhalegelők közül megemlíthjük Gergely veszet, Veszepatakot, Hegyespatakot, Baktát, Kereszthegyet, Katalinát, Kelencköt, Szabókét (Katalinán hátul), Keckepatakot és Czikóék tetejét.

A szarvasmarha-, ló- és juhlegelők kiválasztásában meghatározó volt a havason termő növényi táplálék és az állatfaj igénye. Ha egy havas nem volt juh- vagy marhalegelőnek nyilvánítva, akkor ott először szarvasmarhát, lovat, majd ezt követően juhot legeltettek, és csak ezután

¹⁴⁹ *Conscriptio 1750.*

¹⁵⁰ *CsszÁLvt. F. 26. 89. sz.*

¹⁵¹ *Uo.*

¹⁵² *Conscriptio 1721.*

¹⁵³ *Conscriptio 1785.*

¹⁵⁴ *Conscriptio 1820.*

következett a disznócsorda.¹⁵⁵ Ugyanez jellemezte a nyomás alatt lévő ugarföldök használatát is: „...a másik forduló nyomába (esik) és a marhák legeltetésére használtatik.”¹⁵⁶

A különböző állatfajok számára a legelőhelyek kijelölését máskor a szükségletek határozták meg. Mivel a gazdáknak sokszor volt szükségük igazállataikra, ha a faluhoz közel is akadt legeltetésre alkalmas hely, akkor ott az ökrök és lovak legeltek.

A legeltetés megszervezése a faluközösség s ezen belül a tízes hatáskörébe tartozott. A juhsgazdák *esztenatársaságot* szerveztek, amelynek fő feladata az eszténa ügykezelése és a pásztorfogadás volt. Az eszténa-társaság tagjai Szent Mihálynapkor *esztenabíró*t választottak, akit a közösség vezetésével, az ügykezeléssel és a gazdáknak járó állati termékek mérésére való *kompona* elkészítésével bíztak meg. A választás után a tízes tagjai még Szent Mihály-napon megkötötték vagy megújították a szerződést a felelős pásztorral, akit Remetén *gyűjtőnek* neveztek. Tavaszodáskor, amikor a fű zsendülni kezdett, az esztenabíró figyelmeztette a gyűjtőt, hogy vegye számba a tízes gazdaságainak juhait.

Az állatokat Szent György napja után gyűjtötték össze. A gazdák a juhaikat az általuk választott bíró udvarára vagy telke köré hajtották. Itt ellenőrizték a juhok számát, ismertető jegyét, továbbá kisorsolták, hogy ki mikor mehet a sajtjáért. Az átvett nyájjal a pásztor megindult a havasi legelőre. Május 20-a körül az esztenabíró a juhsgazdákkal felment az esztenára, ahol megmérték a tejet, és megállapították, hogy melyik a gyenge juh, (amelyik fejéskor nem adta ki az egy deci tejet), ezért a gazda kevesebb tejterméket kapott. Szent Mihály napján tért vissza a nyáj a faluba, ahol az *őszlőnek* nevezett tarlón legelt az első nagyobb hó lehulltaig.¹⁵⁷

A nagy kiterjedésű legelők birtoklása és a megfelelő takarmánymennyiség biztosítása az állattartás fellendüléséhez vezetett a XVIII. század végén és a XIX. század elején. Es utóbbi idő állattenyésztését értékelve Endes Miklós megállapította, hogy Csíkszékben „a

marhatenyésztést legbelteljesebben Gyergyóban, éspedig Ditróban, Remetén és Szárhegyen valósították meg.”¹⁵⁸ Belterjesség azonban csak egy-két család gazdálkodásmódjában mutatkozott, hiszen a gazdák nagy része nem törődött például a fajta javításával. Számukra legfontosabb a tutajfa szállítására és igavonásra alkalmas szarvasmarha biztosítása volt. A minőségi változás igényét jelentette azonban a jó magállat beszerzésére való törekvés; az apaállatokat rendszerint a gyergyószentmiklósi örményektől vásárolták.

Jelentős változások észlelhetők a XIX. század elején a lótenyésztésben is. A katonaközösség egyes csoportjai méneseiket alapítottak, gondozásukkal pedig szakembereket bíztak meg. Így például Dumurván Jánost 1830-ban Veress kadét úr „elvette a ménlovak mellé.”¹⁵⁹

A XVI-XVIII. században a bükk-és tölgyerdők igen kedvező lehetőséget biztosítottak a rideg disznótartásra. A makkerdők használatával kapcsolatos ellentétek a sertésenyésztés fontosságára utalnak. A bükk- és tölgyerdők irtása miatt azonban a makkoltatással fenntartott sertésállomány fokozatosan kezdett beszorulni a disznópajtába; ahogy a gazdák 1820-ban vallják, „vagyon ezen falu határán bükkös erdő, de nincsen annyi, hogy abból mákkolás hasznát a falu vehessen.”¹⁶⁰

Összegezésképpen megállapíthatjuk, hogy Gyergyóremete állattenyésztése a legeltetésen alapul, s fő célja az állomány növelése, nem pedig minőségi állatfajta kinevelése volt. De a kedvező természeti feltételek hozzájárultak ahhoz, hogy a falu állattartása a XIX. század első felében kiemelkedő helyet foglaljon el Csíkszék állattartásában.

A tulajdonformák alakulása

A gyergyói birtokviszonyok kialakulása szoros kapcsolatban volt a terület birtokbavételével, a falvak létrejöttének körülményeivel. A közös irtás hosszú ideig meghatározta a birtokviszonyokat. A téli-nyári szállásról a földművelésre való áttérés idején a nemzeti földközösség helyébe a falvak szerinti földközösség lépett. Eszerint a gyergyói falvakban a szántóföld is közös tulajdonban volt, amelyet évenként vagy

¹⁵⁵ Imreh István: *A legeltetés rendje. Falvak Dolgozó Népe* 1969. november 12.

¹⁵⁶ *Conscriptio* 1820.

¹⁵⁷ Vámszer Géza: *Életforma és anyagi műveltség. Buk.* 1977. 55-99.

¹⁵⁸ Endes 1938. 382.

¹⁵⁹ *CsszÁLvt. F.* 26. 809. sz.

¹⁶⁰ *Conscriptio* 1820.

nagyobb időközökben felosztottak a falubeliek között. „A felosztás sorshúzással történt, mint régi magyar kifejezéssel »nyilvánás« vagy »nyílvetés« nek mondván, a kisorsolt földet is nyílföldnek nevezték.”¹⁶¹ Ez a nyílföld, amelyet egy vagy több esztendeig használtak, a XII-XIV. században nem válhatott örökséggé. Az egyéni irtások, következtében a XV. század végén Gyergyóban is megjelenik a föld egyéni tulajdona. Így például már 1499-ben „az szentmiklósi Gergelyfi Györgyné Lucza asszony hagyta három földet az papnak az templom mellett örökkön örökké...”¹⁶², 1508-ban pedig Lázár András három lófőseget (vagyis a címmel járó területet) vásárol.¹⁶³ A XVI. század második felében a Lázár család hatalmának megerősödésével az egyéni tulajdonban lévő földek száma tovább növekszik.

A gazdasági élet fejlődése szintén a föld örökölhetősége irányában hatott. Ilyen körülmények között a hagyományos földhasználati forma túlhaladottá vált. A földesúri és a paraszti földek megjelenése azonban nem vezetett a földközösség rögtöni megszűnéséhez. Ezek a vegyes és átmeneti tulajdonformák végigkísérik ugyan Gyergyó késő-feudalizmus-kori történetét, mégis nagy általánosságban a XVII. század végéig a szántó és rétterületek feletti közös tulajdon jellemzi a birtokviszonyokat. A földközösség legnyilvánvalóbb bizonyítéka Gyergyóremetén az, hogy e század végéig a dülőnevek nem kötődnek a személynevekhez.

A székely közösségen belüli változások szintén a társadalmi tagozódás elmélyülése irányában hatottak. A XVII. század végén ugyanis egyes falubeliek egyéni birtoklása céljából egyre nagyobb területeket próbáltak kiszakítani a közös faluhatárból. A jelenséget igen jól tükrözi egy 1693-ból származó egyezmény, amelyből kitűnik, hogy „...néhány falubeli emberek általhágván azon meghatározást és sok helyen foglalást akarván tenni, kit is az egész falu nem akarván parciálni, azért az megírt becsületes falusbíró több esküdtjeivel falusi gyűlést hirdetvén, azon falubeli minden rendeknek egyező értelméből és akaratjukból concludáltak, hogy egész falustól kimenvén, mindenütt a falu közönséges határaiban (a) foglalást revideálják...”¹⁶⁴

A falugyűlésen hozott határozatok értelmében a faluközösség tagjai számos falubelitől elveszik az erőszakosan foglalt földet: „Az alsó úton megindulván, közép Künücön túl az egész falu számára maradt, minthogy ennek előtte is a falué volt, és az alsó úton felül vagyon bizonyos számú embereknek egynéhány szántóföldök, kik most parlagjában, az többi mind falu számára maradt... Kimenvén a sorokra, Cseke Bükke nevű helyen Kürücön túl, Palóczi Pál szántóföldén kívül és Kemenes Márton szántóföldéig az két sorok köze falu számára maradt...”¹⁶⁵

Ugyanakkor a falugyűlés földet is adományoz, vagy elismeri a közösség tagjainak irtásait, illetve foglalásait: „Mindazonáltal ezen Fejér patak sarkán vadnak ezeknek is birodalmuk, Bartalis Jánosnak adott volt a falu két darab szántóföldet... Mihály Balázsnak adtak volt két nap járás földet, mivel falu szükségére egy szekér szénát adott volt, Rétyi Ferencnek adott volt a falu ugyanott kétnapi szántóföldet a gyóntatószék csinálásáért.”¹⁶⁶

A település lakosságának számbeli növekedése maga után vonta az irtások és mocsárlecsapolások fokozását. A munkaeszközök fejlődése következtében ez a tevékenység most már egyre inkább a családokra hárult. A földművelés fejlődésével a falubeliek egyre több munkát s anyagi áldozatot fordítottak a termőképesség növelésére, és azért a közösségnek igen nagy erőfeszítéseket kellett tennie e területek visszaszerzésére. A XVIII. század elejétől ezek a szántó- és földterületek fokozatosan átalakultak székely örökséggé.

A XVIII. századtól kezdve Gyergyóremetén is megszűnt a földek felosztása, illetve újrafelosztása, s a falubeliek által használt, illetve szabadon fogjalt területek művelőik tulajdonába kerültek. Az 1721-es meg az 1750-es összeírások adataiból kiolvasható a szántó- és rétterületek feletti közösségi tulajdon megszűntetése. 1750-ben a birtok nagysága szerinti megoszlása a következő képet mutatta:¹⁶⁷

¹⁶¹ Kölönte 1910. 43-46.

¹⁶² Ferenczi 1853. 125.

¹⁶³ Kölönte 1910. 76.

¹⁶⁴ CszszÁlvt. F. I. 3. sz.

¹⁶⁵ Uo.

¹⁶⁶ Uo.

¹⁶⁷ Conscriptio 1750.

1	-	5 köblös földje	volt	22	családnak
5	-10	köblös földje	volt	30	családnak
10	-	15 köblös földje	volt	16	családnak
15	-	20 köblös földje	volt	15	családnak
20	-	25 köblös földje	volt	30	családnak
30	-	35 köblös földje	volt	3	családnak
35	-	40 köblös földje	volt	1	családnak

A szántó- és rétterületek feletti egyéni tulajdon megjelenése a XVIII. században Gyergyóremetén, akárcsak Gyeigyó nagy részében, még nem vezetett a föld adásvételének általánosodásához, sőt a határőrség felállítása után a katonai hatóságok megtiltották a székely katonacsaládok örökségének adásvételét. A gyergyói birtokviszonyokra utalva Gyergyó képviselői 1902-ben visszaemlékeznek, hogy »...a székely ember ősi örökségét idegennek büntetés terhe alatt nem adhatta el...»¹⁶⁸ Erről vallottak a gyergyóremetei jobbágyok is 1820-ban: „a telkeknek eladása pedig a parasztnak nem szabad, mindazonáltal nemesembertől földet ... akármelyik paraszt vehet, de nem coscriptus székely katonáitól.»¹⁶⁹

A szántó- és rétterületek eladásának intézményes korlátozása azonban nem akadályozhatta meg az adásvételt, amely a föld zálogba adása révén valósult meg. A kordokumentumok igen érzékletesen vallanak a zálogföldek elvesztéséről. Jellemző példa Péter István, valamint Ivácson Tamás és utódjainak esete. Péter István ugyanis „...1779-ben január 20-ik napján eladta (egy darab földjét) az alperesek néhai édesatyjoknak, Ivácson Tamásnak és ennek feleséginek, Péter Annának 60 esztendei zálogjára 29 vonás forintokért és 18 krajcárokért...” A szerződés értelmében az eladó megengedte a vásárlóknak, hogy „arra tetszések szerint építhessenek, s midőn a scripulált 60 esztendő kitelik, akkor az emitöröknek vagy maradékinak tetszeni fog, elhordhassák vagy eladhassák.»¹⁷⁰ A szerződés

értelmében a vásárlók házat és töltést építettek a területre, majd hatvan év letele után akkora összeget kértek épületeikért, mellyel lehetetlenné tették a Péter család számára, hogy zálogpénz kifizetése mellett az új épületek értékét is metérisék.

A föld adásvételi jogának kialakulása fokozatosan ment végbe. A XVIII. század nyolcadik, kilencedik évtizedében a föld zálogba adása még nem nagyon volt elterjedve. A zálogba adók nem is tekintették adásvételnek, hanem mindent elkövettek földjük visszaszerzéséért: újabb és újabb ajánlatot tettek a zálogpénz visszaszerzésére.¹⁷¹

A XIX. század második, illetve harmadik évtizedében az adásvételt jelképező zálogba adás gyakorlata egyre jobban kezdett terjedni. Nem beszéltek még akkor sem a tulajdonjog eladásáról, de a szerződéskötésnél jelen kellett lennie az egész rokonságnak, amelynek beleegyezése nélkül nem történhetett meg a vásár. A visszaváltás joga elsősorban a rokonokat, másodsorban a szomszédokat illette meg, és csak ezek visszalépése után jöhetett számba más vásárló. A szerződéskötés azonban a föld örökös birtokbavételét célozta, mert ilyen kitételeket tartalmazott:¹⁷²

1.) a rokonok, eladók 50 esztendeig nem válthatják ki;

2.) 50 év múlva 100 forinttal kell megváltani;

3.) a zálogba vevőnek joga van építkezni a területen, amelyet becsérték szerint majd szintén meg kell váltani;

4.) ha a visszavásárlásért háborgatnák az új birtokost, a zaklató büntetésként 50 forintot fizessen.

A zálogba vevő, miután a birtokra csúrt, illetve istállót épített, úgy tekintette azt mint a saját tulajdonát, sőt ha akarta, eladta egy harmadik személynek, aki „akármely üdőben is ez mai naptól fogva eljöhet és békességesen bírassa mint tulajdonát.»¹⁷³

A székely örökség tehát kezd kötetlen tulajdonná alakulni. A változás különösen akkor vehető észre, amikor a család által birtokolt ősi terület felosztásra került a testvérek között. Egy 1823. május 15-i irat sorai tudunkra adták, hogy „...ifjabb György János, Ignácnak és Jánosnak az atyjuk, György Barabás, alperesek, György József, aki megtanult meghalálozott, és

¹⁶⁸ A székelység bajai. A gyergyói katolikus papság memoranduma a Székely Kongresszushoz. Bp. 1906. 26.

¹⁶⁹ Conscriptio 1820.

¹⁷⁰ CszszÁlvt F. 26. 490. sz.

¹⁷¹ Uo.

¹⁷² Uo.

¹⁷³ Uo. F. 26. 445. sz.

György András, és minekutána az magtalanul meghalozott György József javait özvegyének férjhezmenetele után életben maradt testvérei, György János, Barabás és András felosztották volna, György András, a francia háborúban megszűnven élni, valamint maga vagy József testvéreiről osztály szerint birtokában lévő örökségét hagyta meg után fiuleányára, László Elekné György Katalinra, s bírta, de az alperesek azonban vélekedéstől Prd. facta Patri, Noves Prelsata etiam Fratii az alperes a magtalan György József részéről jutott részt a birtok után elfoglalták, és azt állítva, hogy az felperes még néhai atyja, György András osztály szerint bírván az lófőségről rája maradt részt, már eszerint a felperes ebben is mint atyjáról maradt József részében reflektálva tétetett...¹⁷⁴

A fenti peres ügy betekintést nyújt az ősi örökség felosztásába Gyergyóremetén. György József birtokát a két testvér és ezek gyermekei között kellett volna felosztani az ősi szokásrend szerint, de egy részt György Barabás fiai erőszakkal kisajátítottak, mondván, hogy György András amúgy is kapott földet Józseftől azért, hogy a lófő (huszár) rendben maradhasson. A széki törvényszék azonban bebizonyította: „... hogy a felperes (György Katalin) atyja, néhai György András éltiben néhai testvére, György József részéről osztályos birtokos nem lett volna, s ennél fogva a felperes az atyja által éltiben nem bírt juss részében atyja halála után huszárrá nem is lehetett volna...” – és a perben forgó terület visszaadását határozta el.¹⁷⁵

A földtulajdon alakulását Gyergyóremetén így foglalhatnák össze:

1.) a kialakulástól a XVII. század végéig a birtokviszonyokat a földközösség jellemezte;

2.) a XVIII. század elejétől kezdve székely örökség formájában a szántó- és rétterületek egyéni tulajdona volt az uralkodó, noha az erdő- és legelőterületek feletti földközösség továbbra is fennmaradt és a faluközösségnek még jelentős nagyságú szántó- és rétföldjei voltak;

3.) a XVIII. század végétől kezdve a székely örökség a gyakori irtások, az erőszakos foglalások, főleg pedig a zálogba adások révén válságba került; a XIX. század második-harmadik évtizedétől kezdve a szántó- és rétterületek zálogba adása egyre inkább adásvételt jelzett; a termőföld áruba

bocsátása tulajdonképpen a székely örökségnek polgári tulajdonná való átalakulását jelezte. Bár az erdők és legelők közösségi tulajdonban maradtak, a XIX. század közepe felé haladva itt is kezdett megjelenni a birtoklás egyéni formája.

AZ 1848-49-ES POLGÁRI- DEMOKRATIKUS FORRADALOM

Az 1848-as forradalom Egyed Ákos megállapítása szerint, „...olyan vívmányokat és eredményeket ért el, amelyek döntő hatással voltak a következő történelmi korszak polgári átalakulására és nemzeti fejlődésére; 1848-ban a legtöbb országban eltörölték a feudalizmust, befejeződött a polgári nemzetek kialakulásának folyamata, kidolgozták a nemzeti programokat.”¹⁷⁶ Hasonló jelentősége volt a polgári-demokratikus forradalomnak Gyergyó és Remete történetében is. ahol a társadalmi és nemzeti megmozdulás súlyos csapást mért a sajátos székely társadalomszerkezetre és megnyitotta az utat a polgári fejlődés számára. A forradalomnak egész Közép- és Délkelet-Európában nemzeti és társadalmi jellege volt, amelyek összefonódtak a sajátos történelmi körülmények következtében.¹⁷⁷ Ez a kettősség a mi esetünkben is felismerhető, hiszen a jobbagyok januári-februári megmozdulásai, a márciusi, áprilisi, májusi események társadalmi jelleget bizonyítanak, másrészt pedig az október végi önvédelmi harc a szászrégeni csata, valamint a gyergyóiak részvétele a szabadságharc főbb ütközeteiben, nemzeti jelleget jelképeznek.

A gyergyóremetei forradalmi események szerves része a gyergyói, főleg pedig az erdélyi forradalomnak. Az általános eseményekbe való beilleszkedés mellett igen nagy jelentőséggel bírtak a sajátos helyi jelenségek, amelyek kiemelkedő szerepet biztosítottak Remetének a gyergyói és a csíki eseményekben.

¹⁷⁴ Uo.

¹⁷⁵ Uo. 386. sz.

¹⁷⁶ Egyed 1981. 67.

¹⁷⁷ Egyed 1981. 54-67.

Okok és előzmények

A forradalom helyi okait már ismerjük, hiszen Gyergyóremete 1848 előtti történetében felismerhetjük a gazdasági, társadalmi, politikai élet ellentmondásait, a tutajozással kapcsolatos konfliktust, a földesúri kötelezettségeket, valamint a székely határőrkatonáknak az osztrák General Comando általi korlátozását.

A helyi forradalmi megmozdulásokat elősegítette az a tény, hogy 1848 előtt a hagyományos társadalmi csoportok helyzete is megváltozott a faluközösség keretében. Így például Bernát Antal felelősségrevonás céljából a gyergyói szék törvénye elé hivatja Davoth Jánost, a „királyi thesauri anus comisariusát.” Az idézést Csörtán István asszessor adja át: „ha szerencsétlenségbe nem akar esni, el ne mulassa a közelebbi csütörtökön a tekintetes nemes Királyi Szék előtt megjelenni vagy személyesen, vagy prókátor által, Bernát úrnak valami panaszának eligazítása végett.”¹⁷⁸

A falu átlag gyalog és huszár katonáinak életét az általános elszegényedés jellemzi. Szentiváni Mihály a Nemzeti Társalkodó 1839. évi kötetében megismertet ezek életszínvonalával: „Ezeknek ... kevese bír mesterséget, kereskedést nem folytat, hivatala nincs, zsoldot nem kap; mégis tisztességes házat tart, magát és nagyocská háznépét élelemmel, ruházattal látja el, saját költségen katonáskodik, a polgári és katonai rend terheit hordja. E valóban csak vasszorgalmák által volt lehetséges, de hovatovább mindinkább terhesedik: részint nagy szaporodásuk miatt, (...) részint mivel a tutajfákat termő havasok hozzáférhetőbb része nagyon megpusztított.”¹⁷⁹ A válság főleg ezt a társadalmi kategóriát érintette.

A jobbágyok sorában is nagy az elégedetlenség. Doczi András helybéli jobbágy 1831-ben elpanaszolja: „Én szegény ember lévén, semmi úton-módon sok gyermekeim miatt annyira sem mehetek (noha mint rab napról napra dolgozok), hogy csak a szükséges ruházatokat magamra és gyermekeimre kiszerezhessem, mely miatt a legnagyobb szomorúságok és kínlódások között nyomorgok.”¹⁸⁰

Felismerhetjük tehát, hogy egyik csoport sem volt elégedett sorsával. A gazdag katonacsaládok a falu közföldjeinek a megszerzését, valamint a tutajkereskedelem

monopóliumának a biztosítását kívánták. Az átlag gyalog és huszár katonák a közföldek megvédésére és az elszegényedés megakadályozására törekedtek. A jobbágyok panasza is a függőségi viszonyok megszüntetését célozta.

Gyergyóremete társadalmának minden csoportja változást akart, amelyet csakis forradalom útján valósíthatott meg.

Mikorra tehetjük a forradalom kezdeteit? A rendelkezésünkre álló oklevelek ugyanis az első mozdulásokat Gyergyóban 1848. januárjában-februárjában említik, s a földesurak és a jobbágyok közötti ellentétekkel hozzák kapcsolatba. Az okokat a függő viszonyban élő parasztok a következőképpen magyarázzák:

„Az első pont alatti sérelmünk, miszerint a régi szolgálat megváltoztatott, eléggé világosan kitetszik a tekintetes Nemes Tisztségnek 1846 585. szám alatt kiadott rendeletéből:

a.) hogy pedig az új szolgálati rendszer a réginél sokkal terhesebb, magából az idézett Tisztségi Rendelet ezen szavaiból: a héti tartozások öszvehalmoztatnak, bizonyos, mert sokkal könnyebb volt régebben az allodiális földek növelésére egy héten egy napot tenni, mint jelenleg 8-10 napig, megszűnés nélkül, lakásunktól távol a magunk és marháink élelméről gondoskodva szolgálaim, hát ha még az utak rosszasága tekintetbe vétetik, ugyanis a szolgálat helyére vezető utakon a felettébb köves medrű, félig befagyott vízen való többszöri átjárás marháink lábát sokszor erősen megrontsa, s a téli terhes munka alatt nyárban a sovány legelő, télben pedig a hideg miatt marháink vagy végképp elpusztulnak, vagy hosszabb ideig hasznavehetetlenekké lesznek (...)

b.) a 2-ik pont alatti sérelmünk azon ágait, hogy negyed napon túl a haszonbérlő úr kenyeret nekünk nem adott, a haszonbérlő úr sem tagadja; ami marháink legelőit illeti, ez a nyomozati munkálat szerént a nyomás, de éppen a haszon bérlő úr által előállított 18 és 26-ik tanuk vallomásai szerént a nyomáson levő kost igen gyenge, ami igen természetes, mert a napi nehéz munka által elfárasztott ökör akármely nyomáson is a nyári rövid éjjel kevés eledelt gyűjtögethet. (...)

c.) s téli szállásolásra nézve (...) a cigányoknál lévő istállóba csakis 12 colonialis ökör fér be a béres ökrökön kívül, a magyarópataki istálló pedig tapasztatlan felső és alsó padlás nélkül lévén, marháinknak a hideg ellen menedékül nem szolgálhat, hogy pedig nekünk magunk

¹⁷⁸ CsshÁlvt. F. 26. 561. sz.

¹⁷⁹ Szentiváni Mihály: Közlemények Erdélyről Az utazás

divatja. Buk. 1973. 135-136.

¹⁸⁰ CsshÁlvt. F. 26.

személyünkre illő téli szállás volna, azt a haszon bérlő úr sem mondja, mert ez nincsen (...)

e.) a jövő-menő útra nézve a haszon bérlő úr sem tagadja, hogy a szárhegyieknek, ditróiaknak és remeteieknek jövő-menő útjokat csak egynapi szolgálatba veszi, holott csak a menetel egy napot tart, s a jövettel viszont – így az alfalviak, újfalviak, tekerőpatakiak és vaslábiaknak is csak fele részben ha beszámította a szolgálatba, de illetőleg sohasem...¹⁸¹

A fenti esetek kiélezték a két fél közötti ellentétet. A jobbágyok elégedetlensége a haszonbérlővel való szembeszálláshoz vezetett. A földesúr elpanaszolja, hogy „Betze nevű colonus részegen szinte éltét oltá ki ... Koncz András úrnak.”¹⁸² A haszon bérlő válaszképp kegyetlen bosszúhoz folyamodott. A jobbágyok elmondják, „hogy a szárhegyi colonus Betze Andrást a haszonbérlő úr megverte, aztán vasba verette, s egy hétig úgy dolgoztatta, maga a haszonbérlő úr sem tagadja, s bár ha igaz volna az, amint Betze András ellen felhoz, mégsem lesz vala szabad büntetési jogot gyakorolni, mert magamagának bírója nem lehet vala.”¹⁸³ Meglepő a jobbágyok öntudatossága, amellyel jogaikért küzdenek. Ez a tudatosság pánikhangulatot idéz elő a földesúrnál is, aki elpanaszolja, hogy „fenyítés nélkül a havas vadonában egy pillanatig sincs bátorságban se élete, se vagyona se tulajdonosnak, se kezelőinek.” Gróf Lázár Móricné, vagyis Barcsay Polixéna egy sajátos lélektani állapotról beszél: „...lehet azt érteni lélektanilag, mert hogy jobb állapotuk mellett éppen az én szolgáló embereim nyugtalanok, megvan az emberi természetnek azon gyengesége, hogy a jó állapot, ahelyett hogy méltányló hálát legyen képes előidézni, elkényeztetve a kevésbé művelt nép osztályt csak további pretentióra ingerli az tat. E sorsa és jelleme az én szolgáló embereimnek is: más birtokosoknál jobban megkímélem őket, és ők a kímélésből jogot kívánva maguknak formálni, engemet felsőbb tekintély engedelmeivel nagyobb kényelem megadására akarnak kényszeríteni. Azonban méltóztassék a Tekintetes Tisztség megfontolni, hova vezetne az elv, mit a panaszló embereim létrehozni szeretnének: ti hogy a colonus határozhassa meg a szolgálata mértékét és módját! Ezt az elvet a most sanctionált úrbéri törvénycikkek se adoptálták, nem is adoptálhatták, mert azoknak se akaratok a tulajdonost

megfosztani sajátjától.”¹⁸⁴ A mi esetünkben is jellemző Egyed Ákosnak az a megállapítása, hogy „...a jobbágyi tudat egy-egy pillanatra oly erővel lobbant fel, amely feleslegessé tesz minden vitát azzal kapcsolatban, hogy létezett-e egyáltalán vagy nem.”¹⁸⁵

A jobbágyok igazságtételért a szék igazságszolgáltató szervéhez folyamodnak, éppen azért nem követelhetik a jobbágyszolgáltatások, s következésképpen a függőségi viszonyok megszüntetését. Erélyes és öntudatos fellépésük a rendszer képviselőivel szemben már előrevetíti a forradalom kezdetét.

A földesurak azonban nemcsak a jobbágyokkal találták szemben magukat. A faluközösségek katonai emberei megtagadták a földesurak és zselléreinek járó erdölési juss engedélyezését. Így történt ez Remetén is, ahol a Balás Bécsi István és Laczkó János „1848-ik évi februárius 8-án a méltóságos exponens gróf úr ő excellentiájának várhegyalji Kozma Juon nevezetű zselléré a remetei közönséges erdőből tulajdon szükségére tűzifát vivőt, erőszakosan megzalogolták, holott a méltóságos exponens gróf úr ő excellentiájának várhegyalji zsellerei mindenkor a remetei redőben az erdölési juss szabadon és háboríthatatlanul gyakorolták, abban senkitől meg nem akadályoztattak.”¹⁸⁶ Lázár László panaszával megegyezik Lázár József panasz is, miszerint „Várhegyalji Moldován János és Kotfász nevezetű zselléreimmel jelen év februárius 8-án a remeteiek tulajdon szükségekre tűzifát vivőköt erőhatalommal megzalogolták.”¹⁸⁷

A Lázárok tehát földesúri jogukat követelik a faluközösségtől. Lázár József ezt a jogát ki is hangsúlyozza: „Földesúri pártfogási jogomnál fogva certifikáltattam győ-remetei gyalog katoná Bécsei vagy Balás Istvánt és Laczkó Já-nost 8-ad napra a gyeigyői tekintetes törvényes Alszékre.”¹⁸⁸ Az ilyenfajta ellentétek nem voltak egyedi események. Ezt bizonyítják Lázár Lászlónak Balázs B. Istvánhoz és Laczkó Jánoshoz intézett sorai, amelyekben arra kéri őket, hogy „tessék kegyelmeteknek a fenn megírt üdőben és napon Gyószentmiklóson tartandó székgyűlésen megjelenni, hol is az ilyenszerű esetekben gyakorolni szokott mód és perfolyam szerént, az okokat is bővebben felfejtve azt fogja elkövetni, akár jelenjék meg

¹⁸¹ CsshÁlvt. F. 26. 993. sz.

¹⁸² Uo.

¹⁸³ Uo.

¹⁸⁴ Uo.

¹⁸⁵ Egyed. 1981. 69.

¹⁸⁶ CsshÁlvt. F. 26. 968. sz.

¹⁸⁷ CsshÁlvt. F. 26., 979. sz.

¹⁸⁸ Uo.

kegyelmetek, akár ne, amire a törvény és igazság vezérlendik...¹⁸⁹

A szöveg olvasása közben azt hihetnénk, hogy a földesúr a tőle függőségben lévő személyek érdekeit védi. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy az eset február 8-án történt, a Lázárok panaszlevele pedig március 23-án készült, felismerhetjük: a per egyéni érdekeket szolgál. Az erdélyi forradalom célkitűzései, a parasztmozgalmak, a jobbágy-felszabadítás halaszthatatlanságát bizonyították. Ezt a helyzetet a helyi földesurak is felismerték, akik a függő viszonyokban lévő parasztok felszabadítását közterületeik megőrzésével akarták megvalósítani. Mindez oda vezetett, hogy a faluközösség tagjai a Lázárok volt jobbágyait és zselléreit kitiltották a közösségi erdőkből és legelőkről. A földesurak azonban más célt is követtek: az antifeudális erők megosztását. Ezek a társadalmi erők ugyanis a függőség meg-szüntetéséért léptek fel Gyergyóban. Egy 1848. április 19-én írt panaszlevélben a várhegyalji lakosok, akik döntő többségükben a Lázár grófok jobbágyai voltak, már szabadoknak nevezik magukat, és a legeltetési jog visszaadását követelik, ami egyet jelentett a közföldről való részesedéssel: „Nagy alázatossággal jelentjük a tekintetes királyi bírónak azt, hogy mű a tekintetes gyergyóremetei nemes communitástól oly rendeltést vettünk, hogy szarvasmarháinknak, úgy a lovainknak pásztorokat állítsunk, nemkülönbön sertéseinknek orrokon vaskarikát tétessünk, a sertésekre nézve könnyű dolog végbevinni köz haszonért – de marháinknak pásztort állítani nemcsak nehéz, de teljes lehetetlen, mivel eddig szolgáltságba voltunk...¹⁹⁰

Mikor történt meg gyakorlatilag a jobbágyok felszabadítása? Nem tudhatjuk. A valóság az, hogy 1848. április 19-én a Gyergyóremetéhez tartozó Várhegyalján kész tényekkel találjuk szemben magunkat.

A jobbágy-földesúr ellentétek, amelyek január-április hónapokban érték el csúcspontjukat, a jobbágyfelszabadítás folyamatának megindulásához vezettek. A függőségi viszonyok megszüntetését elősegítette az a tény is, hogy Lázár család egyes tagjai a liberális nemességhez tartoztak, akik a jobbágyfelszabadítás hívei voltak. A már említett Várhegyalja esete nem volt egyedi Erdélyben, hiszen Wesselényi Miklós is június 6-a előtt szabadította fel jobbágyait, az alsócsernátoni jobbágy-

felszabadító határozat is megelőzte magának a törvénynek a megszavazását.¹⁹¹

Gyergyó vidékén a forradalom tömegbázisát a határőrkatoná családok alkották, amelyek állandó harcban voltak a helyi liberális nemességgel. Ez utóbbiak ugyanis a katonaközösség tagjait nemcsak a szék vezetésével próbálták kiszorítani, hanem mindent elkövettek e csoport forradalmi lendületének csökkentéséért. Sajátos társadalmi helyzetüket a faluközösségben, a tulajdonhoz való viszonyukat, a határőrkatoná életmódját, társadalmi magatartásukat már ismerjük. Mindezek az okok ezt a társadalmi kategóriát a legfontosabb társadalmi erővé alakították.

Már március hónapjának első felében felvetődik a határőrkatonák sorsának javítása. A széki hatóságok különösen az újoncok helyzetén próbálnak javítani, amint ez kiderül a csiki főkirálybírónak a gyergyói alkirálybíróhoz címzett leveléből: „Törvény által ez évre meghívott katonaujoncaink tudtom szerént már besorozva vannak, s több helységek újoncai javára szolgálatok ideje alatt kamatozó jutalompenzt is gyűjtöttek; az efféle segedelempenzzel még nem vigasztalt újoncok folyamodtak hozzám, kérvén: hogy részekre is az illető helységektől szolgálatok ideje alatt kamatozó segedelem gyűjtése eszközöltetnék; kérelmeket az ezutáni katonaujonc-állítás könnyebbítéséért is méltányosnak találom, mivel azonban az ilyenszerű kívánatok kivételére nem általános erőszak az eszköz, hanem a nép értelmeseinek szívekre ható beszéd utáni meggyőződés, s annak következtében már négy öt ember által nyilváníttasson jókarat is, mert az értelmetlen és hidegszívű emberek egyetértése soha meg nem születik ...”

Az oklevél azonban bizonyítékul szolgál arra, hogy a széki hatóságok vezetői is tarthatatlannak minősítik a határőrkatonák életkörülményeit és megoldást keresnek az újoncok helyzetének javítására. Mindez azt jelenti, hogy bennük is élt a határőrkatonaság mint intézményes keret válságának a tudata. Március 10-éről tehát adatunk van az újonc határőrkatonák elégedetlenségéről. Az erdélyi forradalom kezdetei azonban csak március 20-ára, ha nem későbbre tehetők. Következésképpen megállapíthatjuk, hogy a földesúr és jobbágy, valamint a határőrkatonaság keretén belül létező ellentmondások Gyergyóban oly erősek voltak, hogy még az év első hónapjaiban

¹⁸⁹ Uo.

¹⁹⁰ Uo.

¹⁹¹ Uo.

hozzájárultak a helyi megmozdulások kitöréséhez.

A forradalom gyergyói eseményei

Az erdélyi nemesség a forradalom kitörése után továbbra is vezető szerepének a megőrzésére törekedett. Ezért, ahogy a bécsi és a pesti forradalom híre március 20-án Kolozsvárra érkezett, a liberális és konzervatív pártok vezetői kidolgozták az általuk elképzelt változások programját.¹⁹² A programban szerepelt többek között a székely nemzet sérelmeinek rendezése és a jobbágyfelszabadítás.¹⁹³ A liberális nemesség programtervezetével egyetértett mind a főkormányzók, mind pedig Teleki József főkormányzó.¹⁹⁴ Ez azt jelentette, hogy egyrészt meg akarták akadályozni a népi megmozdulások továbbterjedését és erősödését, másrészt pedig a nemesség nem akarta elveszteni vezető szerepét az ún. „alkotmányos átalakulások” során.¹⁹⁵ Ha már a főkormányzók és a főkormányzó állást foglalt a forradalom mellett, akkor Csík-, Gyergyó- és Kászsónszékek vezető szervei sem maradhattak semlegesek az események sodrában, különösen akkor, amikor Teleki József április 8-án önhatalmúlag országgyűlést hirdetett május 29-re.¹⁹⁶ A véleménynyilvánítás és a további teendők megbeszélése céljából 1848. április 18-án összehívták Csík-, Gyergyó- és Kászsónszékek „gyrás” gyűlését.¹⁹⁷ Itt Balási József főkirálybíró bemutatta az 1848. márciusi eseményeket, és mérsékelni próbálta a székek képviselőinek forradalmi hangulatát. Beszédében óvta, intette a csíki székelyeket az elmámorosodástól, s utalt arra, hogy Mikó Mihály gyergyói alkirálybíró a nép előtt kifejtette az átalakulás célját, tehát mindenkinek kötelessége az események nyugodt kivárása. Kiemelte, hogy a nép lelkében balul fogalmazott hiedelmek elosztása végett a katonai hatóságokkal egyértelműleg minden egyes faluba mind katonai, mind polgári részről kinevezett biztosok legyenek kiküldve, akik a falugyűléseken a nép előtt megmagyarázzák az átalakulás célját és hatását, a közrend és a békesség fenntartásának fontosságát. Ugyanakkor kérte a kinevezendő biztosok és tisztek közötti együttműködés megteremtését a közcsend és a békesség biztosítására. A forradalmi hangulat csillapítása érdekében kérte: adjanak be kérést annak érdekében,

hogy a katonáskodó székelyeket ne vigyék külföldre.¹⁹⁸ Nem nehéz felismerni, hogy a gyűlés célja a tömegek forradalmiságának megtörése volt.

A gyergyói határőrkatonák pedig kettős tűz közé kerültek. A liberális nemesség annyira monopolizálta a vezető szerepet a helyi események irányításában, annyira háttérbe szorította a gyalog- és huszárkatonák érdekeit, hogy ez utóbbiak sok esetben kételkedtek a forradalom szabadságeszményében. Így történt ez a gyergyói gyalog határőrkatonák esetében is, akik már a megelőző időszakban is számtalanszor szembeszálltak a nemesség azon törekvésével, hogy a falu közföldjeit saját tulajdonukká alakítsák át. Álláspontjuk nem mindig haladó jellegű, de benne mégis felismerhető a hagyományos székely társadalomszerkezethez való ragaszkodás. Ők a szabadságot ezen ősi struktúrán belül szerették volna megvalósítani. Konzervatívizmusukat az osztrák tisztek ki is használják, meggyőzik őket a határőrezredek fenntartásának szükségességéről.

Programjukban azonban számos haladó szempont is felismerhető, mint amilyen a nemesi vezetés megszüntetésének a követelése és a szabadsághoz, valamint az egyenlőséghez szükséges anyagi biztosíték követelése.

A hitelesség kedvéért szóltassuk meg a dokumentumokat: „...Népeket jogokhoz segélyteni szép dolog, de csak hogy ez az anyagi jólét rovására ne történjen.

Mi, első székely gyalogezredbeli népség fegyvert viselünk, és az országos rendek régebbi törekvése mindég az volt, s talán most is az, hogy a fegyverhordozástól felmentessünk, csak ezen fegyverkezésbe képzelvén könnyebbülést a nép számára. Úgy tűnik fel, mintha a lefegyverkeztetés a mi közös kívánatunk volna: de íme itten kijelencsük, hogy ez nekünk kívánatunk nem volt, és mi ezt most se kívánjuk. Minden eddig lefolyása a gyrás gyűléseknek még csak árnyékilag se esheük vissza a köznéppel kijelentett akaratára. Mi székely köznéppel minden közgyűlésen még eddig csak valóságos bábok voltunk. Ötven székely községünk mintegy 60000 lélekszámból álló néppel reprezentál tatott ugyan, 3-3 küldöttek által a megyei közgyűléseken, de noha szólásszabadsággal mindazonáltal csak megfélészegített szavazással bírtak, küldötteinknek csupán egy vótum engedtetett.”¹⁹⁹

¹⁹² Egyed 1970. 30.

¹⁹³ Uo.

¹⁹⁴ Uo.

¹⁹⁵ Egyed 1978. 32.

¹⁹⁶ Uo.

¹⁹⁷ Endes 1938. 275.

¹⁹⁸ Uo.

¹⁹⁹ CsshÁlvt. F. 26., 992.

A gyergyói gyalogkatonák rendje arra kéri az erdélyi törvényhozó testületet, hogy tegyen különbséget a kiváltságos rend és a nép követelései között, amikor az átalakulás problémáját tárgyalják.

„Ezen mostoha megszorítás a különbeni alkotmányos önkormányzás terén oka annak, hogy mi közszekelyek még soha ahhoz sem juthattunk, hogy saját ügyünkbe és velünk szándékolt változtatásokba érzéseinket és akaratumkat ide az országosan egybegyűlt törvényhozó testület eleibe vezethessük. A fennebbi jó gyakorlat megszorításából következik az, hogy az ország színe előtt megyei követeink nem a nép szelleme és akarata mellett, hanem a kiváltságos rend kívánva, és félretévén a nép anyagi jobb állását és jog szeréni állapotját, csupáncsak azon porlepte hajdani törvénycikkek mellett vívtak, amelyek a nép jobb karba tételére már nem alkalmasak.”²⁰⁰

A gyergyói kérelemlevél írói hangsúlyozzák, hogy nem értenek egyet a székely nemesek által megfogalmazott fő forradalmi célkitűzéssel, vagyis a határőrezredek felosztásával. Álláspontjukat meg is indokolják:

„Már ha a legfényvesztőbb kiváltságnál is a hon és állománynak szolgálattal tartozunk, ugyancsak azt kell tisztába hozni, hogy ezen tartozásunk mi módon róvatatik le könnyebben. Tudomásunk szerént, valamint az országos rendek, úgy minden más székely népünket boldogítani óhajtó értelmes egyén is az uralkodó nép szellemének kihagyásával még többre nem voltak képesek mostanig véleményezni, mint egyeztetve az alkotmányos jogot és a hon és állomány tartozását, a katonai rendszert ugyan megsemmisíteni, de ahelyett a székely nemzet közös erein egy bizonyos sorkatonaságot állíttatni.

A jelenlegi világesemények és körülmények tekintetéből oly hangok ébrednek, hogy felmentvén a székely nemzetet a katonáskodástól, legyen a nép szabad; ne nyögjön az eddigi járom alatt, de éppen a hon és állomány tartozása igényeiben legyen a mostani harciasan gondolkodó, a hon és állomány kül és bel ellenségei ellen hadiason rendezett székely nép egy úgynevezett nemzeti összesség – sem egyik, sem másik gondolat ellen, mintha azok jók és jó szándékból jövök ne volnának, kifogásunk nincs, de a saját népünk érdekébe a hon és állománynak kötelességünk kimondani a következőket:

a.) ha sorkatonaság állíttatik közös székely erőn, igen természetes a sekély nép adó alá jutása-, mert csak ezen módon láthatni el a sorkatonaságot mindennemű Hadi készülettel és élelemmel. És bármennyire cicomázzák fel ezen szó: »Adó«, bármiképp szépítsék is azt, hogy az »nem adó«, mégis tulajdonképp »adó«. Itt minálunk székelyeknél bárminemű adó ellen a nép akarata nyilvánul; és nyilvánul azért, mert szegénységbe teng a nép; sem kereskedése, sem mezei gazdaságból szerezhető vagyonsága, sem kézműipara nincsen; és ezen vagyontalanságnál fogva semmi módja sem lehet a pénzt annak számára szerezni, akit saját kebeliből katonának állított ki.

Ha már egyszer elengedhetetlen a honvéd állomány tartozása, úgy könnyebb nekünk ezen tartozásunkat a haza oltárára mostani rendes katonai szolgálattal letenni, s így a szeretett hori és állomány aránylagos tényező napszamosai lenni, mint világszerte tudva levő szegénységünk mellett nagyobb részét a gazdaságunk folytatására szánt időnek határunkon kívül azon készpénz megszerzésére fordítanunk, amelynek bétudásáért most hadi és honszolgálatot teszünk.

Egy megváltozott rendszer mellett napszamosok lennénk, tehát saját kebelünkön állított zsoldosainknak és ezen napszamosaink száma – tekintve azt, hogy határainkon kívül kellene az adó beadására szükséges pénz megszerzésére bolyongnunk s ott forró izzadásunk mellett napszámot munkánkat mint kegyelmet kérni, bizonyosan fennebb rúgna a mostani határnoki szolgálattal.

Boldogtalan egy hit pedig az, hogy a katonáskodó székelység határnoki szolgálattal miatt mezei gazdasága folytatásába csonkulást szenvedne, mert jó rendin tudván mindenki évenkénti tartozását, e szerént teljességgel nem alkalmas a sorkatonaság kiállítása, sőt kézzel foghatólag sokkal nyomasztóbb a mostani rendszernél. A korszellem pedig, amint előbb mondok, s amire minden népboldogító törekszik, nem az, hogy még súlyosabb terű alá vetessék a nép, hanem hogy azon könnyebbítve legyen.”²⁰¹

A gyergyói székelyek egy része nem értett egyet a nemesség által elképzelt nemzetörség felállításával sem:

„Ami a nemzeti őrsereget illeti, arra csak annyi megjegyzendő van, hogy mi tulajdonképpen jeleni állásunkban máris

²⁰⁰ Uo.

²⁰¹ Uo.

nemzeti őrserég vagyunk, és oly módon rendezve, hogy mindenki, akinek személy – vagyon – bátorság – hon – államány – és szabadság sikeres védelmezése valódián szíven fekszik, csak buzgó kötelessége lehet a hon és államány polgárait a miénkhez hasonló nemzetiségi rendszerbe hozni. De ha egy népelem elleni változás tétetik, akkor sem személy-, sem vagyontalanságért, sem a honállomány – és nemzeti szabadság biztos védelmezéséért nem kezeskedhetni. – Mert minden képzelhető lelki korlátoltság mellett is nagyon jól tudja a nép, hogy magasztalt polgárosításával és ezzel egybekötött polgári hatóság alá jövésével, továbbá egy más – csakugyan honvédelmi, tehát mindég fegyverhordozási alapon épülő rendszerrel egybekötött állapot, ha nem több, de bizonyosan nem is kevesebb pénzbeli áldozatot vagy más színű idővesztegetést igényel; és emiatt nemhogy nem nyer, sőt veszteszt. Ennek következtében most, s mindaddig, amíg vagy a népszellem valami tervezett új rendszerrel mint hasznot hozóval meg nem barátkozik, vagy néki kézzel foghatólag a mostani katonai rendszerrel egy más alakú, vagyontalanságának tetteleg hízelgő állapotján nemcsak jogilag, hanem anyagilag és valódián könnyebbitő rendszer kieszközlése nem képes (amire azonban sem sorkatonaság, sem nemzeti őrserég nem alkalmas, de ez utóbbi hon és állomány biztosabb fennállásával is ellenkező) minden elhírtelenkedett változtatás csak (a) nép(nek) nyomasztóbb lenne és talán még megfélemltetlen ellenszegülést is (okozna), és mitől Isten őrizzen és minek elhárítására a honatyák törekedni kötelesek, polgári vérontást szülhetne.”²⁰²

A szöveg arra enged következtetni, hogy a gyergyói katonák felismerték paraszti gazdaságaik hátrányos helyzetét ebben a mezőgazdaságra kedvezőtlen természeti környezetben. Jól tudják, hogy a mezőgazdálkodásnak kedvezőtlen természeti feltételek, a gazdálkodásra felkészületlen paraszti gazdaságokat tönkretennék. Ezért nem a jogi viszonyokon akarnak változtatni, hanem az anyagi helyzetükön.

Arról nem beszélhetünk, hogy nem értették volna meg az 1848-49-es forradalom fő célkitűzését, hiszen ők maguk jelentik ki, hogy „annyi belátással bírunk megismerhetni azt, hogy az haza és az állományért semmit nem tevő kiváltságos osztályok létezésénél, ha darab ideig fenn is állhat, ez mégis előbb-utóbb a szent igazság elvénél fogva minden here módra élő hon és státuszpolgárt még emberiség nevében is

kényszerít, vagy önkéntesen, vagy az ellenállhatatlan méltányosság harapózó szelleménél fogva henye életéről lemondani és a tehetség mértéke szerint hasznos polgárrá lenni.

Ezen állításunk több fejtegetést nem kíván. Szól mellettek a jelenkor.”²⁰³

Az a tény, hogy Gyergyó katonai lakosai nem követelik a határőrserég megszüntetését, nem azt jelenti, hogy nem követelnek változtatásokat. Programtervezetük a következő pontokat foglalja magában:

1.) A határőrszolgálatban lévő székelyeknek az eddigi naponkénti 4 kr. mellé még naponkénti 2 kr. adódjon mint kenyérpénz.

2.) A nyolcnapi várda, ordinánc, úgy a tavaszi és őszi fegyvergyakorlatra adódjon embereinknek napidíj és kenyérpénz.

3.) Az őrvonalra az élelemszállítás fizetődjön meg.

4.) Fegyvereinknek katonai szolgálatok megtevéseire asignálódjon öltöny.

5.) A fegyveresi szolgálat csak 40, a szélyőr és ordonánci szolgálat pedig csak 50-ik évig tartson, s azontúl legyen mindenki egész invalidus.

6.) Az aeráriális épületek és kertek mellett lévő munkatételek illő áron fizetessenek, bár rendes napidíj és kenyérpénzzel meg.

7.) A várdák számára szükséges fa ne szállítódjon ingyen.

8.) A tiszt urak számára katonai és adózó személyektől szállítandó fa ne az eddégi országos regulamentum szerint fizetessen, hanem ezen tűzifa ára szabályoztasson a mindenkori piaci árhoz.

9.) Katonai pályára nevelt ifjainkra legyen szellemi-társadalmi-míveltségi és szolgálati érdem, az előbbléptéskor méltányos figyelem.

10.) Századi őrmestereinknek jobbítottasson meg fizetések.

11.) Reális törvényeink már alkalmazhatatlanok és igen tág kört nyújtnak a költséges huzamos cselekedésre, miáltal sok felekezetünk már tönkrejutott. Alkottassanak azért új, rövid, célszerű és mindenki előtt érthető reális törvények.

12.) Grecn prokurátoraink sem nem ítélő bírók, sem erélyes ügyvivők, de még a feleket se tudják kibékíltetni; tehát szükségtelenek. Alkalmaztassanak helyettek az ezredi törvényszéknél oly hadi ügyvédek,

²⁰² Uo.

²⁰³ Uo.

akik a hadi törvények mellett a hazai törvényekben is jártasak lévén, peres ügyeinket előlegetesen kivizsgálják, és mind a két félnek igazát vagy nem igazát tartozatlan kimondják. Ezáltal sok költséges per elháríttatik.

13.) A papi kepe a legnyomasztóbbak közül való; mert egy fundusról, amiről a most fennálló kepe törvényhozatalkor évenként 6 kalangya fizettetett, most amellet, hogy a nép szaporodott és a fogyasztás nagyobb, 30-40 kalangya fizettetik.

Röviden: szegényebb sorsosaink takarmányoknak kénytelenek, mindamellet, hogy papjaink szinte uradalmakhoz hasonló kánonoki portiókat birtokolnak, ezeknek képül fizetni – alkottasson azért akkor igazságosabb más kepetörvény, akár fizessenek papjaink, más országok példája szerént, méltányos összegebe pénzül.

14.) Megyei közgyűléseinken teljes szavazati jogot kívánunk.

15.) Mivel sem módunk, sem alkalmatosságunk nincs az országgyűléseinken saját ügyünköt képviselni, megyei köveink körzeteink pedig eddigelé a kiváltságos osztály kifolyásai voltak, azért azt kívánjuk, hogy mindenkor honygyűlésen kérelmezési joggal bírjunk, és arra kérjük az országos rendeket, hogy kérelmeink, ha lesznek, elfogulatlanul vizsgáltsanak meg, és azok szerént hozasson határozat.

16.) A parajdi só ára szállíttasson oly fokra, hogy ebből szegényebb sorsú felekezeteink részesülhessenek és ne legyenek kénytelenek barmaikat só nélkül epesztetni s magok sótlan kenyeret enni.²⁰⁴

Gyergyó alszék gazdasági-társadalmi szerkezete azonban nemcsak Maros-, Udvarhely- és Háromszéktől különbözött, de nem hasonlított a vele egy közigazgatási egységbe tartozó Csíkhöz sem. Ez megmutatkozott magatartásukban is. Íme Benedek György hadnagy és Balázs András csíki forradalmárok 1848. május 19-én Török Istvánhoz és Balázs Mihályhoz írt levelének egy részlete: „nézetünk szerént is ki kellene juttatni, mert tudtunk szerént a csíki atyafiak semmit sem indítottak. De ezen kijuttatás talán sikeresebb és gyorsabb lenne, ha a kérelemmel két gyergyói atyafi személyesen járná bé a csíki közönségeket is, és valamint Gyergyóba, úgy Csíkba is teljes közönség gyűlésébe a nép eleibe terjesztetnék. A kérelmet nem szükség vidini instálni sem a compánia, sem a batalion

által. De annyi mégis szükség, hogy a kérelemnek a közönségnek eleibe való beterjesztésről a compániatisztek is tudósíttassanak.”²⁰⁵

A válaszevél írói javasolják a program kiterjesztését a háromszéki határorkatonákra is: „Nem volna talán szükségtelen, ha a kérelemnek egy párja, abba az esetben, ha itt mindenütt elfogadtatnék, valamennyi háromszéki közönségnek, kivéve Vásárhelyt, Szentgyörgyöt, Bereket és Ilyefalvát, mert ezek privilegizált városok által küldetnék, csak ennyi kíséreléssel mellet:

Nemes Közönség

Mi, csíki katonáskodó székelyek az ország gyűlésire egy kérelmet adunk bé.

Ennek párját itt közöljük azon hozzáadással, hogy ha a háromszéki atyánkfiaiak közös érdekébe volna, egy hasonló kérelem adatnék bé. Mindazonáltal tessenek saját jobb nézetek szerént bánni”²⁰⁶ E levél fogalmazói e programnak a huszárkatonákra való kiszélesítését is javasolják: „Noha a kérelem kegyelmetek által csak a gyalog nép nevébe tétetik, mégsem árt talán, ha arról a huszárok is tudomást vesznek.”²⁰⁷

A kérelemlevél azonban nem talált megfelelő talajra sem Csíkban, sem Kászonban, sem pedig Háromszéken. Sőt még az is elképzelhető, hogy Gyergyóban sem volt általános a határőrezredek fenntartásának az igénylése.

Felvetődik a kérdés: mégis mivel magyarázható az a tény, hogy címig a csíki, háromszéki és kászoni székelyek a határőrezredek felosztását követelik, addig a gyergyóiak egy része épp ennek fenntartását kéri? A válasz az osztrák tiszték befolyása mellett az előző fejezet gazdasági-társadalmi képében található meg. A szászrégeni tutajkereskedőknek, valamint a helyi katonai nemességnek eladósodott gyalog-katonák birtokait sok szempontból védte a határorkatonai rendszer.

Nemsokára összeült a kolozsvári országgyűlés, amely többek között a székely társadalom belső kérdéseivel is foglalkozott. A kolozsvári diétán elfogadott törvény III. cikkelye leszögezte, hogy a székelyek között eddig fennállott határori intézmény megszűnik, a katonacsaládok pedig politikai, valamint vagyoni viszonyaikat illetően egyenlő jogokat élveznek más polgárokkal. A

²⁰⁴ Uo.

²⁰⁵ Uo.

²⁰⁶ Uo.

²⁰⁷ Uo.

továbbiakban a törvénycikk hangsúlyozza, hogy a legközelebbi országgyűlésig a fegyverviselő székelység mint nemzetőr, köteles katonai rendes fegyelem mellett katonáskodni.²⁰⁸ Tehát a régi határőrkatonai rendszer gyakorlatilag fennmaradt.

Az országgyűlés munkálatainak bezárása után Csík-, Gyergyó- és Kászsószék nemesség e vezető szerepének fenntartása végett 1848. június 15-én összehívta a székely gyűlést. A kolozsvári diéta munkálatait irányító liberális nemesség, amely az erdélyi forradalom eredményeit „mindenáron a maga irányítása alatt akarta tartani”, e gyűlésre leküldte Lázár Lászlót a kormány részéről. A megbeszéléseken jelen volt még Gál Sándor is, mint miniszteri biztos, aki előterjesztette a Batthyány Lajos kormányelnöknek 1848. május 10-i felhívását, amely szerint 12000 katonát kell küldeniük a Szeged melletti állandó táborba. A felszólítást elfogadták, és a gyűlés kimondta, hogy Csík (Gyergyó- és Kászsószékkel együtt) az elrendelt táborba szállásra mindig készen áll, hogy nemcsak töredék, hanem az egész általános felajánlásról lehessen biztos tudósítás, a primor rend önkéntes ajánlkozása alapján elhatározott, hogy minden eddig létező rendi különbség nélkül a törvényhatóságnak valamennyi polgára, nemcsak néhány ezren, hanem mind fejenként sietendnek a legnagyobb készséggel fegyvert fogni.” A gyűlésen elhatározott a primori, vagyis nemesi kiváltságok megszüntetése is: „...a primori rend a székely nemzet többi része felett bírt kiváltságairól addig is, míg ez a tárgyban keletkezett törvény megerősítve beérkeznék, minden rendeket összeolvasztván, végképp lemondván, azután kész a közterhekben a néppel osztozni, a rendek különbségét a székben végképpen megszüntetnek tekinti, s ezután a törvényhatóság bármelyik tagját, minden rendi különbség nélkül csak a (...) haza szabad székely polgárának nevezetn kívánja.”²⁰⁹

Ezután a gyűlés népgyűléssé alakult át. A népgyűlés egy forradalmi programtervezetet dolgozott ki, melynek főbb pontjai a következők voltak:

- a revindikált havasokhoz csatolt magánbirtok visszaadása;
- a revindikált havasok jövedelmeiből begyűlt pénzösszeg célszerű felhasználása;
- a papi kepe megszüntetése;

- az ún. futrás pénznek a visszaadása;
- a székely nemzetnek mint külön lovasezredet képező testületnek nem említését, hanem annak meghatározását, hogy a „...honnak kerek számban hány katonára van szüksége és az összeg mindenütt a lakosság arányszáma alapján vettessék ki, a béke idején a határokat a sorkatonaság s ne a mezei gazdaságban foglalkozó székelyek őrizzék”;

- a sószállítás árának leszállítása.²¹⁰

E programtervezettel kapcsolatban a népgyűlés a vita során a következő határozatokat fogadta el:

- a revindikált havasok jövedelmére vonatkozólag meg kell keresni a gyalog- és huszárezredek parancsnokát, hogy a felhasználásról adjanak kimutatást és biztosítékot, hogy másra nem fordítják;

- a papi kepe nézve azt határozták, hogy visszaadják az illető helységeknek és patrónusoknak a canonica portiót, s helyette adnak illő pénzt a közpénztárból. Míg ez megtörténik, a kepezési kötelezettség fennmarad;

- a futrás pénzekre nézve a székely határőrezred parancsnokságát szigorú számadás alá kell vonni;

- kimondták a székely katonaságnak nemzetőrséggé alakítását. A székely katonaság azonban a július 2-i országgyűlésig maradjon jelenlegi állapotában;

- a minisztériumtól követeljék a sóár leszállítását.²¹¹

A következőkben a népgyűlés azt indítványozta, hogy hozzák vissza az ezred köréből elvett fegyvereket, valamint a polgárőrség minden rendi különbség nélkül való felállítását. Az indítvány alapján a népgyűlés elrendelte minden helységben a biztosság felállítását.²¹²

Nem nehéz felismernünk a gyergyói határőrkatonák követeléseinek kimaradását Csík-, Gyergyó- és Kászsószék úgynevezett nemzetgyűlésének követeléseivel közl. Ez egyrészt a Csík, Gyergyó és Kászsó között fennálló gazdasági-társadalmi különbségeknek tulajdonítható, másrészt azonban a nemesi vezetés nem vette figyelembe a határőrkatonák követeléseit. A katonai nemesség a forradalom előtti időszakban annyira megerősítette gazdasági pozícióit a faluközösség közös földjeinek

²⁰⁸ Egyed 1978. 271-272.

²⁰⁹ Endes 1938. 271-272.

²¹⁰ Uo.

²¹¹ Uo.

²¹² Uo.

rovására, hogy nyugodtan lemondhatott primori kiváltságairól, mert ez nem érintette anyagi helyzetét. Bár a gyrás gyűlés nemzetgyűléssé alakult át, az új szerv vezetői ugyancsak maradtak, tehát tartalmilag nem történtek mélyebb változások. Íme néhány példa:

- a vicetisztek lemondtak, de a népgyűlés újraválasztotta őket;

- Remetén csendőrbiztossá a volt széki asszesszort, a nagy tutajkereskedőt és a falu egyik nagybirtokosát választották;²¹³

- Gyergyóban a nemzetőrség megalakításával megbízott bizottság tagjai a medence leggazdagabb emberei voltak, név szerint Puskás Ferenc, Györffi Dénes, Csiki Ferenc, Veress István, Bernád Antal és Csiki Alajos.²¹⁴

Az új forradalmi szervek vezetői tehát nem voltak mások, mint a régi széki tisztségviselők. Közülük választották, Gál Sándor kivételével, az országgyűlésre küldendő követeket, név szerint Mikó Mihályt, Mihály Gergelyt és Antalffy Gábort. Ez utóbbi és Gál Sándor pótkövetek voltak.²¹⁵

1848. június 17-én 7727/1848-as számmal rendelet érkezik Csík-, Gyergyó- és Kászonszékbe a jobbágyfelszabadítás életbeléptetésére vonatkozóan. A rendelet 4. pontja leszögezi, hogy a földesúr majorság! szántó-, kaszálóföldjeinek, erdeinek, legelőinek, szőlőinek és gyümölcsöseinek tökéletes tulajdonosa, szintoly valóságos tulajdonosa lett az eddigi jobbágy és zsellér azon úrbéri vagy colonicális mindennemű földeknek, amelyeken most mint olyanokat bír, amelyek az azok utáni szolgálat és dézsma eltöröltetvén, nekiajándékoztatnak.”²¹⁶

Mint a várhegyi, remetei jobbágyfelszabadítás a Gyergyói-medencében már régebb megvalósult. A határozat csak jogilag tetézt be egy folyamatot.

1848 júliusában és augusztusában a forradalomellenes erők kezdtek megerősödni. A Habsburg-ház körüli uralkodó köröknek, miután sikerült leverniük az olasz szabadságharcot, elhatározták, hogy végeznek a magyar forradalommal is. Az osztrákok erőteljes ellenforradalmi tevékenységet fejtettek ki. A forradalmi kormány az események sodrásában a székely haderőkben katonai védelemre alkalmas csoportot látott. Talán ezzel magyarázható Batthyány Lajos miniszterelnöknek az I.

számú csiki határőrezredhez 1848. május 19-i, majd június 28-i²¹⁷ felhívása a harcra a haza megmentése érdekében. 1848. augusztus 14-én a forradalmi kormány rendeletére a csiki I. számú székely határőrezred egyik zászlóalja, amely főleg gyergyóiakból állt, Móricz József zászlóaljparancsnok, Navraczky Károly, Kedves Lajos, Papp Vilmos, Kiss Antal, Magyar Ferenc és Borsos Ignác századparancsnokok vezetése alatt a Jelacic által fellázított szerbek elleni védekezés céljából a szegedi táborba indult.²¹⁸ A Habsburg kamarilla bátorítására szeptember 11-én Jelacic horvát bán betört Magyarországra, hogy leverje a forradalmat. E perctől kezdve a magyar forradalom önvédelmi szabadságharc jellegét kapott. E hadművelet során a gyergyói és a csiki had egy része elért Brodra és Obecsére. Innen azonban a zászlóalj egy részét taktikai okokból Aradra rendelték vissza.²¹⁹

A gyergyói és a csiki-katonákat 1848. szeptember 21-én a szenttamási sáncoknál találjuk, ahol a másik roham alkalmával bebizonyították vitéségüket és bátorságukat. Itt Bechtold parancsnoksága alá, Eder dandáréba voltak beosztva. Az ütközetek során Mórtycz őrnagy Salamon főhadnagyot egy fél századdal felderítő útra küldte. Az ellenfél katonái észrevették őket, s a sáncoknál lövöldözéssel fogadták. A ködben nekik nem árthattak, de a hátrább lévő csiki és gyergyói csapatokban, különösen pedig a Kedves századában nagy károkat okoztak. Salamon embereivel visszavonult, s 7 óraker megkezdődött az ágyúharc. A gyergyói-csiki hadak egy részét 52 ágyú fedezte. A lövegek jól céloztak, s Szenttamás kilenc ponton égett. Ezután a székelyek (nagy bátorsággal) a sáncokig vonultak, amelyekbe a hidalás gyanánt szolgáló rözsét már be is hányták, midőn a rác-horvát sereg német erősítést kapott, ami a már-már győző forradalmi sereget Okérfaluba visszafordulásra kényszerítette. Szenttamást azonban továbbra is ostrom alatt tartották. Október 9-én egy újabb szerb csapat tört elő, hogy a szenttamásiakat élelemmel ellássa. Ekkor Magyar Ferenc gyergyói százados egy osztály székellyel és egy század lovassal feltartóztatta és visszanyomta őket. A gyergyói és csiki katonák ez alkalommal 10 málhás szekeret és 30 lovat zsákmányoltak.²²⁰ Közben Erdélyben is kiéleződtek az ellentétek. Anton Puchner

²¹³ Uo.

²¹⁴ Uo.

²¹⁵ Uo.

²¹⁶ Endes 1938. 279.

²¹⁷ Endes 1938. 275., 280.

²¹⁸ Endes 1938. 275.

²¹⁹ Endes 1938. 276.

²²⁰ Uo.

törvénytelennek tartotta a magyar forradalom kormányát és annak erdélyi képviselőit. 1848. szeptember 18-án Erdélyt ostromállapotba helyezte, teljes meghódolást követelt minden törvényhatóságtól. Négy katonai tábornok szervezett Riebl őrnagy, Urbán ezredes, Heydte dragonos és Gedeon tábornok parancsnoksága alatt a császári hatalom visszaállítását céljából.²²¹ A székelységnek tehát választania kellett a meghódolás és az önvédelem között. A választás érdekében 1848. október 16-18-án összehívták az agyagfalvi nemzeti gyűlést.²²² A népgyűlésre Csík-, Gyergyó- és Kászonszékből mintegy 15000 ezer ember érkezett.²²³

Az agyagfalvi nemzeti gyűlésen a székelyek jószándékukról biztosították Erdély összes népét, miközben megbélyegezték a népeket egymás ellen uszító osztrák politikát. Elhatározták, hogy felhívást intéznek a román és szász lakossághoz, amelyben biztosítják őket, hogy a székelyek tisztelik nemzetüket, nyelvüket és vallásukat. Kijelentették, hogy barátai a volt jobbágyok új szabadságának s testvérileg kívánnak a szabadság) okok fenntartásában segíteni: közös teherviselést és jogegyenlőséget óhajtanak.²²⁴ A következőkben a gyűlés magáévá tette azt a javaslatot, miszerint a székelység kivonja magát a gubernium hatósága alól, és ugyanakkor a leghatározottabban megtagadta a függést a General Commandótól. A nagygyűlés tehát a katonai védelem mellett szavazott. Székelyföld katonai főparancsnokává Sombori Sándor háromszéki huszár ezredet választották. Főtiszti hatáskörrel ruházták fel Dorcsner ezredet, a csíki gyalog határezered parancsnokát.²²⁵

Az önvédelem megszavazása után az ellenforradalmi erők nemsokára támadásba lendültek. Az első támadás Gyergyóremete és Gyergyóditró felé indult. A több ezer főből álló osztrák fegyveres csapat Marostorda felől érkezett, amelyhez csatlakozott a szász székek közönségeinek fegyverbírói lakossága, és ezzel néhány ezerre növekedett a támadók száma. A hír futótűzként terjedt el a gyergyói falvak lakossága körében. Fel kellett készülni a védekezésre. A falvak vezető emberei „megtanácskozták a teendőket”, és elhatározták, hogy az ellenforradalmárokat Remete és Ditró határánál várják be. A

gyergyói községekből csakhamar érkezni kezdtek a fegyverrel és a kaszával felszerelt lakosok, mégis az összegyűltek zömét döntő többségben Remete és Ditró lakossága alkotta. E kis haderő élére a bátorságáról is híres medvevadász, Bernád Imre remetei százados állott. Amikor híre érkezett, hogy az osztrák hadak Várhegy felé közelednek, akkor a Ditró és Remete között összegyűlt had a Maros két partján elterülő széles mezőkön csatasorba fejlődött, és elindult Várhegy felé, szembe a támadókkal. Várhegy előtt találkozott a két sereg, és az elsők között kisebb csetepaté alakult ki, amelynek az est bekövetkezése vetett véget.

Bernád Imre taktikai fogásból, hogy az ellenséget megtévessze a gyergyói had létszámára vonatkozóan, a sereget a Maros völgyében a remetei hegyek aljától a ditrói hegyek széléig helyezte el szétszórva. Ezután számtalan tábornokot gyűjtött, és kiadta a parancsot a mozgásra és zajongásra. Így a gyergyói hadak egy hatalmas sereg látszatát keltették. Úgy tűnt, „mintha az egész Székelyföld megmozdult volna”. Az eredmény nem sokáig váratott magára. Hajnal előtt az erejéről és vakmerőségéről híres Balás János (az Eleké) vezetésével egy nagyobb felderítő csoport indult Várhegy felé. A csoport tagjainak nem kis bámulatára feltartóztatás nélkül értek el Várhegyre. Itt azonban újabb meglepetés érte őket: nemcsak hogy ellenségre nem akadtak, de még várhegyi lakossal sem találkoztak. Előbb cselre gondoltak. Végül aztán sikerült felfedezniük a helyi lakosok rejtékelyét, akikről megtudták, hogy az osztrák-szász seregek visszavonultak Toplica felé. A gyergyóiak értesülvén a osztrákok visszavonulásáról, a legnagyobb rendben elindultak a visszavonulók után. Mivel az ellenfél nem a Maros mentén lévő úton haladt, hanem a folyó oldalán lévő hegyek erdőseibe, az üldözés napokon át tartott, kölcsönös lövöldözések között. Időközben a gyergyóiak segítségére sietett a forradalmi hadsereg néhány segédcsapata is. Az ütközetre Száiszrégenél került sor, ahol az ellenforradalmi sereg egyesült Urbán ezredes csapataival. Ugyanakkor az agyagfalvi táborból is jelentős székely haderő érkezett a helyszínre. A hadműveletek vezetésével székely részről Bernád Imrét bízták meg, aki a gyergyóremeteieket a középhad első soraiban helyezte el. A csata már javában folyt és közelharcra került sor, amikor Balás János két puskát ragadott a kezébe, és a szászok közé ugrott. Hatalmas erejével jobbra és balra olyan súlyos csapásokat mért, hogy azok folytán a szászok sora megingott, és a vele együtt támadó

²²¹ Egyed 1978. 71.

²²² Uo.

²²³ Egyed 1978. 74. és Kövári 1861. 90-95.

²²⁴ Egyed 1978. 76. és Kövári 1861. 90-95.

²²⁵ Uo.

gyergyóiak rohamának az osztrák seregek nem tudtak ellenállni, hanem meghátráltak és futni kezdtek. Ekkor lehetőség nyílt a több évtizedes megaláztatás megbosszulására. Szászrégenben a rend fenntartását a gyergyóiakra bízták, akik a tutajkereskedők városát és környékét felgyújtották.²²⁶

E győzelem kihasználásának lehetőségét jelentősen korlátozta a Marosvásárhely melletti csata november 4-én, amikor is Gedeon tábornok szétverte a székelyek főerejét, és nemsokára egész Marosszékot elfoglalta. Ezzel egyidőben Heydte őrnagy megszállta Udvarhelyszékét.²²⁷ Csík-, Gyergyó- és Kászsószék helyzete igen válságossá vált. A szék haderejét alkotó katonák egy része a magyarországi hadszíntereken harcolt, a helyben maradottaknak pedig igen kimerítő volt az ütközetekben való részvétel. Talán ezzel magyarázható, hogy Csík-, Gyergyó- és Kászsószék székelyei megfogadták katonai parancsnokuk, Dorschner ezredes tanácsát, és alávetették magukat a szebeni főparancsnokságnak, azzal a feltétellel, hogy területükre ellenforradalmi haderő nem teheti be a lábát.²²⁸

A General Commando nem fogadta el a széknek ezeket a feltételeit, és ragaszkodott a minden feltétel nélküli meghódoláshoz.²²⁹ Válaszképp december 1-én a szék egy újabb népgyűlés keretében az önvédelem mellett döntött.²³⁰ A németekkel való szembeszállás határozatát nem követte a lakosság mozgósítása, s a katonaság felsorakoztatása az ügy támogatására.²³¹ Így a katonai vezetésnek sikerült meghiúsítania az önvédelem tervét.²³² Dorschnerék feltartóztatták útjukban a háromszékiek segítségére induló csíki huszárok egy részét.²³³ Mégis számos csíki és gyergyói tiszt, altiszt és katona vett részt Háromszék védelmi harcaiban.²³⁴

1848. november 29-én a magyar forradalmi kormány az erdélyi hadsereg fővezérévé Bem tábornokot nevezte ki. A lengyel szabadságharcos harcképes állapotba tette a Szil ágysomlyó környékén állomásozó csapatokat, amelyekkel december 25-én visszafoglalta Kolozsvárt, majd január 13-án

Marosvásárhelyt.²³⁵ Bem kiáltványban fordult a székelyekhez. Főképp Csík-, Gyergyó- és Kászsószék katonai erejére számított, amelynek csatlakozását január 22-re tűzte ki. Ezek a katonai egységek majdnem egyhónapi késéssel érkeztek meg Bem táborába.²³⁶ Gál Sándor, aki Csík-, Gyergyó- és Kászsószékben időközben átvette a szék katonai főparancsnoki tisztségét, január utolsó hónapjaiban 1600 főnyi sereget gyűjtött, amely egyesült a Szentpéteren állomásozó háromszéki sereggel, hogy elindulhasson Vízakna felé az erdélyi főparancsnok táborába. Ez a sereg azonban útközben találkozott a Havasalföldről beütött és Szeben környékén állomásozó orosz sereggel. Csak ezek megriasztása után²³⁷ folytathatták útjukat Medgyes felé, ahol február 19-én csatlakoztak Bem csapataihoz.²³⁸ A továbbiakban részt vettek Szeben március 11-i bevételében, valamint az osztrák és cári haderőnek Erdélyből való kiűzésében.²³⁹

A gyergyói, csíki hadosztály egy része 1848 decemberében és 1849 januárjában továbbra is Szlavóniában, Magyarországon, Aradnál és lippánál harcolt. Arad sikertelen ostroma után Gál Miklós ezredes a csikgyetyói zászlóaljat hazaengedte. A hazatérő had részt vett a Piski hídi ütközetben. Itt kora reggeltől délután három óráig a csata váltakozó szerencsével folyt. Ekkor a forradalmi had már kénytelen meghátrálni. A Déva felé való visszavonulás meneküléssé változik. Időközben az osztrákok a meghátrálás lehetőségét is elvágták a híd felrobbantásával. Ekkor a székely századokat és a Württemberg-huszárokat rögtön harcba vetették. Ezek a menekülő forradalmi seregek és az üldöző ellenség között lévő térben sorban állva felvonultak, és a lovas támadást feltartóztatták. Így ideje jutott Bemnek a menekülő sereget rendbeszedni, annak jobbszárnyát Szentandrás felől egy dombra felállítani, a balszárnyat pedig a didacsi erdőre támaszkodva elhelyezni. Az ellenfél támadását felfogó székely századok (a forradalmi sereg csatasorba állítása után) az ágyúfedezetben foglaltak állást. Bem tábornok serege lassan támadásba ment át, majd győzött.²⁴⁰

Bem tavaszi hadjáratának sikeres befejezése után megtörtént Erdély katonai, majd polgári átszervezése.²⁴¹ Bem tábornok

²²⁶ Garda Dezső: 1848 Gyergyóremetén. *Korunk* 1978. 9. 760-761.

²²⁷ Endes 1938. 277-278. és Kövári 1861. 103.

²²⁸ *Egyed* 1978. 150.

²²⁹ *Uo.*

²³⁰ *Uo.*

²³¹ *Uo.*

²³² *Uo.*

²³³ *Egyed* 1978. 151.

²³⁴ *Egyed* 1978. 174.

²³⁵ *Egyed* 1978. 151.

²³⁶ *Egyed* 1978. 176.

²³⁷ *Uo.*

²³⁸ *Uo.*

²³⁹ *Uo.*

²⁴⁰ Endes 1938. 287-288.

²⁴¹ *Egyed* 1978. 176.

a Székelyföldet külön kormányzás alá helyezte, Gál Sándor ezredes vezetése alatt.²⁴² Az erdélyi hadsereg főparancsnoka azt kívánta, hogy a székely székek teljes katonai és anyagi erejét a forradalom szolgálatába állítsák. Ezért Gál Sándort teljes hatalommal ruházta fel a belügyeket, igazságszolgáltatást, újoncállítást és a határörkődést illetően.²⁴³

A székekben a legfőbb katonai vezetés a bizottmányok kezében volt. Ezek legfőbb feladata az újoncállítás volt. Az újoncokat is Bem hadseregébe osztották be.²⁴⁴

A székely székek katonai parancsnokát Gyergyóban is megtaláljuk. Kezdetben székhelye az alfalvi Veress iskolában volt, majd a mai Gyergyói Múzeum épületébe helyezte át főhadiszállását. Itt székelt a határőrség parancsnoksága is, amelynek német tisztjeit mind letartóztatta. A székekben a legfőbb katonai erő a bizottmány kezében volt. Ennek legfőbb feladata az újoncállítás volt, akiket Bem seregébe osztottak be.²⁴⁵ Gyergyó tehát, akárcsak a Székelyföld, tulajdonképpen katonai védelem nélkül maradt. A gyergyóiak nagy része Hátszeg környékén és a Bánátban harcolt. Az útvonalat Orlát, Szelistyén, Csina, Sebeshely, Bretya és Hátszeg nevű települések képezték.²⁴⁶ Hátszegen túl, a délre fekvő erdős dombon fegyveres sereg jelent meg. A székely had csatasorban vonult a dombra. Az ellenfél azonban visszavonult. Innen a Vaskapu felé vették útjukat, majd Bukovinában ütötték fel főhadiszállásukat. Innen Fodor Ignác százados parancsnoksága alatt lévő fél zászlóalj azzal az utasítással ment Mekkára, hogy az osztrák hadakat állandóan kösse le. Így ez a sereg április 1-14 között állandó harcban állott az Opperl vezetője alatt lévő ellenforradalmi sereg előőrseivel. Ezután a gyergyóremetei Portik főhadnagy ötvenedmagával a parancs ellenére a határpatakon átment és 90 halottat hagyott maga után. Ez a váratlan cselekedet magát a forradalmi hadvezetést is lépésre kényszerítette, amely támadásba lendült és az ellenséget megfutamította. A gyergyóiak és csíkiak innen Vajszlóva és Ruszkabánya felé tartottak, ahol megütköztek az osztrák seregekkel. A harc ágyútűzzel kezdődött, majd a székelyek egy része szuronyt szegezve az ágyútelepre rohant, és két ágyút elfoglalt. Ezzel egyidőben

egy másik székely csapat Ladó Ferenc hadnagy vezetésével az ellenséget megkerülve támadott, míg a remetei Portik főhadnagy a jágereket foglalta el. Az osztrákok visszavonulásra, majd eszeveszett menekülésre kényszerültek. A Karánsebesig szaladó osztrák hadból sok császári tisztet a Bisztra folyóból húztak ki.²⁴⁷

Petőfi Sándort, aki jelen volt ebben az ütközetben, igencsak meglepte a székelyek hősiessége. Ekkor írta meg *A székelyek* című versét, amelyet április 17-én küldött el a következő haditudósítással a Debreceni Közlönynek: „Eljöttünk Erdélyből, mégpedig jó örömmel, mert az első lépésünk is diadal. A Vaskapun innen Vajszlóva határőrfalunál várt bennünket az ellenség. Megtámadtuk, megvertük, veni, vidi, vici. Két zászlóalj volt ellenünk, seregünkben csak négy század (78. székely zászlóaljból) volt a tűzben s e négy század a legalább 2000 emberből álló ellenséget mintegy kétórai harc után oly kétségbeesett futásnak lódította, hogy Karánsebesig meg nem állt, onnan is még aznap továbbfutott. Úgyhogy tegnap reggel, midőn ideértünk, a városiak fehér zászlóval fogadtak. Az ellenség elesettjeinek számát nem tudjuk, láttunk valami 20 agyonlőttet, mintegy 50 vízbefutlat, kik a tunelen keresztül akarták az életüket a hegyekbe vinni. Minekünk ami talán hihetetlen, magam sem hinném el, ha nem láttam volna, még csak sebesültünk sincs egyetlen sem.”²⁴⁸

A nagy költő a következőképpen jellemzi a székelyek harci viselkedését: „Általában csak annak lehet fogalma a székely viselkedésről, aki maga látja. Ezek valóban csodagyerekek, mert nagy részük jóformán gyermek. Nyugodt bátorsággal, mondhatni kimért lépésekkel haladnak a csatában előre, folyvást biztosan, mint a réten a kaszások, s még énekelnek, amikor már ropognak a fegyverek. A lövöldözést hamar megúnják, és szuronyt szegezve rohannak, s velük rohan az enyészet: az ellenségnek nem marad más, mint futni vagy meghalni.”²⁴⁹

A gyergyói és csíki hadakat azután a mehádiai vonalon a szlavinai szorosban találjuk négy hétig, de jelen voltak Déva bevételénél, majd Fehérvár ostrománál is.²⁵⁰

Közben a bécsi udvar 1849. április 26-án hivatalosan kérte az orosz haderő beavatkozását. Erre a cár május 24-én elrendelte a Havasalföldön, Moldvában és

²⁴² Egyed 1978. 178-179.

²⁴³ Egyed 1978. 179.

²⁴⁴ Egyed 1978. 180.

²⁴⁵ Garda Dezső: *Gyergyó a történelmi idők vonásában. Székelyudvarhely 1992. 51.*

²⁴⁶ Endes 1938. 291-292.

²⁴⁷ Uo.

²⁴⁸ Uo.

²⁴⁹ Uo.

²⁵⁰ Uo.

Ukrajnában állomásozó orosz csapatoknak az intervenciót.²⁵¹ A túlerő az erdélyi forradalom bukásához vezetett. Gyergyó is megpróbált ellenállni. A helybéliek a Piricske-tetőn a vámnál őrséget emeltek, amelyet a június 9-10-én itt járt Gábor Áron útmutatásai szerint fejeztek be. Segítségükre jöttek a gyimesiek is, de erejük fogytán és az alaphaderő hiánya miatt Parajd felé kellett menekülniük. Agyúikat valahol a Bucsin tetőn ásták el.

1849 augusztusában a cári és a császári csapatok közeledésének hírére Gyergyó falvai elnéptelenedtek, a lakosság a közeli erdőkbe menekült. A pánik olyan nagy volt, hogy 1849. augusztus 7-én Dániel Ferenc, az osztrák hadsereg mellett működő császári biztos kiáltványban szólította fel a gyergyóiakat a gazdasághoz való visszatérésre:

„Értesülvén afelől, hogy az ottani nép, mintha valami vész fenyegetné, az erdőkön bujkál, legfelsőbb helyről nyert utasításomnál fogva kötelességem az ottani népet megnyugtatni afelől, hogy a császári (királyi) ausztriai vitéz sereg egyesülve a hasonló vitéz császári orosz katonasággal, nem a nép üldözésére, hanem a felbomlott Rend és Csend helyreállítására jött e földre, annál fogva ezennel rendelem és parancsolom:

1.) Hogy minden ottani lakos azonnal hazatérjen és lásson gazdasága folytatása után, mert aki haza nem jő, csak azért, hogy bujkálódik, mint gyanús ember és mint elémozdítója a forradalomnak, úgy fog tekintődni.

2.) Bárki is ottan szóval vagy tettel merészelné a népet lázasztani és bujtogatni, Első Ferenc József ausztriai császár, legkegyelmesebb felsőséges Urunk és királyunk vagy kormánya ellen, megválván a józan gondolkodású szép becsületétől, hogy az olyan egyént magok azonnal megfogják s előmbe kísérik, hogy a büntető törvény kezeibe adjam.

3.) (...) fegyvereket, minden névvel nevezendőket az illető helységek elöljárói szedjék be és küldjék Kézdivásárhelyre, ahova én is holnap menedek, és ottan által fogom venni.

4.) (...) Ha valaki a császári katonaság eltávozta után újra bujtogatna és lázasztana, és az ilyen gonosztevőt az illető helység azonnal el nem fogja, ez nem remélt esetben azon város vagy falu felprédáltatik és porrá tétetik, minden irgalom nélkül.

5.) Gyergyószentmiklósi elöljáróság ezennel személyesen felelőssé tétetik az iránt, hogy e rendeletmnél béparancsolván minden faluk elöljáróit, minden faluba közhírré tegye s eljárásáról engem Kézdivásárhelyre azonnal értesítsen.²⁵²

Az ellenforradalmi seregek által elfoglalt gyergyói települések kénytelenek voltak engedelmessé válni. 1849. augusztus 11-én e parancsot tudomásul vette Szentmiklós elöljárósága, Portik István bíró és Kary György jegyző. Újfalu vezetősége, Máté Bertalan bíró és Albert Tamás jegyző révén, valamint Kontsag Ignác alfalusi jegyző és Puskás Antal ditrói bíró által.²⁵³ A következő napon e parancsot a többi gyergyói falu elöljáróságában is felolvasták. A parancsot a gyergyói helységek Ditró és Remete kivételével teljesítették is. E két község lakóinak magatartása 1849. augusztus 18-án újabb fenyegetést idézett elő. A szöveg, amelyet Magyar kapitány fogalmazott meg, a következőképpen szól:

„Éppen most érkezett császári orosz brigadéros Möller generális úr parancsa következtében meghagyatik önnek a legkeményebb büntetés terhe alatt úgy rendelkezik, hogy Ditróba és Remetén minden névvel nevezendő fegyverek és lőszer a néptől egy névjegyzék mellett rögtön beszedessenek és legtovább holnap délig ide hozzám minden hiány nélkül felszállíttassanak, ezt ösmérje szoros kötelességének.”²⁵⁴

A fegyver letétele után az osztrák katonai hatóságok a volt forradalmárok vezetőinek elfogására törekedtek. Így történt ez az egész Gyergyói-medencében. Adataink azonban főleg Gyergyóújfalura vonatkoznak, mivel itt székelt a gyergyói alkirálybíró.

A volt forradalmárok a legtöbb esetben megtagadták az engedelmisséget. Így történt ez 1849. szeptember 25-én Csíki Tóbiás esetében is. Az esetről Elekes István káplár révén értesülünk:

„Mai napon, úgymint 25 Szeptember, hivatalos parancsát vettem a tisztelt hadnagy úrtól (Novratzki Károly kapitánynak a parancsáról van szó) avégett, hogy Csíki Tóbiást őrizet alatt kísértessen az illető helyre, és rögtöni kötelességemnek eleget tenni iparkodván, de az a gazember s legnagyobb engedetlenséggel viseltetek parancsolatomnak eleget nem akart tenni – amelyet hivatalosan alázatosan jelentek.”²⁵⁵

²⁵¹ Egyed 1978. 171.

²⁵² CsshÁlvt. F. 63/2., 2. sz.

²⁵³ Uo.

²⁵⁴ Uo.

²⁵⁵ CsshÁlvt. F. 63/2., 2. sz.

Sok esetben, azonban a faluközösség tagjai a szabadságharc helyi vezetőinek védelmére keltek. Ilyen esettel találkozunk 1849. augusztus 27-én is, amikor a falulakók könyörgéssel próbálják megakadályozni a helyi pap megbüntetését.²⁵⁶ Feladatuk azonban igen nehéz volt, mivel a szék vezető emberei az osztrák katonai hatóságok hű kiszolgálói voltak. Legalább is ezt bizonyítja Wégh András ideiglenes gyergyói alkirálybíró levele, amelyet 1849. szeptember 23-án Novraczky kapitánynak címzett: „Dullo biztos Csibi Ferenc úrnak, két rendbéli, alfalusi jegyző Koncsag Ignácnak jelentéseiket azon hivatalos kéréssel zárom ide, hogy a benne megnevezett engedetlen embereket bűnök nagyságához nézve megbüntetni legyen szíves, annál is inkább, minthogy az ily engedetlenségek megbüntetésé az egész népre jó hatást szüend.”²⁵⁷

Nem nehéz felismernünk, hogy a Gyergyómedencében a lakosság ellenállást tanúsít az osztrák hatóságok és helyi kiszolgálók követeléseivel szemben. A forradalmi hangulat tehát augusztus és szeptember hónapokban még igen erős volt. Következésképp a Gyergyói-medence szigorú katonai ellenőrzés alá került. Itt is próbálták megvalósítani Wohlgemuthnak 1849. szeptember 18-án kiadott kiáltványát, miszerint számadás alá kell vonni és a megérdemelt büntetést mindazoknak meg kell adni, akik a felforgató pártnál közreműködtek, nemkülönben a volt császári tisztek és hivatalnokok is, kik hűségesküjüket megszegve a lázadáshoz csatlakoztak.²⁵⁸ Ez a határozat érintette a Gyergyói-medence lakosságának döntő többségét. Remetén a községháza mellett egy osztrák hadnagy kapott szállást. Itt egy akasztófát állíttatott fel, ahol kivégeztette a szabadságharcban kiemelkedő szerepet vállaló falubelieket. A helyet a nép azóta is hadnagy dombjának nevezi.

De hát kik is voltak a szabadságharc kiemelkedő gyergyóremetei hősei? Mivel helytörténettel is foglalkozunk, úgy érezzük, kötelességünk bemutatni a forradalom győzelméért harcoló honvédek és tisztek névsorát (a név után a születési év következik):

A honvédek névsora²⁵⁹

1. Ivácson Antal (1820)
2. Nagy Lajos (1828)
3. Balás István (1816)
4. Balás Lajos (1821)
5. NagyÁdám (1829)
6. Portik Dénes (1826)
7. Bakos Lajos (1830)
8. Latzkó József (1831)
9. György Antal (1829)
10. Balázs Antal (1833)
11. György Fülöp (1831)
12. Latzkó András (1834)
13. Latzkó Mihály (1833)
14. Latzkó Mihály (1833)
15. Ivácson Márton (1831)
16. Ivácson Lajos (1829)
17. Puskás Pál (1833)
18. Ferencz Antal (1833)
19. Antal Ferenc (1834)
20. Portik József (1831)
21. Nagy Lajos (1831)
22. Farkas Mihály (1833)
23. Varga Mihály (1832)
24. Gáll Ferenc (1832)
25. Balázs Ádám (1831)
26. Szász József (1831)
27. Balázs József (1833)
28. Balázs Antal (1831)
29. Vass András (1826)
30. Portik István (1832)
31. Laczkó Lajos (1818)
32. Balázs Lajos (1828)
33. Balázs István (1821)
34. Portik András (1820)
35. László József (1824)
36. Balázs József (1828)
37. Balázs Ferenc (1826)
38. Balázs Ferenc (1828)
39. Nagy Lajos (1823)
40. Ivácson István (1928)
41. Latzkó Lajos (1820)
42. Balázs Bertalan (1825)
43. Nagy Ferenc (1825)
44. Bakos Sámuel (1825)

²⁵⁶ CsssÁlvt. F. 63/2., 8. sz.

²⁵⁷ Uo.

²⁵⁸ Endes 1938. 314.

²⁵⁹ CsssÁlvt. F. 63/2., 9. sz.

45. Ferencz Mihály (1829)
46. Ferencz István (1826)
47. Portik Lajos (1820)
48. Nagy Ferenc (1825)
49. Ivácson János (1831)
50. Portik István (1824)
51. Brassai Mihály (1812)
52. Balázs András (1828)
53. Ivácson Lajos (1825)
54. Borbély Ferenc (1832)
55. Balázs József (1832)
56. Ivácson Ignác (1816)
57. Latzkó Lajos (1820)
58. Latzkó Alajos (1818)
59. Szász Ferenc (1829)
60. Portik István (1823)
61. Balázs József (1823)
62. Ivácson Károly (1825)
63. Portik Alajos (1825)
64. Balázs Ferenc (1828)
65. Laczkó József (1825)
66. Csörtán Antal (1826)
67. Sándor (?) (1818)
68. Illyés Ignác (1824)
69. Nagy László (?)
70. Portik János (1813)
71. Szabó Márton (1829)
72. Ferencz Jakab (1820)
73. Ferencz Ferenc (1825)
74. Ivácson (?) (1826)
75. Puskás Mihály (1826)
76. Puskás (?) (1816)
77. Nagy János (1823)
78. Portik József (1822)
79. Portik János (1815)
80. Petréd István (1818)
81. Portik Márton (1814)
82. Portik János (1827)

A tisztek névsora²⁶⁰

1.) *Balázs János*: 1810-ben született, 1819-től határőrkatona, négy évig káplár, 12 évig hadnagy, egy évig főhadnagy;

2.) *Puskás Sámuel*: 1820-ban született, 1836-tól határőrkatona, öt évig káplár, hat évig hadnagy, tíz hónapig főhadnagy; (1848. novemberétől)

3.) *Portik Lajos*: 1819-ben született, 1838-tól határőrkatona, hat évig káplár, négy évig hadnagy, 1848. novemberétől főhadnagy;

4.) *Erős József*: 1819-ben született, től határőrkatona, öt évig káplár, négy évig hadnagy, 1848. novemberétől főhadnagy.

Névsorunk hiányos, hiszen nem találjuk benne Bernád Antal és Imre, valamint Puskás Mihály neveit. Az 1851-es hochstadti hadbírószáki döntés alkalmával azonban ifj. Bernád Antal őrnagy és Puskás Mihály főhadnagyot halálra ítélték,²⁶¹ míg Bernád Imre százados sorsáról nincs tudomásunk.

Mivel a gyergyóremetei katonák több hadszíntéren, különböző katonai egységekbe beosztva harcoltak összeírásunk mellett létezik egy másik összeírás is, amely a forradalmat túlélő személyek névsorát mutatja be. Ez utóbbi nemcsak hogy kiegészíti a forradalmárok névsorát, hanem ezek későbbi foglalkozására is utal, ami igen fontos a társadalmi részvétel tanulmányozása szempontjából:

Alhadnagy

Portik Ferenc napszámos

Tizedes

Albert Lajos napszámos

Közkatonák

1.) Albert Lajos napszámos
2.) Bakos András napszámos
3.) Bakos Ádám napszámos
4.) Balázs Balázs napszámos
5.) Balázs Benkő András napszámos
6.) Balázs Dávid Ferenc koldus
7.) Balázs Lénárd napszámos
8.) Balázs Sánta József napszámos
9.) Barabás Márton napszámos
10.) Hegedűs Mihály napszámos
11.) Csörtán Márton napszámos
12.) Fazakas Máté napszámos
13.) Fazakas Mihály napszámos

²⁶⁰ Cssh.Álvt. F. 63/2., 47. sz.

²⁶¹ Neveik a „Budapesti Hadtörténeti Múzeum” munkatársat keresték ki kérésre. Bernád Antal és Puskás Mihály nevei azért nem szerepelnek a csíki honvéd összeírásokban, mivel ők végig

a magyarországi hadszíntereken harcoltak. 1851-ben Hochstadtban halálra ítélték őket.

14.) FerenczÁdám napszámos
15.) György Mihály ismeretlen
16.) Györffi Alajos napszámos
17.) Györfi László napszámos
18.) Ivácson István napszámos
19.) Ivácson Lajos ismeretlen
20.) Ivácson Lénárd napszámos
21.) Ivácson Márton földműves
22.) Ivácson Pál napszámos
23.) Laczkó Antal Elek napszámos
24.) Laczkó Mihály Hanig napszámos
25.) Laczkó Lajos bányanapszámos
26.) Laczkó István napszámos
27.) Lakatos Antal ismeretlen
28.) Lakatos Antal napszámos
29.) László Lajos silói ismeretlen
30.) László Gergely napszámos
31.) Nagy Jakab napszámos
32.) Nagy László napszámos
33.) Nagy György Samu napszámos
34.) Nagy András napszámos
35.) Nagy Antal napszámos
36.) Nagy Imre Lajos napszámos
37.) Nagy György István napszámos
38.) Nagy Ferenc napszámos
39.) Nagy Mózes napszámos
40.) Sándor Ferenc napszámos
41.) Vass András napszámos

Látjuk, hogy a fent bemutatott 43 szabadságharcos közül 37 napszámot, egy földművest és egy koldust jegyeztek fel, négynek pedig nem ismerték a foglalkozását. Mindez a szegényebb rétegek szerepét bizonyítja az 1848-as forradalomban.

Bár a forradalmat leverték, mégis az általa létrehozott gazdasági-társadalmi változásokat nem lehetett megszüntetni. Jelentősége tehát abban rejlik, hogy megteremtette a feltételeket a tőkés fejlődéshez.

A KAPITALIZMUS-KORI FALU GYERGYÓBAN: GYERGYÓREMETE

Az 1848-49-es polgári demokratikus forradalom mélyreható változásokat eredményezett Gyergyóremete gazdasági-társadalmi életében. A jobbágyság felszámolása, majd pedig a zsellérek jogi helyzetének rendezése tulajdonképpen a parasztság társadalmi homogenizálódásához vezetett, hiszen most már csak szabad parasztságról beszélhetünk. A Kárpátokon túli területeken ez a folyamat az 1864. évi földreform útján valósult meg.

A paraszti függőség megszűnésével eltűntek a parasztgazdaságok közti jogi különbségek. Előtérbe került azonban a vagyoni differenciálódás. A társadalmi tagozódás fokozódása számunkra azért is fontos, mert a kapitalizmus korában a vagyonosabb családok áruterelő gazdaságokká alakultak át, a falulakók többsége azonban kis- vagy törpebirtokossá, illetve agrárploretárrá vált. Ez a változás mélyreható nyomokat hagyott falvaink társadalmában.

A következőkben Gyergyóremete példáján próbáljuk meg bemutatni egy volt szabadparaszti falu gazdasági szerkezetének módosulását, társadalmának átalakulását a kapitalizmus korában.

A birtokviszonyokban bekövetkező változások

A szabad földforgalom biztosításával, a székely örökség felszabadulásával a katonai gyámkodás alól, vidékünkön is érezhetőkké váltak a tőkés társadalomra jellemző birtokviszonyok. A gyergyói falvak lakosságát eléggé felkészületlenül érte a kapitalista szabadverseny, s ez hozzá is járult a székely parasztgazdaságok egy részének tönkremenéséhez. Más családok azonban, azok, amelyek felismerték a tőkés gazdálkodás előnyeit és a mezőgazdálkodás modernizálásához szükséges pénzzel is rendelkeztek, számottevőbb birtokokat hoztak létre. A birtokviszonyok változásai igen sokrétűek voltak, s jelentős társadalomszerkezeti módosulásokat idéztek elő a gyergyói falvakban.

A szabad földforgalom hatása a birtokviszonyokra

A székely katonatelkek felaprózódása, valamint az elzálogosítás – mint láttuk – már az 1848-as forradalom előtti időben is eléggé elterjedt Gyergyóremetén. A szabad földforgalomnak azonban útját állta az osztrák katonai hatóság. Ennek elhárulása után az aztán – fizetéseképtelenség esetén – bárkinek lehetősége nyílt adósa földjének lefoglalására, illetve elárvereztetésére. Az adósság értéke pedig – amint azt már az előbbiekben bemutattuk – sok esetben meghaladta a földbirtok értékét.

Nagy anyagi gondjai voltak a faluközösségnek is. Ezért hasznóbérbe adták a borszéki Álkoza Bükk havast: „Mi a gyergyóremetei közönségnek alatt írt bírāja, esküdjéi és biztossal a folyó 1851-iki évnek mártius hava 15-én Közönségünknek bizonyos jeleni és jövődöi elkerülhetetlen szükségéi fedezésére nézve, ugyan Közönségünk nevében és képeben borszéki hasznóbérlelő Vermesi Mihály úrnál azon következő hasznóbérlelési egyezményre lépünk, mely szerint Álkoza Bükke havasunknak (...) egy darabot (...) általadánk tisztelt Vermesi Mihály úrnak hasznóbérbe idei június hava 24-iki napjától öt egymás után folyandó évekig 360, azaz háromszázhatvan váltó pénzbeli Rf-tokból álló hasznóbérért, melyekből jelenleg készpénzül megolvassa nekünk meg is fizete Vermesi Mihály úr kétszázötzöt váltó Rf-tokat és bevált bírót Portik Tamásnak pedig a múlt 1850-dik évben előlegezett volt 50 váltó Rf-tokat...”²⁶²

Tartozásuk kifizetése érdekében számos gyergyóremetei család fizetség nélkül úsztatott le tutajokat Szászrégenbe, s amellet kölcsönt is vett fel a helyi uzorásoktól. Ez utóbbiak, kihasználva a lakosságnak a szászrégeni kereskedők iránti ellenszenvét, tutajkereskedelmi részvénytársaságot alapítottak. Kölcsönzési feltételeik azonban az előbbieknél is súlyosabbak voltak; olyan magas kamatlábat kötöttek ki, hogy az lehetetlenné tette az adósság kifizetését, sőt sok esetben maga után vonta a kölcsönzők földjének bekebelezését.²⁶³

Hozzájárult az eladósodáshoz, a paraszti telkek felaprózódása, valamint a szántóföld terméketlensége következtében fellépő szegénység is. A fizetéseképtelenség és a szabad földforgalom alkápvető változásokat idéztek elő Gyergyóremete birtokviszonyaiban.

A szántóföldek és rétek intézményesített adásvételének a meghonosodása hosszabb időt igénylő folyamat volt. Kezdetben ugyanis még a forradalom utáni évtizedben is földeladásukat árendás szerződésnek nevezték, fenntartva ezzel maguk számára a visszavásárlás elméleti lehetőségét. Egy 1859-ből származó okleveléből például a következőket olvashatjuk: „Vagyon nekem alább írt Gyergyóremetei székely polgár Páll Josefnek a gyergyóremetei felső határba a Varga kútja nevű helységben egy darab négy véka férejjű szántóföldem. (...) Ugyan az alsó forduló határban Csutakfalva mellet a délre nyúló lábföldek között egy darab négy véka férejjű (...) ezen megnevezett és szomszédosított két darab szántóföldeket általadom említett Latzkó Antal őkegyelmének egymás után folyó 99, azaz kilencvenkilenc évek beteléséig 8 f. 40 kr., az minden egy forintba 100, azaz egyszáz krajcárokat számítva, amely összeget nevezett Latzkó Antal őkegyelme ki is fiztevé, azt ottan is eladó Páll Josef kezemhez vévén, s így azáltal felhatalmazom Latzkó Antal őkegyelmét, hogy ezen kis darab szántóföldeket saját nevére telekkönyvileg átírhasssa és bírhasssa (...) kilencvenkilenc évek beteléséig, bételvén az írt üdö, akár mind terü és váltság nél-kül visszamarad Páll József őkegyelme maradványainak...”²⁶⁴

A termőföld adásvételének másik formáját az ideiglenes kötvény jelképezte, amely szintén kényszereladást jelentett, s a volt tulajdonos számára továbbra is biztosította a visszavásárlás lehetőségét. Ilyenfajta szerződéssel találkozunk többek között 1868. június 28-án, amikor is „Gyergyóremetei néhai Balázs Pétemé Portik Anna mint bérbeadó, más részről ugyan remetei Portik Józsefné Portik Zsuzsanna mint bérbevevő az alább írt nemes jó akaratunkból egymás között a következő ideiglenes szerződésre lépünk, ti.: lévén nekem. Portik Annának a remetei felső forduló határban Hegyeskő nevezetű helységben a Vargák szomszédosított és a bérbevevő szomszédosított között egy részlet, mint egy 1

²⁶² CsshÁlvt. F. 63. M. XLI. 46. sz.

²⁶³ Laczkó Elek: Gyergyóremete monográfiája (a Domis

Historica alapján). Kézirat a GyRKlvt-ban.

²⁶⁴ Laczkó cslvt.

és 1/2 véka teréjű szántóföldem, amely az néhai húgom Portik Józseftől maradt reá s ezen körülszomszédolt szántóföldemet elkerülhetetlen szükségem fedeztetése tekintetéből el- és általam vásáros felem és testvéremnek 28 egymás után forgandó évekig, 12, mondják tizenkét forint helyében oly formán, hogy eltelve 28 év, akkor váltassék 10 forintonkon...²⁶⁵

A kapitalizmus körülményei között azonban a termőföld rövidebb vagy hosszabb ideig tartó bérbeadása gátolta a vásárlókat a beruházásokban, s ezért 1868 után nincs róla több említés az oklevelekben. Az eladó tudta, hogy földjét sohasem kaphatja vissza, a vásárló pedig bízott újonnan szerzett területe megtarthatásában. Az új tulajdonosnak nem állt érdekében a különböző feltételekhez kötött földvásárlás. Célja a föld feletti teljes tulajdonjog megszerzése volt, hiszen csak így nyílt alkalma a modern mezőgazdaság által megkövetelt befektetésekre. Ezért a szerződésekben igyekezett kiküszöbölni az árendás szerződés vagy ideiglenes kötvény megnevezéseket.

1866-tól kezdve a szántó- és a rétterületek eladását egyre gyakrabban örökös szerződéseknek nevezték, jelezve ezzel, hogy az eladó örökre lemondott földjének visszaszerzési jogáról. Példának okáért idézzünk egy 1866. augusztus 17-én megkötött szerződés szövegéből: „Lévénekem, Gyergyóremetei Portik Lajosnak a remetei határban XXI. Fenéktető nevezetű dűlőben (...) 313 öl első osztályú szántóföldem 18 fr. pp. évi tiszta jövedelemmel, melyet is ezennel örökösön eladom remetei Laczkó János uram ökegyelmének és örököseinek 4 f, azaz négy ausztriai forintoként, melyeket minden hiány nélkül nékem ki is fizetett – minek folytán védelmet is vállalok magamra, hogy a vásárló felett minden törvényes háborgatásoktól megoltalmazandom, felhatalmazván egyszersmind arra is, hogy ezen tőlem örökösön megvásárolt birtokrészletet telekkönyvileg is saját nevére átíráthassa, s mind maga, mind örökösei örökre el bírassák és használhassák.”²⁶⁶

Ha ezt a szerződést összehasonlítjuk az előző évtizedek adásvételi okirataival, azt látjuk, hogy:

1.) a birtokviszonyokban véglegesítődtött a polgári magántulajdon.

2.) a föld áruvá vált, tehát adásvétel tárgya lett,

3.) megváltozott a faluközösség és az egyén viszonya a földhöz: az előbbi megszűnt a birtokviszonyok szabályozója lenni.

Ettől kezdve az örökös szerződések, majd az adásvételek nagy arányokat öltenek s alapjaiban változtatják meg a falu birtokviszonyait.

A szabad földforgalomhoz vezető út szakaszait a következőképpen tagolhatnánk:

1. A *földek zálogbaadása*. Gyergyóremetén a XVIII. század második felében történik róla említés, de a XIX. század első felében válik általánossá. A rövidebb időre szóló elzálogosítások tényleges zálogügyletek voltak, a zálogbaadás mögött azonban adásvétel is megbújhatott. Bár jogilag nem jelentett adásvételt, hiszen az örökösök bármikor igényt tarthattak az illető földterületre, nagy általánosságban a szántó vagy rét a zálogbavevő fél tulajdonában maradt, mint ahogy azt példákkal is bizonyítottuk.

2. *Ideiglenes kötvény*. A földnek egy emberöltőre való bérbeadása. Az anyagi gondokkal küzdő, földjétől kényszerből megváló tulajdonos azzal a reménnyel adta bérbe földjét, hogy gyermekeinek alkalma lesz azt majd visszavenni. A visszaváltás lehetőségét biztosítja az is, hogy telekkönyvileg még nem írták át a vásárló nevére. A földforgalomnak ez a formája az 1848-49-es forradalom utáni két évtizedre jellemző, amikor a lakosság még nem szokta meg a kapitalizmusra jellemző adásvételt. Ezért jogilag átmeneti formának tekinthető a feudalizmus-kori zálogbaadás és a tőkés földértékesítés között.

3. *Árendás szerződés*. Bár az eladó örökösei három emberöltő múlva igényt tartanak a illető szántó- vagy rétföldre, a telekkönyvi átírással az a vásárló örökös tulajdonába megy át. Az oklevelekben említett 99 év utáni visszaváltási lehetőség csupán elméletben áll fenn az 1848 előtti hagyományokhoz kötődve.

4. *Örökös szerződés*. Már elméletileg sem tartja fenn a visszaváltás lehetőségét, s ezért a tőkés jellegű szabad földforgalmat felképezi. Később az oklevelek

5. *adásvételi szerződésnek* fogják nevezni, ami azt jelenti, hogy a termőföld a kapitalizmus körülményei között áruvá vált.

²⁶⁵ CsshÁlyt osztályozatlan anyagában.

²⁶⁶ Laczkó Elek, i.m.

Az elszegényedés hatása a birtokviszonyokra

A termőföld adásvétele jelentősen módosította ugyan a birtokviszonyokat, mégis a tulajdonviszonyokban beállott változások főleg a gyakori végrehajtásokkal és árverésekkel voltak kapcsolatban. A hagyományos külterjes földműveléshez való ragaszkodás, valamint a tőkés valósághoz való alkalmazkodóképesség hiánya és még sok más tényező hatása következtében beálló elszegényedés igen megnehezítette egyes falulakók életét, akik emiatt kölcsönöket vettek fel a falu kereskedőitől és nagygazdáitól. Mivel képtelenek voltak kifizetni adósságaikat, a kölcsönzők fokozatosan kiszajátították adósaik földterületeit. A kor oklevelei híven tükrözik ezt a jelenséget. Így például 1874. július 8-án Zakariás János hitelező igen nehéz feltételek mellett ad szeptember 10-éig 19 forint 50 krajcár kölcsönt Balázs Jánosnak. A szerződésben vállalt kötelezettségek a kölcsönkérő kiszolgáltatottságát bizonyítják: „alávetem magamat – olvashatjuk benne – a hitelező úr szabadon választandó bíróság előtt az 1868. évi LIV. f., ez által szabályozott legrövidebb sommás szóbeli peres eljárásnak. Lekötve minden ingó és ingatlan vagyonunkat s megengedjük saját költségünkön a telekkönyvi betáblázást is...”²⁶⁷

Ugyanez a Zakariás János 1876. májusában 9 forint 92 krajcárt 8%-os kamattal ad kölcsön Péter Barbarának. Bár a kölcsönző elfogadja a három részletben való visszafizetést mégis – mint ahogy a szerződésből is kitűnik – a kölcsönző földjének megszerzésére törekszik. Sőt még abban is megegyeznek, hogy a „netán költségessé válandó végrehajtás foganatosítására a községi albíró. Nagy Ádám küldetik ki.”²⁶⁸

Amint László Márton esetében is felismerhető, még az 1 forint 10 krajcáros tartozás is kiszajátítással fenyegette az adóst.²⁶⁹

A korabeli kölcsönzési szerződések tanulmányozásából az alábbi következtetésre jutunk:

- 1.) az adós teljes mértékben ki volt szolgáltatva a hitelezőnek;
- 2.) a magas kamatláb megnehezítette az adósság kifizetését;
- 3.) a hitelező fő célja általában az adósok földjének megszerzése volt;
- 4.) a szerződések a föld elsajátítását készítik elő arra az esetre, ha az adós a határidő lejártakor fizetéseképtelennek bizonyulna.

A XIX. század utolsó évtizedeiben az ilyen szerződések száma igen nagy volt Gyergyóremetén. Többek között 1876. szeptember 22-én Balázs Elek hitelező és Szabó Hosszú Lajos adós 11 forintról,²⁷⁰ egy évvel később Portik Ádámné és Varga Antal 14 forintról,²⁷¹ Antal István és Balázs Mihály szintén 14 forintról kötött ilyen szerződést.²⁷² Mindezek az ügyek vagy a helyi, vagy a gyergyószentmiklósi járásbíróskodás elé kerültek, egy nagyméretű történelmi-társadalmi folyamat jeleztén, amit úgy nevezhetnénk: elszegényedés.

A szegénység fizetésképtelenséggel járt, ilyen körülmények között pedig elkerülhetlenné vált a végrehajtás. Ferenczi Ferenc például 1902-ben ilyen úton próbálta visszaszerezni az általa kölcsönzött 30 koronát, valamint a 49 korona perköltséget. „Mint hogy az adósok kötelezettségeiknek a mai napig nem tettek eleget – olvashatjuk a kölcsönző panaszlevelében –, ennél fogva alázatos tisztelettel kérjük a tekintetes királyi járásbíróskodást, méltóztasson a 30 korona tőke, 49 korona eddig már megítélt perköltséget, s úgy a jeleni, valamint a még felmerülő költségek erejéig adósaink tulajdonát képező, Gyergyóremetén található összes ingóságokra kielégítési végrehajtást elrendelni, s foganatosítása végett végrehajtót küldeni ki kegyeskedjék.”²⁷³ A kérés alapján 1903. április 17-én a járásbíróskodás elrendelte a kielégítési végrehajtást, végrehajtónak pedig Juhász Károlyt nevezte ki.

Az ilyenfajta végrehajtások alkalmával az adós családok egész birtokukat elveszthették. Jellemző ebből a szempontból Bajkó Mihály esete, aki 125 forinttal tartozott Mélik Istvánnak. Mivel fizetésképtelenné vált 1876. február 3-án lefoglalták minden vagyont.²⁷⁴

²⁶⁷ CszÁLvt osztályozatlan anyagában, ügyszáma 170/1875.

²⁶⁸ CszÁLvt 109. sz. panasznapló, 1878. aug. 2.

²⁶⁹ Uo. 1891. Jegyzőkönyv 4. sz.

²⁷⁰ Uo. 1876. szept. 23. 253. sz.

²⁷¹ Uo. 1877. okt. 10. 227. sz.

²⁷² Uo. 1895. aug. 9. 3690. sz.

²⁷³ Uo. 1903. ápr. 17. II. 70615.

²⁷⁴ Uo. Végrehajtási jegyzőkönyv. 1876. febr. 3.

	Forint
Faház és 315 négyszögöl nagyságú udvar értéke	40
Istálló színaljával és egy csűr értéke	35
724 négyszögöl nagyságú kert értéke	25
1 hold 687 négyszögöl nagyságú legelő értéke	10
1 hold 448 négyszögöl nagyságú szántó föld értéke	10
1 hold 20 négyszögöl nagyságú legelő értéke	10
1075 négyszögöl nagyságú kaszáló értéke	8
1195 négyszögöl nagyságú kaszáló értéke	10
3 hold 158 négyszögöl nagyságú legelő értéke	15

Bajkó Mihálynak tehát nemcsak a földjét árverezték el, amelynek értéke csupán 88 forintot tett ki, hanem az istállóból, színből és csürből álló gazdasági épületeit is 35 forint értékben. Adóssága 2 forinttal még a házat is terhelte.

A végrehajtást követte az árverés. A gyakori árveréseket az árverési hirdetmények jelezték, amelyeket Remete, valamint a szomszédos falvak községházainak falára függesztettek ki. Az árverés igen hátrányos volt az adósra nézve, hiszen – amint azt a korabeli hirdetvényeken is olvashatjuk – a lefoglalt ingatlanok a kikiáltási áron alul is eladattak.²⁷⁵

A gyakori árverések változásokat idéztek elő a birtokviszonyokban, és ezen keresztül a falu gazdasági-társadalmi szerkezetében. Az adósok azonban gyakran megtagadták az árverésen elvesztett vagyonuk, illetve földbirtokaik átadását. Nagy György Antalnak 1899. február 3-án a gyergyószentmiklósi járásbíróshoz beadott panasa kitűnő példája ennek az ellenállásnak: „A 4570-898 telekönyvi számú végzés szerint megvásároltuk és kifizettük a 930 remetei 397. számú telekönyvben a 940-942-941/1 és 942/3 helyrajzi szám alatti fekvőséget – írja a panaszos –, azonban árverést szenvedett Varga Ádám József és neje gátol annak elfoglalásában...”²⁷⁶

Az ilyen és hasonló példák kiélezték a falulakók közötti ellentéteket, ami ugyancsak bomlasztólag hatott a faluközösség ősi rendjére.

Az arányosítás

A feudalizmuskori birtokviszonyok kapcsán már szóltunk a földközösség

lényegéről, illetve formai átalakulásáról. Azt is említettük, hogy a faluközösség a késő feudalizmus korában is igen nagy kiterjedésű közterddel, közlegelővel rendelkezett, amelyek nemcsak a lakosság tűzifa- és tutajfajszükségletét biztosították, de a szükséges legelőterületeket is. Az 1848-as forradalom előtti időszakban ezekből a közföldről a fiatal falulakók a közösség beleegyezésével jelentős területeket szakítottak ki maguknak létszükségleteik biztosítására. A XIX. század második felében ezeket a közterületeket Erdély nagy részében felosztották a falulakók között. A paraszti birtokalap ilyenszerű kiegészítésének egyik lehetőségét az 1854-es császári parancs biztosította, amely a földesurak és a volt jobbágyok esetében a régen közösen használt erdők és közlegelők felosztásáról határozott.²⁷⁷ Mivel Gyergyóremete döntő jelleggel szabad-paraszti település volt, rá ez a nyílt parancs nem vonatkozott.

1871-ben aztán életbe lépett az arányosítási törvény, amely a közös területeknek a felosztásáról határozott. Ez a közlegelők és -erdők arányosításánál nem vette figyelembe azt az ősi székely szokást, miszerint a közföldről elvileg a falu minden egyes lakóját egyenlő rész illette meg, hogy ki-ki a szántóhatárán birtokolt területének nagysága után részesedett a falu közterdeiből és legelőiből. A felosztás gyakorlatilag egyes helyeken a teherviselés arányában folyt le, máshol rendi hovatarozás szerint volt kisebb vagy nagyobb, vagy éppen a magántulajdonban lévő belsőségek háromszorosában állapították meg a járandóságot. A közföldrök felosztásával tulajdonképpen megfosztották a kisbirtokost a neki járó földterületek egy részétől, amit a gyergyói újjazdagok vagy földesurak kaptak meg.²⁷⁸ Az arányosítás igazságtalan jellegét maguk a gyergyóiak is felismerték, akik a csíktusnádi székely kongresszushoz beadott panaszukban a törvény végrehajtását úgy jellemezték, mint a székely kiscgazdáknak a közföldről való kisajátítását: „Országos törvényeink Székelyföldre is elrendelték az általános arányosítást és tagosítást, melyeknek folyamatban lévő erőszakos és drága keresztülvitele a székelység megölője lesz. Mit látunk, mit tapasztalunk máris az olyan községekben, amelyekben a székely viszonyok közé semmiképp sem

²⁷⁵ Uo. Árverésű hirdetmény 1899-től. 712. sz.

²⁷⁶ Uo. Panasz. 1899. febr. 3.

²⁷⁷ Egyed 1981. 191.

²⁷⁸ Beier: A gyergyói medence gazdasági fejlesztésének kérdései Kolozsvár 1943.

alkalmazható arányosítás keresztülvitetett? Azt, hogy a kisbirtokos osztály megfoszták a közös legelőktől, használati jogától, mert a nagyobb-, s legtöbb esetben külbirtokosok a legjobb részeket magukhoz ragadva a megszorult szegény emberek csekély arányrészeit legolcsóbb árban összeszedve, a kisbirtokosokat észrevétlenül mindenből kiszorítják. Így jön létre aztán az a szomorú valóság, hogy a kisebb székely birtokosoknak a közösből semmijük sem marad; nincs ahol egy kis állatjukat legeltethessék, nincs ahonnan a szükséges tűzifát beszerezhessek. Minden közös vagyontól kiforgatták; se birtoka, se kereseti forrása többé, de van adója, van adóssága, amelyek folyton növekednek mindaddig, míg fizetésre és életre képtelenné lesz, mert utolsó párnáját is elárverezték adóba és adósságba, s ő családjával mehet idegenbe; földönfutóvá lett.²⁷⁹

Az arányosítás végrehajtása számos székelyföldi községben a lakosság ellenállásába ütközött. Ez az általános elégedetlenség arra kényszerítette Csík vármegye közönségét, hogy 1890. október 30-án a képviselőházba címzett feliratában többek között javasolja „az 1871. évi IV. tc. revízióját, s addig minden folyó arányosítási lépések megszüntetését. E revízióban pedig Székelyföldön a birtokarány alapelveinek bizonyos tekintetbeni eltörlését, az erdők és az erdei közös legelők községi közvagyon természetének elismerését, örök feloszthatatlanságának kimondását...²⁸⁰

Ilyen körülmények között Gyergyóremetén az arányosításra 1906-ban, az 1898 évi „A községi és némely más erdők és kopár területek állami kezeléséről, továbbá a közbirtokoságnak és a volt úrbéresnek osztatlan tulajdonában lévő erdők, kopár területek gazdasági ügyvitelének szabályozásáról²⁸¹” szóló törvény életbe léptetése után került sor. Az arányosítás során a helybéli 3093 hold 1534 négyszögöl és a Borszéken található 1882 hold 553 négyszögöl nagyságú közterületek sorsáról döntöttek. Ebből először a volt földesurak és úrbéresek utódainak illetményét állapították meg.²⁸² A közföldről való részesedésnél egy-egy földesúr illetményeinek értéke azonos volt összes úrbéreseinek illetményeivel. Így

például a gróf Lázár György földesúr által kapott erdő- és legelőterület azonos volt négy úrbéres 23 örökösének arányosított részével.

A következőkben kiszámították a 100 holdon felüli szántóhatárbeli földdel rendelkező birtokosok illetményeit, akik az ennek megfelelő erdő- és legelőterületek egy részét kihasználják a közföldről, vagyis kérhették kilépésüket a közösségből. Nevük, arányszámuk és közföldjeik helye és nagysága a következő volt.²⁸³

Sor-szám	Birtokos neve	Arány-szám	I.		II.	
			h.	n.	h.	n.
1.	Puskás Sámuel	583	61	23	41	1032
2.	Puskás Antal Sámuelé	1668	103	1167	119	236
3.	Mélik István	1045	98	850	74	1033
4.	Dobribán János és neje Mélik Katalin	966	60	686	69	4
5.	Portik Lukács Elek	1671	149	250	119	577
6.	Bakos Márton	1591	123	1233	113	1034
7.	Id. Balázs Bécsi István	1195	175	933	85	576
8.	Szász János	1532	190	1450	109	691
9.	Portik József Józsefé	733	88	909	55	346
10.	Mezei János	1745	121	1392	124	1035
11.	Antal Péter Ádám Istváné	1658	130	236	118	692
12.	Balázs Fülöp Ádám	1106	124	551	79	4
13.	Ifj. Puskás Ádám	840	43	748	60	-
14.	Balázs Hegedűsn István	1355	63	251	96	1262
15.	Pál Ferenc Ferencé	1352	101	1238	96	1352

h - hold n - négyszögöl

Bár az arányosítási törvény értelmében a falulakó csak akkor kérhette erdő- és legelőterülete elkülönítését, vagyis kilépését a közösségből, ha illetményére legalább 100 kataszteri hold esett, ezt a rendelkezést Gyergyóremetén nem tartották be, mert – amint azt a községi levéltárban található áradatok is bizonyítják – a kevés szántóföldi rendelkező személyek száma is lehetővé tette illetményük elkülönítését.

A kisbirtokosok és egyes nagybirtokosok – mint látni fogjuk – bizonyos arányrésszel továbbra is közösségben maradtak és megalakították a két közbirtokosságot. Egyrészt a falu területén lévő 695 hold 485 négyszögöl területből kialakult a Belbirtokosság, másrészt az akkori Ditró (most Borszék határán fekvő 1882 hold 553 négyszögöl terület kivevő Álkoza havasa külön közbirtokossági területté lett.)

A bemutatott adatokból felismerhetjük, hogy Gyergyóremetén az

²⁷⁹ A székelység bajai. A gyergyói katolikus papság memoranduma a Székely Kongresszushoz. Bp. 1902. 4-5.

²⁸⁰ Vitor 1894-1901. 519.

²⁸¹ CszÁLvt F. 143. D. 6. 137. sz.

²⁸² Uo.

²⁸³ Uo.

arányosítást a szántóhatárbeli birtoknagyság arányában hajtották végre; ez a gazdagabb fahüakók birtokait tovább növelte, a nincsteleneket és a kisbirtokosokat pedig vagy teljesen megfosztotta a közföldről, vagy csekély arányrészekhez juttatta. A jelenség társadalmi hatásait Bögözi György a következőképpen mutatta be: „Ahol pedig magánbirtok alapján arányosítottak, ott az új gazdagok és betelepültek jártak jól az ősi székely lakosság rovására, mert azokhoz a földekhez, amiket pár koronáért vettek meg az itthoni nyomorúságban elszegényedett családoktól, most ingyen kaptak még egy annyi, vagy kétszer annyi bükk-és fenyőerdőt. A nép pedig nem sejtette előre, hogy amikor végszükségben egy-egy hold földjét eladja, elveszti velük erdőit és legelőit is a havason.”²⁸⁴

Az arányosítás tulajdonképpen csapást mért a közföldrendszerre: tovább szélesítette a szabad birtokforgalmat és a tőkés jellegű magántulajdont.

A tagosítás

A birtokviszonyokban bekövetkező változás, az árutermelő parasztgazdaság megjelenése, illetve megerősödése, valamint versenyképességének biztosítása megkövetelte a tagosítást. Ezt a kortársak is felismerték. Így például Kozma Ferenc *A Székelyföld* című könyvében 1879-ben a következőképpen mutatta be a tagosítatlan kisgazdaságok helyzetét: „Hogy váljon székelyföldi közigazgatási nyomorúságaink nem a földbirtok túlságos eldaraboltságából, nem a kisbirtokok nagy számából származnak-e? E kérdésre nemmel nem felelhetünk; mert hogy az öt holdig terjedő földbirtokon – amekkora Székelyföldön is sok van – miképp lehessen a megélhetés eszközeit kellő mértékben nyújtó gazdaságot folytatni, arra családok, háztartást alapítani, oly országrészben, ahol ugarrendszer uralkodik, hol egy hold szántó 8-16 darabra oszlik fel a határ székében és hosszában, hol az ipar és a kereskedelmi növények termelése ismeretlen, szóval: hol a szűk birtokon is a legegyszerűbb és legköltségteljesebb gazdaságot folytatni kénytelen a tulajdonos, azt mondani alig lehetséges.”²⁸⁵

Ilyen körülmények között a kor közigazdasáiban, politikusaiban az a nézet

alakult ki, hogy a kis- és törpebirtokos parasztság helyzete reménytelen, s ezért fő hangsúlyt a kisközép- és középgazdaságok megszilárdítására kell helyezni. Ezt az álláspontot Vitos Mózés következőképpen fogalmazta meg: „Nem ezen jövő-menő osztály megmentéséről, hanem azon földműves középosztály megmentéséről kell gondoskodni, mely nagy gond és szorgalommal mívelt földjének terményeiből csak nagy nehezen és sok nélkülözés közt tengődik.”²⁸⁶ A Csíkmegyei Füzetek szerkesztője a kis- és középgazdák termelési nehézségeit és jövedelmezőtlenségét a rendezetlen birtokviszonyokban látta: „A birtokok nagyon el vannak aprózva. Egy 5-10 hódas kisgazdának birtoka rendszeren 40-80 parcellában 1-2 óra távolságra esik egymástól s így az 50-100 holdasé, ami sokszorosan megnehezíti a kezelést és kezelési költségeket. Ehhez hozzájárul az, hogy minden egyes parcella föld külön természetű s más és más művelési módot és időt kíván. A birtok teljes és szabad kihasználása ezer akadály és bajba ütközik. Ugar idején a búzaföldeket majd elútalják, majd a sertések túrják fel vetés idején, majd a szomszéd szántó gyúratja le, majd az ugarszélben a libák, juhok stb. károsítják meg, s ez a rendezetlen viszonyok folytán így ezerféleképpen veszélyeztetik.”²⁸⁷

A kortársak – Kozma Ferenc, Vitos Mózés és T. Nagy Imre – szerint ennek a társadalmi csoportnak a megmentése, élet- és versenyképessé tétele csakis a birtokviszonyoknak tagosítás útján való rendezése által oldható meg.

Mit értettek tagosításon? A tagosítás közigazgatási és bírói részből álló eljárás volt, amelynek eredményeként a falulakók elszórtan fekvő kis földjeik helyett értékben ugyanakkora birtokterületet kaptak egy vagy néhány tagban. Főleg az árutermelő parasztgazdaságok számára volt létkérdés ez:

- 1.) a földbirtok sokszoros elaprózódása és elszórtasága miatt,
- 2.) mert a sok keskeny földszávon célszerűen gazdálkodni lehetetlen volt,
- 3.) mert a távoli kis földek megközelítése nem állt arányban az elérhető gazdasági haszonnal,
- 4.) nem volt lehetőség a minőségi termelésre,

²⁸⁴ Uo. Bözödi György: *Székely bánja. Kolozsvár 1936. 71.*

²⁸⁵ Kozma 1879. 154.

²⁸⁶ Vitos 1894-1901. 310.

²⁸⁷ Uo.

5.) mert a girbegörbe és bizonytalan helyzetű mezsgyék meghatározásából keletkező elszántások sok vitára és pereskedésre adtak lehetőséget,

6.) mert dűlőutak hiányában nehezen lehetett megközelíteni a szántóföldeket

7.) nem lehetett célszerűen kihasználni az erdőket és legelőket sem.²⁸⁸

Székelyföldön az első tagosítások a XIX. század 60-as éveiben kezdődtek és először Székelyföldváron, valamint Szentmihályfalván fejeződtek be 1864-ben. Ettől kezdve 1879-ig alig néhány község kapcsolódott be a birtokrendezési munkálatokba: Torda-Aranyos megyében három, Háromszéken hat, Maros-Torda megyében hat, Udvarhely megyében négy, míg a minket érdeklő Csík megyében tizenkettő.²⁸⁹

Mivel a tagosítás a kis- és törpebirtokosok egy részének tönkremenetelét idézte elő, ezeknek az ellenállása a legtöbb faluban megakadályozta a birtokviszonyok rendezését. Így például T. Nagy Imre, mint a tagosítás híve, kénytelen volt bevallani, hogy „A régi birtokrendezési törvény közel 40 esztendeig állott fenn, míg annak alapján egy tagosítás sem kéretett.”²⁹⁰ Másrészt azonban ugyanennek a szerzőnek a beismerése szerint a kis-és törpebirtokosok szembenálltak a tagosítás végrehajtóival: „A Csíkban ez idő szerint folyamatban és bevégezés stádiumában lévő néhány tagosítás befejezésével még csak példát sem lehet statuálni, mert azokat már mind megtámadta a rendszeresen ellenálló tömeg, a bevégezett egy-két tagosítás pedig a bírálaton aluli eredmények miatt csak elrettentő példákat mutat.”²⁹¹

A tagosítással való szembenállás másik okát a felelőtlen, megbízhatatlan végrehajtásban kell keresnünk, amiről Beier Sándor közigazdász a következőképpen vélekedett: „A másik fontos kérdés, a tagosítás végrehajtása is rengeteg panasznak lett a forrása. A Székelyföldön ugyanis egyesek érdekeinek megsértése nélkül, csak a legnagyobb lelkiismeretességgel és odaadással lehet tagosítást végezni, mert a hegyes vidéken a szántó és a rétek kis határokra belül is

egymástól lényegesen elütöttek, az itteni tagosítási munkálatokat a mérnökök nem maguk végezték, hanem segédeknek alvállalatban adták ki. A felelőtlen és megbízhatatlan munka végül is anyagi leromláshoz és a telekkönyvi adatok kuszáltságához vezetett.”²⁹²

Akadályozta a birtokviszonyok rendezését az is, hogy a tagosítás tetemes költségeit magának a tagosított helység lakosságának kellett fedeznie. Ezért követelték a gyergyóiak a csíktusnádi kongresszushoz küldött memomdumban: „A birtokrendezést, a telekkönyvek javítását országos költségen minél előbb keresztül kell vinni, hogy végre-valahára szűnjék meg azon abnormális állapot, amely által a szegény ember mások rosszlelkű adósságcsinálása miatt rendre veszítse el birtokát csalfa megterhelések következtében.”²⁹³

A történelmi-társadalmi körülmények ismeretében feltevődik a kérdés: a kis-és törpebirtokosok ellenállása mellett hogyan kerülhetett mégis sor Gyergyóremetén a birtokviszonyok rendezésére? Úgy, hogy a nagybirtokos örmény és székely kereskedőcsaládok bizonyos előnyök biztosításával fokozatosan megszerezték azoknak a gazdáknak a támogatását, akiknek döntő szerepük volt a falu vezetésében. Ilyen körülmények között került sor 1900. április 22-27 között a tagosítással kapcsolatos tárgyalásokra.²⁹⁴ A megbeszélések alkalmával az Általfekvő, Ehbát, Nagyfiakalaposok, Csutakfalva, Antalmezeje, Fenekető, Fenekalja nevű dűlőknek belsőségekké váló átalakításáról határoztak. Rendezték a községi és dűlőutakat, kibővítették a temető, a csutakfalvi kápolna és a kavicsbánya területét, s kijelölték a Dögtérhez és, a vízlecsapoláshoz szükséges területet, illetve a községi faiskola helyét.²⁹⁵ A tagosításnak ez a szakasza tehát a község modernizálását és a falu gazdasági szükségleteit szolgálta. Ezután következett az 50 holdon felüli földterülettel rendelkező gazdák birtokainak a faluhatárban való elhelyezése. A határozat értelmében ezeknek a gazdáknak egy része maga jelölhette ki területeinek helyét a remetei határban. Közéjük tartozott Laczkó Benedek János, Balázs János Elek, Málnási Antal, a római katolikus egyház, Puskás

²⁸⁸ Fazekas Endre: *Tagosítás és egyéb birtokrendezési ismeretek kézikönyve*. Bp. 1941. 19-20.

²⁸⁹ Kozma 1879. 157-158.

²⁹⁰ T. Nagy Imre: *Csík vármegye közigazdaság állapotairól*. Csíkszereda 1911. II. k. 81.

²⁹¹ I.m. 80-81.

²⁹² Beier, i.m. 13.

²⁹³ A székelység bajai. A gyergyói katolikus papság memoranduma a Székely Kongresszushoz. 7.

²⁹⁴ Albert Lajos Istváné családi levéltárban.

²⁹⁵ Uo.

Sámuel, Puskás Antal, Dobribán János, György József Mihályné, Zakariás János, György István Antalné (bíró) Laczkó Dávid Mihály, Varga Imre, László Lőrinc Antal, László János, a Nagyszebeni föld- és Hitelintézet, Mélik István, Nagy Antal túl a marosi, Laczkó Dávid Ádám, Laczkó Dávid Antal, Szász János, Brassai János és Csörtán János.²⁹⁶ Ezek a családok tehát kiválaszthaták maguknak a falu legjobb minőségű földterületeit.

Ebben a kedvezményezésben azonban nem minden 50 holdon felüli birtokos részesült. A tagosítást jegyzőkönyvben többek között a következőket olvashatjuk: „t. Ids. Laczkó Dávid István és neje. Szabó János Ignácné, Laczkó Benedek Antal, ifj. Puskás Lajos, Balázs Fülöp Péter, Albert Lajos Istvánné, Albert Antal Józsefé, Portik órás Lajos, Puskás Lénárd, Bakos Ferenc Ferencé, Balázs bécsi István illetményeikkel kérésükhöz képest az ötven holdon alóli birtokosok beosztásához csatoltattak, illetményeik azokkal együtt adatik ki.”²⁹⁷

Rájuk és a szegényebb falulakókra az alábbi határozat lett érvényes: „A többi fennmaradt terület akképpen osztatik meg, hogy az őszgabona, illetve a mindennapi szükségletek termesztésére a belső határ külön leszakasztatik, s ezen a leszakításon belül minden birtokos egy birtoktagot kap, mégpedig az öt hold vagy az azon aluli birtokosok a falu mellett a felső határon a Pallóra menőben, az alsó határon a Fenekalja dűlőben, a Csutakfalva dűlőben pedig az Ebháton, az 5-10 holdas vagy pedig azon felüli birtokosok a többi részleteket ott, ahol nagyobb szántó- vagy kaszálóbirtokaik vannak.”²⁹⁸

A határt tulajdonképpen három részre osztották fel. A belső területet, amely a legtermékenyebb volt, ösztagnak nevezték, a külsőt, amelyen csak a zab termett meg, zabtagnak, a hegyi kaszálókat és a legelőket pedig hegytagnak. A hegyi tagot az ősi szokásnak megfelelően két részre osztották: „A (...) határvonalon kívül eső részlet fekvőségénél fogva alsó és felső határra osztatik úgy, hogy azok a forgórendszerek szerint is bevethetők legyenek, s ezen felosztás szerint felső határon egy tavaszi vetésre alkalmas tag, kaszáló és szántó, a hegyi részen pedig kaszáló és legelőre egy hegyi tag állapítatik meg éppígy az alsó határban is.”²⁹⁹

Ez utóbbi területek elosztásánál ismét a birtoknagyságot vették figyelembe: „...a középtagban az öt holdig terjedő tagok a faluhoz közelebb, a többiek pedig akképp helyeztetnek el, hogy a kisebbek a szárhegyi határszéltől kezdődőleg jönnek birtonagyság szerint a falu felé s az alsó határban pedig a kisebbek a falu mellett kezdődőleg mennek a tapolcai, illetve a várhegyi határvonal felé birtoknagyság szerinti sorrendben, a hegyi kaszáló- és legelőilletmények szintén ilyen sorrendben, azonban úgy, hogy az egyes tagok a birtokosok azon részleténél adatnak ki, kiknek azon területen erdős területei vannak. Azon birtokosok, kiknek beltelkei akkép feküsznek, hogy tagjaikat házaik körül vehessék, jogukban áll a külső határon lévő házaik mellé birtokaikat csoportosítani.”³⁰⁰

A tagosítás, amit 1908-ban fejeztek be, mélyreható változásokat idézett elő a falu gazdasági-társadalmi életében:

1.) Az egy tagban kiszakított nagy kiterjedésű földbirtokokon árugazdálkodást folytató földesúri osztálynak alkalma nyílt az új módszerek bevezetésére s e foglalkozási ág gépesítésére. Ebben az időben alakult ki az úgynevezett Mélik-tanya a maga több mint 600 holdjával.

2.) A falu uzsorás nagygazda családjai a tagosítás révén megkapták a község legtermékenyebb határrészeit.

3.) Jogilag véglegessé vált az uzsorakamatok révén szerzett földterületek birtoklása.

4.) A tagosítás alkalmával 192 család vált birtoktalanná.

5.) A falu lakosságának nagy része gyenge minőségű földterülettel rendelkező kis- és törpebirtokossá vált.

6.) A tagosítás költségei hozzájárultak a község- és a falulakók további elszegényedéséhez. A birtokrendezéssel kapcsolatos pénzbeli költségeket nem a belső óriási hasznot húzó nagygazdák állták, hanem különböző közvetett adók és a pótdadó növelése révén az ősi földjüktől megfosztott szegényebb falulakók.

A költségek fedezésére a község kénytelen volt haszonbérbe adni területeinek és jövedelmeinek egy részét:³⁰¹ „Gyergyóremete község képviselő-testületének ez év január hó 30-án tartott rendkívüli gyűlésében V. pont alatt hozott határozata folytán alattírt községi

²⁹⁶ Uo.

²⁹⁷ Uo.

²⁹⁸ Uo.

²⁹⁹ Uo.

³⁰⁰ Uo.

³⁰¹ Gyergyó 1903. február 15.

előjáróság közhírré teszi, hogy az alábbi javak, illetve javadalmak Gyergyóremete község hivatalos házánál folyó év március hó 16-án délelőtt 10 órakor kezdődő nyilvános árverésen el, illetve haszonbérbe fognak adatni, éspedig:

		Korona
1.	Kereszthegy mezeje	120
2.	Két kecskekő mezeje régi járásnál	280
3.	Batrina Járásnál és a Emberfő mezejének járasa	300
4.	Álkoza havasból Remete községnek kiszakított rész a Csalhó patakáig le	1500
5.	Kis Álkoza vagy borszéki legelő Csalhó patakán elöl	1000
6.	Borszéki legelőből kiszakított rész az új út oldalán a Csalhó patakig	100
7.	Piacvámszedés	100
8.	Halászati jog	80
9.	Vadászati jog egy évre a borszéki részen	20
10.	Vadászati Jog egy évre a remetei részen	20
11.	A Hátulsó Csörgön hátul lévő legelő	4
12.	A foyeceli tilalmas alsó része a Kőcsompóig	100
13.	A foyeceli és maronkai tilalmas elégett része	40
14.	Fontos mező legelési joga	20
15.	Bogárosi kaszáló	160

A birtokviszonyok e gyökeres megváltozása miatt új kataszteri birtokíveket kellett felfektetni. 1911. augusztus 30-án a kolozsvári kataszteri igazgatóság a következő kéréssel fordult a gyergyóremetei előjárósághoz: „Gyergyóremete község részére az 1909. évi v. t. c. értelmében új kataszteri másolatok lévén készítenők, ezen célból a kataszteri igazgatóságnak rövid időre szükséges kataszteri birtokíveit felelősség terhe mellett azonnal terjessze ide be.”³⁰² Szeptember 15-én a kataszteri igazgatóság értesíti az előjáróságot, „hogy Gyergyóremete kataszteri birtokívei címnek még e hónap folyamán meg fognak küldetni.”³⁰³

Az agrárviszonyokban végbemenő változások, amelyek a szabad birtokforgalommal kezdődtek, a székely örökség (elaprózódásával, az eladósodásokkal és a végrehajtásokkal folytatódtak, az arányosítással, valamint a tagosítással nyerték el végleges tőkés jellegüket. Mivel Gyergyóremetén a függő viszonyban élő parasztságnak nem volt döntő szerepe a falu életében, itt nem a jobbágyfelszabadítás, hanem az arányosítás

és tagosítás volt jelentős hatással az agrárszerkezetre.

Az agrárszerkezet és a falu birtokviszonyai

A falu újkori határszerkezetére Kozma Ferenc könyvében találunk adatokat. Eszerint a 28552 hold nagyságú területből 6767 hold hiányzik egy sor a legelőt, 6717 hold az erdőt, míg 444 hold terméketlen földnek volt nyilvánítva.³⁰⁴ Az 1879. évi összeírásban Gyergyóremete 28963 hold nagyságú határterülettel rendelkezett.³⁰⁵ 1908-ig ez a terület az 1879. évi szint alá, 28396 holdra csökkent.³⁰⁶ Ha a község területét az 1879-es adatok alapján arányosan elosztjuk a faluban lévő gazdaságok számával, az egy családra eső átlagos birtokmennyiség a következő értékeket mutatja:³⁰⁷

Terület	Össz-terület	Szántó	Kert	Rét	Legelő	Erdő
		hold				
Alfalu határának területe	28963	8079	223	9167	6374	4416
Egy családra jutó átlag	19,83	5,53	0,15	6,27	4,62	3,02

A tényleges birtokmegosztás elemzésére azonban csakis a tagosítás adatainak ismeretében vállalkozhatunk, mert a központi összeírások faluszinten nem nyújtanak erre lehetőséget. A gyergyóremetei birtokrendezés során 1588 család sorsáról döntöttek, amelyeknek a földbirtoka a következőképpen oszlott meg:³⁰⁸

Hold	Család	Ossztlakosság
földnélküli	192	13,01%
1 alatt	207	13,05%
1-5	427	26,89%
5-10	295	19,59%
10-15	185	11,66%
15-20	105	6,71%
20-25	45	2,74%
25-50	106	6,72%
50-100	20	1,27%
100-200	2	0,12%
300-400	2	0,12%
400-500	1	0,06%
1000 fölött	1	0,06%

³⁰² CszÁLvt osztályozatlan anyagában. 8713/1911.

³⁰³ Uo. 9545/1911.

³⁰⁴ Kozma 1879. 41.

³⁰⁵ MStK 1890. XV. k. 602.

³⁰⁶ GyRKLvt. Tagosítási Jegyzőkönyvek alapján készített összeírások.

³⁰⁷ Uo.

³⁰⁸ Uo.

A fenti táblázat igen sokatmondó a kisgazdaságok birtokviszonyai szempontjából. Így például a földnélküli és 1 holdnál kisebb területtel rendelkező családok a falu összlakosságának több mint 1/4-ét vagyis 26,6 %-át tették ki. Mindkét kategória az agrárplotárook csoportjába tartozott, hiszen az 1 holdnál kisebb gazdaságok sem biztosíthatták a család megélhetését. Az előbbi csoporthoz hasonló arányt 26,89 %-ot tettek ki az 1-5 hold közötti törpegazdaságok. Az 5-10 holdas családok, amelyek a település összlakosságának majdnem 20%-át tették ki, a kisbirtokosok kategóriájába tartoztak. A 0-10 hold területtel rendelkező szegényparasztság tehát a falu lakosságának 70,54%-át képviselte. Ha ezt összehasonlíjuk az Egyed Ákos által kimutatott erdélyi 71,9%-kal,³⁰⁹ akkor megállapíthatjuk, hogy Gyergyóremetén a társadalmi tagozódás az átlagos szint körül mozgott. Megközelítő hasonlóság mutatható ki a 10-20 holdas középrétegek arányában is: míg Erdélyben az átlag 17,9%, addig Remetén 18,37%-ot tett ki a lakoságnak ez a csoportja. Ez a megközelítő arány felismerhető mind a 20-50 holdas középparaszti kategóriánál (erdélyi átlag 8,9 %, Remete 9,46%), mind az 50-100 holdas nagygazdáknál (erdélyi átlag 1,3%, Remete 1,27%).

Ez az erőteljes társadalmi tagozódás, a szegényparasztság számának ilyen arányú növekedése tőkés szerkezetre vall: „a szegényparasztság specifikus súlya a paraszti társadalomban – állapítja meg Egyed Ákos – arányos volt a kapitalista fejlettség fokával, a parasztság rétegződési fokával; ott volt a legnagyobb, ahol a kapitalista fejlődés jobban előrehaladt. Viszont a középrétegek ott tartották erősen magukat, ahol a kapitalizmus kevésbé hatolt be a mezőgazdaságba. A paraszti nagygazdaságok ott voltak jobban képviselve az összes gazdaság között, ahol a piaci viszonyok már jelentős szerepet játszottak a parasztság életében.”³¹⁰

Gyergyóremetén a nagybirtokosok az összlakosság 0,36 %-át képviselték. Ezek nem voltak régi földesurak, hanem – amint láttuk – a kisbirtokosok földjeinek uzsorakamat általi megkaparintásával növelték birtokukat.

A község hegyvidéki fekvése még bonyolultabbá tette a parasztság rétegződését, mint ahogy az az előbbi kimutatásból kitűnik. Nem volt ugyanis mindegy, hogy az illető gazda birtoka hogyan oszlott meg: mennyi szántóföldéi, kerttel, réttel vagy erdővel, erdei legelővel rendelkezett. A szántóföld nagyságát illetően a parasztagazdaságok így oszlottak meg:

Szántó holdban	Család	Összesen
0-1	380	28,3%
1-5	627	46,0%
5-10	227	16,5%
10-15	86	6,4%
15-20	21	1,7%
20-25	10	0,7%
25-30	1	0,1%
55-60	1	0,1%
60-65	1	0,1%
65-70	1	0,1%

A fenti adatokból kitűnik, hogy 1588 családból 233-nak nem volt szántóföldje. Ez a táblázatunk ugyanakkor lehetőséget biztosít az árutermelő és önellátó gazdaságok közötti megközelítő arány kiszámítására is. Mivel Gyergyóremete termőföldje növénytermesztésre nem a legalkalmasabb, még a 10 hold szántóval rendelkező középgazda is csupán saját családjának ellátására gondolhatott. A gazdaság árutermelő jellege, vagyis az önfenntartáson felül megmaradt mezőgazdasági termények piaci értékesítése csakis a 10 holdnál nagyobb szántófölddel rendelkező gazdaságokban valósulhatott meg. E megkülönböztetés alapján e két birtokkategória a következő arányt mutatja:

önellátó gazdaság 1234, összesen 90,8%
 árutermelő gazdaság 121, összesen 9,2%

Gyergyóremete természeti viszonyai inkább az állattenyésztésnek kedveztek, mint a földművelésnek. Az állattartáshoz természetesen nagy mennyiségű takarmány kellett, amit a remetei gazdák az ún. rétföldeken készítettek. A kaszálók nagyságától függött tehát annak a lehetősége, hogy ezek a gazdaságok milyen jellegű állattartással foglalkozhattak. Ugyancsak árutermelő gazdaságról beszélhetünk akkor is, ha a család a szénát közvetlenül eladásra termelte. Az önfenntartó és árutermelő családok közötti határvonalat a 10 hold nagyságú kaszálóban állapították meg. A két gazdaságforma közötti arány megállapításához egyébként hozzásegít a

³⁰⁹ A birtokkategóriák erdélyi átlagaira lásd Egyed 1981. 199-200.

³¹⁰ Egyed 1981. 200.

következő kimutatás a rétföldek családonkénti megoszlásáról:

Kaszáló holdban	Család	Összesen
0-1	182	17,0%
1-5	405	39,0%
5-10	246	23,0%
10-15	101	9,6%
15-20	48	4,6%
20-25	30	2,8%
25-30	13	1,4%
30-35	7	0,7%
35-40	8	0,9%
40-50	3	0,3%
50-60	3	0,3%
60-70	2	0,2%
70-80	2	0,2%

A fenti táblázatból felismerhető, hogy 538 családnak nem volt kaszálója. Ugyanezekből az adatokból az önfenntartó és az árutermelő gazdaságok között a következő arány állapítható meg:

- önfenntartó gazdaság 833, összesen 79%

- árutermelő gazdaság 217, összesen 21%

Fontos ismertetője a birtokviszonyoknak az erdőterületek megoszlása is. Ezt a következő statisztikai táblázat mutatja:

Terület nagysága	Gazdák száma	Százalékban a gazdák számához viszonyítva
0-1	10	9,7
1-5	55	53,5
5-10	10	9,6
10-15	8	7,7
15-20	2	1,8
20-25	8	7,7
25-30	1	0,9
30-35	2	1,8
35-40	1	0,9
40-45	1	0,9
45-50	-	-
50-55	3	2,8
100-110	1	0,9
500-600	1	0,9
900-1000	1	0,9
	104	100,00

Az erdőtulajdonosok megoszlásáról is felismerhetők a gazdaságok bizonyos sajátosságai. Mg az egy holdnál kevesebb és 1-5 hold erdővel rendelkezők a faanyagot tűzifa szükségletük fedezésére, illetve épületanyagként használták, addig az 5 holdon felüli birtokosok tutajozással értékesítették az erdő fáját, mások pedig kis fűrésztelepek létesítésével próbálták

jövedelmezővé tenni erdős területüket. Ebből a szempontból tekintve pz 5 holdon felüli erdőtulajdonosok már árutermeléssel foglalkoztak: arányuk az erdőbirtokosok között így oszlott meg:

- árutermelő gazdaság 39, összesen 36,8%

- önfenntartó gazdaság 65, összesen 63,2%

Birtokviszonyokkal kapcsolatos adatainkat a kertek, illetve legelőterületek megoszlásának a bemutatása egészíti ki. Gyergyóremete zöldség- és gyümölcsstermesztésre kevésbé alkalmas; itt csupán 719 család, vagyis a gazdaságok 45,2%-a rendelkezett kerttel, a következő megoszlásban:

- 1 holdnál kisebb kertes 692 család, összesen 96%,

- 1-5 holdas kertes 27 család, összesen 4%.

Míg a kertgazdaságok csupán a családi szükségleteket elégítették ki, addig a magántulajdonban lévő legelők az árutermelés lehetőségeit növelték. Igaz a faluban csupán hat családnak volt magánlegelője; ezek közül négy az 5-10 holdasok, egy a 70-80 holdasok csoportjához tartozott, s ugyancsak egy gazdaság 176 hold legelőterülettel rendelkezett.

A birtokmegoszlás és a gazdaságok jellege közötti összefüggések kutatása során arra a következtetésre jutottunk, hogy ha egy gazdaság 10 holdnál több szántóval vagy 10 holdat felülmúló rétfölddel, illetve 5 holdnál nagyobb erdővel rendelkezett, azt már árutermelőnek tekinthetjük. Ahogy az erdélyi példák is bizonyítják (a társadalmi kategóriák elemzésénél majd részletesen kitérünk a magyarázatra), az a gazdaság, amelynek 10 holdnál nagyobb szántóbirtoka volt, rendszerint hasonló nagyságú kaszálóval és bizonyos erdőbirtokkal is rendelkezett. Csak az agrárproletároknál és törpebirtokosoknál fordult elő olyan eset, hogy az illető gazdának nem volt szántója vagy kaszálója. Ilyen körülmények között a birtokviszonyok részletes elemzése után is megmaradt a véleményünk: rendszeres árutermelésre csak azok a gazdaságok rendezkedhettek be, amelyeknek a földbirtoka a 20 holdat meghaladta.

A közép- és nagygazdaságok számát és arányát a falu agrárszerkezetében már ismerjük. A kérdés csupán az, hogy ezek a családok a faluhatár összterületének hányad részével rendelkeztek. Mivel nem áll rendelkezésünkre egyetlen birtokmegoszlással kapcsolatos központi

összeírás sem, megszámloltuk a 20 holdon felüli gazdaságokat, összeadtuk területeiket, így közelítve meg ezeknek a birtokoknak az össz nagyságát. Erről tájékoztat az itt következő táblázat:

Birtokkategória	Holdak száma összesen	Összterület %-a
100 hold fölött	4551	15,25
50-100	1549	7,20
20-50	4057	14,20
20 hold fölött	10057	36,66
20 hold alatt	14547	51,21
községi, közbirtokossági földek	3792	12,13
a faluhatár egésze	28396	100,00

Láthatjuk, hogy az általunk számba vett birtokosok 11,09%-át kitevő, 20 holdon felüli árutermelő gazdaságok a falu összterületének 36,66%-át foglalták el, szemben az összterület 51,21%-át birtokló, 20 holdnál kisebb területen gazdálkodó kis- és közepes gazdákkal. Ez a birtokmegoszlás azt mutatja, hogy bár a nagy- és középbirtokosok megerősödtek, a kis- és középgazdaságok továbbra is megőrizték viszonylagos uralkodó szerepüket a faluhatár birtoklásában.

A tagosítás végrehajtásának körülményei is az a tény, hogy a kis- és törpebirtokosok földjeiket a faluhatár szélén fekvő, gyenge minőségű termőterületből kapták meg, hátrányos helyzetbe taszította őket. A tagosítás után ezért többen eladták földjeiket, és a kivándorlás útját választották. Talán ez a magyarázata annak, hogy a paraszti, valamint a földbirtokos gazdaságok száma 1906-tól 1910-ig 1588-ról 1512-re csökkent. Ezeket az áruba bocsátott földeket főleg az 50-100 holdas gazdák vásárolták meg, akik fokozatosan a 100 holdon felüli birtokosok kategóriájába kerültek. A birtokviszonyokban végbement változásokat az 1913-ban kiadott, de 1910-ben összesített összeírás mutatja; ekkor 12 birtokot tartottak nyilván a 100 holdon felüli, 352-öt a 10-100 holdas és 439-et a 10 holdon aluli gazdaságok között. A másik oldalon a mezőgazdasági munkások száma 491-re, a cselédeké pedig 72-re emelkedett. Ez az összeírás a parasztbirtokokat nem (a tagosítás alkalmával általunk is alapul vett) egyéni gazdaságok, hanem családcsoportok szerint osztályozza. A társadalmi tagozódás tanulmányozása szempontjából ez is fontos, mert tükrözi a kis- és törpebirtokosok földnélkülivé válásának folyamatát. A tőkés

gazdálkodás követelményeihez nehezen alkalmazkodó székely családok elszegényedéséről maguk a gyergyóiak a csiktusnádi székely kongresszuson a következőképpen emlékeztek meg: „Régi jogainak elvesztése s a folyton növekedő terhek hordozása folytán nem csoda, ha a székely még nem tud e hazában megélni! Nem csoda, ha kis birtokát nagy kamatú adósságokkal kellett megterhelni, s más az uzsorások irgalmatlan kezei között fuldokol. Kiváltságaitól megfosztatott, birtokait megterhelte, arányrészeit elvesztegette, a fizetésre és a megélhetésre képtelenné lett, segítséget sehonnan nem kap; ezért érezte azt, hogy e hazában se magát, se családját fenntartani nem tudja, elhagyja hazáját, s oda vándorol, ahol jobbakat remél.”³¹¹

A birtokviszonyok alakulása az első világháború után

Az 1849-1914 közötti időszakban – mint láthattuk – a hagyományos módszerekkel gazdálkodó kis- és középbirtokosok egy része képtelen volt alkalmazkodni a kapitalizmus szabadversenyéhez. Ez egy igen erőteljes társadalmi tagozódáshoz vezetett, amelynek következményeként megerősödtek az 50-100 hold közötti, valamint a 100 holdon felüli gazdaságok, míg a 20 holdon aluli kis- és középbirtokosok egy része tönkrement és agrárplotetárrá lett. Azt is megfigyelhettük, hogy a kis- és 20 holdon aluli középbirtokoknak sikerült megőrizniük pozícióikat a település agrárszerkezetében, hisz a falu összterületének több mint a fele e csoport tulajdonában maradt.

Mi történt ezekkel a kisgazdaságokkal a két világháború közötti időszakban? Folytatódott-e a nagybirtok térhódítása az ő rovásukra, vagy pedig a kisbirtok megerősödését észlelhetjük?

A háború pusztításai, valamint a világegést követő éhínség természetes módon kellett volna hogy növelje a társadalmi tagozódást. A földreform azonban, bár nem eredményezett jelentős változásokat a birtokviszonyokban, feltartóztatta a kisbirtok tönkremenésének folyamatát. Ugyanakkor a falu kis- és középgazdái is kezdtek jobban alkalmazkodni a tőkés jellegű gazdálkodás követelményeihez.

³¹¹ A székelység bajai. A gyergyói katolikus papság

memoranduma a Székely kongresszushoz. 6.

Gyergyóremetén, akárcsak a medence többi falujában, a földreform munkálatainak megkezdésére 1922. január 13-a után került sor, amikor is a községi bírók kézhez kapták a 9807/921 számú miniszteri rendeletet, amelynek 131. paragrafusa alapján legkésőbb nyolc napon belül meg kell, hogy alakuljon a földreformbizottság.³¹²

Az 1922. január 29-én (tehát nyolc napos késéssel) megtartott közgyűlésen a falulakók megválasztották a helység agrárbizottságát. Mivel a község négy tízesből állt, mindegyik ezek közül egy-egy tagot választhatott a bizottságba, amelyben még részt vett Balázs Ferenc községi bíró, Nagy Imre jegyző, dr. Hollanda János plébános és Molnár Károly igazgató-tanító. A falu tízesei által kijelölt lakosok – név szerint Csortán Ferenc, Pál Márton, Varga Péter, valamint Láczkó Ádám – mind 7 holdon aluli birtokosok voltak. A földreform előkészületei azonban lassan haladtak. „A földreform törvényének 132. paragrafusa alapján – olvashatjuk a már idézett április 8-i jegyzőkönyvből – a jegyző úr már össze kellett volna állítsa a földhöz jogosultak táblázatát, melyet már ellenőriznie kellett volna a helyi bizottságnak. Remete község jegyzője, amellet, hogy nem alkalmazkodott a mezőgazdasági minisztérium 132-es számú paragrafusához, még április 6-án sem adta oda a helyi bizottságnak a földreform szabályzatát... A jegyző és a bíró által tanúsított rosszindulat a földreform végrehajtásával kapcsolatban hozzájárult ahhoz, hogy a földreform munkálatai 82 napot késsenek.”

Végül is a központi ellenőrző szervek erélyes közbelépése, a bíró és a jegyző megbüntetése a földreformmal kapcsolatos munkálatok felgyorsulásához vezetett. Az 1922. június 25-i gyűlésen hozott határozat 235 falubeli lakosnak ismerte el földhöz való jogát. Ezeket vagyonuk, ígásállataik és eszközeik alapján hat kategóriába sorolták. Közülük 16 család került az első, 183 a második, 4 a harmadik, 12 a negyedik és 20 a hatodik kategóriába.

Az igényjogosultság megállapításánál nemcsak a férj, feleség birtokait vették figyelembe, hanem a szülőkét is, s ezek tulajdona együttesen nem haladhatta meg az 5 holdat. Ugyanakkor minden földre jogosult családnak a földműveléshez szükséges ígásállatokkal és mezőgazdasági eszköztárral is rendelkeznie kellett.

A névsor összeállításánál a falu jegyzője és bírója nem járt el a rendelkezéseknek megfelelően. Így például az igényjogosultak listájának megszerkesztésekor a más vidéken munkát kereső legszegényebb falulakók kimaradtak az összeírásból. Ezek visszatértük után, 1923. augusztus 20-án a megyei agrárbizottság elnökéhez fordultak panaszukkal: „Mi remetei lakosok, Gyergyó járásból és Csík megyéből, mélységes tisztelettel hozzuk uraságod tudomására, hogy részben a helyi hatóságok hanyagságából, részben pedig azért, mert egyesek közülük nagyon szegény emberek lévén, kénytelenek voltak más vidéken keresni megélhetést, kimaradtunk a földhözjogosultak névsorából.

Azért, hogy ne legyünk egész életünkön keresztül ennek a hibának az áldozatai, kénytelenek vagyunk most uraságod atyai figyelmébe ajánlani magunkat azzal a kéréssel, hogy pótlólag vegyenek fel bennünket a földhözjogosultak névsorába Remete faluban, Csík megyében, és biztosítsák számunkra is a kinek-kinek helyzete arányában engedélyezett birtokhányadot.

Ebből a célból szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy alulírtak közül egyikünk sem rendelkezik még megközelítőleg sem akkora vagyonnal, mely megfosztaná a földhözjutás jogától, amennyiben már ilyen csoportosításban gyűltünk össze jelen beadványunk megfogalmazására és aláírására.”³¹³

A kérést követő névsort 159 személy írta alá. Néhány nap múlva újabb 166 földigénylő fordult a megyei agrárbizottsághoz, de eredmény nélkül.

A kisajátítási munkálatokat 1922. november 15-én kezdték meg. Ekkor az agrárbizottság felmérte Málnási Gerő birtokát, amelyből három hold 115 négyszögöl szántót, valamint 105 hold 898 négyszögöl kaszálót sajátított ki. A tulajdonosnak erdősítéssel sikerült 40 holdat megmentenie a kisajátítástól de minden szántóföldjét elvesztette. Az agrárbizottság tagjai és a nagybirtokos közötti vita csupán a kisajátított területek értékére vonatkozott. A jegyzőkönyben erről a következőket olvashatjuk: „A tulajdonos kijelenti, hogy a szántó harmadosztályú, értéke pedig holdanként 500 lej. A falubeliek képviselői kijelentik, hogy negyedosztályú és értéke 200 lej. A

³¹² A földreformbizottság munkájára vonatkozólag lásd CsshÁlvt F. 143. d. 5. 129. sz.

³¹³ Uo.

tulajdonos kijelenti, hogy a kaszáló harmadosztályú és értéke holdanként 500 lej, a falubeliek képviselőinek véleménye szerint másodosztályú, holdankénti értéke pedig 400 lei.³¹⁴

Végül az agrárbizottság elfogadta a tulajdonos feltételeit. Mind a szántót, mind a kaszáló harmadosztályúnak nyilvánította, valamint egyetértett a nagybirtokos által kért 500 lej holdankénti kártérítéssel. A kisajátítás mértékét a következő táblázat mutatja:

Nagybirtokos területe kisajátítás előtt	Kisajátított terület nagysága	Nagybirtok kisajátítás után
szántó 3 hold 100%	3 hold 100%	-
kaszáló 155 hold 100%	105 hold 67%	50 hold 32,2%
erdő 202 hold 100%	-	202 hold 100%
összesen 360 hold 100%	108 hold 30%	251 hold 70%

(A négyszögöleket nem számoltuk, innen az 1-2 holdnyi különbség az összesítésnél.)

Puskás Józseftől 12 hold szántót, 14 hold rétet, valamint tíz hold nagyságú legelőt sajátítottak ki.³¹⁵ Ha ezeket a területeket a földreform előtti összirtokhoz viszonyítjuk, akkor felbecsülhetjük a kisajátítás mértékét is.

Nagybirtokos területe kisajátítás előtt	Kisajátított terület nagysága	Nagybirtok kisajátítás után
szántó 30 hold 100%	12 hold 40%	18 hold 60 %
rét 33 hold 100%	14 hold 43,7%	18 hold 56,3 %
legelő 10 hold 100%	10 hold 100%	-
erdő 60 hold 100%	-	60 hold 100 %
belsőség 1 hold 100%	-	1 hold 100 %
összesen 134 hold 100%	36 hold 26,8%	98 hold 73,2 %

Bakos Márton Ádámé 117 holdból és 809 négyszögölből álló birtokát két részre osztotta, földterülete felét úgy tüntette fel, mint a felesége tulajdonát, másik felét pedig úgy, mint a sajátját.³¹⁶

Hasonló módszerhez folyamodott Portik Lukács és neje is. Mindketten arra hivatkoztak, hogy a földjüket saját maguk művelik meg.³¹⁷

A földreformmal kapcsolatban az egyik legdurvább visszaélést a Mélik család kisajátításánál tapasztaljuk. Mélik Istvánnak ugyanis 2196 holdja és 1057

négyszögölje volt. Ezt a birtokot a rokonság tagjai között 13 részre osztották.³¹⁸

Név	Hold	Négyszögöl
Özv. Mélik Istvánné	62	1056
Mélik István	636	788
Mélik Andor	10	1419
Mélik Jenő	235	91
Dr. Dobribán Antalné	498	954
Csíki Jenőné	498	954
Dr. Dobribán Paula	48	295
Dr. Dobribán Antal	48	295
Dr. Dobribán Sándor	48	295
Dr. Tiltscher András	48	295
Dr. Tiltscher Márta	48	295
Dr. Csíki Jenő	48	295
Dr. Csíki Alice	48	295

A következőkben a Mélik család ügyvédje arra hivatkozott, hogy 86 hold és 314 négyszögöl 83 család tulajdonában van, csupán tévedésből szerepel a család nevén. Ezután egy táblázatot mutatott be azoknak a névsorával, akik a földbirtokból részeket vásároltak. Az agrárbizottság az e területrészek levonása után megmaradt nagybirtok össznagyságát 2187 hold 814 négyszögölben állapította meg, s így osztotta fel ismét 13 részre:

Név	Hold	Négyszögöl
Özv. Mélik Istvánné	37	1284
Mélik István	576	1398
Mélik Andor	2	1397
Mélik Jenő	227	46
Dr. Dobribán Antalné	498	856
Csíki Jenőné	498	856
Dr. Dobribán Paula	48	197
Dr. Dobribán Antal	48	197
Antal Sándor	48	197
Dr. Tiltscher András	48	197
Dr. Tiltscher Márta	48	197
Dr. Csíki Jenő	48	197
Dr. Csíki Alice	48	197

Miután megállapították mind a 13 tulajdonos részesülését a belsősegből, erdőből, legelőből, szántóból és kaszálóból, a földbirtokos ügyvédje kijelentette, hogy e területekből nagyon sok rész be van erdősítve, a szántóföldből pedig 29 hold 1402 négyszögöl 1906 óta be van kertelve, ahol különböző gazdasági épületeik, tehénistállók, a tulajdonosoknak és szolgálóknak lakóépületeik vannak; ezek tehát szintén nem eshetnek kisajátítás alá. Ugyanakkor kérte, hogy egy három hold 120 négyszögöl nagyságú területet minősítsenek Ugyancsak belsőségnek, mert 1900 óta be van kerítve és épületek vannak rajta.

³¹⁴ CszsÁLvt F. 143. D. 5. 115. sz.

³¹⁵ CszsÁLvt F. 143. D. 5. 116. sz.

³¹⁶ CszsÁLvt F. 143. D. 5. 119. sz.

³¹⁷ CszsÁLvt F. 143. D. 5. 120. sz.

³¹⁸ CszsÁLvt F. 143. D. 5. 123. sz.

A fentiek elfogadtatásával a Mélik családnak sikerült erdőnek elismertetnie 185 hold 960 négyszögöl addig legelőként szereplő területet és belsőségnek, illetve mintagazdaságnak nyilváníttatnia 32 hold 1522 négyszögöl szántót. Ezután harmadszor is megállapították a tulajdonosok részesülését a fennmaradt területből:

I. Özvegy Mélik Istvánné

1. belsőség	5 hold	933	négyszögöl
2. szántó	29 hold	1486	négyszögöl
3. kaszáló	2 hold	465	négyszögöl

Ehhez hozzáadták a szárhegyi határban fekvő birtokait is, amelyek nagysága 18 hold 146 négyszögölet tett ki. A két határban lévő földbirtokának megoszlása a következő képet mutatta:

belsőség	5 hold	933	négyszögöl
szántó	30 hold	1563	négyszögöl
kaszáló	19 hold	391	négyszögöl
terméketlen		244	négyszögöl

összesen	55 hold	1531	négyszögöl
----------	---------	------	------------

II. Mélik István

belsőség	3 hold	578	négyszögöl
szántó	30 hold	1181	négyszögöl
kaszáló	54 hold	910	négyszögöl
legelő	22 hold	343	négyszögöl
erdő	465 hold	199	négyszögöl
terméketlen		1377	négyszögöl

összesen:	576 hold	1398	négyszögöl
-----------	----------	------	------------

III. Mélik Sándor

belsőség	1 hold	1375	négyszögöl
szántó	-	609	négyszögöl
kaszáló	-	1013	négyszögöl

összesen:	1 hold	1397	négyszögöl
-----------	--------	------	------------

IV. Mélik Jenő

belsőség	1 hold	1375	négyszögöl
szántó	-	607	négyszögöl
kaszáló	27 hold	1305	négyszögöl
legelő	19 hold	897	négyszögöl

erdő	1771 hold	297	négyszögöl
terméketlen		357	négyszögöl

összesen	227 hold	40	négyszögöl
----------	----------	----	------------

V. Dr. Dobribán Antalné

belsőség	-	179	négyszögöl
szántó	26 hold	672	négyszögöl
kaszáló	751 hold	1446	négyszögöl
legelő	39 hold	93	négyszögöl
erdő	356 hold	800	négyszögöl
terméketlen	-	866	négyszögöl

összesen:	498 hold	856	négyszögöl
-----------	----------	-----	------------

Csiki Jenőné, dr. Dobribán Paula, dr. Dobribán Sándor, dr. Dobribán Antal, dr. Tiltscher András, dr. Tiltscher Márta, dr. Csiki Jenő és dr. Csiki Alice birtokai külön-külön a következőképpen voltak felosztva:

belsőség	-	179	négyszögöl
szántó	261 hold	620	négyszögöl
kaszáló	21 hold	863	négyszögöl
terméketlen	-	135	négyszögöl

összesen:	48 hold	197	négyszögöl
-----------	---------	-----	------------

Mélik István birtokának 13 részre való felosztása, a hatalmas erdőterület kimutatása tulajdonképpen a földreform kijátszását jelentette, hiszen az erdőből 150-200 holdat is megtarhattak maguknak egyenként. Az ezek után fennmaradt kevés szántóból, kaszálóból, valamint legelőből már alig vehettek el valamit.

A nagybirtokosnak azonban, bár mindent elkövetett birtokai megőrzése végett, mégsem sikerült megmentenie egész erdős területét. A 837 hold 1309 négyszögölet kitevő Hegyesemberfő havasának Várhegyalja község javára való kisajátítása jelentős területi veszteséget jelentett a Mélik család számára. Ezt fokozták a Martonka dűlőben, valamint a Román nevű dűlőben véghezvitt kisajátítások, melyek 209 holdat tettek ki. A nagybirtokos családból tehát kb. 1046 holdat sajátítottak ki, az összirtok 47,60%-át.

A gyergyóremetei agrárbizottság az igényjogosultság megállapítását és a

kisajátítás eredményét 1923. január 23-án készített jegyzőkönyvében összegezte: „Figyelembe véve, hogy a földhözjogosultak száma Remetén 235, a kisajátított termőföld nagysága a község határában 345 hold 961 négyszögöl (...) a 235 földhözjogosut közül 69 semilyen földterülettel sem rendelkezik, a többi pedig különböző nagyságú (...) A fenti okokból kifolyólag a bizottság a földhözjogosultak számára az egész területet egyenként 2 holdban állapítja meg.”³¹⁹ A jogosultakról készült táblázatok megjegyzés rovatát nyomon követve azonban felismerhetjük, hogy a valóságban még ezt sem kapták meg, a kiosztott föld családonként nem haladta meg az 1-1,5 holdat.

Mindez természetesen zárt ajtók mögött történt, a jogosultak tudta nélkül. Talán ez a magyarázata annak, hogy a nagybirtokosság a földreformot minimális veszteséggel vészelte át. Legalábbis ezt bizonyítja a földművelésügyi miniszterhez benyújtott fellebbezés, amelyet több mint 56 remetei család fogalmazott 1923. szeptember 14-én: „Alulírottak a Csík megyei, Gyergyó járási remetei földhöz jogosult családfejek nevében kérjük az agrárbizottság 1922. november 28-án 332/1921 sz. a gyergyói kisajátításokról és földhözjuttatásokról hozott határozatának felfüggesztését, amely a legsértőbb a jogosultakra nézve és egészen ellentétes a Hivatalos Közlöny 1921. július 30-i 93. számában Erdélyre, Bánátra, Kőrös vidékére és Máramarosra vonatkozólag közölték szellemével. (...) Mélik Andor úr távol él innen, mégis az említett törvény 6. számú cikkülusa 9. pontjának c. bekezdése alapján meghagytak neki 208, azaz kettőszáznyolc holdat a következő megoszlásban:

szántó 31 hold

kaszáló 75 hold

erdől 100 hold

s amely birtok megtalálható a remetei telekkönyvi jegyzőkönyvben (...) szám alatt.

Mélik Jenő úr Dezméren lakik, Kolozs megyében, ahol 2000 hold nagyságú földbirtokkal rendelkezik. Ennek ellenére Remetén, Csík megyében meghagytak neki 354 holdat, melynek megoszlása a következő:

szántó 32 hold

kaszáló 157 hold

erdő 55 hold

legelő 109 hold

s amely megtalálható a remetei telekkönyvi jegyzőkönyvben (...) szám alatt.

Mély tisztelettel kérjük, hogy ezekből az okokból töröljék a fent nevezett határozatot és rendeljenek el újabb kisajátítást, amit egy más megyéből való bizottság hajtson végre.

Ugyanakkor kérjük, hogy vegyék figyelembe azt a tényt is: a remetei községháza nem hirdette ki idejében a törvényt, az agrárbizottság pedig egyszer sem bocsátotta rendelkezésünkre az aktákat, hogy idejében tudjunk fellebbezni: így történt, hogy elvesztettük a fellebbezés és a felülvizsgálás kérésének jogát. (...)”³²⁰

Mivel a Mélik Andorra vonatkozó telekkönyvi adatok nem egyeztek az agrárbizottság által összeállított jegyzőkönyv adataival, az erdélyi agrárbizottság elnöke 503/929 számú megkeresésére a Csík megyei agrárbizottság azt válaszolta, hogy a fent nevezettnek összesen 2 hold 1397 négyszögöl területe van Remetén.³²¹

A Földművelésügyi Minisztérium kérésére az ügyet a marosvásárhelyi bíróság elé terjesztették. A visszaéléssel vádolt megyei és községi tisztségviselők, valamint a földbirtokosok nyomása olyan erős volt, hogy a falubeliek képviselői 1933. május 24-én készült jegyzőkönyvben kénytelenek voltak kijelenteni: már semmilyen követelésük nincs és vállalják egy olyan nyilatkozat megszerkesztését, amelyben visszavonják fellebbezésüket. A fellebbezők megfélemlítése után 1934. február 21-én nyugodtan megkezdheték a tárgyalást, amelyen jelen voltak Vasile Covrig ügyvéd az állam, és Czitrom Béla ügyvéd a földbirtokosok képviselőjében, de amelyről távol maradtak a fellebbezés megszövegezői. Nem is a kérést magát tárgyalták meg, hanem azt, hogy a földigénylőknek joguk van-e a megadott határidő után fellebbezni. Mivel úgy találták, hogy nincs, a panaszosok követelését elutasították.

Gyergyóremetén tehát az 1921-23-as földreform nem vezetett alapvető változásokhoz a birtokviszonyokban. Megállította viszont a 100 holdon felüli nagybirtokok további terjeszkedését a kisbirtokok rovására. A kapitalista

³¹⁹ CsshÁLvt F. 143. D. 5. 129. sz.

³²⁰ Uo.

³²¹ A fellebbezést követő kivizsgálás iratait lásd CsshÁLvt F. 143. D. 5. 122. sz.

szabadverseny, a nehéz életfeltételek, a szabad birtokforgalom, főleg pedig az 1929-33-as válság következtében 1938-ra a birtokviszonyok a következő képet mutatták.³²²

Birtok-kategória (hold)	Családok száma	Birtokkategória tulajdonában lévő terület	
		hold számalék	
0-1	300	201	1,05
1-5	650	3150	18,15
5-10	374	3297	19,05
10-20	303	6212	26,28
20-50	120	3502	20,14
50-100	15	940	5,23
összesen	1762	17302	100,00

Ha ezt az 1938-as birtokmegoszlást összehasonlítjuk a tagosításkori tulajdonviszonyokkal, a kis- és középbirtokosok erősödését olvashatjuk ki belőle:

Birtok-kategória (hold)	Családok száma 1906-ban	Családok száma 1938-ban	Különbség
földnélküli	192	-	-
0-1	207	300	+93
1-5	427	650	+223
5-10	295	374	+79
10-20	290	303	+13
20-50	106	120	+14
50-100	20	60	+40
összesen	1537	1762	+225

A kis- és középbirtokosok erősödését jelzi az egy családra jutó birtok nagysága is:

Birtokkategória (hold)	1 családra jutó átlag (hold)
0-1	0,64
1-5	4,84
5-10	8,81
10-20	19,50
20-50	29,18
50-100	62,66
összterület	9,71

A magántulajdonban lévő földek mellett, amelyek 1938-ban a falu összterületének 85,20%-át tették ki, a település jelentős községi és közbirtokossági erdővel és legelővel rendelkezett (a faluhatár 14,80%-a). A faluhatár azonban időközben 28395 holdról (1906) 20308 holdra (1938) csökkent, amint azt már előbb bemutattuk.

Az 1945. évi (a Gyergyói medencében 1946-ban végrehajtott) földreform aztán újabb változásokat idézett elő a település birtokviszonyaiban. Ekkor ugyanis kisajátították a Mélik család 586 hold remetei birtokát és rétterületét, valamint a Brosteanu-Regnicola cég 119 hold 679 négyszögöl nagyságú erdejét. A megközelítőleg 700 holdat 500 igényjogosult között kellett elosztani. A kisajátított területet tehát 1 (ritkábban 2) hold nagyságú parcellákként osztották ki a jogosultaknak. A fennmaradt birtokbeiktatási jegyzőkönyvek mindössze 59 családról szólnak, de a várhegyaljaiaknak a megyei agrárbizottsághoz küldött kéréséből arról értesülünk, hogy az általunk tanulmányozott faluban a földreform alkalmával 500 szegény család jutott földhöz.³²³

Az erdő- és közbirtokosság

A gyergyóremetei ember élete az évszázadok során szorosan összefüzdött az erdővel, mely nemcsak természeti valóságot jelentett számára, hanem egyben megélhetési forrást s jobb létfeltételeket. Bár a középkori faluban is létezett tilalmas erdő, és bár a feudalizmus kori székely falutörvények is szabályozták az erdőhasználatot, a kapitalizmus korának politikai és közgazdasági szerint az 1848-as forradalom előtti erdőhasználat rendszertelen, rabló jellegű volt. „A régi időkben – hja Vitos Mózes a Csík megyei füzetekben – minden felügyelet és rendszer nélkül pusztították, égették, perzselték, vágták, rombolták le a legszebb erdősegeket és fiatal sarj hajtásokat.”³²⁴

Nem történtek változások az erdő használatában a hetvenes évek elején sem. Legalább is ezt tükrözi Szláv Józsefnek, a korabeli földművelésügyi miniszternek 1872. október 16-án Csíkszék községeihez írt levele: „Számos panasz, úgy saját szemlélet útján nyert tapasztalatom folytán is sajnosan kellett meggyőződnöm arról, hogy hazánkban az erdők úgy a magánosok, mint különösen a községek erdősegei is az okszerű erdőkezelés mellőzésével részint aránytalanul nagy mértékben vágatnak és irtatnak...”³²⁵

³²² GyRKLvt.

³²³ Az 1945-46. évi földreform gyergyói anyagát lásd a CszÁLvt-ban

³²⁴ Vitos 1894-1901. 569.

³²⁵ CszÁLvt F. 21. 41. sz.

Az ésszerűtlen erdőkezelés Csíkszék törvényhatóságát egy helyi törvénytervezet kidolgozására készítette. Ebben találkozunk először külön külön községi, külön közbirtokossági erdőkkel, tilalmas és szabad táblákra felosztva. Kimondják benne, hogy a tilalmas erdőket csak felszabadítás után lehet használni, hogy az irtás alatt lévő területeket csak az illető községek jogosult tagjai „élhetik”, a községi erdőt a szomszédos erdőtől határjelekkel kell elkülöníteni, hogy valamely erdőrész elfogyása után az előjáróság köteles új erdőt nevelni, a területet pedig tilalmasnak nyilvánítani. A törvénytervezet értelmében a használatra kijelölt táblákból csak utalvánnyal lehet fát vágni, élő fára csak akkor adható ki utalvány, ha az erdőben nincs ledőlt vagy száraz fa.³²⁶

1879-ben életbe lépett az új erdőrendezési törvény, melynek értelmében a községi és közbirtokossági erdők „rendszeres gazdasági üzemterv szerint kezelendők, mely gazdasági terv szerint erdőkezelés biztosítása végett ezen erdőbirtokosok kötelesek szakértő erdőtisztákat alkalmazni.”³²⁷

Mivel Csík megyének nem volt a törvényszabta feltételeknek megfelelő személyzete, tárgyalásokba bocsátkozott a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztériummal azért, hogy a megyében lévő községi erdők kerüljenek állami kezelésbe. E tárgyalások eredményeképpen 1884 májusában az állami szervek szakembereket küldtek a községekbe, megkezdték a felmérést, kezelést, térképezést és az üzemtervek elkészítését. E munkálatok elvégzéséért a községek holdanként 43 krajcárt fizettek. A község erdőterületeinek egy része tehát állami kezelésbe került. A megyei erdőhivatal a feladatot abban látta, hogy olyan gazdasági és kihasználási tervezetet kell kidolgozni, mely szerint az erdő talaja ne csak tartamosan biztosítsa a község évi tüzi- és épületfa- szükségletét, hanem a fatermelés fokozása mellett annak pénzbeli értékét is emelje. Mindez különösen a távoli, kedvezőtlen fekvésű erdőkre vonatkozott, melyeket a község lakói saját szükségletükre nem használhattak. Az itt lévő famennyiség kereskedelmi értékesítése a községnek állandó pénzforrást kellett volna hogy biztosítson. E területek felett az erdőhivatal a következő hatáskörrel

rendelkezett: évenként egy ideiglenes üzemterv szerint a faluközpontok számára szükséges épület- és tűzifavágás kimérése és a kivágandó túl koros törzsek darabszám szerinti kibélyegeztetése, a minisztérium által eladásra engedélyezett nagyobb erdőterületek kimérése, felbecsülése és a kikiáltási ár meghatározása, az erdőkárok felbecsülése, a kopár és véderdőterületek beerdősítése, rendezési munkálatok végzése (a birtoktest felmérése, a rajta lévő farönkök pontos felbecsülése).³²⁸

A község erdőségeit e rendezési munkálatok során tulajdonképpen két részre osztották. Az első részt a faluhoz közelebb fekvő erdőségek tették ki, ennek nemcsak kerskedelmi értékét vették számba, hanem főleg a használati értékét, hiszen ez az erdőrész szolgáltatotta mind az épületekhez használt famennyiséget, mind a tűzifát. Ezekben az erdőségekben kevés volt az értékesíthető faanyag, mivel nagyrészt középkorú, illetve fiatal fenyőkből álltak. A második résznek valóságos őserdő jellege volt, és fennmaradását hozzáférhetetlenségének köszönhette. Az értékesítés elősegítésére ide erdei utakat építettek.³²⁹

Gyergyóremete állami kezelésben lévő erdőségei 1890-ben 4416 kataszteri holdat tettek ki.³³⁰ Ez a terület 4478 holdra növekedett; ebből az első részhez 3106, míg a második részhez 1372 hold tartozott.³³¹ Ha a gyergyóremetei erdőségek nagyságát összehasonlítjuk a többi gyergyói faluval, akkor megállapíthatjuk, hogy ez a legkisebb volt a medencében.

A gyergyóremetei erdők jogi helyzetét az 1906. évi arányosítás során rendezték. Ekkor az 1898. évi „A községi és némely más erdők és kopár területek állami kezeléséről, továbbá a birtokosságok és a volt úrbéresek osztatlan tulajdonában lévő erdők, kopár területek gazdasági ügyvitelének szabályozásáról” szóló törvény előírásai értelmében a községi és a magántulajdonban lévő erdők kezelésére két közbirtokosság is alakult. Egyik az ún. Belbirtokosság volt, melynek földjei nagyrészt a remetei határban, kisebb részt pedig a szárhegyi ún. Hóvizés dűlőben feküdtek, a másik pedig az Álkoza közbirtokosság, melynek területe a ditrói határhoz tartozott.³³²

³²⁶ CszÁLvt F. 21. 3. sz.

³²⁷ Vitos 1894-1901. 574.

³²⁸ Vitos 1894-1901. 574-575.

³²⁹ Vitos 1894-1901. 579.

³³⁰ MStK 1890.

³³¹ Vitos 1894-1901. 586.

³³² CszÁLvt F. 143. D. 6. 137. sz.

E két közbirtokosságnak összesen nyolc csoportterdjé volt, élükön az ún. csoportfők állottak. A közbirtokosság erdeit maguk a tagok is kitermelhették, de gyakrabban különböző vállalkozók vagy bizonyos fafeldolgozó vállalatok megbízottjai vágatták ki a helyi napszámosokkal. Évente kb. 8-10000 fát vágta ki. A fa kitermelése tavasszal kezdődött, mert ekkor tudták a kergétől legjobban meghántani. Nyáron az erdőben hagyták száradni, és csak ősszel hordták össze, öltre, colra vagy méterre osztályozták. Nagyon igényesek voltak a minőséget illetően. Ha a fának egy kis vörössége volt, máris az erdőben hagyták.

Mindkét közbirtokosságnak meg volt a maga alapszabályzata.³³³ Ezekből tudjuk, hogy a Belbirtokosság 695 hold 485 négyszögöl, az Álkoza pedig 1882 hold területen gazdálkodott. Minden közbirtokos földterülete után kapta a szavazati jogot: egy hold területi részesedés egy szavazati jogot jelentett. A közbirtokosság intézménye kizárt a közösségen belüli minden magántulajdonra való törekvést: „...egyetlen közbirtokos sem jogosult közbirtokossági illetményei alapján a közbirtokossági vagyona vonatkozólag egyéni tulajdon- vagy birtoklási jogot gyakorolni, nevezetesen: területet elzárni, az erdőből fát vágni, engedély nélkül állatait a legelőre kihajtani stb.”

A birtokosság évente egy rendes közgyűlést tartott, de az igazgatótanács a szükséghez képest rendkívüli közgyűlést is összehívhatott. A közbirtokosság tagjainak összejövetelein a Gyergyószentmiklósi Járásbírószék vezető bírója vagy az általa kiküldött járásbíró elnökölt. A gyűlés csak akkor volt határozatképes, ha résztvevői a közbirtokosságnak legalább a felét képviselték. Az alapszabály módosításáról, a közös erdők kitermelésre való eladásáról, vagyonszeréről vagy a közbirtokosság vagyonának megcsonkításáról határozatot csak úgy hozhatták, ha a gyűlésen részt vett a tagoknak több mint fele, akiké volt az arányjogok több mint 2/3-a.

A közbirtokosság legfelső szerve a közgyűlés volt, a következő hatáskörrel: megválasztotta az öt tagból álló igazgatótanácsot (hároméves időtartamra), valamint a felügyelőbizottsági három rendes és póttagot, jóváhagyta vagy elutasította a fenti szervek évi és pénzügyi jelentéseit, a következő évre szóló bevételi és kiadási

költségvetést, döntött az alapszabályzat esetleges módosításáról, megszerkesztette, módosíthatta vagy kicserélhette az erdészeti üzemtervet, megállapította az igazgatótanács tagjainak javadalmazását oly módon, hogy az ne haladja meg az évi jövedelem 10%-át, meghatározta a közmunkák természetét és végrehajtásának sorrendjét, döntött a tiszta jövedelem felhasználásáról.

A közbirtokosságot a közgyűlések közötti időszakban az igazgatótanács vezette. Ennek élén az elnök állt, aki összehívta a tanács gyűléseit, valamint a birtokosság rendes és rendkívüli közgyűléseit. Ő volt az, aki végrehajtotta az igazgatótanács és a közgyűlés határozatait, ő képviselte a közbirtokosságot; a hatóságok előtt.

Munkájában az elnököt az alelnök segítette, aki az elnök távollétében ellátta az elnöki teendőket is.

Az igazgatótanács harmadik tagja a titkár volt. Az ő feladatkörébe tartozott a levelezés, valamint a jegyzőkönyvek vezetése: nyilvántartást vezetett és felelt a közbirtokosság irattáráért.

A közbirtokosság pénzügyeit és költségvetését a pénztáros vezette. Ő készítette el a havi és évi számadásokat, őrizte a közösség pénzállományát.

A gazda vezette a birtokosság összes gazdasági munkáját, őrizte a határjelekről vezetett nyilvántartást, pótolta a határ jelzésére szükséges cölöpöket, eszközöket, illetve készülékeket, s gondoskodott ezek javításáról is. Ellenőrizte a közbirtokosság erdőreit, alkalmazta a közgyűlés vagy az igazgatótanács által elrendelt munkálatokhoz a munkásokat, beosztotta a közbirtokosokat a közmunkára, és meghatározta e munkálatok időpontját.

Az igazgatótanács tevékenységét a három rendes és három póttagból álló felügyelőbizottság ellenőrizte. Ezek nem lehettek a közbirtokosság tisztségviselői, sem pedig az elnök rokonai. Kötelességük volt három hónaponként megvizsgálni a közbirtokosság könyveit, havonta egyszer ellenőrizni a pénztárt, valamint a tagoknak a közgyűlésen való megjelenését. Megvizsgálták az igazgatótanács által készített költségvetés-tervezetet, és a gyűlés előtt nyolc nappal jelentést tettek róla. A költségvetés-tervezetről bizottságilag határoztak, de előbb mindegyik tag személyesen megtette jelentését. A felügyelőbizottság ellenőrizte a közbirtokosság kiadásait: az állami

³³³ CsshÁLvt F. 143. Asezamintul Composesoratului

Remetea.

erdőkezelés költségeit, az erdőőrzés költségeit, az adókat, az újraerdősítési költségeket, a dologi kiadásokat (a közbirtokosság hivatalos helyiségének bérlete, kiszállási és irodai költségek), valamint a tiszta jövedelem elosztását a közbirtokosok között.

A legfontosabb azonban a költségvetés ellenőrzése volt, hiszen ez tükrözte legjobban a közbirtokosság, az igazgatótanács évi tevékenységét. A Belbirtokosság 1939. évi bevételeit és kiadásait például a következő tagolásban tervezték meg (az 1938-as eredményekhez képest).³³⁴

BEVÉTELEK (lejben)

Jövedelem megnevezése	Költségvetés 1938-ra		Költségvetés 1939-re		Össz.
	Előírány - zott	Megváltó - sított	Java - sott	Jóvá - hagyott	
Készpénz a kasszában	2831	2831	15389	15389	
Erdei kihágásokból származó hátrálék	4700		4700	4700	
Magánosok adóhátráléka	15650	13279	5474	5474	
Legelők bérbeadásából származó hátrálék	3300		3300	3300	
Legeltetési bér maradványa	1975	715	1260	30123	
Bejelentve	28456	16825		30123	30123
Kaszálók, legelők bérbeadásából	48000	56050	44000	44000	44000
Erdei kihágásokból	1000	1430	500	500	500
Előre nem látott bevételek	1000	1100	500	500	500
Magánosok adóhátráléka 1939-1940			3200	3200	3200
Összesen	78456	75415	78323	78323	78323

KIADÁSOK (lejben)

Kiadások megnevezése	Költségvetés 1938-ra		Költségvetés 1939-re		Össz.
	Előírány - zott	Megváltó - sított	Java - sott	Jóvá - hagyott	
Állami adó	16557	13279	5474	5474	
Hátrálék	-		43	43	
Erdők és ügyvezetők bére	1500	1482	1500	1500	
Nagy János erdészbrigádtának illetéke	-	-	1410	1410	8427
Elnök fizetése	1500	1500	1500	1500	
Pénztáros fizetése	1500	1500	15500	1500	
Titkár fizetése	1500	1500	1500	1000	

Közbirtokosság állandó tagjainak fizetése	1500	1500	1503	1000	
Kiszállási díjak	6000	3165	6000	6000	
Fordítási díjak	1500	1500	1500	1000	
Nyomatványok költségei	700	1022	1309	1309	
Gábor János könyvelő javadalmazása	500	-	-	605	
Nyomatási díjak	-	-	605	-	13914
Erdész fizetése Remetén	1500	1500	1500	1000	
Erdész fizetése Szárhegyen	1000	1000	100	-	
Műszaki személyzet kiszállásainak költségei	-	-	3000	3000	
Erdőőr személyi költségei	2000	550	2500	2500	
Erdősítési költségek	15200	10757	1000	1000	
Csemete ültetési költségek	2000	5887	11000	15500	
Határ fenntartásának költségei	500	-	-	-	
Erdőőrök fizetése	1500	-	5482	5482	
Hársa őrzésének költségei	7600	7600	9000	9000	
Fenyőcsemete ára	200	-	300	300	
Kőpatak őrzésének költséget	-	-	6500	6500	44282
Remetei állami adó	1000	916	1000	1000	
Szárhegyi állami adó	4200	3049	5000	5000	
Remete községnek fizetett adó	500	169	200	200	
Bélyegilletékek	500	150	500	500	
Szövetkezeti központnak fizetett 0.75%	375	-	500	500	7200
Társulási díj	2599	-	2000	-	
Előre nem látott kiadások	3525	500	2500	-	4500
Összesen	78456	60026	78323	-	78323

A fenti költségvetés tanulmányozásából a közbirtokosság mindennapi életére vonatkozóan két dolgot szeretnénk kiemelni:

1.) A közbirtokosság tagjai által végzett erdősítések, illetve fásítások, bár nem voltak arányban a kivágott famennyiséggel, a közösségi intézmény egyik alaptevékenységét jelentették.

2.) A kiadásoknál a javasolt és jóváhagyott összegek közötti különbségek a tagság súlyát bizonyítják a Belbirtokosság gazdálkodásában.

³³⁴ Uo.

Bár nem nehéz felismernünk a folytonosságot a középkori faluközösség önkormányzata és a XX. századi közbirtokosság demokratikus jellege között, ez nem jelenti azt, hogy ne lettek volna visszaélések is, hiszen a remetei közbirtokosságok történetének egyik jellegzetes vonását éppen a birtokosok és a visszaélésekkel próbálkozó egyes igazgatótanácsi tagok közötti küzdelem alkotta.

Az egyik ilyen visszaélést 1926-ban leplezték le az Álkoza Közbirtokosság közgyűlésén: „A birtokosság jelenlegi vezetőségének elnöke Zakariás Antal, aki egyes bizottsági tagok állítása szerint – olvashatjuk a *Gyergyói Újság* 1926. május 20-i tudósításában – csaknem önhatalmúlag, minden törvényes intézkedés félretételével intézte a birtokosság ügyeit. (...) Önhatalmúlag pénzeket kölcsönöztetett a birtokosság pénztárából minden biztosíték nélkül. A vizsgálatra kiküldött bizottság nem kevesebb mint 40 ezer lej készpénzhiányt állapított meg a pénztárban, ahová a pénz helyett mindenféle nyugtákat tettek be.”

Egy másik nagyobb visszaélésre 1939-ben derült fény, amikor a Belbirtokosság igazgatótanácsa az ostromállapotra hivatkozva olyan közgyűlést hívott össze, amely nem volt törvényes módon előkészítve (a birtokossági tagokat nem értesítették róla az alapszabályzat által megadott időben), s így elkerühték a magánbirtokosok által törvénytelenül használt szárhegyi területek visszaadását. „A jelenlegi igazgatóság olyan embereknek osztott ki földterületeket írják a panaszosok, – akik nem szerepelnek a közbirtokosok névsorában, a közbirtokosság tagjainak jóváhagyása nélkül területeket osztott és írt át ezek nevére. Ezzel a közbirtokosságot 16 holddal károsították meg.” A panaszló közbirtokosok ezért kérik a járásbírószágtól „parancsba adni az új igazgatótanács választását a remetei belbirtokosság által.”³³⁵

Bár a fenti esetekben visszaélésekről szóltunk, a közbirtokossági tagok fellépése, ellenállása jellemző példa e közösségi intézmények demokratizmusának igazolására.

A gyergyóremetei közbirtokosságok történetének másik jellemző vonása a fennmaradásért folytatott harc. A létért való küzdelem legélethűbb példáját az Álkoza Közbirtokosság esete nyújtja. Ennek a közösségnek ugyanis röviddel a

megalakulás után a megszüntetés veszélyével kellett szembenéznie. A község vezetői már 1909-ben fel akarták számolni a közbirtokosságot. Akaratukat a szeptember 30-i közgyűlésen rá is kényszerítették a tagság egy részére. A határozatot a Csík megyei erdészeti hivatal elé terjesztették, ahonnan a döntés a Földművelésügyi Minisztérium elé került, amely azonban nem hagyta jóvá.³³⁶ 1910. október 1-én a Községi Tanács és Álkoza Közbirtokosság közös gyűlésén ismét határozatba foglalták szándékukat. Ugyanitt kimondták: a közbirtokosság területét a községre kell telekkönyvezeteni. Tizenöt napon belüli végrehajtására fel is hatalmazták Kénosy Gézát, Portik G. Antalt, Laczkó D. Ádámot, Balázs B. Józsefet, Puskás Józsefet, Puskás Antalt, Kiss Dénest és Nagy Antalt.

Amikor kiderült, hogy ez a gyűlés nem volt határozatképes a tagok nagy részének távolmaradása miatt, a község vezetősége október 28-án nyilatkozatot szerkesztett a közbirtokosság feloszlásáról és vagyonának községi tulajdonba vételéről.

Hasonló döntést hozott az 1911. június 20-án megtartott községi előljárási gyűlés is.

A közbirtokosságot azonban mégsem sikerült megszüntetni. A magyarázatot erre elsősorban a szegényebb tagok magatartásában kell keresnünk, akik nem írták alá a nyilatkozatot sem, és nem értettek egyet a határozattal sem.

Az első világháború alatt a falu férfainak távolléte ismét kedvezni látszott a közbirtokosság megszüntetését szorgalmazó erőknél. Az 1916. május 4-i gyűlés fő célja az Álkoza birtokosság megszüntetése volt. Legalábbis ezt bizonyítja a jegyzőkönyv szövege: „Az elnök kérésére az erdőmérnök a tagok tudomására hozza, hogy az 1916. április 26-i árverésen az Álkoza erdőt eladták 211250 koronáért, melyet birtokvásárlásokra, orvosi, jegyzői és papi lak, valamint egy erdészház építésére fognak fordítani.”

Ezen a közgyűlésen a tagságnak még a 10%-a sem volt jelen, ami az alapszabályzat értelmében határozatképtelenné tette.

A közbirtokosság jelen lévő tagjai, látván a járásbírószágtól és a községi előljárási erőszakoskodását, megpróbálták menteni a még menthetőt. Balázs Bécsi János az 1910-ben hozott határozat alapján azzal a kéréssel fordult a község vezetőihez

³³⁵ *CsszÁLvt F. 143. D. 6. 140. sz.*

³³⁶ *A per aktáit lásd CszÁLvt F. 143. D. 6. 137. sz.*

és az erdőmérnökhöz, hogy ha már a fát eladták, legalább a földet hagyják meg az Álkoza birtokosság tagjainak legelő céljából. Az erdőmérnök azonban elutasította a közbirtokosság kérését, azzal érvelve, hogy ez a kikötés nem kapott kellő nyomtatékot az akkori közgyűlésen.

Zakariás Lukács főszolgabíró ezután, önhatalmúlag megszüntette a közbirtokosságot.

A visszaélés annyira nyilvánvaló volt, hogy a kormány sem egyeztetett bele ebbe a határozatba. Ezért a községi előjáróság tagjai 1918. április 23-án úgy határoztak, hogy a Földművelésügyi Minisztériumhoz újabb kérést küldenek.

A község vezetői és a szolgabíró tehát hiába szüntették meg erőszakkal a közbirtokosságot, ennek jogosságát nem ismerték el a felsőbb hatóságok. A sorozatos visszautasítások tudatában 1923-ban a közbirtokosság tagjai ismét megkezdték az Álkoza vagyonának kezelését.

Ettől kezdve 1936-ig az Álkoza közbirtokosság a Gyergyói medence legerősebb közösségei közé tartozott; ezt jelzi az Álkoza Bank létrehozása is. Gazdasági potenciálja vezető szerepet biztosított számára a község életében. A falu vezetőségének egyes tagjai nem nézték jó szemmel ezt a helyzetet. Közben Bucur jegyző rátalált az 1910-es és 1916-os, általunk már jelzett dokumentumokra, majd a járási, valamint a megyei közigazgatási szervek segítségét kérte. Ezek megbízásából Valeria Otetea ügyvéd megkezdte az ügy kivizsgálását, melynek eredményét felterjesztette a Belügy-minisztériumhoz. Ez utóbbi a következő levéllel fordult a megyefőnökhöz: „Az Ön 13039/1930 számú jelentésével kapcsolatban megállapítjuk, hogy a beküldött aktából és a hozzájuk csatolt telexkönyvi kivonatból kiderül, miszerint fent nevezett erdő Remete község tulajdonát képezi, következésképpen ezen erdő igazgatására nem alakulhatott közbirtokosság, mivel kezelése a közigazgatási törvény értelmében a községi szervek hatáskörébe esik. (...) A vagyon átvétele során a községi előjáróságnak kell döntenie arról, hogy miként fogják megbüntetni azokat, akik törvénytelenül kezelték a község vagyonát.”

Ez a határozat az ügy részleges ismerete alapján született, mert Bucur jegyző az aktáknak csak egy részét küldte meg a felsőbb hatóságnak. A helyzet

ismeretében a községi előjáróság többi tagja nem engedte meg a közbirtokosság vagyonának kisajátítását.

Az Álkoza vagyonának lefoglalása így 1936 decemberéig elmaradt. Ekkor a jegyző közbenjárására a községi hatóság lefoglalta a közbirtokosság székhelyén lévő tárgyakat. A közbirtokossági levéltárból kivettek két jegyzőkönyvet, az OFA vállalattal való levelezést, az alpszabályzatot, az adónyugtákat, 28000 lej kölcsön felgyűlt kamatait, a Remetei Hitelszövetkezet részvenypapírjait, a törzskönyvet, ez tartalmazta a tagok közbirtokossági vagyonbeli arányrészét. Mindezeket és a határjelző iákul a községi pecséttel foglalták le.

Ezzel megkezdődött a háromeves per, amely nagy költségekbe verte mind a közbirtokosságot, mind a községet. A közbirtokosság vezetősége ugyanis a tulajdonban való háborgatásért törvényre adta Remete községet. Ezzel egyidőben (1937. február 25-én) az akkori igazgatóság, név szerint Paál József, Laczkó Ferenc, Portik Ferenc és Antal József felhatalmazták László Dezső ügyvédet érdekeik képviselőjére. A perre a község vezetősége is készülődött: 1937. március 3-án Deutsch Lászlóhoz fordultak képviselőként. A község vezetősége és a közbirtokosság közötti ellentét kimenetelét a fővárosban is figyelemmel kísérték. 1937. április 22-én a Szövetkezetek Irányító, Szervező és Ellenőrző Központja a Gyergyószentmiklósi Járásbíróságnál a per kimenetele felől érdeklődött. Az erre 1937. április 26-án kelt válaszlevél tulajdonképpen összefoglalja az első tárgyalás eredményét. Ezek szerint az Álkoza Közbirtokosság tulajdonjog zavarásáért adta bíróságra a községet. Eimek képviselője azonban írásos dokumentumokkal bizonyította igazát (az 1910-es nyilatkozattal és az 1916-os feloszlási határozattal), ezért a közbirtokosság szóvivője az akták tanulmányozásához haladékat kért. Az ülést elnapolták május 13-ára.

Ez alkalommal László Dezső, a közbirtokosság ügyvédje elmondta, hogy azért tud csak most válaszolni az előző ülésen feltett kérdésekre, mivel a dokumentumokat a község lefoglalta és a másolatok beszerzése időbe telt. Ekkor a község fő érve az volt, hogy a közbirtokosságot 1916. május 4-én megszüntették. Ez a gyűlés azonban nem volt statuális, tehát határozatot nem hozhatott. Napirendjén különben sem

szerepelt az Álkoza Közbirtokosság megszüntetése, nem is szerepelhetett volna, mivel azt a törvény tiltja. Az akkori jegyzőkönyv kimondta: „Az elnök kijelenti: minthogy a mai naptól fogva fenállásának lehetősége megszűnt, a közbirtokosság kimondja felosztását és az ügyek további irányítása a községi tanács hatáskörébe megy át. A közbirtokosság tudomásul veszi az elnök kijelentését.”

A közbirtokosság érveire való tekintettel a bíróság az ülést a probléma tanulmányozása céljából elnapolta.

A tárgyalás 1937. május 22-én folytatódott, araikor Deutsch László, a község ügyvédje memóriumot nyújtott be, amelyben az 1910. évi határozat törvényességét bizonygatta.

A község vezetői a memórhimmal elérték céljukat. 1937. május 22-én gyergyószentmiklósi vegyes bíróság úgy döntött, hogy a község nem követett el tulajdonjogsértést, tehát jogosan és törvényesen járt el. Az Álkoza Közbirtokosság fellebbezett, azonban a pert, amelynek értéke meghaladta az 500000 lejt, elhalasztották 1937. augusztus 23-ára.

A község részéről a nyomás roppant nagy volt. Befolyása gyakran érződött a bírósági határozatokban is. A leghatásosabb módszer a perhalasztási, tanúkihallgatási, ügyvédi és bírósági költségek rögtöni kifizetésének a követelése volt. A község vezetői ugyanis lefoglalták a közbirtokosság pénztárát, benne a készpénzzel és részvénypapírokkal, így az Álkozát tulajdonképpen fizetéseképtelenné tették. A birtokosság megfellebbezte a Gyergyószentmiklósi Járásbíróság 1937. augusztus 23-i határozatát, amely az 5000 lejes perköltségen kívül 2000 lejt ítelt meg a községnek a kért halasztásáért és az ügyvédi munkadíjért, 1900 lejt pedig a tanúk kihallgatásáért. Ekkor a közbirtokosság segítségére sietett a Szövetkezetek Irányító, Szervező és Ellenőrző Központja is, amely felkérte O. Ionescu ügyvédet, hogy az október 5-i tárgyaláson képviselje az Álkoza érdekeit. Ezen tárgyaláson az általunk már ismert dokumentumok újszerű értékelésével találkozunk, amelynek lényege a következő: a község azt állította, hogy az 1910-es dokumentum eredetije eltűnt, a másolatról pedig hiányoznak az aláírások, s ezért az nem hiteles. Rekonstruálásra csak a két fél meghallgatásával eszközölhető.

A község ekkor újabb tanúk kihallgatását kérte, akik azonban a november 23-i tárgyaláson nem jelentek meg. Ezért a pert 1938. február 8-ára halasztották, de mivel ekkor sem született döntés, február 16-án kellett volna folytatni. Ekkor azonban a főbíró volt szabadságon, s így a következő tárgyalás időpontját február 23-ra tűzték ki, amikor is a közbirtokosság végül megnyerte a pert. Az öröm és siker azonban nem tartott sokáig. A község új ügyvédje, a csíkszeredai Ilarie Debu fellebbezésében a végrehajtás ideiglenes elhalasztását követelte.

Az ilyen és hasonló spekulációk a per elnyúlásához vezettek, aminek részletes bemutatására itt nem vállalkozhatunk. A következőkben csak a főbb mozzanatokat foglaljuk össze:

1938. március 19. - bevezetik a bírói könyvbe a határozatot, amely szerint a község végrehajtás terhe alatt 15 napon belül köteles visszaadni a közbirtokosság dolgait.

1938. március 30. - a község fellebbez.

1938. április 9. - elrendelik a végrehajtást a közbirtokosság javára. A község által fizetendő perköltség 2991 lejt tesz ki.

1938. május 28. - a község fellebbez a Csíkszeredai Törvényszékhez, ahol elrendelik a végrehajtás felfüggesztését. Döntésüket azzal magyarázzák, hogy az előbbi bírói határozat nem volt végleges.

1938. július 9. - Máthé László, a közbirtokosság új ügyvédje újabb memóriumot nyújt be.

1938. július 11. - Máthé László kéri a tárgyalások elhalasztását.

1938. szeptember 15. - a tárgyalást elhalasztják.

1938. október 8. - Bucur községi jegyző memóriuma, amelyből kiderül, hogy ő a közbirtokosság elleni per fő irányítója.

1938. november 3. - a Csíkszeredai Törvényszék a döntést elhalasztja.

1938. november 14. - a tárgyalást ismét elhalasztják.

1939. február 22. - a döntést ismét elhalasztják.

1939. május 23. - a Csíkszeredai Törvényszék elutasítja az Álkoza birtokosság fellebbezését.

1939. június 7. - a birtokosság fellebbézését semmisnek nyilváníják.

A közbirtokosságot azonban semmilyen spekulációval nem lehetett megszüntetni. Ezt a község vezetői is felismerték, s a pereskedés második szakaszában a támadást már az Álkoza sorozatos visszaélését elkövető tagjai ellen irányították. Az egyik tárgyaláson kiderült, hogy Páál József, Puskás Jenő, Portik Ferenc, Antal József és Laczkó Tamás a Ferencé 1932-1936 között 1452,2 m³ fát adtak el a közgyűlés jóváhagyása nélkül, s az értéket önhatalmúlag elsajátították. A közbirtokosság eközben fennmaradt. Jogi elismerést ennek a gyergyószentmiklósi vegyes bíróság 1940. július 8-i határozata jelezte, amikor is az Álkoza régi vezetősége ellen eljárást indítottak 1500 m³ faanyag eltulajdonításáért. Az igazgatótanácsban a Pál József, Laczkó Ferenc, Portik Ferenc és Antal József helyét Szabó Lénárd, Ferenc István és Portik Ádám foglalták el.¹

Mi volt akkor a hátere a község és a közbirtokosság közötti pereknek?

Amint arra még ki fogunk térni a századforduló után, főleg pedig a tagosítás idején, különböző közigazgatási intézkedések, valamint a legelőknél rétekké való átalakítása miatt jelentősen csökkent a legeltetéshez szükséges terület. Ilyen körülmények között a közbirtokosság havas legelői igen nagy jelentőségre tettek szert az állattartás szempontjából. Midőny a közbirtokossági föld a magántulajdonban lévő terület kiegészítését jelentette, a kis- és középbirtokosok állatállományának fenntartása is nagyban függött annak megmaradásától. Másrészt a közbirtokosság intézménye sok vonását őrizte az ősi székely önkormányzatnak, ami fokozta a hozzá való ragaszkodást.

GYERGYÓREMETE GAZDASÁGI ÉLETE A KAPITALIZMUSBAN

Változott-e a gazdasági élet jellege a kapitalizmusban? Ha változott, ez milyen mértékben érezhető a különböző társadalmi kategóriák életében? Ezek a

kérdések, amelyekre az alábbiakban választ keresünk.

Földművelés

A XIX. század második felének földművelése nem sokban különbözött az 1848-as forradalom előtti gazdálkodástól. A kilencvenes évekig a tutajozás, ettől az időszaktól pedig az erdőmunka uralkodó jellege, a földművelésnél nagyobb jövedelmezősége a kis és törpebirtokosokat a növénytermesztés elhanyagolására vezette. Ilyen körülmények között ez a birtokos réteg nemcsak az új módszerek átvételével szemben volt közömbös, de az ősi munkamódszerek alkalmazásában is felületesség jellemezte. „Nálunk sok helyen nem tudják – írja Vitos Mózes a Csikmegyei Füzetek szerkesztője – hogy az időjárás, égalji és talajviszonyok szerint mikor és minő szántást kell adni, hanem szántanak minden számítás nélkül akkor, amikor látják, hogy mások is szántanak, és teszik ezt úgy akárhogy, csak amit végeznek, szántás legyen.”²

Hátrányosan befolyásolta a kis- és törpebirtokosok gazdálkodását a megfelelő trágyázás hiánya is. A századforduló gazdasági életének kiváló ismerője, a már említett Vitos Mózes is felismerte a talajjavítási munkálatok nehézségeit: „... tapasztaljuk, hogy még a legjobb gazdáink se képesek összes kezelés alatt álló szántójukat és kaszálóhelyeiket 6-9 év alatt egyszer megrágyázni. Tehát a termések még ezeknél is egy részben a talajerő rovására esnek és a talajerő fogytán a termések az ők földjeiken is alacsony fokra szállanak alá. Az állatállomány-mennyiség szaporításán az állatállomány növelésével lehetne segíteni, csakhogy ehhez sok állat, illetve sok pénz kell.”³

A korszerű gazdálkodásra való áttérést – amint arról a tagosításról szóló fejezetben is megemlékeztünk – a földbirtokok szétszórtsága is akadályozta. A hagyományos munkamódszerekhez való merev ragaszkodás is hátráltatta a belterjes mezőgazdaság kialakulását. Bár a századforduló közigazdasági, agrárszakemberei igen lelkiismeretes nevelőmunkával próbálták bevonni a kis- és törpebirtokosokat a korszerű mezőgazdálkodásba, tevékenységük a lakosság konzervativizmusa következtében kevés eredménnyel járt.

¹CsszÁLvt F. 143. D. 6. 146. sz.

²Vitos 1894-1901. 526.

³Vitos 1894-1901. 523-524.

Az új agrozoottechnikai módszereket főleg a gazdakörök népszerűsítették. Ilyen volt a Csík Megyei Egyesület, amelyből 1896-ban kivált a gyergyói gazdakör. A Csíki Lapok 1898. január 19-én a gazdasági tanácsokkal kapcsolatban közölte, hogy „Gyergyóremetén az előadások a részvétlenség miatt megtarthatók nem voltak”. De a csíki gazdakör is vállalta a földművesek nevelését. „A Csík megyei gazdasági egyesület – olvashatjuk a Csíki Lapok 1899. január 5-i számában – a miniszter úr által segélyezettve Csík vármegye 13 községében, nevezetesen Szentdomokoson, Dánfalván, Szentmihályon, Szépvízen, Delnén, Mindszenten, Szentsimonon, Csátószezen, Újtusnádon, Ditróban, Remetén, Gyergyószentmiklóson és Újfaluban gazdasági tanításokat rendez.” Ezek az előadások főleg a gazda-társadalmat érdekelték. A parasztságnak ez a csoportja a XIX. század második felében, bár nem alkalmazott új módszereket, mégis nagyobb gonddal, körültekintéssel művelte, vagy műveltette földjét, ami már önmagában is előrelépést jelentett.

Az intenzív mezőgazdálkodás megjelenése a nagybirtok kialakulásával és a tagosítással volt kapcsolatban. Az a tény, hogy Gyergyóremetén kereskedők váltak nagybirtokosokká, megváltoztatta a gazdálkodás módszereit. Mélik István földje megmunkálásának irányítására agrár-szakembereket alkalmazott, akik a kor tudományos színvonalának megfelelően szervezték meg a gazdaságot, gépeket hozott, amelyek hatékonyabbá tették a mezőgazdasági termelést. Mindez nem maradhatott hatás nélkül a faluban, amelynek középgazdái, látván a nagyobb termésátlagot és jövedelmezőséget, fokozatosan újításokat vezettek be.

A belterjes gazdálkodás a tagosítás által kialakított új határhasználati rendszer révén valósulhatott meg. A birtokrendezés a váltógazdálkodásra is lehetőséget biztosított. Az új körülményekhez való alkalmazkodás azonban a törpe- és kisbirtokosok esetében nem ment egyik napról a másikra. A tagosításkor ugyanis csupán az ősztagon és a zabtagon szüntették meg az ugarhagyó gazdálkodást, a hegyitagon 1927-ig maradt fenn a kétfordulós rendszer. A fordulatot mindenképpen a tagosítás hozta létre, hiszen ettől az időszaktól kezdve a faluhatár nagyrészen megszűnt a hagyományos gazdálkodási rendszer. 1908-tól kezdve a különböző munkálatok rendjét, idejét már nem a község határozta meg, hanem az egyéni gazdaság, amelynek célja a termőföld

hozamának növelése volt. Az önellátó gazdaság helyét bizonyos mértékben az árutermelő gazdaság vette át. A paraszti gazdaság gépesítése csak lassan hódított teret.

A tagosítástól kezdve a mezőgazdasági termelés alapját a vetésforgónak nevezett váltógazdálkodás jelentette. Bár a vetésforgó gazdaságonként változott és főleg a föld minőségétől függött, nagyjából a következő menetet követte:

1. a föld pihentetése, lucernával, vagy herével való bevetése,

2. első év: zab, vagy len termesztése,

3. második év: a földet megrágyázták istállótrágyával, majd árpát vetettek bele, vagy pityókat ültettek,

4. harmadik év: rozs, vagy búza,

5. negyedik év: a földet újratrágyázták és búzát, vagy árpát vetettek bele; ha nem jutott trágya, akkor a földben zabot természetkezelték vagy kaszálónak hagyták,

6. a föld pihentetése: a negyedik termés betakarítása után a gazda ismét lucerna, vagy herevirággal vetette be a földet két évig; a pihent földet kaszálónak hagyta, vagy pedig felszántotta.

Remetén eléggé elterjedt volt a hármastagvetésváltógazdálkodás is. Ennek keretében a trágyázás után az első évben árpát, a másodikban rozst, míg a harmadikban krumplit természetkezelték. Utána a gazda a földet megrágyázta és előről kezdte a vetésváltógazdálkodást. Ha nem volt lehetősége a trágyázásra, akkor zabot vetett a földjébe.

A váltógazdálkodás bevezetése megváltoztatta a talajjavító munkálatokat is. A hagyományos kétfordulós gazdálkodás idején a föld termőképességét ganéztatással javították. Ez abban állt, hogy a juhnyájak, szarvasmarha-csordák, ménesek vagy disznócsordák a szántóföldeken háltak, ahol „lészából karámot készítettek” számukra. A ganéztatási jogot az állatok, főleg pedig a juhok száma után kapta mindenki. Akinek kevés juha volt, az vette a ganéztatási jogot. Létezett heti ganéztatási jog, de kétheti is.

A vetésváltógazdálkodás bevezetése után a földet minden harmadik, vagy negyedik évben megrágyázták. Minden gazda évente más-más földterületét ganéztatta meg. Az istállótrágyát ősszel vagy télen kihordták a földekre, ott kupacba rakták, s a hó belepte. Tavasszal, ahogy a hó olvadni kezdett, a trágyát megérlelte a víz. Ezt követően elterítették, majd beszántották. Őszi vetésnél szántás előtt szórták el a trágyát.

Talajjavításra felhasználták a falevelet is. Ezt szalmával keverve terítették szét a földön. Szélcsendes időben a szalma-falevél keveréket meggyújtották és égetés után szántották. Kihordták a szántásra a tűzhely hamuját is, mert ez elősegítette egyes bolhafajok pusztulását, amelyek kárt tettek a növényekben.

A szántás terén a falu lakosságának döntő többségét alkotó közép- és kisparaszti gazdaságoknál igen kevés változást észlelhetünk. Ezek a gazdaságok még a XX. század közepén is azt a vaspapucsos, valamint hosszúvassal és taligával rendelkező fagerendelyes vasekét használták, amely a XIX. század negyedik évtizedében tűnt fel ezen a vidéken. Míg a XIX. század első felében az ősi faeke és a fagerendelyes Míg a XIX. század első felében az ősi faeke és a fagerendelyes vaseke között különböző változatokkal találkozunk, addig a XIX. század második felében ez utóbbi eketípus minden mást kiszorított.

Az ekét általában két ökör vagy tehén húzta. Az állatokat az asszony, vagy egy nagyobb fiúgyermek vezette, egy kisebb gyermek ráült az ekére, az eke szarvát pedig a férfi fogta.

A fagerendelyes, vaspapucsos eke főleg a falusi munkaszervezésben jelentett előrelépést. Az újkori eke típusait jellemezve. Egyed Ákos azt írta, hogy mivel az új ekefajtákkal való szántás nem kívánt többé négy igavonó állatot, a kevés állattal rendelkező gazdaságnak is lehetősége nyílt arra, hogy önállóan szántsa fel a földjét, kalákamunka, vagy más fajta segítség igénybe vétele nélkül.

A kis- és középgazdaságokkal szemben a tehetősebbek, a két világháború közötti időszakban traktorokat is beszereztek.

Szántás után a boronálás következett. Faboronát használtak ugyan még, de ennek vasfogai voltak, amelyeket a remetei kovácsok készítettek. Az alul kihegyesedő és kissé meggörbülő vasfogak négyszög alakú fagerendákba voltak ütve, amelyet fogtartó gerendának neveztek. Ezt a boronát láncsal vagy istránggal kapcsolták a húzóerőhöz. A boronát vetés előtt tulajdonképpen a föld továbbaprítására használták, mivel az eke nagy darabokban vágta a földet. Gyergyóremetén a föld nagyon darabos, ezért a nagyobb hatékonyság érdekében a boronára ráültettek egy gyermeket.

A boronálást követte a vetés vagy az ültetés. Remetén főleg rozsot, árpát, zabot, őszi és tavaszi búzát, krumplit, sárgaborsót,

lent, kendert, valamint kerti veteményeket termesztettek. Az 1900-as években itt-ott kukoricával is próbálkoztak. E növények közül a remetei földnek legjobban a rozs, zab, árpa, krumpli, valamint a len termesztése felelt meg.

Legkorábban a zabot és a lent vetették el. A mai öregek emlékeznek még nagyapáik tanácsára, amely szerint csak akkor lesz jó len- és zabtermés, ha a magot hólén vetik el. A századfordulón különösen Felszegen a Pástba vetettek sok lent, ahol „forgatás állt fenn a len és a zab között”. A szárhegyi lengyár beindulása a második világháború idején igen fellendítette a lente emésztést a faluban. E két növény magjának vetését követte a rozsé, árpáé, búzáé, valamint a krumpli ültetése.

A szemesgabona vetéséhez magvetőt használtak, amely háziszótt vászonból készült. Ez hasonlított egy kis zsákhhoz, azzal a különbséggel, hogy alul háromszög alakú volt, hogy a gabonát jobban lehessen „merni az aljából”. A gazda a magvetőt a vállára vette úgy, hogy a terű elől jobb kéz felől legyen, bal kezével fogta, míg a jobbal markolta és minden lépésre szórta a magot.

Vetés után a magot elboronálták. Talajjavító műveletként fahengerrel is végigmentek rajta. A henger mintegy 30 cm vastag fából készült, amely két szélén egy-egy vaspánthoz volt kötve. Ezt kötötték a borona után egy vassal. A hengerlés hozzájárult a föld elegyengetéséhez, amire különösen kaszás aratásnál volt nagy szükség azért, hogy egyenletesen lehessen kaszálni.

A pityókát „sítárnál” ültették „fészekbe”. Egy sorban két krumpli között lábfej távolság kellett legyen. A pityókát szaggatva tették a fészekbe: először kapával megvágták a földet, vagyis fészket csináltak, utána belevetették a pityókát, amelyet azután földdel betakartak. A századforduló idején a pityókaültetésnél nem használtak sorhúzó, a két világháború közötti időszak vége felé kapával, vagy fából készített kapaféleséggel előre meghúzták a sort. Remetén megpróbálták eke után is ültetni pityókát, ami azonban nem kelt ki, ha a gumók a fészek fenékeire kerültek. A jobb termés érdekében a magkrumplit a fészek oldalába kellett helyezni.

Bár a századforduló táján jóval kevesebb pityókát termesztettek, mint napjainkban, az ültetés mégis „kalákában” történt. A legkedveltebb burgonyaféleségek a faluban az amerikai pityóka, a Gül baba és a májuskirály voltak.

Növénybetegségek nemigen pusztítottak, viszont nagy kárt tettek a termésben a fagyok, az árvizek, a szárazságok, valamint a sáskajárások. A termés a föld kezelésétől és a föld gondozásától függött. Június-július hónapokban a földművesek kapálással és gyomirtással foglalkoztak. A gyergyóremeteiek különösen a pityókakapálásnak tulajdonítottak nagy fontosságot. A jó gazda háromszor kapálta meg a krumpliját. A kapát régebb a cigányok készítették, de az első világháború időszakától kezdve üzletből szerezték be.

Az aratás ideje az időjárástól függött: „ha az idő engedte, augusztus közepén, ha nem akkor szeptember elején arattak”. A kenyérgabona levágását őszetésaratásnak nevezték. A harmincas évektől kezdve a zabot és néha az árpát kaszával aratták, de a búza és a rozs aratása továbbra is sarlóval történt. A sarlós aratást a család végezte, de igénybe vettek kalákamunkát is. Az ebben résztvevők száma a föld nagyságától függött. Sarlós aratásnál nem létezett munkamegosztás: nem volt külön sarlózó, kötöző és kötélcsináló. Ahogy a sarlóval arattak, markukba szedték a gabonát. Ezt kézzel összekötötték és kévét csináltak belőle. A kötéshez nem használtak kévekötő fát vagy rövid botot. A kévét kalangyába rakták. Ha azt akarták, hogy a kalangya kereszt alakú legyen, akkor 4x4 kévéből, ha pedig ötszög, vagy csillag alakú kalangyát akartak, akkor 5x5 kévéből állították össze. A kévék tetejére ún. kalapot raktak, amely az esőt levezette. A kalangyákat a mezőn hagyták 3-4 napig, amíg megszáradtak, majd szekérre rakták és hazaszállították a csűrbe.

Szeptember elseje után következett az *Egyed hét*, amelyet búza és rozsvető hétnek is neveztek, mivel ekkor kezdték vetni az őszi búzát és a rozst. A következő héten volt a *Rózsa hét*. Ekkor kezdődött tulajdonképpen a cséplés. A századforduló idején még kézi cséppel végezték ezt a munkát. A kézicsép egy hosszabb és egy rövidebb fából állt, amelyeket a találkozási helyükön bőrszík fogott össze. A nyél hossza a két métert is elérte. Ezért a kézicsépet sokan másfélfának is nevezték. Mikor a hosszú nyéllal ráütöttek a kicséplendő gabonára, a rövidfa fordult egyet és úgy csapott le a kévére. Közben a kévét forgatták, majd favillával megrázták, hogy hulljon ki belőle a mag. A kicséplést és kiostált gabonát a csűrből a ház hídjába vitték.

A lovascsép az 1910-es években jelent meg Remetén. Ennek volt egy járgánya, amelyet egy oszlophoz erősítettek. Az

oszlopon egy kereket szík kötött össze a géppel. Ezt a szerkezetet egy ló hozta mozgásba, ezért lovasgépnak, vagy járgányos cséplőgépnak is nevezték.

Ennek elődje volt az ún. földönjáró cséplőgép, amelynél a kerék nem egy oszlopon, hanem a földön volt elhelyezve, és ezért sok balesetet okozott. A lovascsépet inkább a nagyobb gazdák használták a két világháború közötti időszakban. Mélik István a falu földbirtokosa ekkor már traktorral és cséplőgéppel is rendelkezett.

A termés egyaránt függött a föld minőségétől és a „kezelés”-től. Általában a búzatermés volt a leggyengébb. Remetén a földművesek gyakran mondták egymásnak: „A búzával ne barátkozz!” Burgonyával általában csak negyed holdat ültettek be, amelyen körülbelül 60 zsák termett. Zabból egy holdon 1100 kg-os, rozsból 800-1100 kg-os, míg búzából kiváló termés esetén olykor 800 kg-os terméshozamot értek el.

A termés betakarítása után a tarlót herével együtt lekaszálták a juhok és kecskék számára, vagy pedig (és ez volt régebb az általános) ráengedték az állatokat.

A növénytermesztés fentebb ismertetett általános módját, a munkamódszereket, illetve a munkaszervezést nagyban befolyásolták a helyi körülmények. Ezek közül elsődleges szerepet játszott a szántóföld gyenge minősége és a kedvezőtlen éghajlat. Laczkó A. István elpanaszolta, hogy „a 10 holdon termelt termésemből nem lehet a piacra vinni. A föld olyan rossz minőségű volt, hogy csak a megélhetést biztosította.”⁴

Takarmánygazdálkodás

A birtokmegoszlással kapcsolatban már bemutattuk, hogy Gyergyóremetének nagyobb volt a rétterülete, mint a szántóföldje. Az 1879. évi területmegoszlás szerint a falunak 9167 hold rétje és 6374 hold legelője volt a 8079 hold szántóval, valamint a 223 hold kerttel szemben. Ez az arány a helység területi megcsonkítása után is megmaradt. Az 1929. évi megoszlás a következő képet mutatta:⁵

Szántó		Kert		Rét		Legelő	
hold	n.ö	hol	n.ö	hold	n.ö	hold	n.öl
618	88	260	35	757	12	134	146
0	6		5	0	4	4	6

⁴ *Egyed* 1981. 215.

⁵ *Kozma* 1879. 141.

Bár a területcsökkenés főleg a legelő- és rétterületeket érintette, a fenti adatok a takarmánygazdálkodás fontosságát szemléltetik a falu életében.

A falu természetes kaszálói inkább a hegyen voltak. A borsikás, szikes és száraz hegyi földön termő füvet a szarvasmarha igencsak kedvelte. A legjobb kost (széna) a parlagon termett, míg a legrosszabb a Maros menti széna volt (az ún. békaláb miatt). Ez utóbbi csak a lónak szolgált táplálékul. A község magas havasai: a Punga, Bakta, Hegyesemberfő, Katalina és Batrina kiváló hegyi kaszálókat biztosítottak az állattartás számára. Ez a magyarázata annak, hogy Remetén 7-8.000 szarvasmarha, valamint 21 juhesztana volt. A rétek minősége főleg a trágyázástól függött. Jobb minőségű területen egy holdon 4, míg a gyengébb minőségű területeken 1-2 terű (szekér) széna termett.

Remetén – amint már láttuk – a gazdáknak különböző nagyságú rétföldeik voltak. A legjobb minőségű rétekekkel és legelőkkel Mélik István földbirtokos rendelkezett, aki Remetén és máshol több száz holdat birtokolt.

A szegényebb gazdák, akik még a néhány állatuk fenntartásához szükséges rétfölddel sem rendelkeztek, Alfaluban, Szárhegyen, Ditróban és Remetén béreltek kaszálót. A rétet egyénileg bérelték felében vagy harmadában, vagy pénzzel váltották meg a haszonbér értékét. Míg a XIX. század elején a rétet nyilanként adták bérbe, a századforduló táján a bérbe adott terület kaszahosszal mérték, a két világháború közötti időszakban pedig lábbal vagy kaszanyéllal. Változott a rétföldek nagyságának a számítása is. A XIX. század elején a terület nagyságát „terű”-vel, szekérben mért terméssel mérték, a század második felében viszont már rendes területmértékben, „hold”-ban adták meg.

A faluban levő kaszálókra két határfelügyelő s több határpásztor vigyázott. Ezeket a nép választotta a községi előljárási gyűlésén. A gazdák előre megbeszélték, hogy kit fognak megválasztani. A jelöltek nevét a „nép” közül kiáltották ki. A nép válaszolt, hogy „jó lesz”, illetőleg „nem lesz jó”. Ez utóbbi esetben a jelöltet ellenzőktől megkérdezték: „Ha nem jó, miért nem jó?”

A határpásztorok tavasztól őszig őrizték a határt. Ha tolvajlásra értek valakit, megbüntették, s a büntetésről beszámoltak a határfelügyelőnek, akivel a bírság összegét megosztották.

Történt-e változás az újkori rétgazdálkodásban az 1848 előtti időszakhoz képest? Fejlődés kétségkívül itt is észlelhető, hiszen a forradalom előtti időszakban nem sok gondot fordítottak a talaj termékenységének a biztosítására. A századforduló időszakától kezdve vízvédelmi célból a réteket leárkolták. Az árkok rendbentartására ősszel a kalákások összegyűltek, s a földet az árkokból kitakarították. Ezt a műveletet nevezték földelésnek. A módosabb gazdák öntözték is a kaszálót. Ilyenkor „eldugták” a vizet, csatornát vágtak a földbe, ahol a víz átfolyt a kaszálókon. Az öntözés lehetősége azonban a víz közelségétől függött. A talajjavítást szolgálta a réti zombékoknak és a vakondtúrásoknak kapával vagy földvágó csákánnyal való eltakarítása is. A tavaszi rétegyengetés szintén a jobb termés érdekében történt. Változott a trágyázás módja. Míg a XIX. század második felében juhkosaraztatással és marhaháltatással trágyázták a rétet, addig a századforduló utáni időszakban emellett istállótrágyával is próbálták termékenyebbé tenni a kaszálót.

Gyergyóremetén a természeti viszonyokból következően a takarmánygazdálkodás a lakosság egyik alaptervekenysége volt. Hogyan folyt tehát a kaszálás és takarás?

A remetei határ nagyobb rétjein évente kétszer-háromszor is lehetett kaszálni, míg a gyenge minőségű hegyi földeken csak egyszer. Az első kaszálás Péter-Pálkor történt, a második augusztus végén, míg a harmadik termést szeptember végén vagy októberben vágták le. Ez már gyengébb volt az első kettőnél.

A szénacsinalás legfőbb eszköze a kasza volt. Ennek két legfontosabb alkotóeleme a kaszanyél és a kaszapengé. Az utóbbi hossza 50-90 cm között váltakozott Réthez 50-70 cm hosszúságú pengét, nagy fűhöz 90 cm hosszúságút, míg a hegyi kaszálón lévő fűhöz csak 50-60 cm-es kaszapengét használtak. A pengét emberemlékezet óta a vásárokon (Ditró, Gyergyószentmiklós, Maroshévíz) szerezték be, a Hangya szövetkezet megalakulása után pedig (a két világháború között) onnan vásárolták.

A kaszás rendet vágott. Ennek szélessége, pászmája, függött a kasza nyelének hosszúságától is. A kaszások gyakran mondták: „Lekaszáltam egy láb füvet”; „Lekaszáltam egy tábla füvet”. Az első egy láb szélességű füvet, a második több lábból álló táblát jelentett.

Egy hold fű lekaszásához közepes képességű kaszásnak másfél napra volt szüksége, míg egy jó kaszás hajnaltól sötétedésig végzett ekkora területtel.

Kis- és középgazdák kaszáló kalákát szerveztek, amire összegyűlt a rokonság és a szomszédság egy része; a kaszások száma néha elérte a tízet is. A kalákásnak pálinkát, szalonnát, majd meleg ételt adtak. A gazdának viszonznia kellett a kalákamunkát. A remeteiek Mélik és Puskás földbirtokosok számára is kalákáztak, sőt még a boltosok is igénybe vették a kalákamunkát. Az egyházi, papi és kántori birtokokat szintén kalákában dolgozták meg. A kalákamunka utóbbi két formáját a hagyomány folytán vállalta a falu lakossága.

A remeteiek gyakran béreltek résziben vagy harmadában rétet vagy legelőt. Inkább a gróf Lázár család szárhegyi birtokaiból. A termést boglyák szerint osztották el, fele-fele vagy egyharmad-kétharmad arányban.

A két világháború között kezdett elterjedni a napszamos munka. A napszám értéke 1922-1928 és 1935-1940 között elérte az 50 lejt, míg az 1929-1933-as gazdasági válság idején a pénzromlás következtében 100 lejre is felment.

A napszamos- és a részesmunka nem volt olyan szervezett, mint a tutajozás és az erdőlés. Ez annak tulajdonítható, hogy bár a kaszálás és a takarás az ősi munkák közé tartozott, a remeteiek ezt idénymunkának tekintették, s nem is biztosított olyan jövedelmet, mint az erdőmunka és a tutajozás.

Takarás

A levágott fűvet forgatni kellett. A kövér takarmányt napjában háromszor négyszer, míg a gyengébbet csak kétszer forgatták meg. A takarás főleg asszonyt és gyermekmunka volt. A rend szétszórását és megforgatását villával, illetve gereblyével végezték. Este a szénát mereklyébe rakták, hogy ne élje harmat, és másnap ismét szétterítették. A lucerna és a here szárítása szárítóállványt igényelt. Ezt nevezték szárítókecskének. Az öt lábon álló, karvastagságú állvány két terüt is megbírt.

A kész szénát apró mereklyébe hordták össze; 16-18 mereklye tett ki egy terű szénát, amely átlagban mintegy 10 mázsát nyomott. Egy szekérre egy terű széna fért fel.

A takarást családilag, vagy kalákában végezték. A nagyobb gazdák gyakran szerveztek kalákamunkát, vagy alkalmaztak

napszamosot hozzá. Sok esetben a szegény ember elment a nagygazdához kaszálni és takarni kalákába 2-3 napot, amiért cserébe egy terű fát kapott.

A takarás egyik legfontosabb eszköze a háromágú vasvilla volt. Ezt akkor használták, ha tömött, vagy vastag volt a rend.

A XIX. század közepén még a cigányok készítették a vasvillát, de a század végén a remeteiek már a vásárokon és az üzletekből szerezték be. A kovácsok nem csináltak villát, de ha eltörött, megforrasztották. A villa ága elérte a 30-35 cm-t. Az 1,5-2 méteres nyelet házilag tették bele.

A takarás másik alapeszköze a gereblye volt. Ezt a hulladék összetakarítására, más kifejezéssel élve, a széna tarlójának felgereblyezésére használták. A takarásnál is szívesebben használták villa helyett. Szénaforgatásra a nagygereblye szolgált. Ennek 21-25 foga volt. A gereblyefej hossza elérte a 60-70 cm-t, míg a nyél a 2,5-3 métert. A gereblyekészítéshez általában értettek a remetei gazdák, akik a gereblyefejet juharfából, a fogakat szilfából, míg a nyelet vörösfenyőből készítették.

A földbirtokosok és a nagyobb gazdák, akik a termesztett széna egy részét eladták, használtak szénasajtoló gépet is, amelyet itt a nép préselőnek nevezett. Ez egy vázból, 2 kerékből és két vasrúdból állt.

Ha a falutól távol dolgoztak a kaszások, valamint a takarást végző asszonyok és gyermekek, akkor helyben főztek, és „kinn háltak a mezőn”. Közelebbre már ételt küldött ki az asszony a gyermekkel. Ha távolabbra indultak kaszálni, szekérre ültek, vagy gyalog keltek útra, a szükséges ételmet pedig tarisznyában vitték. Ilyenkor a kaszások szénából készítettek maguknak kalibát. Vékony fából cellákat csináltak, amire keresztrudakat helyeztek, majd azokra tették a fűvet, vagy szénát. A kaszások, miután befeküdtek a kalibába a szabadon maradt lyukakat bedugták. Máskor a boglya, vagy mereklye szolgált hálóhelyül.

Szénaszállítás

Remetén a gazdák 70%-a rendelkezett szekérrel. Akinek nem volt szállítási eszköze, nem is foglalkozott szénakészítéssel. A szállítás tehát nem okozott nehézséget az itteni embernek. A szekér hossza 3 méter, alul 1 méter, a lajtorja felső részén pedig 1,5 méter volt. Szénaszállításnál a lajtorja felső szélén a terhet oldalt kiengedték szélteben egy méterrel. Súlya 280-400 kg között

változott, attól függően, hogy milyen anyagból készült és hogyan volt felvasalva.

A szénásszekeret két ember rakta: egyik dobta a szénát, a másik pedig rakta a szekeret. A szállítást szívesebben hagyták hűvös időre, mert akkor darázs és légy nem zavarta az állatokat. A rúdalkötél megszorítására horgot és kötelet használtak. Az 1930-as évektől ezt csiga helyettesítette.

Ha télen is kellett szállítaniuk szénát, a szánra „nyoszolyát” csináltak, s úgy rakták meg. A nyoszolyával 10-15 mázsza szénát lehetett szállítani. Miután szénával megrakták, kötőrúddal jól lekötötték.

Szénatárolás.

A szénát otthon a csűrben tárolták, ahol 100-150 mázsát is el tudtak helyezni. Ha a csűrben már nem volt hely, a szabadban boglyákban vagy kazlakban tartották. A boglyának kör alakja, míg a kazalnak hosszúkas formája volt. A kisebb boglyához néha rudat is támasztottak, de ez ritkán volt látható Remetén. A kazalrakáshoz villát és gereblyét használtak. A kazal hossza elérte a 8-10 métert, szélessége a 3-4 métert, magassága a 4-5 métert.

A boglyát a szél ellen úgy biztosították, hogy három lécet összeköttek és a boglya tetejére tették. A három léc alul dróttal össze volt kötve. Ritkábban használtak szénakötelet is. Víz ellen úgy biztosították a kazalt vagy boglyát, hogy dombra rakták, vagy pedig faágból lapokat nyestek, lécet vagy deszkát szórtak a földre és arra rakták a szénát. Legtöbbször a gazda már tudta, hogy kertjének melyik részén áll meg a víz, és ott soha nem tárolt szénát. Oldalas helyen a boglyát és a kazalt körülarkolták, ha marháik járták a helyet, sövényvel és karóval bekerítették.

Ha a szénát csűrben tárolták, annak felső oldalában volt egy ún. rakó. Ha ez nem volt elég, akkor a csűr közét is megrakták. A csűr tetején volt egy négyszög alakú szénahányó lyuk. Onnan továbbították a szénát a ketrecbe vagy szénatartóba. A ketrecből a szénát a lónak és a szarvasmarhának a jászolba, míg a juhoknak az etetőbe helyezték. Remetén általában hosszú jászolt használtak.

A szénát az istállóba vasvillával hányták be, a sarjút pedig, hogy ne szóródjon, lapos fenekű, kerek kosárban vitték be.

A takarmánygazdálkodás tehát hozzáértést igényelt, amit nemzedék nemzedéknek adott át.

Állattenyésztés

Remete község hegyes vidéken terül el, földje minősége igen gyenge, a lakosság alapfoglalkozása pedig az állattenyésztés és az erdőmunka...” – olvashatjuk a Csík megyei mezőgazdasági igazgatóság 1936. május 29-i jelentéséből⁶. Az állattenyésztés tehát a kapitalizmus korában is meghatározta a falu életmódját. Az általunk tanulmányozott időszakban azonban a rétföldeken történő szénatermelésen alapuló istállós állattartás súlyának növekedése volt tapasztalható a mezei legeltetéssel szemben. A változás a legelőterületek csökkenésével, vagyis rétföldekké való átalakításával magyarázható, hiszen míg 1879-ben a községnek 6374 hold legelője volt, addig a két világháború közötti időszakban e területek nagysága 1344 holdra és 1466 négyszögöltre csökkent.⁷ A XIX. század végén az állatok legeltetését szolgáló terület 4,73-szor akkora volt, mint az első világháború után.

Más tényezők is hozzájárultak a legelő csökkenéséhez. Így például 1908-ban Gyergyóremete területéből 8214 holdat szakítottak ki a szomszéd Várhegy javára, aminek egy része legelő volt. A kettős fordulórendszer megszüntetése szintén csökkentette a legeltetésre alkalmas területet.

A községnek azonban még mindig maradt négy havasi legelője, amelyek részben erdőnek, részben legelőnek voltak nyilvánítva. Gyergyóremetén ugyanis a 4402 hold 326 négyszögöl erdős terület jelentős részét havasi legelőnek használták. Laczkó Elek falutörténetében a következőképpen emlékezett vissza az 1910-es évekre: „Amikor még nem voltak erdős területeink, virágzott az állattenyésztés, nyáron benépesedtek a havasi legelők. Havasoknak nevezték azt a legelőzónát, ahová a nagyobb igavonó állatokat, ökröket csoportosították. Ezeket csak ősszel, a szeptember 8-iki vásárra hajtottak haza, a nép ajkán élő »Kis Boldogasszonykor«. A másik erdei legelőt Vakarjának nevezték, s ez közelebbi helység volt. Ide a meddő tehének, tinók, bojjúk kerültek. Ez természetesen még nem képezte az egész marhaállományt, mert ezenkívül

⁶ CsshÁLvt F.143. D. 1. 13. sz.

⁷ Uo.

voltak a naponta hazajáró fejőstehéncsordák. Ilyen tehéncsorda kettő, sőt három is volt Remetén, s ezt a község előjárósága által alkalmazott pásztorok őrizték. Ilyen tehén, marha, rengeteg volt, órahosszáig tartott, amíg egy-egy csorda a mezőről bevonult. Reggelként fűjték a kürtöt, erre engedték a teheneket, azok már tudták a regulát, s többnyire kísérő nélkül, maguktól csatlakoztak az induló csordához. Ezenkívül volt bivalycsorda, ami 100-150 darabot is számlált, ez abban az időben volt, amikor a helybéli örménység fénykorát élte. Ők ebben is különböztek az őslakosoktól, nekik fekete tehenek tejeltek.⁸

A két világháború közötti időszakban a faluhátárban fekvő legelők kevésnek bizonyultak az állatállomány számára. Ilyen körülmények között a gyergyóremeteiek kénytelenek voltak bérbe venni a szomszédos falvak havasait.

A mezei legeltetés megszervezését a középkori falu bemutatásakor már érintettük, s ezért a következőkben csak az istálló állattartás bemutatására törekszünk. Hangsúlyozzuk azonban, hogy nagy általánosságban e két állattartási forma kiegészítette egymást. Míg az istálló állattartás a késő őszi, téli és kora tavaszi időszakra jellemző, addig a legeltetés a késő tavaszi, nyári és kora őszi időszakra vonatkoztatható.

A legkedveltebb háziállat a tehén volt Gyergyóremetén. Az itteni gazdák a leghasznosabb állatnak tekintették a tejéért, borjáért, főleg pedig az igavonó erejéért. Gondozására tehát minden gazdaságban nagy figyelmet fordítottak. A gazda reggel kitakarította az istállót, az állatról letakarította a trágyát és szalmát tett alája. A tehén meghatározott időben kapott enni a jászolból és inni a cseberből vagy vályúból. Evés után, ugyancsak megszokott, időben, tőgymosás után megfejték. Délben és este ugyancsak meghatározott időben kapott enni. Ez utóbbi alkalomkor másodsor is megfejték. Legmegszokottabb eledele a széna, a sarjú, a lóhere és az abrak volt. Ez utóbbi sokszor répából, kevertből és szemes terményekből készült. Gyakran kapott a tehén rázottat (a szénát összerázták szalmával) vagy darát. A gazda igen nagy figyelmet fordított a borjúnevelésre is.

A lótartásnak nagy múltja volt Gyergyóremetén, hiszen a faluban igen sok

lófő, később pedig huszárkatoná lakott, akik lovukkal teljesítettek katonai szolgálatot.

A ló gondozása a következőkben foglalható össze: reggel a gazda első dolga a trágyahányás volt, majd enni adott állatnak, aztán pedig megtakarította. Ezután a ló abrakot és vizet kapott. Az abrak lisztből, darából és gabonafélékből állott. Délben, ha nem volt befogva, szénát és vizet adtak neki, valamint eltakarították alóla a trágyát. Este a gazda ismét kihordta a trágyát a lovait alól és enniük adott.

A sertésfajták közül Gyergyóremetén a göndörszörüt és a húsdisznot kedvelték. A disznó óla rendszerint az istállóban volt. Reggel a gazda innen is kihányta a trágyát, majd enni adott az állatoknak: a malacnak napjában háromszor, míg a disznónak kétszer. A disznót főleg ősszel és télen etették jobban, hogy hízzon.

A juh, ahogy hazakerült, szintén az istállóban kapott helyet. Fő tápláléka a széna, a sarjú volt. Barányzása január-február-márciusban következett be. Márciusban megnyírták, május első hetében pedig seregbe gyűjtötték és átadták őket a pásztoroknak. Gyergyóremetén általában a parasztyuhot tenyésztették.

A baromfitenyésztés az állattartásnak szintén fontos ágát jelentette. A tyúkfélék, libák, rucák száma növekedőben volt. A baromfitenyésztés inkább női foglalkozás volt. A szárnyasokat főleg szemes gabonával, törökbúzával, valamint keverttel tartották. Ez utóbbi főtt krumpliból, korpából és kukoricalisztből készült.

Apróállatot sokan tartottak a faluban, de „senki sem élt belőle”. Ide tartozott a nyúl tartás is, mint ősi foglalkozás. A múltban átlagban 2-4 nyulat tartott minden család. Inkább a gyermekek foglalkoztak vele.

A méhészet, ez az ősi foglalkozás a XX. században visszahanyatlott. Inkább a kiscsordák foglalkoztak vele. Volt eset, amikor egy személy 50 méhcsaláddal is rendelkezett. A faluban körülbelül 1000 méhcsalád létezett a két világháború közötti időszakban. A méhészek saját maguk továbbképzésével is foglalkoztak. Remetére rendszeresen járt a Méhészeti lap. A mézet a faluban adták el. Gyakran házhoz vitték.

Mekkora volt Gyergyóremetén a kapitalizmus korában az állatállomány? A rétek, legelők területének csökkenése mennyiben befolyásolta az állatlétszám alakulását?

⁸ Laczkó Elek: *Gyergyóremete monográfiája (a Domus*

Historica alapján.) Kézirat a GyRKLvt-ban.

Nézzük meg először a szarvasmarha-állományt.⁹

1890-ben	2301 darab
1910-ben	2833 darab
1935-ben	3416 darab
1936-ban	2946 darab

A központi összeírások tehát növekedést jeleznek. A helyi állatösszeírások azonban ennél több, mint háromszor nagyobb szarvasmarha-állományt tüntettek fel. Így például a községi összeírások 1910-ben 10500, 1936-ban pedig 9000 szarvasmarháról tettek említést, ami sehogy sem egyezik a központi adatokkal.

A nagyfokú eltérés megértéséhez hozzásegít az a mód, ahogyan Kozma Ferenc az 1877-es évi állatösszeírásról vélekedik: „Nem tartjuk ugyan egészen megbízható alpnak e számlálást, mert tapasztalásból tudjuk, hogyan szoktak a falusi előjáróságok gondoskodni, hogy polgártársaik közmunkával túlterhelve ne legyenek.” A kiváló székely közigazdász az állatlétszám eltagadásának másik okára is utalt: „Tudjuk továbbá azt is, hogy a közterhek alatt roskadozó nép mily előítéletet tanúsít minden újabb számlálás iránt, mindig az állami adó fokozásának rémét látván abban. Eltitkol tehát, amennyit csak feltűnés nélkül lehet.”¹⁰

A két összeírás közötti eltérés másik magyarázatát a nagyfokú állatkivitelben kereshetjük. Mélik István, a falu nagybirtokos-kereskedője évente több száz állatot adott el Németországban és Ausztriában, amit szintén nem jeleznek a korabeli összeírások.

A korra jellemző volt a jól tejelő és nagyobb húshozamú állatfajta kialakítására való törekvés. Mint már említettük, a Mélik-tanyán a helyi fajtát keresztezték a svájci siementhali fajtával, minek révén egy új, nagy húshozamú és kiválóan tejelő fajtát hoztak létre. A minőségi szarvasmarhafajta kialakításáról tanúskodnak a központi összeírások is:¹¹

1890-ben	a	2301	szarvasmarhából
2299	erdélyi magyar fajta,	2	bivaly
1910-ben	a	2833	szarvasmarhából
2756	erdélyi magyar fajta,	68	piros-tarka, 9 bivaly.

1935-ben a 3416 szarvasmarhából 2778 erdélyi magyar fajta, 638 berni-siementhali fajta.

1936-ban a 2946 szarvasmarhából 2798 erdélyi magyar fajta, 148 berni-siementhali fajta.

A siementhali fajta meghonosítása Gyergyóremetén már a századforduló idején megkezdődött, mégis említését az 1910-es évi központi összeírásokban hasztalan keressük. Nem tűnik fel benne, mert a nagybirtokos állománya nem került be a központi összeírásokba.

A szarvasmarha-tenyésztésnek mások voltak a feltételei a nagybirtokosnál és ismét mások a kis- és középparaszti gazdaságokban. Ez utóbbiak az erdélyi magyar fajtát tenyésztették, amely ellenállóképessége folytán alkalmasabb volt az igavonásra. Az 1910. évi központi összeírás a 2833 szarvasmarha közül 1260 ökröt, 183 tehenet és 2 bivalyt nevezett igavonónak,¹² tehát a szarvasmarha-állománynak csupán 51%-át használták húzóállatként. Figyelembe véve azt, hogy a szarvasmarhának döntő szerepe volt itt mind a mezőgazdasági munkákban, mind az erdőlésnél, nem tekinthetjük elfogadhatónak ezt az arányt. Bár nagyszámú tenyészállat létezett Remetén, az igavonásra használt szarvasmarhák aránya nagyobb kellett, legyen annál, ami e számadatból kitűnik.

A szarvasmarha-tenyésztők igyekeztek ugyanakkor megfelelő apaállatokat is tartani. A tenyészbikákat a gazdák költségén maga a község tartotta fenn. A 6-7 hónapig tartó teletetés pedig – írja T. Nagy Imre a tenyészapa-fenntartás nehézségeiről – oly mesés költséggel s amellet a tenyészképeség rovására annyi hátránnyal jár, hogy a legtöbb esetben előnyösebbnek látszik a tenyész-apaállatokat a téli teletetés előtt eladni.¹³ A fenntartási nehézségek dacára nőtt a tenyész-apaállatok száma, s minőségük is javult. Például míg 1910-ben a hat remetei tenyészbika erdélyi magyar fajta volt, addig 1936-ban 12 berni-siementhali apaállattal rendelkeztek. Minőségi szarvasmarha-állomány létrehozására való törekvés a harmincas években a kis- és középparaszti gazdaságokban is megfigyelhető.

A lónak már sokkal kisebb jelentősége volt a falu gazdasági életében, mint a szarvasmarhának. Vitos Mózes a Csík megyei

⁹ MStk XV. k. 602-605. és MStk 1910. 41. k. 798-801.; CszszÁLvt F. 143. D. 1. 13. sz.

¹⁰ Kozma 1879. 215.

¹¹ MStk 1890. XV. k. 602-605. és MStk 1910. 41. k. 794-

797.; CszszÁLvt F. 143. D. 1. 13. sz.

¹² MStk 1910.. 41. k. 798-801.

¹³ T. Nagy Imre: Csíkvármegye közigazdasági állapotairól. Csíkszereda 1911. II. k. 12.

lótenyésztés hanyatlásának okait a következőkben látja:

1. Az 1848-49-es forradalom a lóállományt túlságosan igénybe vette, a fegyverletétel után a tenyészanyag legjobb részéből egész méneseket hajtottak Oroszországba.

2. A ménesek rossz és hiányos kezelése.¹⁴

Az 1890-es összeírásból a gyergyóremetei lóállományra vonatkozóan a következő adataink vannak:¹⁵

mén: 0-1 évig 3 db., 1-2 évig 1 db.;

kanca: 2-3 évig 2 db., 3-4 évig 1 db.

4 éven felül 24 db.;

herélt ló: 2-3 évig 2 db. 3-4 évig 6 db.

4 éven felül 20 db.;

1910-ben 527 állat alkotta a remetei lóállományt.¹⁶ Az 1935-ös összeírás is elég alacsony állatszámot jelez, a következő megoszlásban:¹⁷

Fajta	3 év alatt	Kancák ménlovak nélkül	3 év alatti kanca	Herélt ló	
				3 év felett	3 év felett
parasztfajta	2	13	4	65	1
hegyifajta	1	77	38	244	35
összesen	3	90	42	309	36

A községi összeírások azonban a lóállomány esetében sem egyeznek a központi adatokkal. A községi állat-összeírások 1910-ben 2000, 1936-ban pedig 1700 lóról tesznek említést.¹⁸ A falu lóállományáról még a XX. század eleji sajtó is megemlékezett, sőt a lóállomány minőségének emelése érdekében a földművelésügyi miniszter 1903-ban arról értesítette Gyergyóremete elöljáróságát, hogy a község részére a mezőhegyesi m. kir. állami ménesállományból egy darab tenyészment adományozott teljesen díjtalanul.¹⁹

Fontos helyet foglalt el a falu gazdasági életében a sertésenyésztés is. 1890-ben 140 sertésről történik említés. 1895-ben 977,²⁰ míg 1911-ben 358 sertést tartottak számon a központi szervek.²¹ Ez

utóbbi állomány megoszlása a következő képet mutatta:

tenyészkan	12 darab
tenyészkoca	153 darab
ártány és süldő	163 darab
malac	28 darab
hízó	2 darab

Ebből az állományból:

zsírfajta (kondorszőrű mangalica) 338 darab

húsfajta (sima szőrű angol és hazai) 20 darab

A sertésállomány szaporodásának egyik akadálya a legeltetés volt. A nyári legeltetés alatt a sertések mindennapi hazajárása sok kárt okozott a disznósordában. A sertések minden este végigfutottak a falun, mire hazaértek, kimelegedtek, így felhevült állapotban hideg vízzel teleítették magukat, s ki voltak szolgáltatva a tüdőgyulladásnak és más sertésbetegségeknek. Nehézséget jelentett a téli legeltetés is, mivel a makkos erdők megszűntek és a disznónak pityókával való etetése még nem állandósult minden paraszt-gazdaságban.²² A két világháború közötti időszakban ismét növekedés észlelhető a sertésállományban, amit az 1935-ös összeírás adatai bizonyítanak:²³

Fajta	1 év alatt	Mások	Koca 1 év felett	
			saját kan nélkül	saját kannal
húsdisznó berk. báznai	-	4	36	-
zsírdisznó mangalica	16	1	132	-
összesen	16	5	168	-

Fajta	Koca 1 év alatt	Herélt	
		1 év felett	1 év alatt
húsdisznó berk, báznai	110	9	97
zsírdisznó mangalica	115	80	491
összesen	225	89	588

A XIX. század második felében a juhtenyésztés fellendülését tapasztaljuk. Vitos Mózes elmondja, hogy „nálunk a legtöbb községben fent és lent összes

¹⁴ Vitos 1894-1901. 642.

¹⁵ MSík 1890. XV. k. 602-605.

¹⁶ MSík 1910. 41. k. 798-801.

¹⁷ CszsÁLvt F. 143. D. 1. 13. sz.

¹⁸ GyRKÁvt.

¹⁹ Gyergyó 1903. április 26.

²⁰ MSík 1890. XV. k. 602-605.

²¹ MSík 1910. 41. k. 798-801.

²² Vitos 1894-1910. 647.

²³ CszsÁLvt F. 143. D. 1. 13. sz.

legelőinket a juhok uralják”.²⁴ Gyergyóremetén 1890-ben a központi szervek 594 juhot írtak össze, 1895-ben 2772-t, míg 1911-ben 2209-et.²⁴

1911-ben a juhállomány így oszlott meg:²⁵

tenyészkos	79 darab
anyajuh	1641 darab
ürü, toklyó	36 darab
bárány	453 darab

Az állomány teljes egészében racka és cigája fajtából állt, amelyet Vitos Mózes a következőképpen jellemezett: „a mai nap tenyésztett havasi juhajtáinknak az a jó tulajdon-ságuk van, hogy szívósak és jó tejelők: azonban csak 25-30 kiló súlyúak és gyapjuk durva”.²⁶

Az 1936-os központi összeírás alkalmával 3661 juhot jegyeztek fel,²⁷ míg ugyanabban az évben a községi állatösszeírás 16000 fős juhállományt vett számba.²⁸ Bár igen nagy az eltérés a két összeírás között, mindkettő a juhtenyésztés fejlődését jelzi a két világháború közötti időszakban.

Kiemelkedő szerepe volt a falu gazdasági életében a baromfitenyésztésnek is. A községben összeírt szárnyas-állomány alakulását a következő adatok jelzik.²⁹

1890	545 darab
1910	20000 darab
1936	4895 darab

Ez utóbbi összeírás a szárnyasok megoszlását is jelzi

Fajta	1 év alatt	1 év alatt	összesen	
			1936	1935
Tyúk	4619	-	4719	3034
Liba	164	-	164	117
Kacsa	72	-	72	54
Pulyka	40	-	40	32
Összesen	4895	-	4895	3237

A kapitalizmus korának állattenyésztésére a rideg állattartás további térvesztése a jellemző. Az istálló állattartás azonban több hozzáértést, nagyobb türelmet igényelt a gazdától. Bár a

szarvasmarhánál megjelenik a minőségi állatállományra való törekvés, ez nem jelenti a hagyományos fajták tenyésztésének abbahagyását. Minden téren előrelépés tapasztalható ugyan, de a fejlődés nem azonos a nagybirtokosnál és a kisbirtokosnál.

Az állattenyésztés fejlődését számos külső ok is befolyásolta. Ilyenek voltak az állatbetegsége, mint a száj- és körömfájás, a sertésvész, sertésorbánc, valamint más betegségek. A Csíki Lapok 1901. július 24-i számában olvashatjuk, hogy Gyergyóremetén egy udvar van rühkórban. A Gyergyó című lapban baromfiak pusztulásáról írnak: „Egyéb bajainkhoz még beütött hozzánk a tyúkkolera, s egy csapással olcsóvá tette a baromfit. Értesülésünk szerint a disznók között is járványos betegség lépett fel, mely máris szedi áldozatait.”³⁰

Helyi ipar és kézművesség

Ipari berendezésekről Remetén a XVIII. század elején oklevelek beszélnek, amikor is egy per alkalmával a tanúk többször említik a fűrészmalmokat.³¹ A vallomásokból fény derül a malmok nagy fontosságára a falulakók életében. A XVIII. század végi oklevelek a fűrészmalmok mellett már lisztelőmalmokról is említést tesznek. Az egyik összeírás említi, hogy „lisztelőmalmunk a faluban egy, falunk határán pedig mind lisztelő-, mind fűrészmalmok elégségesek”.³² Utalnak a házi szövés-fonásra is, amikor megjegyzik: „Kenderáztatni való vizünk alkalmas és elégséges vagyon”.³³

A XIX. század elején a kézművesség fellendül; az 1820-as összeírásban már ez olvasható: „Vagyon ezen faluban 2 kovács mesterember, 1 asztalos, 2 szabó.”³⁴ A kézművesség viszonylagos fejlettségéről tesz említést Benkő Károly is a XIX. század közepén: „Nem hiányzanak Csík és Gyergyónak némely szakokban jó mesterembereik, vannak osztán másokban gyengék és így vegyesen, mint mindenütt.”³⁵ A XIX. század végére a kézművesek száma annyira megnőtt, hogy a századfordulótól külön társadalmi csoportot alkottak a faluban.

A faipar, különösen a tutajozás szükségszerűen a fűrészmalmok számának növekedéséhez vezetett. De a tutajozás felgyorsította a kézművesek szakosodását is.

²⁴ Vitos 1894-1910

²⁵ MSík 1890. XV. k. 602-605. és MSík 1910. 41. k. 798-801.

²⁶ Vitos 1894-1910. 649.

²⁷ CszÁLvt F. 143. D. 1. 13. sz.

²⁸ GyRKLvt.

²⁹ MSík 1890. 602-605. és 1910 41. k. 798-801.; CszÁLvt

F. 143. D. 1. 13. sz.

³⁰ Gyergyó 1904. augusztus 7.

³¹ CszÁLvt F. 23. 11. sz.

³² Conscriptio 1785.

³³ Uo.

³⁴ Conscriptio 1820.

³⁵ Benkő 1853. 150.

famegmunkáló szerszámok és eszközök: a fejsze, a fűrész, az erdőlő- és tutajösszekötő lánc mind kovácsmunkát igényelt. A helyi kovácsok, akik addig főleg patkó- és ásókészítéssel foglalkoztak, áttértek ezek előállítására is. A fuvarozás maga után vonta kerekesszakma fejlődését.

Összegezőképpen megállapíthatjuk, hogy a falusi kézművesség és ipar a belső gazdasági-társadalmi fejlődés eredményeként jött létre. A külső hatás a szakképesítésben mutatkozott meg. A XIX. század kovácsai, szabói, asztalosai általában idegenbe mentek szakmát tanulni.

A XIX. század végéig kialakult kézműves réteg szakmák szerinti megoszlása következő volt:³⁶

szabó, úri ruhakészítő	2 személy
szabó, népi ruhakészítő	6 személy
suszter, csizmadia	11 személy
pléhes	1 személy
szűcs	5 személy
kovács	10 személy
asztalos	6 személy
ács	5 személy
kerekes	3 személy
kádár	5 személy
lakatos	2 személy
kötélverő	5 személy
kőműves	5 személy
molnár	21 személy

összesen 87 személy

A XX század elejéig (1910) a falusi iparosok száma 120-ra emelkedett. A két világháború közötti időszakban is folytatódott ez a számbeli növekedés, bár a faluban sohasem volt több 150 kézműves-iparosnál. A következőkben az iparosrétegnek a jellemzését kíséreljük meg.

Molnárok

Az első malmok valószínűleg a Kőpataka mentén létesültek. Ezeknek nagy része, mint a Molnár Lenke malma. Puskás Débora malma a rét alatt, Ivácson Balog Kata malma Csutakfalván, Balázs Csíki István lemagtörő malma és Mélik Andor malma még működött a két világháború között.

A XVIII. században a malmok iránti szükséglet hozta létre Eszenyőt, mint települést. Itt a két világháború közötti időszakban 19 malmot tartottak számon. Ebből 14 volt kövesmalom, 5 pedig fűrészmalom. A legrégebbiek közülük a Puskás Buza Bálintéi voltak: két köves lisztelőmalom (kenyér- és kukoricaliszt őrlésére), egy fűrészmalom és egy olajprés. Nagyon régiek, az öregek elbeszélése szerint több mint 200 évesek voltak a Puskás Buza Péter malmai is (egy kétköves vízimalom, egy posztóványoló, egy fűrészmalom és egy olajprés). A fűrészmalom csak nagy vízálláskor működött, a lisztelőmalom azonban folyamatosan őrlött.

A XIX. század közepén épített itt malmot Góga Demeter a Péterfak lerombolt fűrészmalma helyén. Fia, István, szintén malmot épített. A lisztelőmalmok mellett a Gógák fűrészmalomokat is építettek. Ilyen volt Góga Ilyés és György fűrészje. Molnárkodással foglalkoztak a Molnár család tagjai is, akik szintén a múlt század közepén érkeztek Remetére a Szemöte patak mentéről. Itt mind Molnár János, mind Molnár Péter egy-egy malmot épített. Hasonlóan régi a Portik Antal lisztelőmalma is. A XIX. század végén épült a Sztoják, valamint a Kinda Lázár malma.

Malmok létesültek Kicsibükben is. Ezek közül az elsőt Góga Demeter állította Nagy József számára. Nemsokára ezután épített malmot Balázs Ruszka János is, aki Méliknek volt a bérese. Tehát Kicsibük is a malmoknak köszönhette a létét.

A XVII. században és a XVIII. század első felében minden tízesnek volt lisztelőmalma és fűrészmalma. Ebben az időszakban sokszor 10-16 ember társult malomépítésre, s működtetésére bérlőt tartottak. Ilyen malmot vettek bérbé a Molnár és a Sztojka család tagjai. A bérlők elsősorban a közös tulajdonosokat szolgálták ki. A nem tagoktól befolyt jövedelem egy részét le kellett adniuk a tulajdonosoknak.

Volt olyan molnár, aki csupán egy malomtulajdonostól függött. Így a Balázs Ruszka a Mélik családnak voltak a béresei.

A molnárok másik csoportját alkották a saját malommal rendelkezők. Ezek közül kiemeljük a Góga és a Puskás Buza családokat. De idővel, vagyis a XIX. század végén és a XX. század elején a bérlők általában megvásárolják az általuk használt malmot s maguk is a tulajdonosok sorába lépnek.

Hogyan éltek ezek a molnárok? Vallomásaik szerint a búzát, árpát, rozsot és

³⁶ Betegh Imre összeírása a GyRKLvt-ban.

kukoricát ők hozták ki a malmokhoz és maguk vitték is vissza megőrölve a családoknak. Ennek ellenére a molnárkodás „a megélhetés felét sem biztosította”. Ezért növénytermesztéssel és állattartással, egyszóval gazdálkodással egészítették ki a molnárkodást.

Kovácsok.

A falu öregeinek tudatában a múlt század egyik legjobb kovácsmestere Tamás Ferenc volt, aki 1850-ben kezdte meg tevékenységét, s 1916-ig dolgozott a faluban. 1890-től 1916-ig jeles mesterembere volt a falunak idősebb Büchner József, akinek tevékenységét a két világháború között fia folytatta. 1918-ban érkezett Remetére Füstös Sándor, 1920-ban pedig Zimmermann József alapított műhelyt itt. A két világháború között jelentősebb volt még a Fazakas István és a László Ferenc műhelye.

A kovácsok munkája rendkívül szerteágazó volt. Mégis a leggyakoribb kovácsmunkák közé tartozott a patkókészítés, a ló- és ökörvasalás, a szegkészítés, a tutajkötő és erdőlőlánc, valamint a földművelési eszközök vasrészeinek készítése. A kovácsok munkája tehát nemcsak a mezőgazdasági termelés színvonalával volt kapcsolatos, hanem befolyásolta a tutajozás, az erdőmunka, főleg pedig a fuvarozás hatékonyságát is.

Asztalosok.

Az asztalosmesterség igen elterjedt volt Remetén. A falu öregei még emlékeznek Novák Gyulára, aki kb. 1850-ben nyitotta meg műhelyét, s akit fia követett a mesterségben. Az 1914 utáni időszakban jelentős asztalosmester volt még Péter Sándor, Bakos Antal, majd Vass János.

Kútások.

A kútásás igen nehéz mesterség volt, mert átlagosan 30-35 méterig kellett leásni vízért a talajba, de sokszor a kút mélysége még a 42 métert is elérte. A kút belső falát végg kövel bélelték ki. A csiga és a cseber fából készült. A falu öregeinek visszaemlékezése szerint a XIX. század hatodik évtizedéig a kutak föld feletti részét fából készítették. Ebben az időszakban jött a faluba a nép által Kútásó Dávidnak nevezett személy, aki megkezdte a kutaknak kövel való kirakását. A falubeliek úgy emlékeznek rá, mint írástudó emberre, akit gyakran vettek igénybe a hivatalos iratok megszerkesztésére is.

Kőfaragók

A kőfaragásról még Benkő Károly is megemlékezett 1853-ban kiadott könyvében: „Kőből – többféle munkát készítenek, az ún. malomkövet, lépcsőket.” Ezenkívül a kőfaragók még sírkőfaragással is foglalkoztak, a kapukhoz kőlábakat készítettek, kővályút faragtak a disznóknak és a tyúkoknak.

Kerekesek

A kerekesek közül Köteles Ignác nevét őrzi az emlékezet, aki a XIX. század hetedik évtizedében kezdte meg munkáját, míg a két világháború közötti időszakból Kozma Mártonra és Nagy Jánosra emlékeznek.

Csizmadiák

Az oklevelekben már 1846-ban szók esik Bogdán Ferenc örmény származású csizmadiáról. 1850 körül kezdte meg működését Pál József. Az első világháborúig a falu híresebb mesteremberei: Szabó Ferenc, Luca Gábor, Szócs József és Vas József. A két világháború között a csizmadiák közül Laczkó Imre és Laczkó István munkáját értékelték a legjobban.

Szabók

Míg a női és férfiöltözetet a XVI-XVIII. századokban házilag állították elő, addig a XIX. században már rendre megelelnek a szabók, később pedig a varrónók is. Ez utóbbiak közül kiemeljük Ivácson Istvánnét, Kinda Annát és Kovács Rózát. A szabók közül a falu életében kiemelkedő szerepet játszott Laczkó Elek és Pál Dénes, akik nemcsak munkájukkal tűntek ki a többi mesterember közül, hanem közéleti tevékenységükkel is, amennyiben hozzájárultak a falu társadalmi és közművelődési életének fejlődéséhez.

Mint láthattuk, a kézművesség fejlődése szoros kapcsolatban volt a gazdaság élet szerkezetével. A földművelés, tutajozás, erdőmunka fellendülése – ami fokozatosan csökkentette az önálló parasztgazdaságok számát – szükségszerűen maga után vonta az önálló iparosréteg megjelenését. A kézművesség fejlődése a maga során hatással volt a gazdaság élet egészére. A gyergyóremetei iparosok által készített eszközök növelték a földművelők, tutajozók munkájának hatékonyságát. Gondolunk itt elsősorban a vaspapucsos eke, a borona, valamint a különböző lánc- és fejszetípusok előállítására.

A kézművesek tekintélyes emberek voltak a falu életében. A szakértelem és a jó munka ugyanis megbecsülést biztosított számukra a gazdatársadalomban.

Tűz, árvíz, jégeső és sáskajárás a falu életében.

A gyergyóremetei családok hétköznapjait a termelőmunka töltötte ki. Az emberek sokéves veritékes munkájának eredményét azonban hol a tűzvész, hol az árvíz tette tönkre. A falulakók ezeket az eseteket feljegyezték, emlékezetben tartották, mint településük történetének gyászos eseményeit.

A feudalizmus kori Gyergyóremetén tűzvészeket nemigen jegyeztek fel. A korabeli feljegyzések csupán a falunak 1657. évi tatárok általi felgyújtásáról,³⁷ 1778-ban pedig a templom leégéséről tudósítanak.³⁸

A kapitalizmus korában már gyakoribbakká váltak a feljegyzések. A korabeli újságok szinte tele vannak ilyen természetű közlésekkel: Csíki Lapok, 1898. szeptember 7.: „Múlt hó 31-én este 10 órakor Gyergyóremetének Csutakfalva nevű részén, az Albert Ferenc székely gazda telkén ismeretlen okból tűz ütött ki, s az udvaron levő gazdasági épületeket a benne levő takarmánnyal együtt rövid idő alatt elhamvasztotta.”³⁹ A következő hónapban azonban ismét tűz ütött ki: „Gyergyóremetén a múlt hó 26-án Brassai Mihály és Albert János remetei gazdák belsőiségi melléképületekkel és összes terményeikkel együtt elégték.” A tűznek sokszor halálos áldozata is volt. Főleg a gyermekek élete forgott veszélyben.

Milyen körülmények vezettek a gyakori tűzvészekhez? Kozma Ferenc 1879-ben a deszkaépitményekben, a szalmafedelemben, a sütőházak favázában, valamint a megfelelő üzemrendőri és tűzoltási intézmény hiányában látta a gyakori tüzesetek okát.⁴⁰ A kiváló székely közigazdász megállapítása azonban nem jelentette a tűzvédelmi intézkedések teljes hiányát. Az első tűzrendészeti intézkedéssel kapcsolatban megemlítjük, hogy Csík-, Gyergyó- és Kászonszék vezetői a tüzesetek okát a dohányzásban látták, amit 1727-ben be is tiltottak.⁴¹ A XVIII. század vége felé Gyergyóalszékben már hivatásos kéményseprők próbálták megelőzni a tüzeseteket, a XIX. század hetvenes éveiben pedig a medencében megjelentek az első tűzoltó egységek is. Ugyanebben az időben kezdték el a tűzrendészeti szempontok érvényesítését az

építkezések szabályozásában, sőt a Remetével szomszédos Ditróban még füstbírák is működtek.⁴²

Mi történt ez ügyben Gyergyóremetén? Egy sürgető rendeletből megtudjuk, hogy 1892-ben Gál István volt a falu kéményseprője, aki a tisztítatlan tüzelőkről kért kimutatást május 25-én, azt átadta György Józsefnek, a falu egyik előljárójának, aki azonban „a kimutatást eltévén, még a büntetéseket sem róttá ki”.⁴³ A tűzrendészeti intézkedések másik hiányosságáról a Csíki Lapok értesít: „Amint biztos forrásból értesült a szerkesztőségünk, Gyergyóremetén az 1898. év folyamán ez már a harmadik tüzeset, dacára a gyakori gyűléseknek, Gyergyóremetének, a 4584 lakójú nagyközségnek mind ez ideig nincs tűzoltó-sága.”⁴⁴

Ilyen körülmények között került sor 1892-ben a legnagyobb tűzvészre a falu életében, amikor leégett a település nagy része. A tűz a Bernádra vivő utcában. Lukács Lőrinc házában ütött ki. A száraz meleg időben a tűz igen gyorsan terjedt házról házra. A száraz zsindeletők pillanatok alatt égtek le. A szél égő zsindeletet, deszkákat és gerendákat ragadott magával. Olyan erősen fűjt, hogy több szekérnyi szalmát ragadott a túlamarosi részre, ahol percek alatt lángba borította a környéket. A Maroson kikötött kész tutajok a vízen égtek el. Hasonlóképpen történt az úton elhaladó szekerekkel is. Aki tehette, terményét zsákokban víz alá merítette.⁴⁵ Varga Alajos naplójában a következőképpen ír a tűzvészről: „1892-ik év május hó 28-án dühöngő nagy tűzvész minden fellelhető vagyonunkat tönkretette, egy két lóerejű cséplőgép... is elégett, az akkori kár a 2000 forintot meghaladta, az eddigi életemnek e volt a legkeservesebb napja...”⁴⁶

A falulakók hamar kiheverték a szerencsétlenséget. Mindehhez hozzájárult az összefogás és a szomszédos székely falvak segítsége. Az elpusztult falu egy év alatt újra felépült.

A tüzesetek száma a következő években sem csökkent. Így például 1901. december 20-án Balázs János községi pénztáros istállója.⁴⁷ 1904. március 20-án pedig Ferenczi Ferenc és szomszédosága istállója és

³⁷ Ferenczi 1833. 125.

³⁸ Nagy András: *Gyergyóremete monográfiája (a Domus Historica alapján)*. Kézirat a GyRKLvt-ban.

³⁹ Csíki Lapok 1898. október 5.

⁴⁰ Kozma 1879. 392.

⁴¹ Tarisznyás Márton: *Nagy tüzek nyomában = Hargita kalendárium 1978. 93-95.*

⁴² Uo.

⁴³ GyRKLvt 917. sz.

⁴⁴ Csíki Lapok 1898. szeptember 7.

⁴⁵ Nagy András, i.m.

⁴⁶ Varga Alajos naplója.

⁴⁷ Csíki Lapok 1901. december 25.

csűrjei égtek le.⁴⁸ 1927. január 20-án Bartls Albert,⁴⁹ míg 1931 áprilisában Lukács Antal gazdasági épületei gyúltak ki.⁵⁰ A példákat sorolhatnánk, tény azonban, hogy a gyakori tüzesetek ellenére a falunak nem volt önkéntes tűzoltóegylete. Ilyen körülmények között „a remetei lakosság körében igen nagy mozgalom indult meg az Önkéntes Tűzoltó Testület megalakítása iránt” – olvashatjuk a Gyergyói Újságban. Az ünnepélyes megalakulásra 1931. május 14-én került sor, amikor is „népes összejövetel volt Remete piacán, hová a ditrói Tűzoltó Testületet is meghívták, hogy felkészültségével bemutassa a helyesen megszervezett tűzoltók munkáját. Evégből a ditrói Önkéntes Tűzoltó Testület egy osztaga Liebl Ede főparancsnok vezénylete alatt ki is vonult Remetére, hol motoros fecskendőjükkel több bemutatót végeztek, s a bemutató alatt a remetei tűzoltó jelölteknek elméleti oktatást tartottak.”⁵¹

Az ünnepélyes bemutató után megalakult az Önkéntes Tűzoltó Egyesület, amely aztán az évek során a hiányos felszerelés ellenére tevékenyen hozzájárult a tüzesetek okozta károk csökkentéséhez.

A gyergyóremetei gazdálkodók másik közellensége az árvíz volt. A lakosok szinte valamennyi feudalizmus-kori összeírásban említést tettek a Maros folyó és a Kőpataka áradásairól.⁵² A kapitalizmus korában nem volt olyan esztendő, hogy a Maros, vagy a Kőpataka ne okozott volna kárt a mezőgazdasági termelésben. Ezek az árvizek mindig kapcsolatban voltak egy-egy nagyobb esőzéssel, felhőszakadással. Az árvíz pusztítása két esetben jóval nagyobb volt az átlagosnál.

1931. augusztus 30-án a Hegyesbükk, Magyaró, Málnavész és Eszenyő dűlők tájékán olyan felhőszakadás volt, hogy a Tolvajos és a Kőpataka megduzzadt és nagy morajjal hömpölygött a falu felé. A hirtelen folyammá nőtt patakok magukkal hozták a mezőről a szénaboglyákat, az útjukba eső házakat, csűröket, istállókat. A falulakók szerencséjére az állatállomány a mezőkön volt. Helyenként a sok hordalékanyag feltorlódott és a rohanó vízáradat nagy területeket öntött el. A víz erejére jellemző, hogy Csutakfalván Portik Cs. István gazda éppen az erdőről érkezett haza egy szekér fával, és amikor be akart hajtani a ház előtti

hídon, az ár hidastól-szekerestől elsodorta. Erről az árvíztől a Varga család naplója a következőképpen emlékezett meg: „...másfél méter magasra bent volt itt nálunk (a víz), a házakban bizony sok kárt tett itt is, egyébütt is.”⁵³

1932. áprilisában újabb árvíz pusztított Gyergyóremetén. Az áradás méreteiről a Gyergyó című lap tudósításából alkothatunk képet: „Egyébként a Maros áradása 6-án érte el a maximumát. Pontosan két méterrel emelkedett a normális vízállás fölé, és hat napon át víz alatt állt egész Túlamaros és Alszegnek Maros környéki része több mint egy kilométer szélességben. A kár, mivel hivatalos becslés még nincs, számokban ki nem mutatható. Csak annyi állapítható meg, hogy emberemlékezet óta ilyen rettenetes árvizet Remetén még nem láttak. Az árvíz elsodort minden könnyebb építményt, köztük a fürdő hideg uszodáját, az udvarokról kerítéseket, tüzelő- és más faanyagokat, sőt magát az udvarok talaját egyes helyekről úgy elhordta, hogy helyében több száz köbméteres üres tó maradt.”⁵⁴

A gyergyóremetei földművesek munkáját a jégeső is gyakran tönkretette. „Folyó hó 23-án dél tájban Gyergyóditró és Remete határában – olvashatjuk a Csíki Lapok 1897. július 28-i tudósításában – nagy felhőszakadás dühöngött, miközben Remete határán sűrű jég hullott, mely a vetéseknek egy részét, de különösen a kerteket elpusztította.”

Máskor a szárazság tette tönkre a termést, mint ahogy 1904-ben történt: „Az ideai termést már amúgy is elvitte az ördög – írja a Gyergyó című lap újságírója 1904. július 31-én –, s e természetfeletti kánikula még betetézi a természet mostohaságát, s elpusztítja azt, ami még megmaradt. Ahol még le nem arattak, ott a kalász kipergeti a magvakat a rettenetes szárazság következtében, s a szántóföldek oly képet mutatnak, mintha egy pusztító tűzvész száguldott volna keresztül rajtuk.”

A falu történetében a különböző természeti csapások mellett egy nagy sáskajárást is feljegyeztek. 1932-ben a remetei felső határ széleit teljesen ellepték a sáskák. A legjobban veszélyeztetett helyek az Eszenyőbükk, Magyaró és Málnavész nevű dűlők voltak, ahol minden zöldellő növényt tövig rágtak. A sáskajárás méreteire utal az a tény, hogy az úton haladó szekerek nyomot vágtak a sáskák tömegében. A sáskák elleni

⁴⁸ Csíki Lapok 1902. március 27.

⁴⁹ Gyergyói Újság 1927. január 22.

⁵⁰ Gyergyói Újság 1927. április 12.

⁵¹ Gyergyói Újság 1931. május 27.

⁵² Conscriptio 1785 és 1820.

⁵³ Varga család naplója és Nagy András, i.m.

⁵⁴ Gyergyó 1932. április 24.

küzdelem során kirendelték a mezőre az iskolásokat is, akik szöges deszkákkal irtották a kártékony állatokat. Mások árkot ástak, azokba sepertek és botokkal ütötték a termés pusztítóit. Ezt csinálta Portik István is. Birtoka határán nagy sáncot ástott, amelybe a sáskák beleugráltak és ottpusztultak. El is nevezték róla Sáska Pistának. A gólyák megjelenése végül is döntő módon hozzájárult a sáskák pusztulásához.

Kereskedelem

A tutajkereskedelem központjának tekintett Gyergyóremete ugyan félreesett a medence fontosabb szárazföldi útvonalaitól, de ez sohasem vezetett a helység kereskedelmi elszigetelődéséhez. A remetei lakosokat ugyanis rendszerint ott találhatjuk a gyergyószentmiklósi vásárokon. „A mi központunk Gyergyószentmiklós, mintegy két óráig való járás földnyire esik, az hol lehet mindeneget hasznosan eladni és venni, s útja is jó és alkalmas.”⁵⁵ Ha a fenti idézetet kapcsolatba hozzuk az 1607-ben Gyergyószentmiklósnak Rákóczi Zsigmond erdélyi fejedelem által adott vásárjoggal, akkor megállapíthatjuk, hogy a remeteiek fő kereskedelmi központja csak Gyergyószentmiklós lehetett. Ezt bizonyítja az is, hogy 1763 májusában György István gyergyóremetei bírót a nemesség a Guberniumhoz előterjesztett panaszában vásáros embernek nevezi.⁵⁶ Különbözik maguk a remeteiek még 1820-ban is csak a szentmiklósi vásárokról tesznek említést.⁵⁷ A század végén azonban a Gyergyói medencében már három országos vásáros hely létezett, amelyek időpontjáról Vitos Mózes tájékoztat: Gyergyóalfaluban február 24-én, október 31-én; Gyergyóditróban február 3-án, május 1-én, július 17-én és november 25-én; Gyergyószentmiklóson virágvasárnap előtti napon, június 15-én, szeptember 7-én, december 13-án.⁵⁸ Ezek a dátumok az országos vásárok időpontját jelzik, e helységekben azonban rendszeresen tartottak heti vásárokat is.

A XIX. század eleji feljegyzések Gyergyóremetén is megemlékeznek a helyi vásárról, amelynek kezdeteit nyilván jóval korábbi időkben kell keresnünk.

Mindezek a vásárok igen jelentősek voltak, hiszen ezekben került általában eladásra a remetei állatfelesleg. Bár érkeztek

ide búza-, zöldség- és gyümölcskereskedők is – amint arról Szentiványi Mihály is megemlékezett – a gyergyóiak szívesebben utaztak Kézdivásárhely, Udvarhely, Marosvásárhely, Brassó és Moldva piacaira, ahol olcsóbban vásárolhatták meg ezeket a termékeket.⁵⁹

A szárazföldi kereskedelem iránya a XIX. század végén és a XX. század első felében sem változott. A szükséges terményeket továbbra is a fent említett helyekről szerezték be, azzal a különbséggel, hogy a Moldvával folytatott kereskedelem aránya megnövekedett.⁶⁰ Jelentős volt a századforduló táján a Mélik család ausztriai és németországi állatkivitele.

A szárazföldi kereskedelmi forgalom lebonyolításához megfelelő minőségű utakra volt szükség. Ezeket Benkő Károly így írta le: „Csíknak, Gyergyónak, Kászonnak országutai többnyire töltöttek és jók, csak némely helyeken annyira keskenyek, hogy két szekér is bajosan mehet el egymás mellett, kezdették azokat most több helyeken már szélesíteni, melyeknek vonalaik ekképp következnek:

I. Gy/ergyó/sz/ent/miklósról Szárhegyen, Ditrón, Gy/ergyó/remetén keresztül Nagy/görgénybe, innen nyugatra Sz/ász/régenbe, készíttetlen. (...)

IV. Remete — Ditró — Borszék, Hollón keresztül — Tölgyesi szoros /Moldvába/;

V. Remete — Ditró — Gy/ergyó/sz/ent/miklós — Tekerőpatak — Cs/ík/sz/ent/domokos — Sz/ent/tamás — Jenőfalva — Karcfalva — Dánfalva és Oltfalva — Rákos — Madéfalva — Cs/ík/szereda — Brassó.”⁶¹

A Benkő Károly által bemutatott közlekedési hálózaton kívül a remeteiek más útvonalakat is használtak.

Ezek közül a sóvidéki út volt az egyik legfontosabb szekérút. Ez gyakorlatilag a szomszédos Alfaluból indult Borzonton keresztül Parajd felé, de mivel a patak völgyét követte, csak száraz időben volt használható. Télen a hófúvások teljesen megbénították itt a forgalmat. Ez az útvonal nemcsak Parajddal, hanem Szováttával és Marosvásárhellyel is összekötötte a Gyergyói medencét.

⁵⁵ *Conscriptio 1785.*

⁵⁶ *Szádeczky 1908.*

⁵⁷ *Conscriptio 1820.*

⁵⁸ *Vitos 1894-1901. 783.*

⁵⁹ *Vándor (szentiványi Mihály): Közlemények Erdélyről.*

Nemzeti társalkodó 1839. II. k. 142.

⁶⁰ *CsszÁLvt F. 26. 1841. május 24-én Fitzus Antal útlevelet kér Moldvába kereskedés végett.*

⁶¹ *Benkő 1853. 87-88.*

Egy másik út a Marossal párhuzamosan haladt Déda felé, de a keskeny, sziklás völgyben meg-meg szakadt, mint Szalárdon és Ratosnyán, ahol néha a szekerekkel behajtottak a Maros medrébe is. Ilyenkor a terhet az emberek a hátukra vették, hogy a szekér könnyebben haladhasson a vízben.

A harmadik útvonal Ditró irányában a Közrez hegységen keresztül vezetett Borszék felé. Ezen szállították a borvizet.

Gyergyóremetét gyalogjáró út kötötte össze Szászrégenrel. Ez a Só völgyénél, a Kereszthegy melletti Sáros hídnál hagyta el Remetét, majd Laposnya és Libán érintésével a Görgény vize mentén haladva vezetett Szászrégenig. A helybeli tutajosok ezen az úton tértek vissza Régenből Remetére.

A községet Csíkkal, Háromszékkal, illetve Brassóval a Benkő Károly által már említett Remete – Ditró – Szentmiklós Csíkszereda – Sepsiszentgyörgy – Brassó útvonal kötötte össze. Ez az út Vasláb után Csíkmagosánál kétfelé vált: az egyik tartott Dánfalvára, a másik pedig Jenőfalva felé a Hámor mellékén.

Az Udvarhely irányába vezető út Újfalut érintve a Mihály pataka mentén haladt a Sikaszón (Székaszón) át.

Láthatjuk, hogy Gyergyóremete kereskedelmi útvonalai igen szerteágazóak voltak. Az utak állapotáról azonban már semmi jót nem mondhatunk. A többi között ez is kerékkötője volt a csereforgalom fellendülésének. Ezért 1880. február 21-én a gyergyói települések kérték „...a Gy/ergyó/ditrónál a Sárosputna völgyén át Tölgyesbe és a moldvai határszélnek, úgyszintén ezen vonallal összefüggésben a Ditrótól Remetén és a Fehérágon keresztül Görgényszentimrének és Szászrégennek vezető utak azon részeinek kiépítését.”⁶²

A következőkben a kérelmezők e két út kiépítésének a fontosságát is megmagyarázzák: „Azon indokok, melyek az értekezleten ezen elhatározásra vezették, a közforgalomtól való elszigeteltségünkben, a szomszéd Romániával minket összekötő rövid és könnyen járható út hiányában s ennél fogva a földművelés, ipar és kereskedelem előre nem haladásában, tehát azon sarkalatos tényezők nélkülözésében gyökereznek, melyek e vidék népe jólétének életereit kell hogy képezzék.”

Miért volt ez az út annyira fontos a vidék gazdasági életének fellendítése

szempontjából? A kérvényezők szerint: „Iparunk és kereskedelmünk, a vidékünkön található számos nyersanyag és természeti kincsek mellett a közlekedés korlátoltsága miatt merőben pang, mert nem tudunk más vidékekkel szemben versenyezni, illetőleg nem tudjuk természeti anyagainkat értékesíteni, iparcikkeinket a szomszéd Romániában – ahol azok kedvező piacot találnak – szállítani.”⁶³

Az utakat azonban később sem javították meg. A Gyergyó című lap 1903. december 6-i *Rossz utak* című cikkében olvashatjuk, hogy

„Gyergyó két legjelentékenyebb községét, a 6000 lakossal rendelkező Remetét és a hasonló lakosságú Ditrót 3 kilométernyi út köti össze, melyen maholnap csak lajtorjás szekérrel lehet közlekedni. Valóban jó adag indolencia kell ahhoz, hogy olyan élénk forgalmi út ilyen állapotban legyen tartva, bárha igen könnyen lehetne a bajon közös akarattal segíteni. Illetékes helyeken talán lehetne lépéseket tenni az iránt, hogy a csekély vonalacskát vegye át a megye, mivel most úgyis e tekintetben sok tehertől szabadult.”

A két világháború között a felügyeletet ugyan átvette a megyei hatóság, de az út javításáról ez a szerv sem gondoskodott.

Nem támogatták a megyei szervek a Remete-Szászrégen út kiépítését sem, bár a falu számára létfontosságú lett volna. Mindezt a kor újságírói is felismerték: „A gyergyói járás egyik legnagyobb községének. Remetének, mely közel 7000 lelket számlál, évtizedes kívánsága annak az útvonalnak a kiépítése, mely Remetét közvetlen közné össze Kereszthegyen keresztül a festői Görgény völgyével. Így kapcsolódna be félreeső fekvésénél fogva egy fő útvonalba, mely Szászrégen és vidékét tenné megközelíthetőbbé, egyúttal nemcsak Remete, de Gyergyó számára is.

Érthető, ha az építhető útvonalnak jelentőségét a remeteiek kellőképpen tudták és tudják értékelni, mert hiszen az ennek nyomán váltható forgalom újabb és újabb kereseti lehetőségeket nyújtana a nagyszámú lakosságnak, mert hiszen minden perc jobban mutatja, hogy a nap nap után fogyófélben lévő erdőállomány kitermelésével egyre csökkenőben az élıhetőség.”⁶⁴

Az utak elhanyagoltsága éppen akkor gátolta a szomszédos területekkel, megyékkel

⁶² *CsszÁLvt F. 21. 45. sz.*

⁶³ *Uo.*

⁶⁴ *Gyergyói Újság 1921. december 10.*

csereforgalmat, amikor a tutajkereskedelem is megszűnőben volt; így a vasút kiépítéséig a falu gazdasági elszigetelődésének egyik fő oka maradt.

A rossz utakat bizonyos mértékben ellensúlyozta a szekérekészítésben történt előrelépés. Mielőtt azonban bemutatnánk a szekér előállításában végbement változásokat, ismerkedjünk meg a Remetén használt szekerek fajtáival.

A *lajtorjás szekeret* Remetén is ismerték. Ennek oldala létraszerű, a fogak pedig egymástól egy arasznyira voltak elhelyezve. Míg más vidékeken a lajtorja hátsó fele kunkorodott fel, addig Remetén az első része volt magasabb. Megtörtént, hogy egyszerű létrát használtak lajtorjának. Ez azonban igen ritkán fordult elő.

Az apró satjú szállításakor a lajtorja mellé oldalt deszkát raktak. Általában a szénát, szalmát, kévét és sarjút *hordószekéren* szállították. Ennek az oldalába deszka-szerkezetet helyeztek.

Remetén – mint általában a Székelyföldön – minden állattal rendelkező gazdának volt *ganéhordó szekere*, amelyre alul a rakoncához fenékdeszkát, kétoldalt pedig oldaldeszkát raktak. Ezt a szekértípust trágya- és földhordásra használták.

Remetén a fát a *négyesszekéren* szállították, amely hasonlított a ganéhordó szekérhez azzal a különbséggel, hogy a gazda a szekér első és alsó deszkáit leszedte, s így a szállítóeszközből csak a rakoncák és a fűrgentyűk maradtak meg.

Használták a *kocsiszekeret*, vagy más néven *nyargalószekeret* is. Ennek a szekértípusnak a lajtorjája kisebb, elől a tetőnek nem volt felhajtása. A nyargalószekér vastengellyel készült, kerekei azonban vékonyabbak voltak a megszokottnál. A szekér elől-hátul saroglyában végződött. (Az első saroglya kisebb volt, a hátsó nagyobb.) A kocsiszekérre alul, oldalt és elől is fűzfavesszőből kosarat fűztek. Hossza 2-2,5 méter között változott. Ezt a szekérfajtát főleg személyszállításra használták. Igénybe vették azonban a vetésnél is. Ilyenkor a vetőmagot és a boronát a lajtorják tetejére rakták, a nagyobb mennyiségű vetőmagot taligában a szekér után kötötték.

A legelterjedtebbek a laltorjás és a hordószekerek voltak. A XIX. század első évtizedeiben a szekérekészítés még a házi mesterségek közé tartozott. Legalábbis erre utalnak a remeteiek az 1820-as összeírás alkalmával: „Csaknem mindenik gazdaember a szekerek csinálásához jól

szokott érteni, magok azokat megcsinálják, mivel arra szükséges fájok is elegendő vagyon havasokban.”⁶⁵

A szárazföldi kereskedelmi útvonalak bővülésével megnőtt az igény a hosszú utakra alkalmas szekerek iránt. Megjelentek az első kerekesek a faluban, majd pedig a fakókereket felváltotta a vasalt kerék. A fakókerék ugyanis nem volt ellenálló, nagyobb kőhöz ütődve hamar kettétörött. Útközben a kerék elől a nagyobb köveket félre kellett lökni, ami nagyon lelassította a szállítást. Talán ezért maradt fenn Remetén a következő mondás:

***Fakóherék, kenderhám,
mind a kettő rossz szerszám.***

A szekérekészítésben a legnagyobb változást a szekér felvasalása jelentette. A vas alkatrészek megjelenése a szekeret ellenállóbbá, tartósabbá tette a hosszabb utakon is. A XIX. század közepétől a század végéig a szekér szerkezete tehát jelentős változásokon ment keresztül.

1908-tól kezdve aztán Gyergyóremete is bekapcsolódott a vasúti forgalomba, ami alapjaiban megváltoztatta a szárazföldi kereskedelem jellegét.

Bár a szekér tökéletesítésének is igen nagy szerepe volt Gyergyóremete és a Székelyföld többi területei közötti kereskedelmi kapcsolatok erősödésében, mégis az országos csereforgalomba való beintegrálódását csakis a vasútnak köszönhetette. A mi esetünkben is érvényes Egyed Ákosnak az a megállapítása, miszerint a vasút megváltoztatta az egyes vidékek gazdasági környezetét: nagyobb tőkés piachoz kötötte, új szükségleteket s lehetőségeket teremtett”.⁶⁶

A fának vasúton való szállítása fokozatosan feleslegessé tette a tutajozást, tehát megváltoztatta a falulakók évszázadok során kialakult életmódját. Ugyanakkor nagyon fontos volt az állatkivitel szempontjából. A Mélik család és a többi remetei nagykereskedő az eladásra szánt állatállományt már nem lábon hajtotta, hanem vasúton szállította Ausztria és Németország piacaira. Többé már nem volt szükség az állatok pihentetésére szolgáló költséges majorok fenntartására, sőt a vasúti szállítás biztonságosabb is volt az állatok hajtásának hagyományos módszerénél. Tehát, amit vesztek a tutajozásnál, azt visszanyerték az állatok vasúti szállításánál.

⁶⁵ *Conscriptio 1820.*

⁶⁶ *Egyed 1981. 163.*

A szegényebb falulakók számára azonban a tutajkészítésből és -szállításból származó jövedelmek elvesztése megélhetési gondot okozott. Ezek a családok a távoli vidékek erdőtelepeire voltak kénytelenek vándorolni munka után. Tehát a tutajkészítő, tutajos életformát felváltotta a vándor erdőmunkási életforma.

T. Nagy Imre az új szállítási forma előnyeiről írva kifejtette, hogy a vasúti forgalom „a kínálat és a kereslet eddigi fennállott nagy különbözetét kiegyenlítette”.⁶⁷ A csíkszeredai közgazdász a fenti sorokban a gabonafélék behozatalának méretére utalt, amit a szekérszállítás nem tudott kellő mértékben kielégíteni.

A falu kereskedelmi életének másik sajátossága az üzlethálózat kiépítése volt. Az első okleveles említéssel 1820-ban találkozunk, amikor is a falubeliek elmondják, hogy „vagynak ezen faluban 3 boltok, melyekben apróság portékák árulhatnak”.⁶⁸ A boltokról Benkő Károly is megemlékezik 1853-ban kiadott munkájában: „Vannak több kő alapú csinos magánlakói is kis árus boltokkal.”⁶⁹

A kereskedelemnek ez a formája együtt fejlődött az örmény kereskedőréteg erősödésével. A XIX. század végén aztán székely kereskedők is nyitottak üzleteket. Bár ezek kereskedelmi forgalma nem érte el az örmény boltokét, mégis jelentős módon hozzájárult a kereskedelmi élet fellendüléséhez. Az 1895. évi állapotokat megörökítő Betegh Imre 73 kereskedő-boltost írt össze a következő megoszlásban:⁷⁰

kereskedő	13 személy
mészáros	6 személy
nagykocsmáros	2 személy
szesz és pálinka nagyárus	14 személy
dohány és szivarárus	13 személy
sóárus	14 személy
bélyegárus	1 személy

Az első világháborúig tovább növekedett a székely boltosok jelentősége a falu életében, amit a fontosabb üzletek területi elhelyezkedése is bizonyít. Ebben az időszakban a központban három nagyobb vegyesüzlet létezett. Az egyik Mélik Bogdán örmény kereskedő tulajdonában volt és a XIX. század elején létesült, a másikat pedig a Puskások nyitották meg 1911-ben. A mai

posta épületében a szintén örmény Dobribán János árult.

Alszegben a boltok részben vegyesboltok, részben kocsmának voltak berendezve. Ezek közül az egyik, amelyik a ditrói és a jelenlegi tejporgyári út kereszteződésénél állt, a Laczkó Jováki, a másik pedig, amelyik a jelenlegi Molnár Vince épülete helyén állott a Liever Dávid zsidó kereskedő tulajdonában volt.

Csutakfalván Fodor Ferenc rendelkezett vegyesbolttal, míg Szabó Sándor épületében Pál Simon árult. Kápálb örmény kereskedő üzlete a jelenleg is így nevezett épületben működött. Remete központjában még volt két vendéglő, amelyek közül az egyik Zakariás Antal (a jelenlegi néptanács melletti épület), a másik Kábdebó Béla tulajdonában volt és a mostani központi buszmegálló helyén állott. Mindkét vendéglős az örmény kereskedőcsaládok közé tartozott.

Említettük, hogy a XIX. század elejétől kezdve és még a XX. század elején is a helyi kereskedelem az örmények kezében összpontosult. A két világháború között ez a helyzet változott, amennyiben a község kereskedelmi életében a vezető szerep a Puskás család kezében összpontosult. Liever Dávid elköltözött a faluból. Helyét Portik Ferenc kereskedő vette át. Új üzlet nyílt még Túlamaroson, ahol Korposné árult, valamint a mai központi vaskerítéses iskola épületében, amelyet 1932-ig Novák Gyula bérelt.

A kereskedők nagyobbrészt módos gazdák is voltak. Ez növelte anyagi lehetőségeiket. Kapcsolatot tartottak fenn Araddal, Vásárhelyel, Bukaresttel és az ország más részeivel, ahonnan struktúrák kaphattak. Az árakat azonban igyekeztek magas szinten tartani, ami a falu kisbirtokosait 1922-ben a Hangya szövetkezet helyi részlegének megalakítására készítette. A Puskások azonban három év múlva megbuktatták a vállalkozást, s a szövetkezet csak 1938. december 30-án tudott újraalakulni.⁷¹

A szövetkezetbe tömörülő kisgazdák száma rövidesen elérte a negyvenet. A kápolnával szemben egy vegyesboltot alapítottak.

A remetei szövetkezetnek igen sok nehézséggel kellett szembenéznie. A magánkereskedők, mint például Puskás, Fodor és Kápáld igen nagy versenyt

⁶⁷ T. Nagy Imre, i.m. 9.

⁶⁸ *Conscriptio 1820.*

⁶⁹ *Benkő 1853. 156-157.*

⁷⁰ *Betegh Imre, i.m.*

⁷¹ *Laczkó cslvt.*

támasztottak. Megpróbálták lefizetni az alapító tagokat is.

GYERGYÓREMETE TÁRSADALMI ÖSSZETÉTELE A KAPITALIZMUS KORÁBAN

A birtokviszonyokban végbement változások megbontották az ősi földtulajdon alapján álló társadalomszerkezetet. A hagyomány azonban olyan erős volt, hogy a régi szerkezet maradványai még sokáig fennmaradtak. Vitos Mózes a századforduló idején elmondja, hogy „ami a primor, primipilus, pixidarius, jobbágy stb. osztályokat, vagy rendeket illeti, azok a közéletben ma is különbözöknek tekintik magukat, s a székelység ama része, melyet katona és gyalog részen valóknak nevezünk, amilyen bizalmatlan főleg ez utóbbi az ún. nemesség iránt, éppoly lenéző még mindig a volt jobbágysággal szemben”⁷² Hasonló következtetésre jut Egyed Ákos is a dualizmus-kori Erdély társadalomszerkezetének elemzése során.⁷³ Ez a felfogásmód felismerhető a gyergyólak 1902. évi memorandumában,⁷⁴ valamint a gyergyóremetei Domus Historicában is.⁷⁵ Láthatjuk tehát, hogy a helybeli lakosok még akkor is hagyományos módon gondolkodtak, amikor már nemcsak anyagi alapjuk változott meg, hanem az őket körülvevő társadalmi valóság is.

De milyen is volt Gyergyóremetének a kapitalizmus-korabeli társadalma?

A falu lakosságának foglalkozások szerinti megoszlása 1910-ben⁷⁶ megközelítő képet nyújt a társadalomszerkezetről. Az említett évben Remetén 6207 lakosból 2266 személyt keresőnek, 3941-et pedig eltartottnak neveztek. Ha a keresőkre vonatkozó számadat az önálló családfőkre vonatkozott, az eltartottak pedig a nőkre és gyermekekre, akkor ki kell emelnünk azt a tényt, hogy a remetei asszonyok és nagyobb gyermekek igen jelentős részt vállaltak a mezőgazdasági termelőmunkában.

Az összeírás szerint mezőgazdaságból 1818 kereső és 3264 eltartott élt. Ez a lakosság 81,87%-át tette ki. Ha ebből levonjuk a 12 nagybirtokos család lélekszámát (egy családnak öt személyt véve, ami 0,96%-ot tesz ki), akkor

megállapíthatjuk, hogy a lakosság 80,91%-a társadalmi szempontból a parasztsághoz tartozott. Ez a parasztság azonban nem a klasszikus értelemben vett társadalmi kategória, mivel a remetei földművesek fő megélhetési forrása ekkor az erdőmunka és a század elején még űzött tutajozás volt. Ez az 1512 kereső férfi és 306 nő, aki részben a földművelő, részben pedig a bér munkás kategóriába sorolható, a gyergyói falvakra, de különösen Remetére sajátosan jellemző társadalmi réteg jelenlétét bizonyítja.

A parasztság tagozódását itt is, mint máshol, a földbirtok megoszlása határozta meg. Eszerint beszélhetünk birtokos és földtelen parasztságról. A birtokos parasztság szám szerinti megoszlása a következő volt:

Hold	Személy
100 fölött	12
10-100	352
10 alatt	439
Összesen	803
Ezek segítő családtagjai közül férfi	301
Nő	150
Eltartottja	2349
Összesen	2800
Mezőgazdasági cseléd	
Kereső	71
Eltartott	63
Összesen	134
Mezőgazdasági munkás	
16 éven alul	26
16 éven felül	465
Eltartott	851
Összesen	1342

Az 1476 személyből álló mezőgazdasági cselédség és munkásság a falu lakosságának 23,77%-át, paraszti társadalmi osztályának pedig 29,04%-át tette ki.

A statisztikában szereplő mezőgazdasági tisztviselők Mélik István nagybirtokos szolgálatában állottak. Közülük két személy volt kereső, egy pedig eltartott.

Az 1910-es összeírás adatai szerint az őstermelés egyéb formáit 85 személy üzte, akiknek 161 személyt kellett eltartaniuk.

Az összeírás erős iparos és kereskedő réteget mutatott ki. Az iparosok között 120 a kereső és 220 az eltartott. A 120 iparos közül 108 férfi és 9 nő dolgozott az ún.

⁷² Vitos 1894-1901. 31.

⁷³ Egyed 1981. 226-227.

⁷⁴ A székelység bajai. A gyergyói katolikus papság

⁷⁵ Nagy András: Gyergyóremete monográfiája (a Domus

Historia alapján). Kézirat a GyRKLt-ban.

⁷⁶ MSiK 1910. 48. k. 766.

tulajdonképpen iparban, 3 férfi pedig házi- és népiparral foglalkozott.

Önálló műhelyben dolgozott 84 férfi és 4 nő, a többi pedig a segéd személyzetet alkotta. Ez utóbbi társadalmi megoszlása a következő volt:

segítő családtag	1 személy
segédmunkás	9 személy
tanonc	13 személy
szolga	6 személy

Nemek szerint 24 férfi és 5 nő tartozott a segéd személyzethez.

A népszámlálás adatai képet adtak a 95 kézművesműhely vagy másfajta létesítmény nagyságáról is. Ezek közül 75 dolgozott segéd nélkül, 16 egy segéddel, 3 két segéddel és 1 három segéddel. Ipparral mellékesen foglalkozott még 7 férfi és 2 nő.

Ennek a társadalmi csoportnak, amelyet a falusi iparosok alkottak, nem volt meg az anyagi lehetősége a felemelkedésre, tehát arra, hogy társadalmi szempontból a polgárság körébe emelkedjék. A falu társadalmi-kulturális életében viszont érezhető volt a jelenléte, mivel nagyon sok haladó gondolkodású és a művelődést támogató személy került ki belőle.

A kereskedelem és hitel körét alkotó csoportban az összeírás adatai 24 keresőt és 34 eltartottat említenek. Ez a csoport társadalmi szempontból sok rokonjegyet mutatott a 100 holdon felüli birtokosokéval, akik nagybirtokosokként foglalkoztak kereskedelemmel is. A Mélik és Puskás család a megye legnagyobb birtokosai közé tartozott. Ez azonban nem gátolta meg őket abban, hogy a Gyergyói medencében és általában a Maros felső folyásán zajló tulajdonát részben uraló részvénytársaságot hozzanak létre. A faluban e családoknak voltak a legjobban ellátott üzletei, vagy ahogy itt nevezték, boltjai is.

Az 1910-es népszámlálás adatai a már jelzett társadalmi csoportokon kívül még a következő foglalkozási, illetve társadalmi kategóriákat említi:

Foglalkozás, társadalmi kategória		Személy
Közlekedés	Kereső	2
	Eltartott	-
Közszolgálat és szabadfoglalkozás	Kereső	31
	Eltartott	53
Véderő	Kereső	8
	Eltartott	3
Napszámos	Kereső	106
	Eltartott	173
Házicseléd	Kereső	57
	Eltartott	1
Egyéb foglalkozású	Kereső	15
	Eltartott	29

A lakosság foglalkozási és társadalmi hovatartozásáról a következő százalékos eredményeket kapjuk:

Paraszság	80,91%
Östermelés egyéb ágaival foglalkozó	3,96%
Iparos	5,70%
Kereskedő polgár	0,96%
Nagybirtokos polgár	0,96%
Szabadfoglalkozású közszolgálatban álló értelmiségi	1,19%
Véderő, helyi tisztviselő személyzet	0,17%
Közlekedés, helyi tisztviselő személyzet	0,03%
Napszámos, mezőgazdasági munkás	4,49%
Házicseléd	0,93%
Ismeretlen foglalkozású	0,70%
Összesen	100,00%

A polgárság (kereskedő-nagybirtokosok és kereskedők), mely uralta a falu egész gazdasági életét, a lakosságnak mindössze 1,92%-át tette ki.

Az értelmiség a falu lakosságának 1,19%-át, a tisztviselő személyzet 0,20%-át alkotta.

Ismerve immár Gyergyóremete lakosságának társadalmi megoszlását, nézzük meg e csoportok társadalmi-gazdasági helyzetét is.

Kereskedő-nagybirtokosok.

A jobbágyfelszabadítás után Erdély s általában Kelet-Európa birtokviszonyaira jellemző volt a földesúri birtok részleges átmentése a kapitalizmusba.⁷⁷ Nem így történt ez Gyergyóremetén, ahol a földesúr hatalma az 1848-as forradalom előtti időszakban sem volt jelentős. Itt ugyanis a határőrkatonauskodó kis- és középbirtokosok

⁷⁷ Egyed 1901. 191.

útját állták a feudális jellegű nagybirtok terjeszkedésének, illetve erősödésének. Itt a nagybirtok a kapitalista fejlődés sajátos körülményei között jött létre, olyan társadalmi feltételek között, ahol a székely kisbirtokok egy része képtelen volt alkalmazkodni a tőkés fejlődés követelményeihez, nem tudott átalakulni árutermelő paraszti gazdasággá. A gyergyóremetei kis és törpebirtokosok ki lévén szolgáltatva az örmény és székely hitelező-kereskedőknek, ezek mind nagyobb és nagyobb földterületeket foglaltak el. A jelenség általános vonatkozásait, vagyis a kisbirtokosok tönkremenését már bemutattuk a birtokviszonyok tanulmányozása során. A kisbirtokosok tönkremenésével nagybirtok kialakulásának körülményeit, azonban itt prtóbáljuk meg felvázolni.

Az 1654-től kezdődő örmény betelepedés Gyergyóban jelentős változásokat idézett elő mind a birtokviszonyokban mind pedig az ezzel összefüggő társadalmi szerkezetben. A Gyergyószentmiklóson megtelepedett és az Örmény Compagniába tömörült örménység főleg kereskedelemmel és kézművességgel foglalkozott, s így rövid idő alatt tőkére tett szert, ez pedig gazdasági hatalmat is biztosított számára. A székelység ezért kézműves és kereskedelmi pozícióinak megőrzése érdekében egyre inkább korlátozta az Örmény Compagnia tevékenységét, s ez a XVII. századi örmény-székely ellentétekhez vezetett. A szabadparaszti életmódot folytató gyergyószentmiklósi székely határőrkatona nem bírhatták a gazdasági versenyt a korszerűen gazdálkodó, főleg pedig piacra termelő örménységgel szemben.

Tönkremenésük megakadályozása érdekében a székelyek közigazgatási intézkedésekkel nemcsak gazdasági tevékenységükben korlátozták az örmény kézműveseket és kereskedőket, de a birtokvásárlásban is akadályozták őket. Mindebben a határőrkatonai hatóságok is támogatták a katonai szolgálatot teljesítő családokat.

Az örmények egy része tehát kénytelen volt szétszóródni a környező falvakba, ahol a kocsmárlási és kereskedelmi jog korlátozására meg nem hoztak intézkedéseket. Remetén a többi faluhoz képest aránylag későn, 1820-ban jelentek meg az első örmény családok, amelyek közül messzire kimagaslik Mélik István személyisége. A kiváló üzleti érzékkel megáldott örmény kereskedő szegény emberként érkezett a faluba, ahol a piacon

egy kis asztalkán akkor divatos cseréppipát és egyéb apróságokat árult. Később egy kis kocsmát nyitott. A szeszes italok árusítása nagy jövedelemhez juttatta az örmény kereskedőt. A kocsmárlás különösen az 1848-49-es forradalom után vált birtokalapító tényezővé, hiszen előfordult, hogy egy birtokrészt vagy erdőjogot egy liter pálinkáért adott el ittas tulajdonosa. Amikor az így hitelezett literék ára elérte a birtok telekkönyvi értékét az átment a Mélik nevére. Az átírást legtöbbször persze csak az illető halála után hajtották végre.

Gazdagodásának másik útja a kölcsönözés volt. Az erdő kitermeléséhez szükséges élelem, a huzatáshoz nélkülözhetetlen ígás ökörré pénz, ital a remeteiek számára bármikor rendelkezésre állt az örmény kereskedőnél, de mindig vigyázva arra, hogy az adósság ne haladja meg a gazda teherbíró képességét. Ha nem tudott fizetni, dolgozott és munkájával törlesztett az adós. Így történt ez a vízi szállításban is. Mélik, mint tutajkereskedő a szolgálatában álló embereknek a tutajozáshoz élelmet, italt, mindent kölcsönre adott saját boltjából. Amikor aztán a munka befejeztével el kellett számolni, az illető nemhogy pénzt kapott volna a vállalkozásból, hanem még sokszor ő maradt adós a nagy kamatok miatt.

Mélik István állatok kölcsönzésével is foglalkozott teheneket juhokat is adott ki használatra vagy kölcsönre a rászorulóknak, amelyeket meghatározott időben kellett visszaszolgáltatni. Modern istállót építtetett az állatexport biztosítására. A Mélik-tanyán ipari méretekben foglalkoztak szarvasmarha-, juh- és sertésenyésztéssel.

A XIX. század második felében Monor és Rus községeknek egy-egy templomot építtetett, s ezektől a falvaktól cserébe hatalmas erdőterületeket kapott, amelyeknek faanyagát tutajokba kötve szállította el a remeteikkel. Ugyanez történt a birtokába került többi nagy erdőségével Bélborban, Borszéken, Dusapatakán (Gödén innen), Ditróban és a Gyergyói medence más részeiben.

A gazdálkodás irányítására gazdatisztet, ispánt alkalmazott. Szántóföldjei megművelésére a napszámosmunka mellett a földjei egy részét haszonbérbe adta. Az öregek visszaemlékezése szerint az első világháború előtti időszakban dologidőben körülbelül százan ültek a kapuja előtt munkalehetőségre várakozva. Szántóinak

másik részét feles, vagy harmados művelésre adta ki.

Mélik Istvánnak Remetén 2196 hold 1057 négyszögöl birtoka volt, amelyet 267 hold 64 négyszögöl rét, 46 hold 992 négyszögöl kert, 1355 hold 496 négyszögöl erdő és 2 hold 1527 négyszögöl terméketlen terület alkotott.⁷⁸ Nagy kiterjedésűek voltak Gyergyóremetén kívüli birtokai is.

Miről árulkodik Mélik István nagybirtoka? Arról, hogy tőkés jellegű nagygazdaság volt, amelynek szerkezete összhangban állott a vidék természeti adottságaival.

A remetei és távolabbi nagy kiterjedésű erdőségek tulajdonképpen a tutajkereskedelem alapját jelentették, és lehetőséget biztosítottak arra, hogy a Mélik-Puskás nevet viselő részvénytársaság annak irányítója legyen. A bérmunka nagyarányú felhasználása az erdőkitermelésben, a tutajkészítésben, valamint a tutaj szállításban ugyancsak az általunk már említett tőkés jelleget igazolja.

A nagy legelők, illetve rétföldek lehetővé tették számára, hogy a kor legújabb állattartási eljárásait alkalmazza. A Mélik-tanyán a kor legmodernebb istállói épültek fel, ahol jelentős eredményeket értek el a különböző állatfajták nemesítésében is. Így például a Svájcból hozott 40 siementhali tehenet a helyi piros-tarkával keresztezték, s az így kialakult helyi fajta nemeseik ellenálló, hanem jól hízó és tejelő szarvasmarhává vált, s rövid idő múlva igen keresett lett Bécs és Lipcse piacain.

A Mélik-birtok kialakulása igen sok szenvedést okozott ugyan a remetei birtokosoknak, mégis elősegítette a gazdasági élet fellendülését, az új eljárások elterjedését a földművelésben és az állattenyésztésben, vagyis Remete bekapcsolódását az országos fejlődésbe. Az adott gazdasági-társadalmi feltételek között tehát előrelépést jelentett az önfenntartó, a minimális létszükségleteket kielégítő gazdálkodással szemben.

A község másik nagybirtokosa a Puskás család volt. A hagyomány szerint ez a család az 1849-i fehéregyházi csatavesztés után gazdagodott meg, amikor is Puskás Sámuel főhadnagy hazajött Remetére az ezred pénzével, mivel már nem volt kinek elszámolnia vele. Ezt az összeget a Mélik Istvánnal alakított tutaj-részvénytársaságba

fektette be.⁷⁹ Családi kapcsolatba került az örményekkel, viselkedése is hasonlított a Mélik Istvánéhoz, bár sem vagyona, sem gazdasági hatalma nem közelítette meg az örmény kereskedő- nagybirtokosét.

A száz holdon felüli birtokosok közül a Málnási, Dobribán, Zakariás családokat, valamint Bakos Márton és Portik Lukács családjait emelhetjük még ki.

Nagy birtoktulajdonos volt Remetén az egyház is. A többi nagygazdaságtól eltérően azonban az egyházi birtokot főleg szántóföld alkotta: a 156 hold 632 négyszögöl összterületből 127 holdat és 776 négyszögöl gabonatermesztésre használtak, 8 hold 1423 négyszögöl volt a rét, 4 hold 533 négyszögöl a kert és csupán 15 hold 1100 négyszögöl az erdő. Az egyházi földek egy részét, pontosabban 80 hold 372 négyszögöl szántót haszonbérbe adtak a várhegyi lakosoknak. Az 1921-1923-as földreform alkalmával ezek a szántóföldek a bérlők tulajdonába kerültek.⁸⁰

Mint láthattuk, a gyergyóremetei nagybirtok alapját a vidék természeti adottságainak megfelelően nagy kiterjedésű erdők és legelők alkották. Tulajdonosaik, akik nagyrészt kereskedők voltak, nem törekedtek az amúgy is gyenge hozamú szántóföldek növelésére. Számukra sokkal nagyobb jövedelmet biztosított az erdő fájának, vagy pedig az állatállomány egy részének értékesítése.

Parasztság

A székely határőrkatona életmódja és jogi helyzete közötti látszólagos ellentmondást az évszázadok során több történész félreértette, illetve félremagyarázta. A „rendtartó székely falu” életmódjának tanulmányozása során Imreh István, a feudalizmus kori székelység jeles kutatója bebizonyította, hogy ezt a társadalmi réteget kiváltságos szabadparaszti kategóriának tekinthetjük.⁸¹ Egyed Ákos, a székely társadalomszerkezet másik kiváló ismerője fogalmilag tovább tisztázta a félreértést, és megállapította, hogy a székely székek lakói is „a parasztsághoz tartoztak, de nem jogi alapon, hanem foglalkozásuk és életmódjuk által”.⁸²

Mi jellemezte hát 1849 után ezt a társadalmi kategóriát, amely számbelileg Gyergyóremete döntő többségét alkotta? A

⁷⁸ CszÁLvt F. 143. D. 5. 123. sz.

⁷⁹ Nagy András, i.m.

⁸⁰ CszÁLvt F. 143. D. 5. 116. sz.

⁸¹ Imreh 1973. 13.

⁸² Egyed 1981. 226.

kérdés tisztázására ismét Egyed Ákost idézzük: „Egységesülési folyamat ment végbe azáltal is, hogy a régebbi kiváltságos területek lakóinak különleges jogi viszonyai megszűntek, többé semmiféle sajátos intézmény nem választotta el őket a többi területen élőtől.”⁸³

Az 1848 előtti határorkatona a volt jobbágyokkal ettől kezdve tehát azonos kategóriát alkotott Remetén. Az életmódot tekintve azonban már nem a hagyományos paraszti társadalmi kategóriával van dolgunk. Parasztnak nevezzük, mert földet művelt és állattartással foglalkozott, késő ősszel, télen és kora tavasszal erdőmunkával, valamint tutajkészítéssel és tutajozással biztosította megélhetését. De tudati szinten ez a társadalmi osztály hosszú ideig a határorkatonaság korszakában élt még. Annyira megszokta az osztrák katonai hatóságok által kiépített véderőrendszert, amely a földjeit elidegeníthetetlennek nyilvánította, hogy nem kis része adósságba keveredett, amit aztán nem minden gazda tudott visszafizetni. Ilyenkor következett a végrehajtás, az árverezés, majd a földbirtok részleges, esetenként pedig teljes elvesztése.

A parasztság másik csoportját alkották azok, akik birtokukat árutermelő gazdasággá alakították át, így alkalmazkodva az új társadalmi körülményekhez.

A birtokmegosztás, valamint az önfenntartó és árutermelő gazdaságok közötti különbségek is e társadalmi osztály rétegződését jelzik. Melyek voltak hát a paraszti rétegek?

Parasztpolgárság

Az 1848-49-es forradalom előtti és utáni időszakban az 50-100 hold közötti birtokosokhoz tartoztak még mind a Bernád, mind pedig a Veress család tagjai. A századforduló idején már csupán kisebb gazdasággal rendelkeztek. Ugyanakkor egyes kis- és középgazdák földvásárlással és hitelezéssel az 50-100 holddal rendelkező birtokosok sorába kerültek. Ezt a kategóriát Egyed Ákos erdélyi szinten parasztpolgárságnak nevezi, mivel a parasztságnak ez a csoportja „kapitalista árutermelő gazdasággal rendelkezett”⁸⁴. A fenti megállapítás Remetére is érvényes, ugyanis ez a réteg alkalmazta a nagybirtok után a legmagasabb szinten a korabeli modern mezőgazdálkodás módszereit, rendszeresen trágyázva a földet, vetésforgót

vezetett be, sőt még mezőgazdasági gépeket is vásárolt. A gazdálkodáshoz nem volt ugyan szakszerű képzettségük, de gazdasági ismereteik állandó fejlesztésére törekedtek. Mezőgazdasági szakkönyveket hoztak Kolozsvárról és versenyeztek egymással a termésátlag növelésében. Tevékenységük 1934-ben a gazdakör megalakulásával intézményesített közösségi formát nyert; szaktanfolyamokat szerveztek, vagy pedig olvasóköreikben nemcsak felolvastak egy-egy új módszerről, hanem meg is beszéltek annak alkalmazási lehetőségeit. Így tűnt ki például Fodor Ferenc csutakfalvi mintagazdasága az új módszerek alkalmazása terén. Ez a csoport gazdálkodásában (főleg kaszáláskor) kénytelen volt napszámosmunkát is igénybe venni, bár általában szívesebben támaszkodott a rokonság és a szomszédság kalákamunkájára. Tehát maga is részt vett földjének megművelésében.

Ezek a középgazdák — mint gondviselők, majd mint vállalkozók — részt vettek a különböző tutajszállító és erdőkitermelő vállalkozásokban is. Ők voltak azok, akik felvállalták a munkát, embereket toboroztak, és megszervezték a munka menetét. Ilyen irányú tevékenységgel főleg télen és kora tavasszal foglalkoztak, vagyis amikor a mezőgazdasági munkák szüneteltek. Gazdaságon kívüli tevékenységük is magán viselte tehát a tőkés gazdálkodás bizonyos jegyeit.

A gyergyóremetei parasztpolgárok élénk társadalmi életet éltek. Az értelmiséggel (pappal, orvossal és a vezető tisztviselőkkel), valamint az iparosokkal szoros kapcsolatot tartottak fenn. Tulajdonképpen ők vezették a falut, közülük választották az elöljáróság tagjait, a bírót és az egyháztanácsosokat.

Ennek a csoportnak a falu művelődési életében is jelentős szerepe volt. Mivel nagy részük polgári iskolát végzett, művelődési igényük jóval nagyobb volt az átlagosnál. Talán ezzel magyarázható, hogy közülük kerültek ki a helység jelesebb személyiségei.

Ezek a családok a valamikori huszár és gyalogkatonák leszármazottjai voltak, és sok esetben elkülönültek az örmény kereskedő-nagybirtokosoktól, akiknek földszerzési módszereikkel nem mindig értettek egyet. A századforduló körül kénytelenek voltak maguk közé fogadni a jobbágy származású Nagygyörgy család egyik ágát is, amely birtokvásárlásaival az 50-100 holdas gazdák közé emelkedett. Ebből is látható, hogy a falu

⁸³ Egyed 1981. 227.

⁸⁴ Egyed 1981. 228.

társadalmi életében a birtok volt a meghatározó.

Középbirtokosok

Az árutermelő parasztsághoz tartoztak a 20-50 holdas középbirtokosok is. Korlátozottabb anyagi lehetőségeik azonban nem tették lehetővé számukra a gépek beszerzését, gazdaságuk modernizálását. A vagyoni különbségeken kívül a munkaszervezés módja is elválasztotta őket a parasztpolgárságtól. Gazdaságukat ugyanis a kaláka igénybevétele mellett saját erejükből tartották fenn. Ez a csoport sok rokon vonást mutatott a parasztpolgársággal mind társadalmi helyzetét, mind pedig kulturális tevékenységét illetően. Általában ebből a rétegből kerültek ki a tanítók.

Birtokmegosztás szempontjából ezt a kategóriát két csoportra oszthatjuk:

1.) Azokban a gazdaságokban, ahol a rétföldek területe jóval felülmúlta a szántóföldekét, az állattartás került előtérbe a növénytermesztéssel szemben. Ez a sajátosan hegyvidékre jellemző birtokmegosztás gazdaságonként igen változott. A tagosítás korából származó alábbi adatok a kisebb eltérések dacára jól tükrözik ezt:⁸⁵

Név	Szántó		Kert	
	Hold	Négy-szögöl	Hold	Négy-szögöl
László Péter Péteré	16	887	1	720
László Mihály	15	131	-	317
Balázs Ádám	11	175	-	820
Puskás Péter Pálé	9	970	-	505
László Antal	8	172	-	331
Ferencz Antal	6	835	1	55

Név	Szántó		Kert	
	Hold	Négy-szögöl	Hold	Négy-szögöl
László Péter Péteré	24	90	3	1363
László Mihály	22	1593	-	-
Balázs Adám	20	1497	-	-
Puskás Péter Pálé	17	325	-	-
László Antal	23	74	-	-
Ferencz Antal	23	607	-	698

Nagy rétföldjein a kaszáláshoz és takaráshoz ez a típusú paraszti gazdaság sok esetben kénytelen volt igénybe venni a kalákamunka mellett a bérmunkát is. Az ilyenfajta birtokon termelt szénamennyiség jóval felülmúlta a gazdaság fenntartásához szükséges állatállomány táplálékát, s ez a körülmény az állattartás, vagy a szénakészítés terén árutermelővé tette ezt a paraszti kategóriát.

2.) Ott, ahol a szántóföldek voltak túlsúlyban, a földművelés került előtérbe a szénakészítéssel és az állattartással szemben. Az ilyen esetek kevésbé gyakoriak lévén, szemléltetésükre elegendőnek találjuk két család birtokmegosztásának a bemutatását:⁸⁶

Név	Szántó		Kert		Rét	
	Hold	Négy-szögöl	Hold	Négy-szögöl	Hold	Négy-szögöl
Ferenczi Füge Lajos	13	1036	-	110	11	919
Ferenczi Ferenc Józsefé	20	331	-	1523	11	1119

Vigyáznunk kell azonban az árutermelés és a tőkés jelleg értelmezésére. A századfordulóig ennél a birtokoskategóriánál is megfigyelhetők a hagyományörzésre való törekvés jelei. A kettős forduló idején a szántónak, valamint a rétterületnek csak a felét használhatta ki a tulajdonos, mivel a másik rész faluszinten ugarnak volt nyilvánítva, s így nem lehetett sem bevetni, sem kaszálni. A tagosítás után, a váltógazdálkodás bevezetésével aztán ezeknek a gazdaságoknak a termelése is megnövekedett.

Birtokosok

A 10-20 holdas birtokosok a középparasztság legalsó, ugyanakkor legnépesebb kategóriáját alkották. Birtokmegosztásuk igen változatos képet mutatott. Az alaptípusokat táblázatunkból könnyen kiolvashatjuk.⁸⁷

⁸⁵ GyRKLvt. Tagosítási jegyzőkönyvek.

⁸⁶ Uo.

⁸⁷ Uo.

Név	Szántó		Kert		Rét	
	Hold	Négy-szögöl	Hold	Négy-szögöl	Hold	Négy-szögöl
Borbély András	8	257	-	-	11	1498
Portik János	8	304	-	897	9	1402
Péter Ferenc	7	1393	-	235	4	371
Ifj. Balázs Kapu József	9	1486	-	-	6	147
Portik Szabó József	12	1511	2	385	-	1269
György Domi József	8	527	-	578	3	348
Nagy József	-	-	-	-	18	76
Portik Jánosné	-	831	-	57	11	1279

A 10-20 holdas középbirtokosok földjének megosztása általában önfenntartó jellegre vall, hiszen szántóföldjük nagysága lehetővé tette számukra, hogy elegendő gabonát termeljenek, a rétföldek pedig biztosították a gazdasági munkálatokhoz szükséges állatállomány eltartását.

A középparasztságnak ez a csoportja nem nevezhető árutermelőnek, mivel csupán szükségleteinek kielégítésére volt lehetősége. Amikor pedig a kevés szántóföld nem termelt elegendő gabonát, ez a kategória a gazdaságon kívüli munkák vállalására kényszerült így például jelentős állatállománya lehetővé tette számára a téli fuvarozást. A közép parasztságnak ez a csoportja az előző kategóriáktól eltérően nemcsak, hogy nem alkalmazott bérmunkát, hanem télen maga is eladta munkaerejét, bár anyagi lehetőségei nem mindig kényszerítették rá. Nem állítható ez természetesen az állattartó gazdaságokról, ahol a gazda az év nagy részét (a kaszálás és takarás kivételével) erdőn töltötte.

Ez a paraszti kategória őrizte a legjobban a határőrkatonai élet hagyományait, ugyanakkor ők elleneztek a leghevesebben a kor közgazdászai által követelt ugarrendszerfelszámolást, a tagosítást, valamint az arányosítást. A középparasztságnak ez a csoportja a legádázabb ellensége volt a kereskedő-nagybirtokos rétegnek. Remetére is érvényes Egyed Ákosnak az a megállapítása, hogy ez a réteg „a birtokviszonyainál és helyzeténél fogva jelentős szerepet játszott a falu társadalmában, s mivel erősen hagyományörző volt, a legjellegzetesebb őstermelő paraszttípust képviselte”.⁸⁸

Szegényparasztság

Talán a szegényparasztságot érte a legfelkészületlenebbül 1849 után a kapitalista szabadverseny. Gazdasága modernizálásához mind anyagi lehetősége, mind pedig felkészültsége hiányzott. Száma állandóan növekedett a középparasztságból való fokozatos lemorzsolódás következtében is.

A létfenntartás nehézségei jelentős mértékben hozzájárultak további elszegényedéséhez. Az eladósodás, az új viszonyokhoz való alkalmazkodás képtelensége kiszolgáltatotta e réteget a kereskedőknek. Tönkremenéséről, birtokának elvesztéséről a birtokviszonyokkal kapcsolatban már megemlékeztünk. Állapota a két világháború között annyiban módosult, hogy egyrészt változások történtek e réteg gondolkodásmódjában, másrészt pedig kulturális színvonala is jelentősen emelkedett. A szegényparasztság megkapaszkodását elősegítette az a tény is, hogy 1918 után Mélik és a többi uzsorás az adósságokat nem hajthatta be.

A szegényparasztságnak két csoportja határozható el: egyrészt az 5-10 holddal rendelkező kisbirtokosoké, másrészt az 1-5 holddal rendelkező törpebirtokosoké.

A kisbirtokosoknál is felismerhetjük a 10-20 holdas középbirtokosoknál már jelzett gazdaságtípusokat:⁸⁹

Név	Szántó		Kert		Rét	
	Hold	Négy-szögöl	Hold	Négy-szögöl	Hold	Négy-szögöl
Balázs Hegedüs Lénárd	6	938	-	-	-	1231
Portik Hegyi Ádám	6	24	-	-	-	-
Laczkó Pap Lajos	2	1246	-	-	7	981
Portik Cseres Gergely	1	1017	-	100	5	689
Antal Ferenc	5	847	-	1489	3	518
Péter Imre	4	897	-	-	3	1068
László Antal	3	1197	-	678	4	419
Ferenc Dávid János	4	781	-	-	5	958

Ez a birtokmegosztás azt is jelzi, hogy a kiscgazdaság mennyire volt képes fenntartani magát, illetve milyen mértékben szorult külső jövedelemforrásra. Ebben az esetben a kisbirtok nagysága volt a meghatározó, ugyanis a 9-10 holddal rendelkező gazdának kisebb megélhetési gondjai voltak, mint az 5-6 holdat birtokló családnak.

⁸⁸ Egyed 1981. 229.

⁸⁹ GyRKLvt. Tagosítási jegyzőkönyvek.

A kisbirtokos gazdaságnak a megélhetéshez valamilyen külső jövedelemforrásra is szüksége volt. Ezt általában az erdőmunka biztosította számára, aminek azonban nem volt döntő súlya a család fenntartásában, csupán kiegészítette a paraszti gazdaság termeléséből származó jövedelmet.

A törpebirtokos családok földmegoszlása igen változatos képet mutatott:⁹⁰

Név	Szántó		Kert		Rét		Erdő	
	Hold	Négy-szögöl	Hold	Négy-szögöl	Hold	Négy-szögöl	Hold	Négy-szögöl
Vasa Ferenc	4	1319	-	-	-	-	-	-
György József Antal	2	1423	-	407	-	1287	-	-
Portik Órás Lajosné	3	338	-	-	1	77	-	-
Varga Antal	4	757	-	35	-	413	-	-
Portik Hegyi István	1	417	-	283	4	597	-	-
Laczkó Mátyás Sándor	-	-	-	1275	4	43	-	-
Laczkó Sándor	1	103	-	-	3	944	-	-
Borbély Ádám József	1	597	-	706	1	825	-	1140

A törpebirtokos családokban a férfi rendszerint az erdőn dolgozott, favágással szerzett jövedelmével próbálta kiegészíteni a családi szükségletek fedezését. Ezekeben a gazdaságokban a férj távolléte miatt a szántás és a kaszálás kivételével az asszony végzett minden munkát, és a gazdálkodásban nagy jelentősége volt a kalákamunkának.

Életkörülményeik az első világháború előtt igen nyomasztóak voltak. Tagosítás előtti birtokviszonyaik is hozzájárultak megélhetési feltételeik rosszabbodásához. Ezt Kozma Ferenc, a XIX. század jeles közgazdásza a következőképpen érzékelt: „...az öt holdig terjedő földbirtokon – amekkora a székely földön igen sok van – miképp lehessen a megélhetés eszközeit kellő mértékben nyújtó gazdaságot folytatni, arra családok, háztartást alapítani oly országrészben, ahol ugarrendszer uralkodik, hol egy hold szántó 8-10 darabra oszlik fel a határ szélén, hol az ipari és kereskedelmi növények termelése ismeretlen, szóval: hol szűk birtokon is a legegyszerűbb, legköltehetőbb gazdaságot folytatni

kénytelen a tulajdonos, azt megfogni alig lehetséges”.⁹¹

Az első világháború után, 1920-29 és 1933-38 között lakáskörülményeikben és ruházódásukban jelentős javulás észlelhető. E szerény életszínvonalnövekedést azonban megtorpantotta előbb a gazdasági válság, majd a háború.

A 0-1 holdas parasztság átmeneti csoportot alkotott a földtelen és törpebirtokos parasztság között. Kevés földje nem biztosított számára megélhetést, de a faluhoz kötötte. Ez a gazdaság állhatott szántó- vagy rétföldekből, mennyiségük azonban már jelentéktelen az előző birtokos-kategóriák gazdaságához képest. De mivel sok ilyen család élt a faluban, szemléltesse néhány példa az ő birtokviszonyaikat is:⁹²

Név	Szántó		Kert		Rét	
	Hold	Négy-szögöl	Hold	Négy-szögöl	Hold	Négy-szögöl
Csibi Kuruc Samu	-	1526	-	-	-	-
Bajkó János	-	-	-	-	-	186
Barabás József	-	766	-	340	-	-
Borbély Mihály	-	412	-	-	-	808

Gazdasága mellett e paraszti kategória egy részét a földműveléshez kötötte mezőgazdasági felszerelése, valamint állatállománya is. 1922-ben az agrárbizottság 166 családot írt össze a 0-1 holdas gazdaságok kategóriájában, amelyek birtokában eke, borona és általában egy pár igásállat (tehén, ló vagy ökör) volt.⁹³

E családok férfiai az év nagy részét az erdőn töltötték és csak három hónaponként vagy félévenként tértek haza. Az asszony kapálás vagy cséplés idején napszámosként dolgozott az örmény kereskedők, a parasztpolgárok vagy a középparasztság birtokain. A parasztságnak ez a csoportja életmód tekintetében közelebb állott az erdőmunkás, illetve a mezőgazdasági munkás kategóriájához, mint a birtokos parasztsághoz.

Mezőgazdasági munkások

„Ez évben különösen Gyergyóremetéről mentek ki tömegesen munkások, állítás szerint mintegy ötszázan – olvashatjuk a *Csiki Lapok* 1898. augusztus 3-1 számában. Itthon elszerződtek, egy forint előleget kaptak, s ezzel nekiindultak a nagy útnak.

⁹⁰ Uo.

⁹¹ Kozma 1879. 154.

⁹² GyRKLvt. Tagosítási jegyzőkönyvek.

⁹³ CSszÁlvt F. 143. D. 5. 129. sz.

Piatráig gyalog, onnan vasúton Moldova különböző helyeire. Egy részük most kezd visszajönni szegyenkezve, szájalmas állapotban. Ki vannak merülve a munka és a hosszú út fáradalmaitól, ruhájuk piszkos cafatokban lóg le róluk, s förtelmesen megszorodtak. A keserű csalódások miatt átkozzák útjukat, mert teljes három havi munkája után egy-egy 2-3 forintot hozott haza, amivel azt se tudja, ruhát vegyen-e, vagy azt az adósságot törlessze, amit itthon a családja csinált. Munkájuk volt künn bőven, s az asszony nép 50 kr-t és élelmet kapott napjára, a férfiak pedig 75 kr-t és szintén élelmet; de kedvezőtlen volt az időjárás, az esős napokat leszámították, s azonkívül különböző megrövidítéseket szenvedtek...”

A gyergyóremetei mezőgazdasági munkások 1898. évi sikertelen munkavállalása igen nagy vihart kavart a korabeli sajtóban. A *Csiki Lapok*, a *Székely Lapok*, valamint a *Pesti Hírlap* kommentárjai nemcsak a székelység sorsának rosszabbodását látták az esetben, hanem a szegény réteg kivándorlását is. T. Nagy Imre, Csík vármegye közigazdásza szerint a jelenség nem új, hiszen a csíki székelyek már több évtizede járnak át Moldvába munkát keresni. A jeles közigazdász számára csupán az volt az érthetetlen, hogy ezek a munkások miért éppen Csík vármegyéből mennek el munkát keresni, ahol országos viszonylatban legnagyobb a munkabér.⁹⁴

Gyergyóremetén, s valószínűleg más Csík vármegyei településeken is, a rohamos népességnövekedés folytán egyre több munkáskéz szabadult fel. Mivel az agrárproletáriátus a faluban nem talált megélhetési lehetőségre, a szomszédos Moldvában keresett munkaalkalmat. Miért éppen Moldvában? Miért nem kerestek munkát a Mezőségen vagy az Alföldön, ahogy azt a kor közigazdászai és politikusai szerették volna? A választ Egyed Ákos „a nagybirtok művelési módjában fennálló különbözőség”-ben látja.⁹⁵ A hagyományos módon való gazdálkodás ugyanis nagyobb munkaerőszükségletet jelentett a gépesített mezőgazdasággal szemben.

Hogyan jöhetett létre ilyen nagyszámú napszámosréteg Gyergyóremetén?

A nagybirtok növekedése a kis- és törpebirtokok rovására, a társadalmi tagozódás jelentős módon siettette a földtelen parasztság kialakulását. E társadalmi réteg

növekedését a lakosság megháromszorozódása, az arányosítás és a tagosítás végrehajtásának módja is befolyásolta. Szaporodásuk a Mélik-birtok kialakulásával is összefüggött, amint azt az előbb már bemutattuk. 1910-ben a napszámosok a falu lakosságának igen jelentős hányadát, megközelítőleg 20%-át tették ki. Életüket 1914-ig a bizonytalanság, az új körülményekhez való alkalmazkodóképesség hiánya jellemezte. A rossz termés, a válságok és a járványok ezt a réteget érintették a legérzékenyebben. Egy ilyen járvány pusztításairól nyújt igen élethű képet a *Csiki Lapok* 1897. április 27-i beszámolója, mely nemcsak e réteg társadalmi létfeltételeit világítja meg, de szociográfiai szinten is betekintést nyújt a napszámosok életmódjába: „Gyergyóremete nagyközségben a himlőjárvány már majdnem két hónapja szünet nélkül dühöng. Leginkább a szegényebb néposztályt támadta meg, mely különösen e télen keresztül éhezve, fázva nyomorgott, s epedve várta a tavaszt, mely sokaknak gyönyört, kellemet, számára pedig munkát hoz, hogy bár az éhségtől kigyengült erővel családja részére a legszükségesebb táplálékot megszerezhesse. De keserűen csalódtak. Több helyt a munkaidőben két-három gyermek, s máshelyt a felnőtt is nyöszörög az ágyban himlővel egész testében megrakva...”⁹⁶ A járvány méreteinek bemutatása után az egykorú tudósító a betegség társadalmi hatását is érzékelteti: „Szegény ember napszámra nem mehet, az emberek nem fogadják meg, mert félnek tőle. Pedig éhezik ő és beteg családja. Betegeit nem hagyhatja el, mert a törvény keservesen megbünteti. S ha meghal betege, nem segíthet senki, nem vigasztalhatja senki, gyászos temetésén nem jelenhet meg senki! Szegény ember mit tegyen? Eltartani kellene családját, de nincs miből, eltemetni halottját, de nincs miből. Sem meghalni, sem élni nem tud.”⁹⁷

Bár az egymást követő kivándorlási hullámokkal e családok jórészt elhagyták a falut, a napszámosok csoportja az első világháború előtti időszakban állandóan újratermelődött a kis- és törpebirtokosok tönkremenése által. A kivándorlás méretei, valamint az 1921-23-as földreform társadalmi hatása következtében a két világháború közötti periódusban már alig találkozunk itt földnélküli paraszttal. A napszámosmunkát ekkor a 0-1 holdas,

⁹⁴ T. Nagy Imre: *Csík vármegye közigazdasági állapotairól. Csíkszereda 1911. 16-18.*

⁹⁵ *Egyed 1981. 233.*

⁹⁶ *Csiki Lapok 1897. április 27.*

⁹⁷ *Uo.*

valamint az 1-5 holdas törpebirtokosok végezték. Ilyen körülmények között nemcsak a napszám értékében állnak be változások, hanem a napszámot vállalók életmódjában, illetve társadalmi megbecsülésében is.

A munkabér az első világháború előtti időszakban a megélhetést igen szűkösön biztosította. A legjobban fizetett napszám férfiak számára a kaszálás, nők számára az aratás volt. E két átlagbér az idők folyamán így alakult:⁹⁸

Első világháború előtt	férfi	1 korona
	nő	40 krajcár
Két világháború között	férfi	40 -50lej
	nő	30 lej
Második világháború idején	férfi	5 pengő
	nő	3 pengő

A napszám mellé koszt is járt, mely rendszerint puliszkából, tejből, túróból, tejes laskából, illetve juhhúsból állt.

Biztosította-e a megélhetést ez a napszám?

Szűkösön igen; erről tanúskodik az 1926-ban és 1930-ban közölt árkimutatás.⁹⁹

Termék	Mértékegység	1926 lej	1930. I. 1 lej	1930. XII. 15 lej
Vaj	kg	70	70	60
Szalonna	kg	90	70	60
Zsírnak-való	kg	36-40	-	40-50
Disznó-hús	kg	40	50	36
Marhahús	kg	28	38	24
Finomliszt	kg	18	13	9
Főzőliszt	kg	16	11	8
Kenyérliszt	kg	15	10	7
Disznózsír	kg	90	100	72
Borjúhús	kg	32	-	40
Tengeri	hl	450	290	260
Burgonya	kg	125	125	75
Rozs	kg	-	-	350
Árpa	kg	-	-	250
Zab	kg	-	-	200
Tej	l	6	6	6
Tojás	db	3	3	1,50
Juh túró	kg	48	56	-
Cukor	kg	32	40	44
Rizs	kg	24	24-28	-
Só	kg	2	4	4
Petróleum	l	6	8	8
Asztali borok	l	16 lejtől 46 lejig		

A mezőgazdasági munkával szerzett csekély jövedelmet télen az erdőmunkával

biztosított jövedelem egészítette ki. A napszámok gyakrabban kaszálót, ritkábban pedig szántóföldet is béreltek harmadába, illetve felébe, a terület minőségétől függően.

Cselédek

A cselédréteg itt is, akárcsak Erdélyben bárhol, két csoportra, uradalmi és gazdai cselédekre osztható.

Az uradalmi cselédek főleg a Mélik, Dobribán és Puskás családok szolgálatában állottak. Az uradalmi cselédségnek az Egyed Ákos által kimutatott négy kategóriája közül az első kettő (főkertész, hintókocsis, igáskocsis, béres) a faluban, a Mélik család főépülete mellett lakott. Ezzel szemben a harmadik, negyedik kategóriához tartozó pásztor, kanász, erdőőr és bojtár szállását a falutól távol fekvő Mártonkái tanyán rendezték be.

A gazdai cselédek a gazda házában laktak és a parasztgazdaságban különféle munkákat végeztek. A cselédnek elszegődött gyergyóremeteiek nagy része azonban más vidékeken, a nők pedig főleg városon kerestek ilyenszerű munkalehetőséget, bár a korabeli összeírások a településen is 57 házicselédet említenek.

Összegezőképpen megállapíthatjuk, hogy a parasztság Gyergyóremetén nem alkotott homogén társadalmi osztályt. A már említett csoportok egymástól eltérő gazdasági helyzete alapvetően meghatározta nézeteiket, viselkedésüket és viszonyulásukat a falu mindennapi problémáihoz.

Kézművesek

Az iparos-kézműves réteg, bár számbelileg kis csoportját alkotta a falu társadalmának, még érezte befolyását a gazdasági életben. Mivel létét a falu belső fejlődésének köszönhette, tagjai a kis- és középbirtokosok közül kerültek ki. Földbirtokuk lehetővé tette, hogy az iparosmunka mellett a legfontosabb mezőgazdasági termékeket saját gazdaságukban állítsák elő. Számbelileg igen jelentéktelen csoportjuk más vidékről költözött Remetére. Ezeknek nem volt a faluban földjük.

A gyergyóremetei iposréteg a szakmát városban tanulta, ahol alkalma volt megismerkedni az iparosodó város civilizációs vívmányaival. Kapcsolatuk a városi kultúrával, rokonságuk a kis- és középbirtokossággal a község legtevékenyebb rétegévé alakította őket.

⁹⁸ Laczkó cslvt.

⁹⁹ GyRKLvt. Árkimutatás 1926-ból és 1930ból

Értelmiség

Az értelmiséget a faluban a tanító, jegyző, orvos és pap alkotta. Egy részük remetei volt, nagyobb részük azonban idegenből jött, de általában falusi környezetből származott. A remetei származású értelmiség tagjainak földjük is volt. E csoportbeliek saját birtokukon gazdálkodtak; földjük megműveléséhez igénybe vették a kalákamunkát, de napszámosokkal is dolgoztattak. Az is előfordult, hogy földjüket felébe vagy harmadába bérbe adták. Bár nem zárkóztak el a gazdálkodóktól, életmódjuk távol tartotta őket tőlük. Inkább az örmény kereskedőréteg tagjaival, valamint a környékbeli értelmiséggel barátkoztak, és általában egymás közt házasodtak.

A tulajdonviszonyokban bekövetkező változások a falubeliek életmódját is jelentősen befolyásolták. A kis- és középbirtokos családok egy részének tönkremenése nem maradhatott hatástalan sem a faluközösség, sem pedig a család szempontjából. A hagyományos faluközösség gazdasági-társadalmi egyensúlya megbomlott. Nem maradt meg a régi szolidaritás, együvé tarozás tudata sem. A pénz, illetve a birtok utáni hajsza nemcsak a különböző rétegek közötti ellentéteket mélyítette el, de magát a rokonsági kötelekeket is meggyengítette.

Az ellentétek különösen a kereskedő-nagybirtokosok, valamint a közép-, kis- és törpebirtokosok között éleződtek ki. Ez utóbbiak elégedetlensége, társadalmi elzárkózása szinte lehetetlenné tette a Mélik István körül csoportosuló nagybirtokos-kereskedő réteg számára a falu társadalmába való zökkenőmentes beépülést. A falubeliek döntő többsége – a parasztpolgárság kivételével – a fenti réteget idegen testnek tekintette a falu társadalmában. Bár az örmény kereskedő-nagybirtokos réteg mindent megtett népszerűsége biztosítására aszály idején gabonát adtak a falubelieknek, svájci tenyészapaállatokat ajándékoztak a falunak, harangot vásároltak a templomnak, műsoros estélyeket szerveztek, – a faluközösség tudati szinten, erkölcsi síkon és lelkileg, igazában nem fogadta be őket.

Ilyen körülmények között 1916-ban ifj. Mélik István Gyergyószentmiklósról költözött és onnan vezette nagy kiterjedésű birtokait. A két világháború között a Mélikek kereskedelmi és társadalmi pozícióit az ősi

székely katonaközösségből származó Puskás család vette át. A falubeliek továbbra is csalóknak nézték őket, bár a megélhetési gondok miatt gyakran fordultak hozzájuk munkáért, illetve hitelért. Magánéletüket a falu többi kategóriájától való elzárkózás jellemezte. Inkább az „úri kör” tagjaival, vagy pedig a „kereskedelmi kör”-rel érintkeztek.

A kapitalizmuskori faluközösség azonban továbbra is megőrizte viszonylagos egységét. A szegényparasztság együtt kalákázott a középparasztsággal, illetve a parasztpolgársággal. Tiloláskor, fonó-lopó, trágyahordó, kaszáló-, illetve tapasztókalákák alkalmával a szegények és gazdagok együtt dolgoztak. A kocsmában, bálban is egymás társaságában szórakoztak. A magatartásbeli különbségek a falu politikai, illetve kulturális életében nyilvánultak meg. Míg a parasztpolgárság és a középparasztság aktív társadalmi életet folytatott, művelődési köröket szervezett, a szegény-, illetve birtoktalan parasztság a falu közügyei iránt fokozatosan közömbössé vált. Mégis voltak esetek, amikor a faluközösség összefogott, ha a község érdekei veszélyben forogtak. Így történt 1902 márciusában is, amikor a várhegyi és ditrói uzorások ki akarták sajátítani a falu tulajdonában levő bizonyos erdőrészt. „Ennek hírére – olvashatjuk a korabeli *Gyergyó-ban* – az előljáróság képviselőtestülete gyűlést hívott egybe, s ennek határozatából kifolyólag bejelentette a zárlat elleni tiltakozását. Eközben azonban összeverődött a község lakosságának egy jókora része, s a zárlatot foganatosítani szándékozó bizottság – illetve a kinevezett zárgondnok – ellen olyan fenyegető állást foglalt el, hogy ez jobbnak látta idejekorán »retraite«-t fűvatni, s csendben-rendben Ditróba visszavonulni; a kiállott ijedtség után megállapították, hogy eltekintve a a zárgondnokjelölt apróbb kellemetlenségeitől – egyikükben sem esett kár.”

A falu életének egyik rákfenéje a túlzott italfogyasztás volt. Az alkoholizmus, mint társadalmi jelenség főleg a szegényparasztságot érintette. „Az iszákosságot megelőzi a szegénység, követi a nyomorúság.” – írta a XX. század első éveinek valóságát élethűen tükröző *Gyergyó*. Ugyanitt olvashatjuk: „Ahol hiányzik a megfelelő táplálkozás, ott a hiányt alkohollal pótolják. Ez pótol ugyan, de következményekben romboló.”¹⁰⁰ A részegség gyakran vezetett verekedéshez, bicskázáshoz is. Szinte nem

¹⁰⁰ *Gyergyói Lapok* 1902. március 30.

volt olyan hét, amikor a lapok ne említettek volna ilyen eseteket.

A kapitalizmus korában a családtagok közötti munkamegosztásban beálló változások a kis- és törpebirtokos, valamint a földtelen családokban megbontották a hagyományos munkarendet. A férfiak munkavállalása a távoli erdőtelepeken, negyedévenkénti, illetve félévenkénti rövid időre való hazatérése jelentősen kibővítette a nő és a nagyobb gyermekek feladatkörét. Mégsem ez volt a jellemző, hanem a székely család egysége. A Varga család naplója igen élethűen mutatja be a középparaszti kisközösség életmódját a XIX. század közepétől a XX. század második évtizedéig. Eszerint a család fő feladatköre a termelés megszervezése volt. Maga a termelőmunka is összekötötte a családtagokat. A házastársak között azonban a legfontosabb kapocs a gyermek volt. Még napjainkban is a remetei ember családon nem a férjet és a feleséget érti, hanem a gyermekeket. A remeteiek a sokgyermekes családot szerették.

Hogy milyen örömet jelentett a szülők számára a több gyermek, azt Varga Sándorné sorai tükrözik a legjobban: „Én, születtem Balázs Bécsi Róza 1885. ápril. 3-án és házasságra léptünk 1904. május 3-án Varga Sándorral. Az első gyermekünk, Álozsi, született 1905. január 28-án reggel 4 órakor. Második gyermekünk, Sándor, született 1906. november 22. és meghalt ápril. 22. 1907. Harmadik gyermekünk, Imre, született július hó 18. este 10 órakor. Negyedik gyermekünk, Péter, született 1910. szeptember 7-én, egy napot élt, és meghalt szegénke, az isten boldogítsa az ártatlant. Ötödik gyermekünk, Dénes, született 1911. december 24-én reggel fél 4 órakor. Hatodik gyermekünk, Anna, született 1914. június 18-án délután vecsernyekor, szent kilenced választott meg a veszélyes szüléstől és meghozta Annát. A nagy öröm és boldogság kimondhatatlan volt édes jó hitvesemnek is.”

Rövidítések jegyzéke

ÁLvt	Állami Levéltár
Benkő 1853	Benkő Károly: <i>Csik, Gyergyó és Kászon múltja, jelene</i> . Kolozsvár 1853.
Bp.	Budapest
Buc.	București
Buk.	Bukarest
Chindea 1930	Theodor Chindea: <i>Contribuții la istoria românilor Giurgeul-Ciucului</i> . Gheorgheni 1930.
Cîmpina 1957	Barbu T. Cîmpina: <i>Cercetări cu privire la baza socială a puterii lui Ștefan cel Mare</i> . Buc. 1957
Cîmpina 1973	Barbu T. Cîmpina: <i>Scieri istorice</i> Buc. 1973.
Conscriptio	MOL. Székely katonai és vegyes összeírások (évek és jelzetek a jegyzetben).
CsszÁLvt	Csíkszereda. Állami Levéltár.
Demény 1976	Demény Lajos: <i>Székely felkelések a XVI. század második felében</i> . Buk. 1976.
Demény 1979	Demény Lajos: <i>Mihály vajda szababadságlevelei és az erdélyi fejedelmek székely politikája a XVII. század elején</i> . = <i>Székely felkelés 1595-1596</i> . Buk. 1979.
Egyed 1978.	Egyed Ákos: <i>Háromszék. 1848-1849</i> . Buk. 1978.
Egyed 1981.	Egyed Ákos: <i>Falu, város, civilizáció</i> . Buk. 1981.
Endes 1938.	Endes Miklós: <i>Csik-, Gyergyó- Kászonszék (Csík megye) földjének, és népének története 1918-ig</i> . Bp. 1938.
Ferenczi 1853.	<i>Regestrum Ecclesiae S. Nicolai in. Giorgio factum per Georgium Ferenczi Sacerdotem Coelibem 1629</i> . = Veszely Károly: <i>Egyháztörténeti adatok</i> . Kolozsvár 1853.
Giurescu C.C. 1943	Constantin C. Giurescu: <i>Studii de istorie socială</i> Buc. 1943.
Giurescu D.C. 1973.	Dinu C. Giurescu: <i>Tara Românească în secolele XIV-XV</i> . Buc. 1973.
Gölner 1973.	Carol Gölner: <i>Regimentele grănicerești din Transilvania</i> . Buc. 1973.
GyRKLvt	Gyergyóremete. Községi Levéltár.
GySzMMLvt	Gyergyószentmiklós. Múzeumi Levéltár.
Halmágyi 1906.	<i>Halmágyi István Naplói 1752-53, 1762-69</i> , Monumenta Hungariae Historica. Bp. 1906. Második osztály XXXVIII. k. 24-76.
Imreh 1973.	Imreh István: <i>A rendtartó székely falu</i> . Buk. 1973.

- Imreh-Pataki 1979. Imreh István - Pataki József: *A székely falu gazdasági-társadalmi szerkezete a XVI. század végén és a XVII század elején.* = *Székely felkelés. 1595-1596.* Buk. 1979.
- Jakó 1979. Jakó Zsigmond: *A székely társadalom útja a XIV-XVI. században.* = *Székely felkelés 1595-1596.* Buk. 1979.
- Kozma 1879. Kozma Ferenc: *A Székelyföld gazdasági és közművelődési állapota.* Bp. 1879.
- Kölönte 1910. Kölönte Béla: *Gyergyó története.* Gyergyószentmiklós 1910.
- KvÁLvt Kolozsvár. Állami Levéltár.
- Laczkó cslvt Lackó Albert István. Családi levéltár.
- Lázár 1858. Lázár Miklós: *A gróf Lázár család.* Kolozsvár 1858.
- Manolescu 1974. Radu Manolescu: *Societatea feudală în Europa apuseană.* Buc. 1974.
- MOL Magyar Országos Levéltár, Bp.
- Szabó 1964. Szabó István: *A falurendszer kialakulása Magyarországon.* Bp. 1964.
- Szabó 1966. Szabó István: *A magyar falu.* Bp. 1966.
- Szabó T. Attila 1940. Szabó T. Attila: *Gyergyói helynevek a XVII-XIX. sz-ból.* Bp. 1940.
- Szádeczky 1908. Szádeczky Kardoss Lajos: *A székely határőrség szervezése 1762-64-ben.* Bp. 1908.
- Szádeczky 1927. Szádeczky Kardoss Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya* Bp. 1927.
- SzOkI Szabó Károly – Szádeczky Lajos – Barabás Samu: *Székely Oklevéltár.* I-VIII. k. Kolozsvár, Budapest, 1872-1934.
- Venczel 1980. Venczel József: *Az önismeret útján.* Buk. 1980.
- Vitos 1894-1901. Vitos Mózes: *Csíkmegyei füzetek.* Csíkszereda 1894-1901.
- MStK 1890. Magyar Statisztikai Közlemények. Új folyam. XV. k. 602-605.
- MStK 1910. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 1910. évi népszámlálás. 48. k. 766.
- Orbán 1869. Orbán Balázs: *A székelyföld leírása történelmi, természetregzi s népismereti szempontból.* II. k. Pest 1869.

SUMMARY

In feudal times the Szeklers represented the Hungarians militarily organised group. By studying the specificity of their lifestyle and closed tradition - keeping life - frame, the historian is given the opportunity of getting in touch with the material civilisation of the Hungarians who live alongside the Eastern Carpathians by applying the methods of history, ethnography and sociology.

In this volume of studies, the author tries to capture the basic ways of existence of the Szekler past in its two essential points: on the one hand through the presentation of Szekler compulsory military service and soldier life, on the other hand through the study of the village Gyergyóremete, chosen to illustrate late feudalism and capitalism.

The first study of the volum, beside presenting the Szekler military organisation and compulsory military service, points out the adaptability of this group to the military art of different epochs, up to the end of the XVII. century.

Also connected to military history are the studies on the War of Independence led by Rákóczy Ferenc II., „The Positioning of the Gyergyó Frontier guards”, as well as the studies on the civil revolution end war of independence of 1848-1849.

The studies entitled „The Ten As the Smallest Unit of the Szekler Community” and „Lifestyle and Society” signal the specificity of the szekler way of life in feudalism.

One can get acquainted with the concrete elements of changes in lifestyle, from the studies „Gyergyóremete in Late Feudalism” and „Gyergyóremete in Capitalism”.

The volume tries to show the morpho - sociological formation of the Szekler village not only through the treatment of original, yet unpublished sources, but also through the publication of some comprehensive census of the Gyergyó basin, with reference to the XVIII. century.

The volum also wants to offer the possibility of getting in touch with the specificity of other villages.

With the exception of the first two studies, the material of the book has been waiting for publication since 1982, from then on, up to the year 1988, it has been present almost yearly in the printed or typed plans of the Kriterion Publishing house.

Using different degrees of censorship, the Ceausescu régime political outlook impeded the publication of the volume. To the series of petitions, a final answer was given in 1988, from the highest authority of the time, the Propaganda Department of the Romanian Communist party. „Owing to its Hungarian character the publication of the book is out of question.”

After the 1989 new developments, mentioning economical difficulties, the Kriterion Publishing House declined the responsibility of publishing the book.

After a period of vain efforts, the manuscript has finally the opportunity to be published, owing to Mark House and mostly to its sponsors, the Minority Department of Hungarian Ministry of education and the Milkpowder Factory of Remete.

ZUSAMMENFASSUNG

Im Zeitalter des Feudalismus bildete das Szeklertum eine Gruppe des Ungartums, die militärisch organisiert wurde. Ihre Lebensweise studierend und den geschlossenen, traditionellen Lebensrahmen wahrnehmend hat der Geschichtsforscher die Möglichkeit mit Hilfe der Historie, der Volkskunde und der Soziologie die materielle Zivilisation des Ungartums, das an den Ost Karpaten entlang lebt kennenzulernen.

Der Autor in seinem Studienband versucht an zwei Punkten die szeklerische Vergangenheit wiederzuspiegeln; er stellt einerseits die militärische Verpflichtungen und die militärische Lebensweise dar, andererseits studiert er ein von ihm ausgewähltes Dorf – Remete – während des Feudalismus und des Kapitalismus.

Das erste Studium des Bandes beschreibt nicht nur die Wehrorganisation, die Wehrpflicht sondern auch die Anpassungsfähigkeit der Volksgruppe zu den Veränderungen der Wehrkunst der verschiedenen Zeitalter bis zum Ende des XVII. Jahrhunderts.

Auch die Studien: – Der von Rákóczi Ferenc n. geführte Freiheitskrieg.

– Die Aufstellung der Grenzwahe aus Gyergyószentmiklós (Niklasmarkt) und auch die Studien im Zusammenhang mit der Revolution aus den Jahren 1848-49 haben einen kriegsgeschichtlichen Charakter.

Die Eigenschaften der szeklerischen Gesellschaft und der szeklerischen Lebensführung im Zeitalter des Feudalismus zeigen die Studien; „Die Zehner, die kleinste Einheit der szeklerischen Gesellschaft“ und das Studium „Lebensweise und Gesellschaft.“ Die konkreten Veränderungen der Lebensweise können wir durch die Studien „Gyergyóremete während der Zeit des Spätfeudalismus“; „Gyergyóremete während der Zeit des Kapitalismus“ kennenlernen.

Der Studienband versucht nicht nur die morphologische und soziologische Gestaltung des szeklerischen Dorfbildes mit Hilfe von originellen, bis jetzt nicht publizierten Quellenwerken darzustellen, sondern mit der Publikation der Konskriptionen aus der Depression Gyergyó's gibt die Möglichkeit auch die anderen Dörfer zu kennen. Das Buch außer zwei Studien, war schon im Jahre 1982. fertig, und wartete auf die Erscheinung, und seit 1982 bis 1988 in jedem Jahr war auf dem maschinengeschriebenen oder gedruckten Plan des Kriterion Verlags. Die Politik von Ceausescu, die Auffassung über die Geschichte verhinderte durch die verschiedenen Stufen der Zensur die Erscheinung des Bandes.

Auf die Gesuche, im Jahre 1988. bekam der Autor von der Propagandaabteilung der Rumänischen Kommunistischen Partei die endgültige Antwort: das Buch läßt sich wegen des ungarischen Charakters nicht veröffentlichen.

Nach der Revolution im Jahre 1989. berief sich der Kriterion Verlag auf materielle Schwierigkeiten und wollte die Ausgaben nicht übernehmen. Nach langem Herumsuchen kann das Manuskript mit Hilfe des Mark Housverlags und besonders mit der Unterstützung des Ministeriums für Ungarische Kultur und Unterrichtswesen (Minderkeits - ethnische Abteilung) und mit Hilfe der Milchpulverfabrik aus Remete erscheinen.

RESUME

À l'époque du féodalisme le peuple sicule avait appartenu au groupe militaire hongrois. Analysant les particularités en ce qui concerne sa manière de vivre et percevant en même temps son cadre de vie fermé et gardien des traditions, l'historien aura la possibilité d'étudier – à l'aide des méthodes de l'histoire, de l'ethnographie et de la sociologie – la civilisation matérielle des Hongrois qui vivent à l'ouest des Carpates Orientales.

L'auteur, dans son volume d'études, essaie de saisir par deux points importants les aspects essentiels de la vie passée des Sicules: d'une part par la présentation du service et de la vie militaire de ce peuple et d'autre part par l'analyse du village choisi – Gyergyóremete – au temps du féodalisme tardif et du capitalisme.

La première étude du volume présente, outre de la présentation du service militaire et celle de l'armée sicule, aussi sa souplesse, sa faculté d'adaptation aux changements de l'art militaire des diverses époques, jusqu'à la fin du XVIII-e siècle. Les études telles: »La disposition des troupes de couverture de Gyergyó«, »Les études visant l'élément populaire de 1848-49 et la guerre de l'indépendance« et »La lutte de l'indépendance, ayant à sa tête Rákóczi Ferencz II.« ont un trait de l'histoire militaire.

La société sicule et la spécificité de sa vie au féodalisme sont indiquées dans les études intitulées: »Le dix comme la plus petite unité de la société sicule« ou bien „ Le train de vie et la société”.

Les éléments concrets du changement du mode de vie peuvent être connus à travers des études suivantes :

»Gyergyóremete à l'époque du féodalisme tardif« et

»Gyergyóremete au capitalisme«.

Le volume d'études essaie de faire une image sur le village sicule non seulement par l'utilisation des sources inédits jusqu'aujourd'hui, mais aussi à l'aide de la publication des écrits qui regardent tout le bassin de Gyergyó au XVIII-e siècle, écrits, qui offrent une occasion à Tauter de connaître même les particularités des autres villages.

La matière du livre, à l'exception de la première étude, attendait la parution déjà à partir de 1982; de cette date - ci jusqu'à 1988 elle était présente presque en chaque année entre les projets imprimés ou tapés à la machine de l'éditeur Kritérion.

La conception d'histoire de la politique de „Ceausescu” a empêché la parution du volume grâce aux divers degrés de la censure. En 1988 - l'auteur a reçu la réponse définitive à la suite de requêtes. „La cour suprême” c'était alors la classe de propagande du parti Communiste Roumain, qui lui a donné cette réponse définitive: impubliable à cause de son caractère hongrois!!

Après le tour de 1989, l'éditeur Kritérion, se référant aux difficultés économiques, refusait la publication du volume. À la suite d'une longue période de recherche le manuscrit aboutit à la possibilité d'être publié, par l'intermédiaire de Mark House, surtout par les sponsors:

Le ministère hongrois de l'enseignement et de la culture – section d'ethnique et de minorité – ;

Fabrique du lait en poudre à Gyergyóremete.

REZUMAT

Secuimea – partea integrantă a poporului maghiar – are o istorie zbuciumată, cu multe semne de întrebare. Cartea de față, deși nu are pretenția completării acestor lipsuri, totuși prin caracterul ei încearcă să ofere o imagine despre principalele aspecte ale modului de viață legată de obligații militare, precum și despre viața cotidiană ale locuitorilor din depresiunile Carpaților Orientali. Până-n anii revoluției din 1848-1849, secuimea s-a remarcat în istoria Ardealului prin specificul obligațiilor sale militare, compensate de regii arpadieni, voievozii Ardealului, principii transilvani, dar în unele perioade chiar și de Habsburgi (1686-1704 și 1763-1848), prin libertăți specifice, care garantau organizarea autonomă ale instituțiilor secuiești.

Patru studii din cartea de față se referă la istoria militară al secuimii; „Sistemul militar și organizarea armatei secuiești până la sfârșitul secolului al XVII-lea”, „Răscoala antihabsburgică condusă de Francisc Rákóczi al II-lea”, „Înființarea regimentelor de graniță în bazinul Giurgeului”, precum și „Revoluția burghezodemocratică din anii 1848-1849” sunt capitole care precizează importanța secuimii în viața politico-militară ale Transilvaniei, în special în luptele antiotomane și cele antihabsburgice.

O altă orientare ale acestor studii reprezintă cele referitoare la viața socio-economică ale secuimii. Dacă scrierile referitoare la „Decime” și „Modul de viață ale comunității” cercetează din prisma caracteristicilor generale fenomenele socio-economice și cotidiene ale secuimii, studiile care se referă la comuna Remetea din județul Harghita, ne oferă un exemplu concret despre viața de toate zilele ale unui sat secuiesc în perioada feudalismului, cât și în epoca capitalistă.

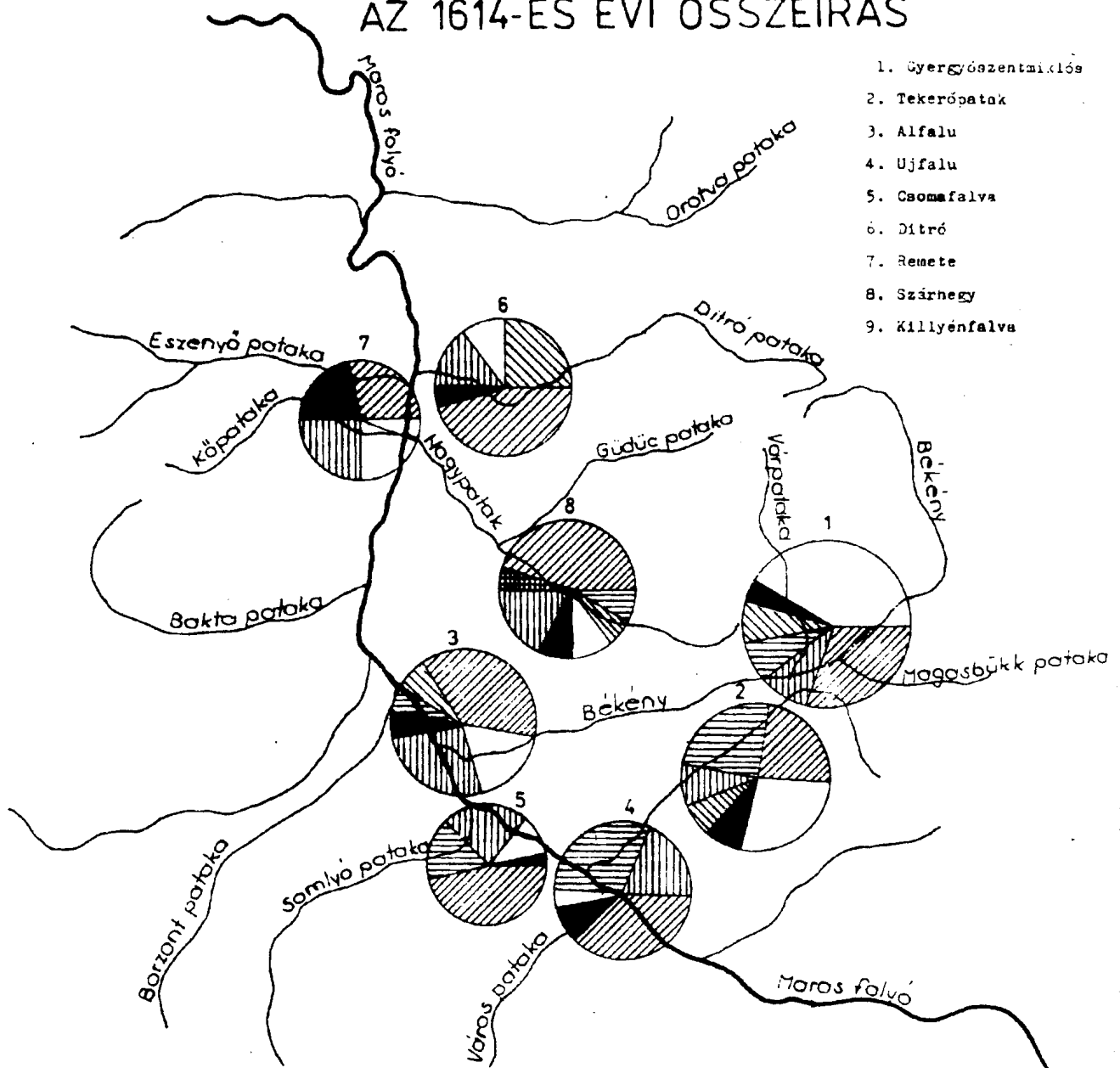
Deși cartea de față a fost redactată încă în anul 1982, datorită politicii ceaușiste, care încerca să anuleze istoria minorităților naționale, prin ultima fază a filtrei cenzurii - Secția de Propagandă a Comitetului Central P.C.R. - a refuzat acordarea vizei de editare pentru această carte.

După schimbările din decembrie 1989, Editura Kriterion invocând motivele rentabilității a renunțat la editarea acestuia, după ce aproape timp de opt ani a luptat pentru tipărirea ei. Această indolență a cauzat încă patru ani de întârziere pentru apariția acestei cărți.

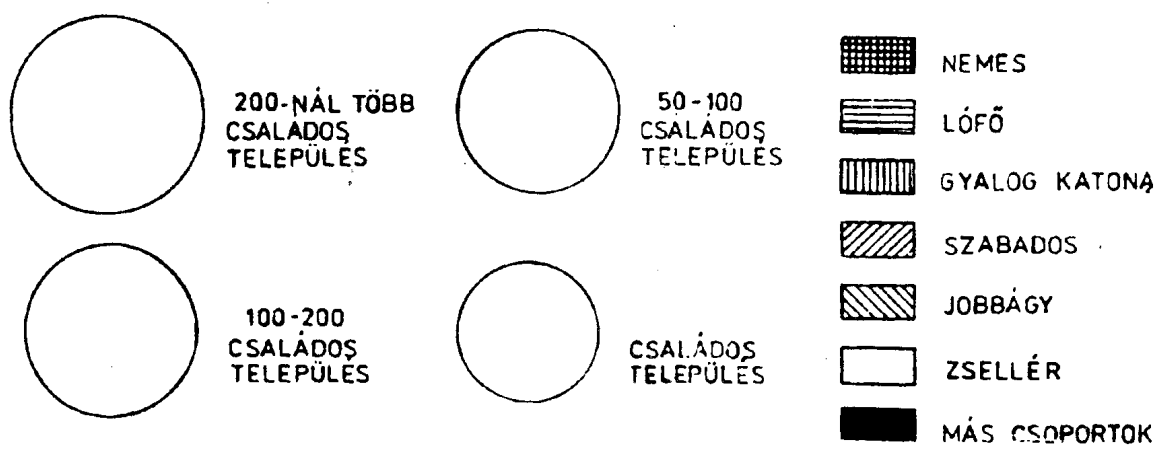
AZ 1614-ES ÉVI ÖSSZEÍRÁS

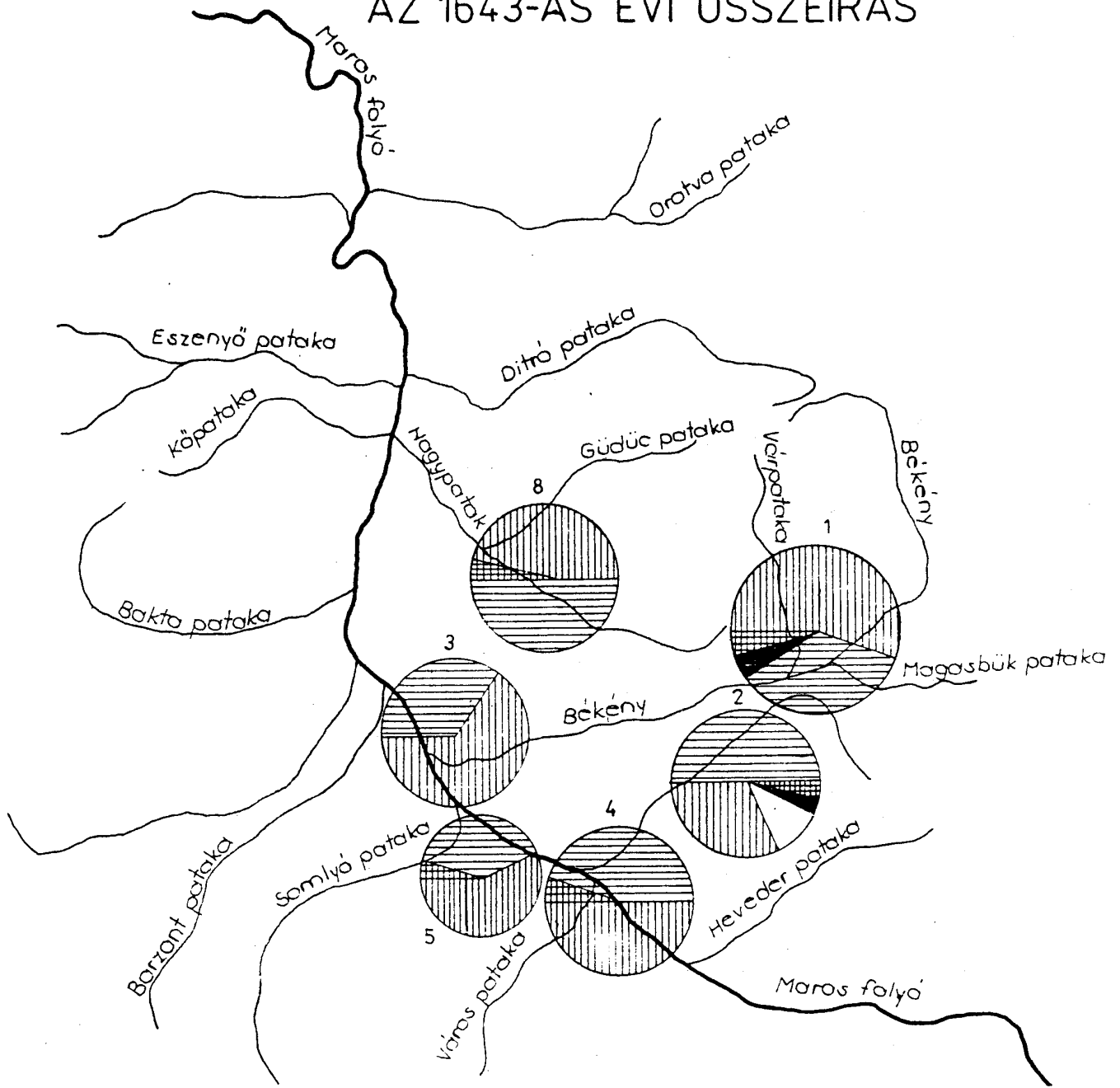
1. Gyergyószentmiklós
2. Tekerópatak
3. Alfalu
4. Ujfalu
5. Csomafalva
6. Ditró
7. Remete
8. Szárnegy
9. Killyénfalva

A TELEPÜLÉSEK NAGYSÁGA

TÁRSADALMI SZERKEZET

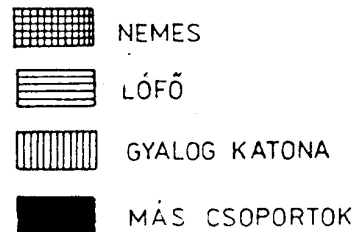
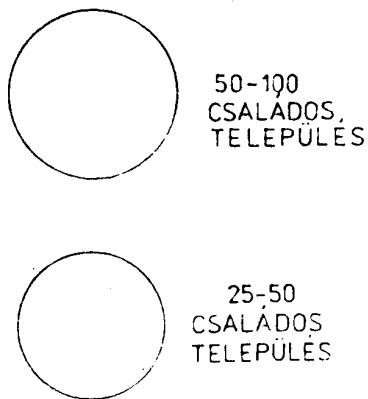
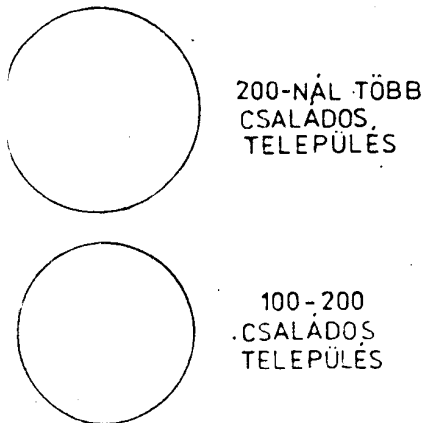

AZ 1643-AS ÉVI ÖSSZEÍRÁS

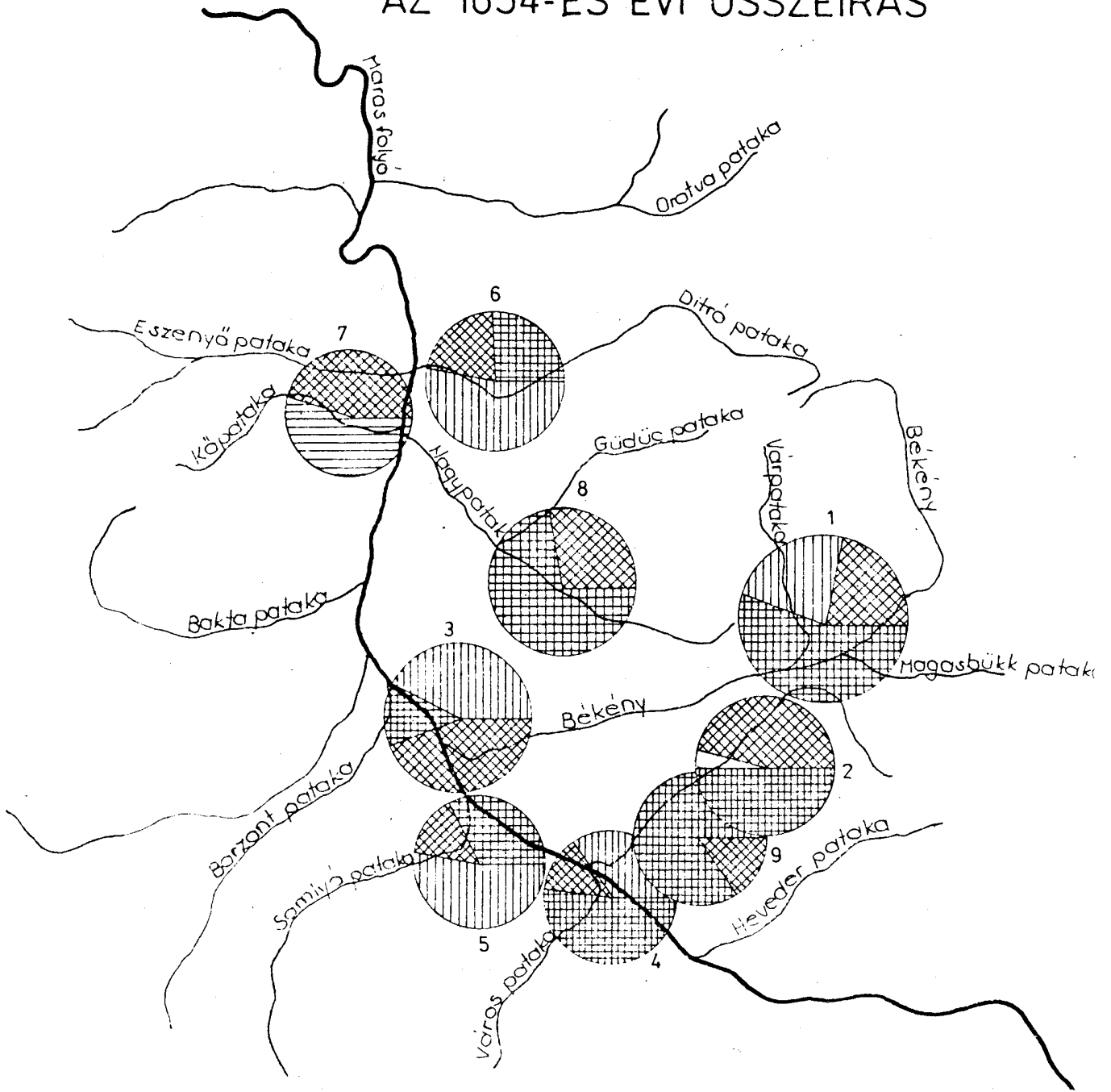

A TELEPÜLÉSEK NAGYSÁGA

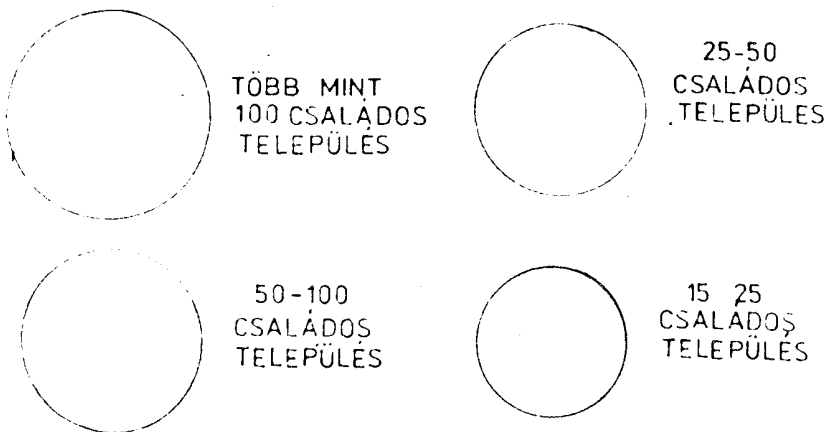
TÁRSADALMI SZERKEZET

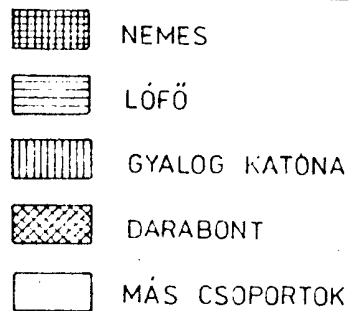
AZ 1654-ES ÉVI ÖSSZEÍRÁS

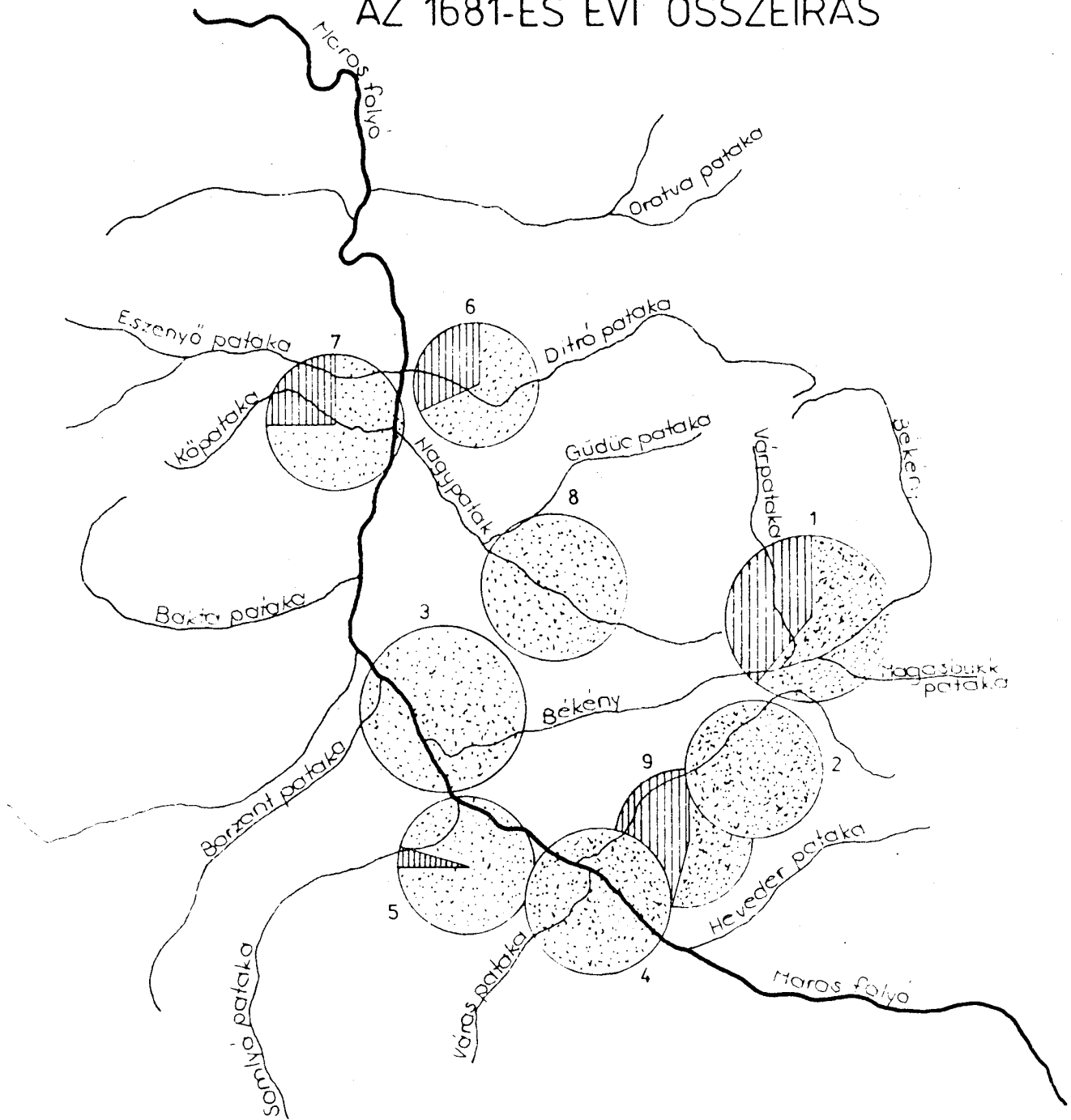
A TELEPÜLÉSEK NAGYSÁGA

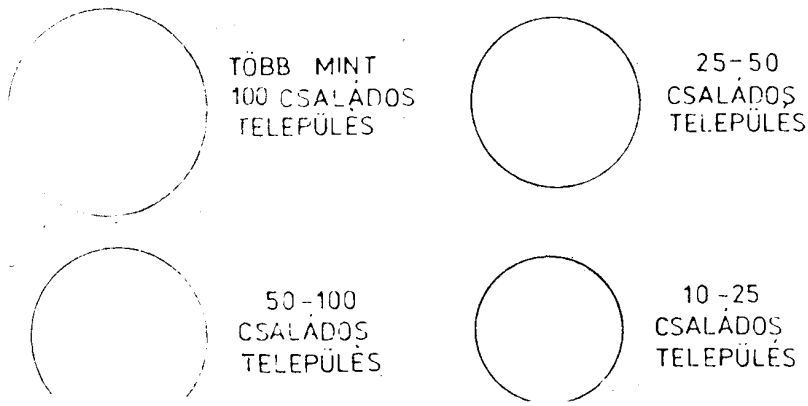
TÁRSADALMI SZERKEZET

AZ 1681-ES ÉVI ÖSSZEÍRÁS

A TELEPÜLÉSEK NAGYSÁGA

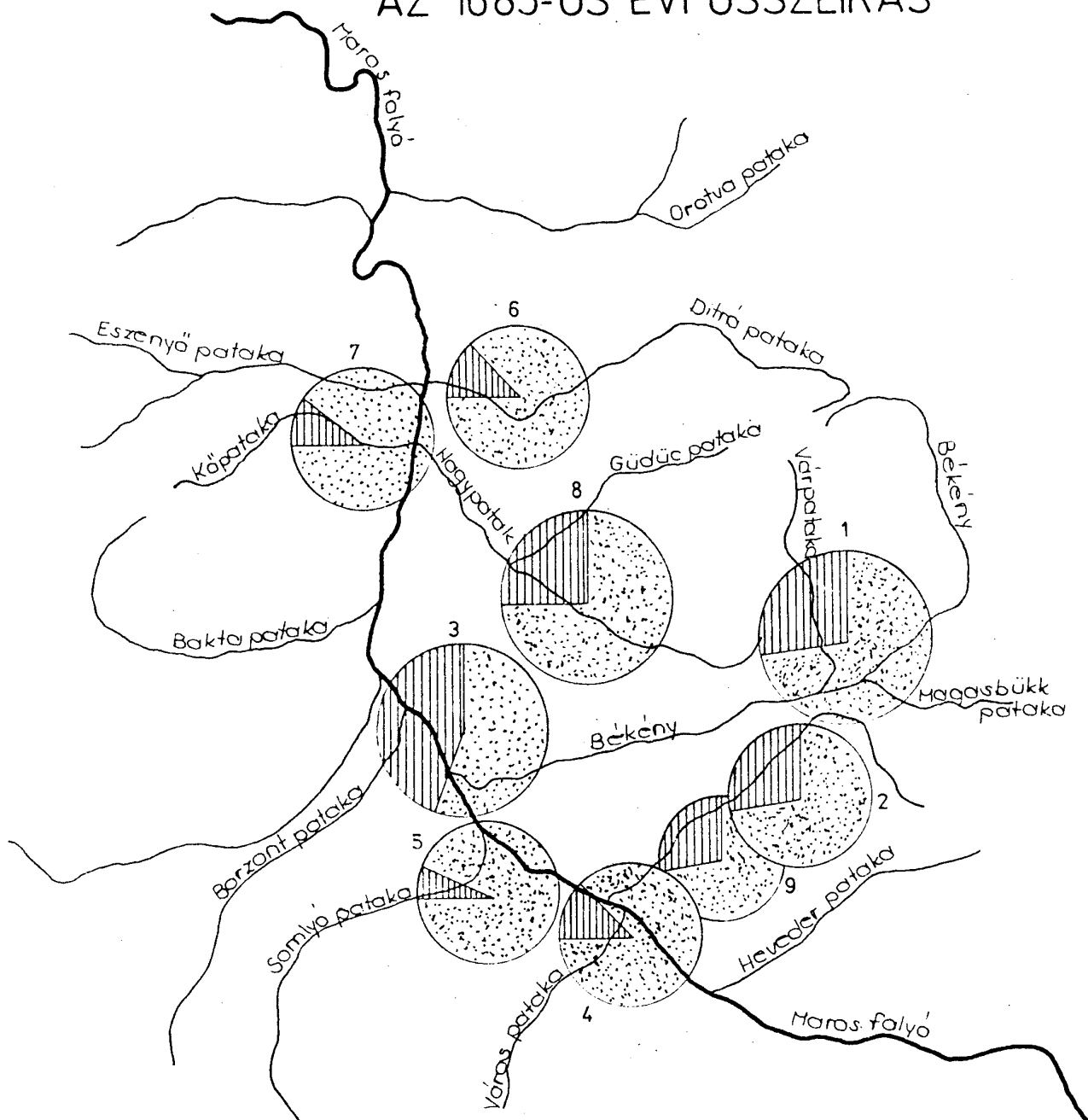

TÁRSADALMI SZERKEZET

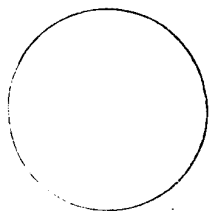

AZ 1685-ÖS ÉVI ÖSSZEÍRÁS

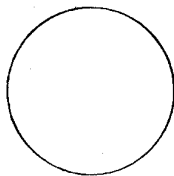

A TELEPÜLÉSEK NAGYSÁGA

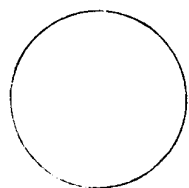
TÁRSADALMI SZERKEZET

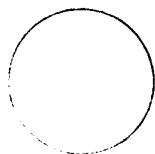
100-NÁL TÖBB
CSALÁDOS
TELEPÜLÉS

25-50
CSALÁDOS
TELEPÜLÉS

50-100
CSALÁDOS
TELEPÜLÉS

10-25
CSALÁDOS
TELEPÜLÉS

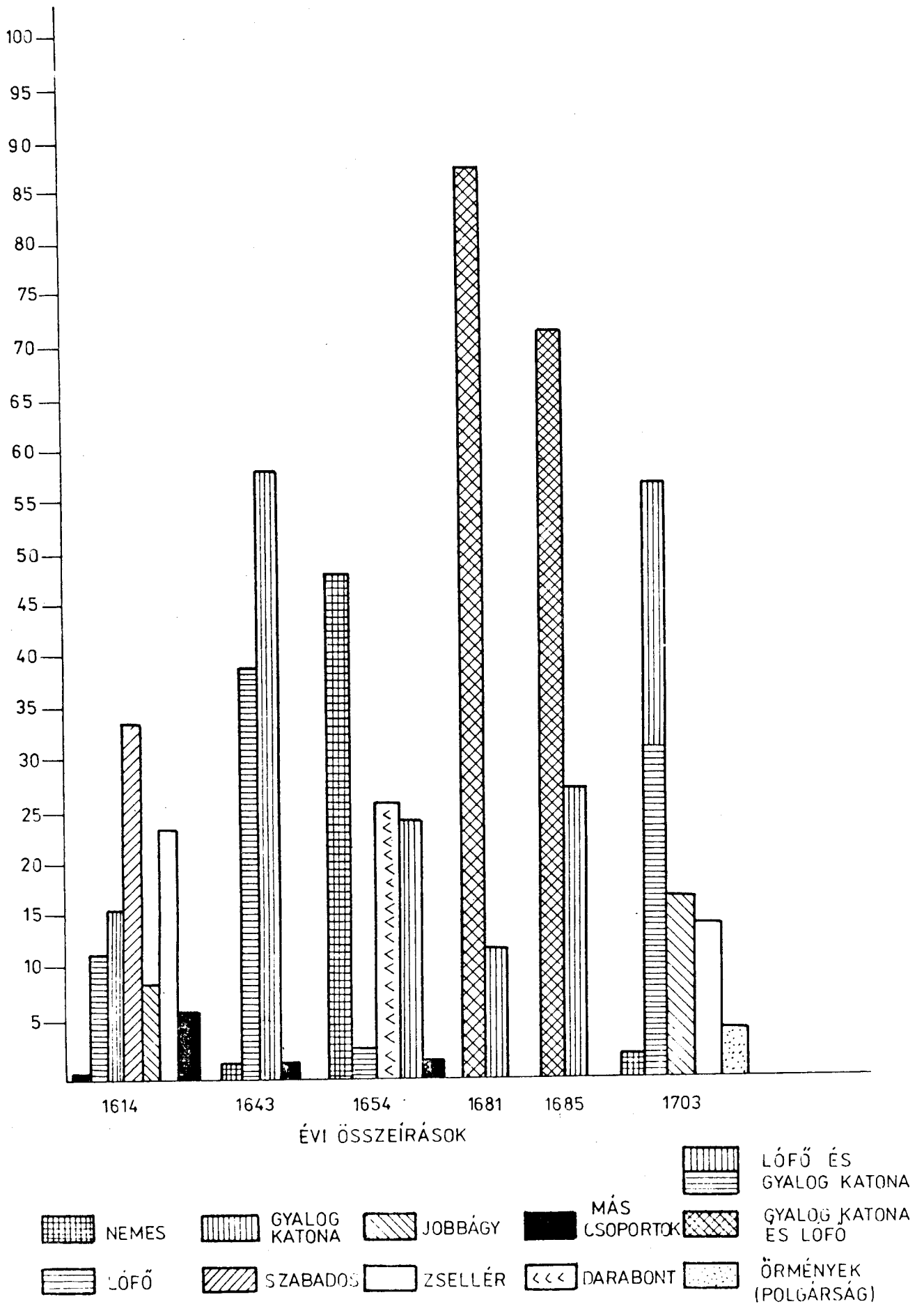

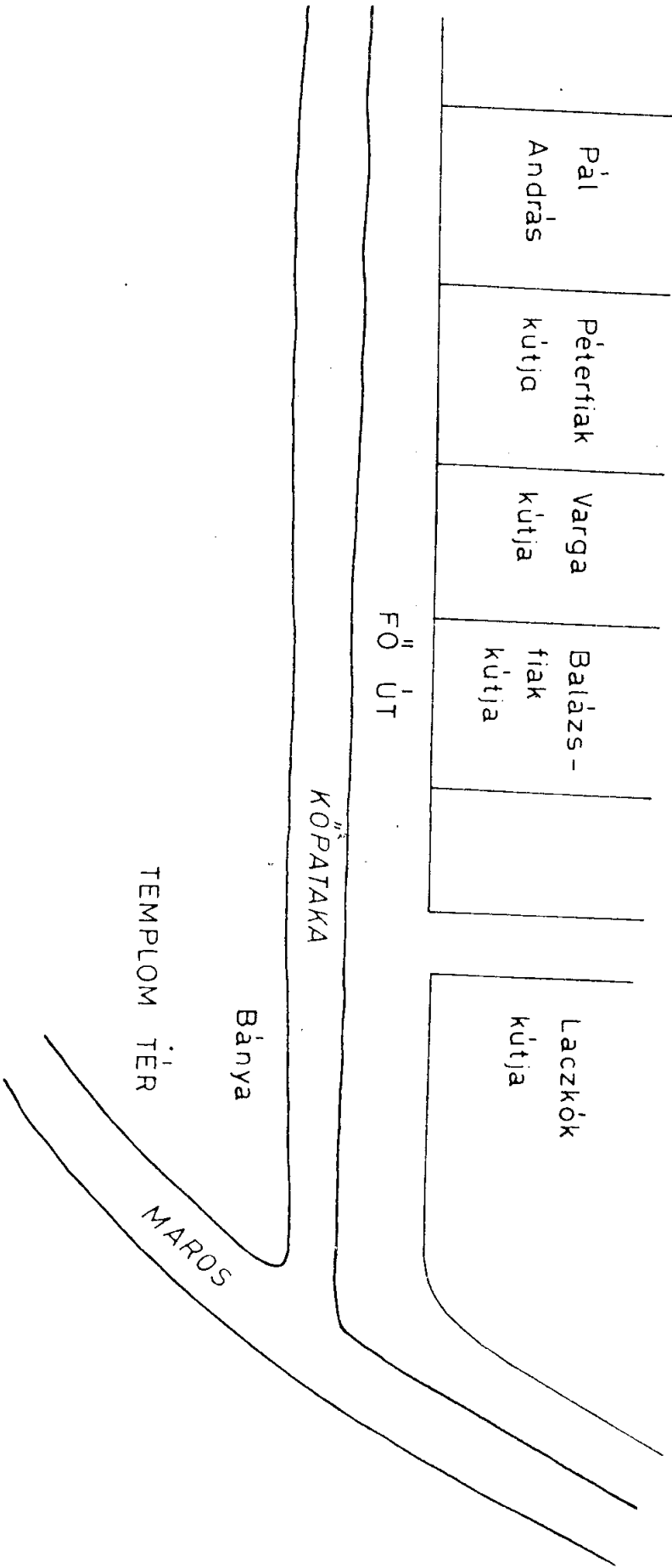
NEMES LÓFŐ

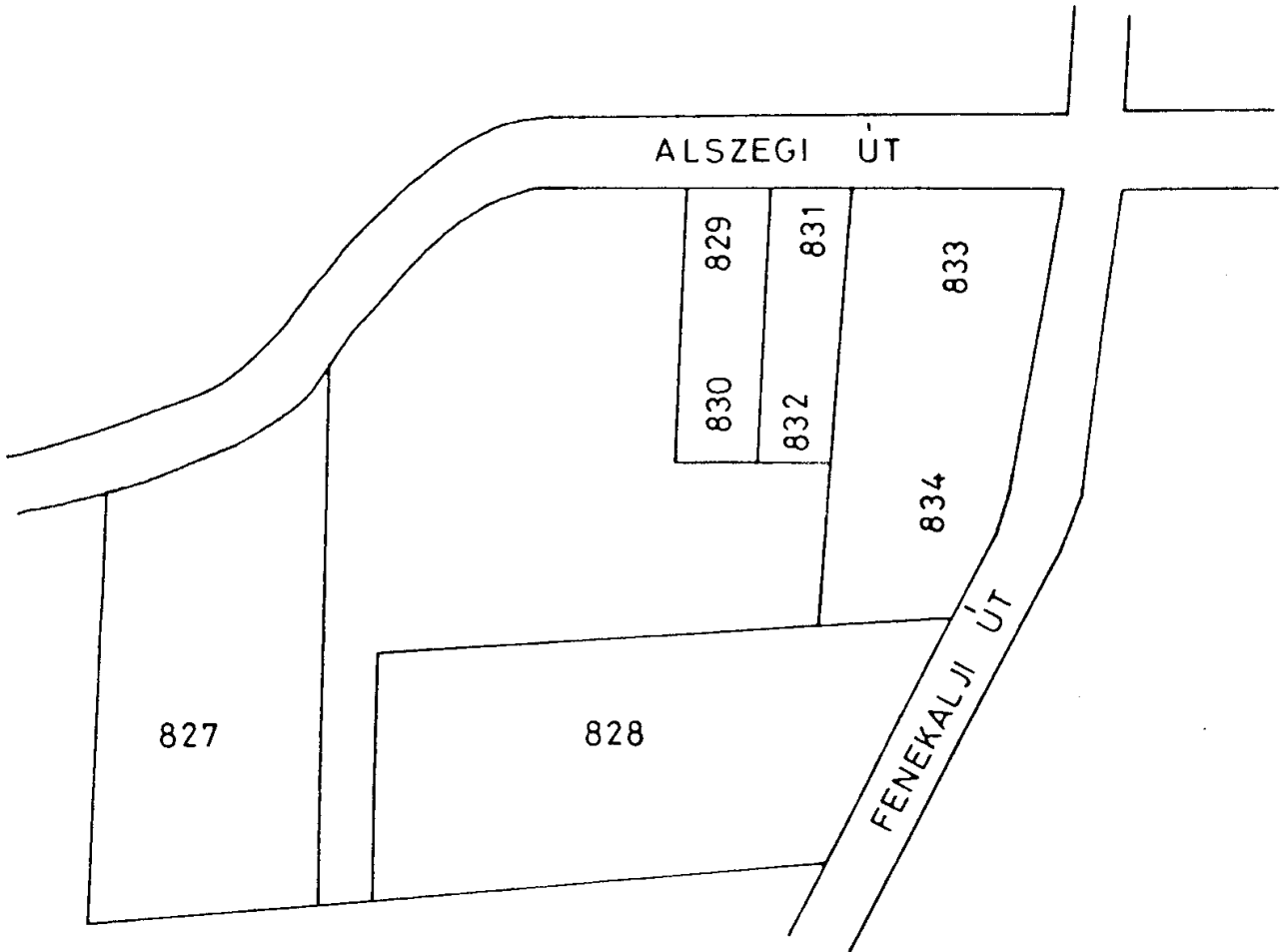

GYALOG KATONA

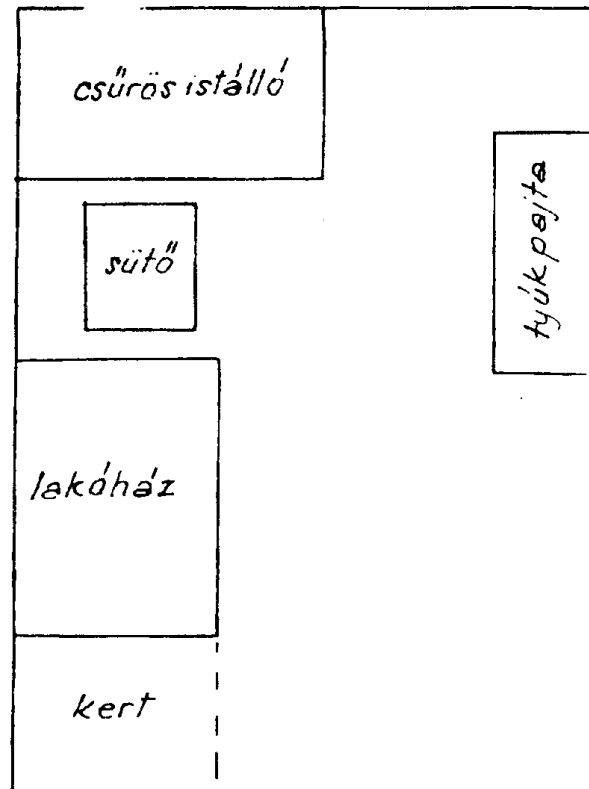
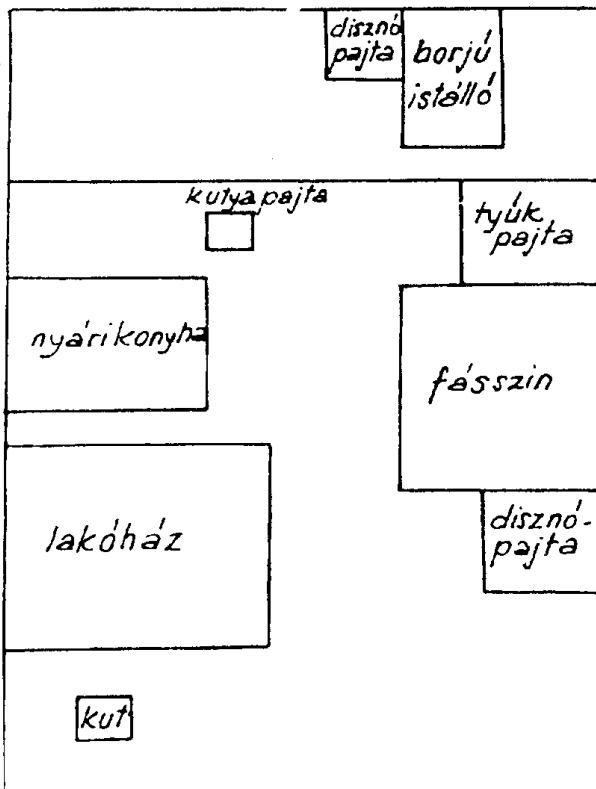
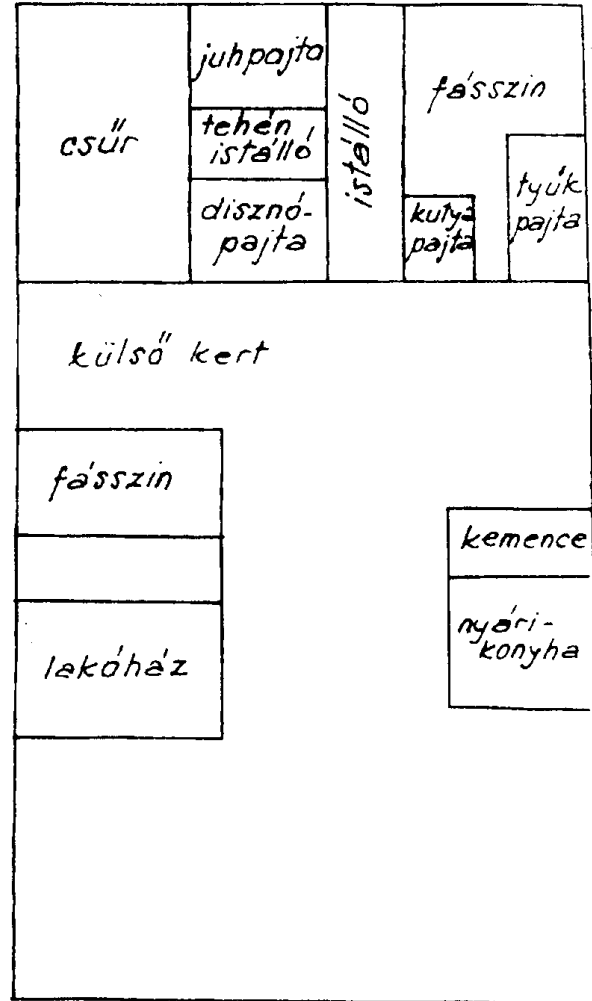
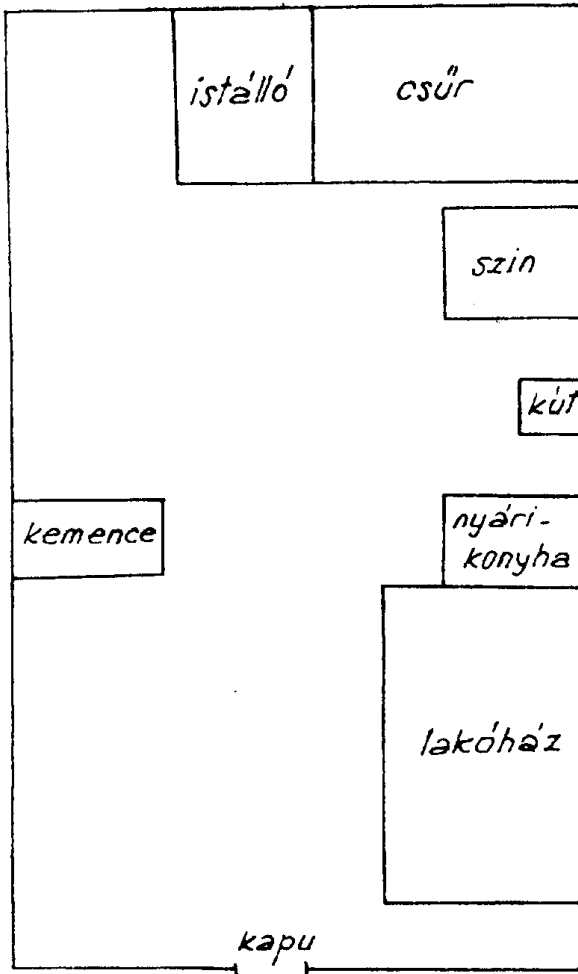
7. számú melléklet

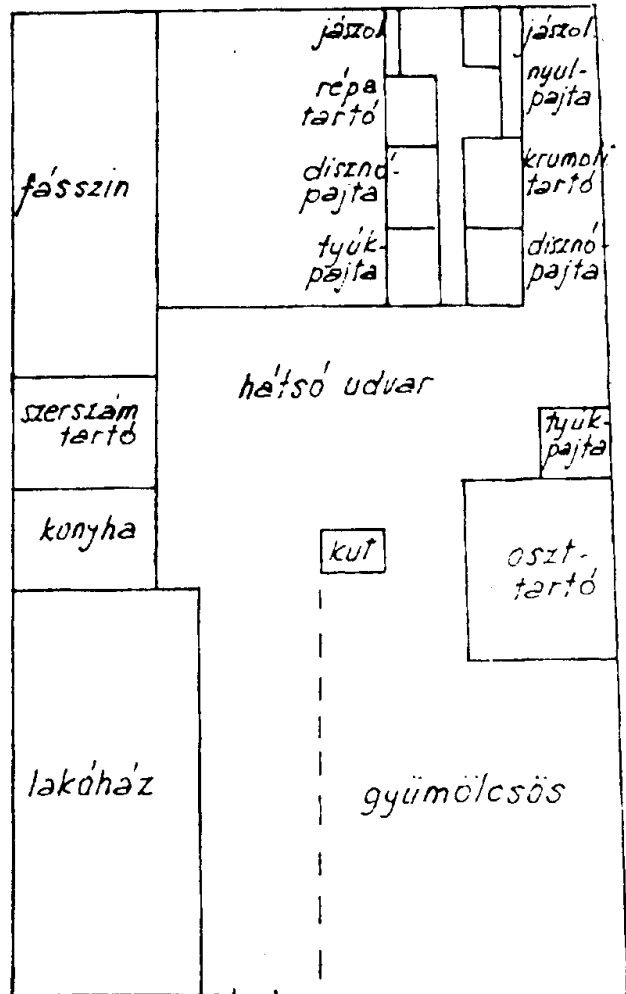
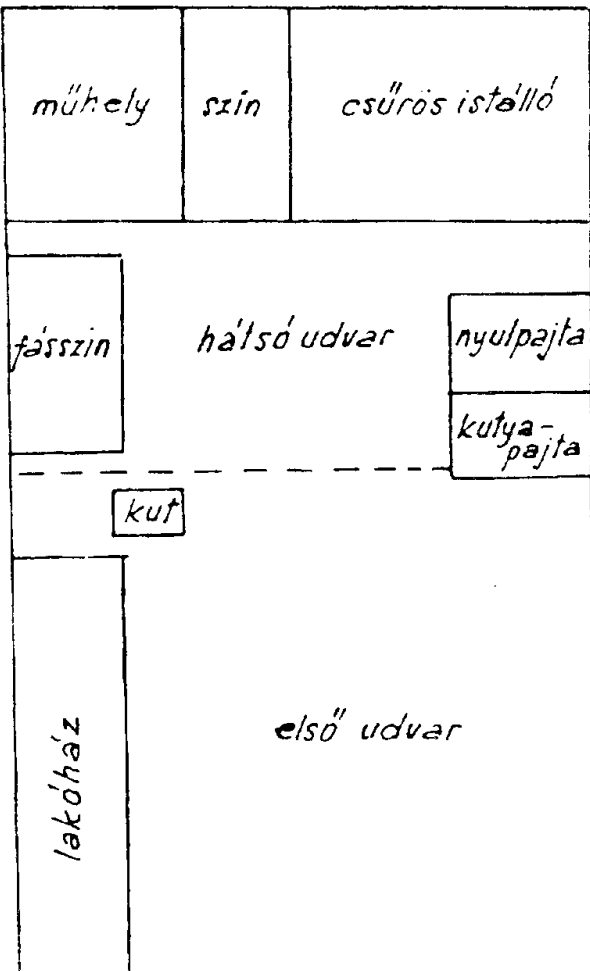
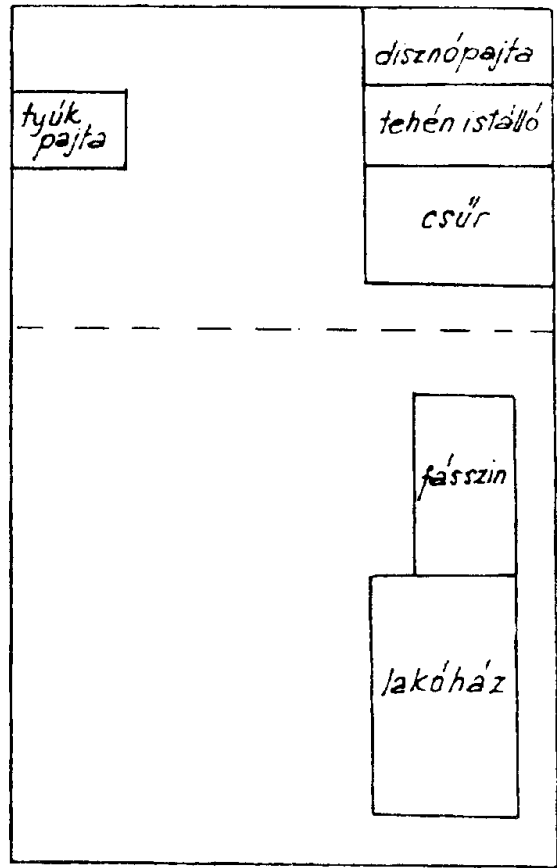
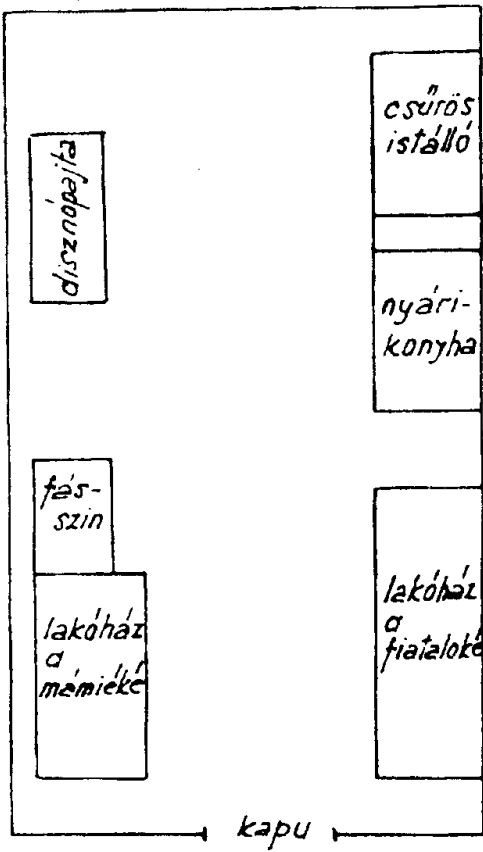

CSÜRÖS ISTÁLLÓ

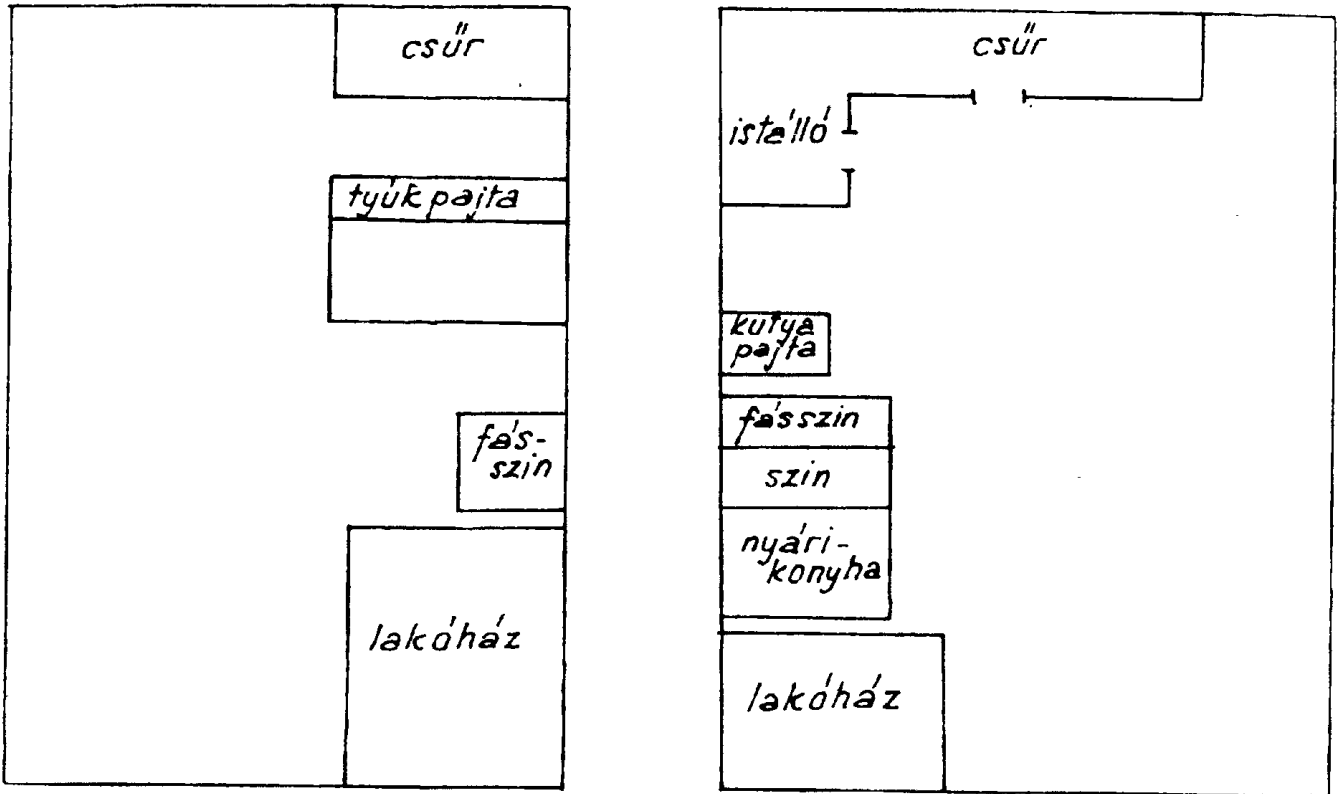

10. számú melléklet

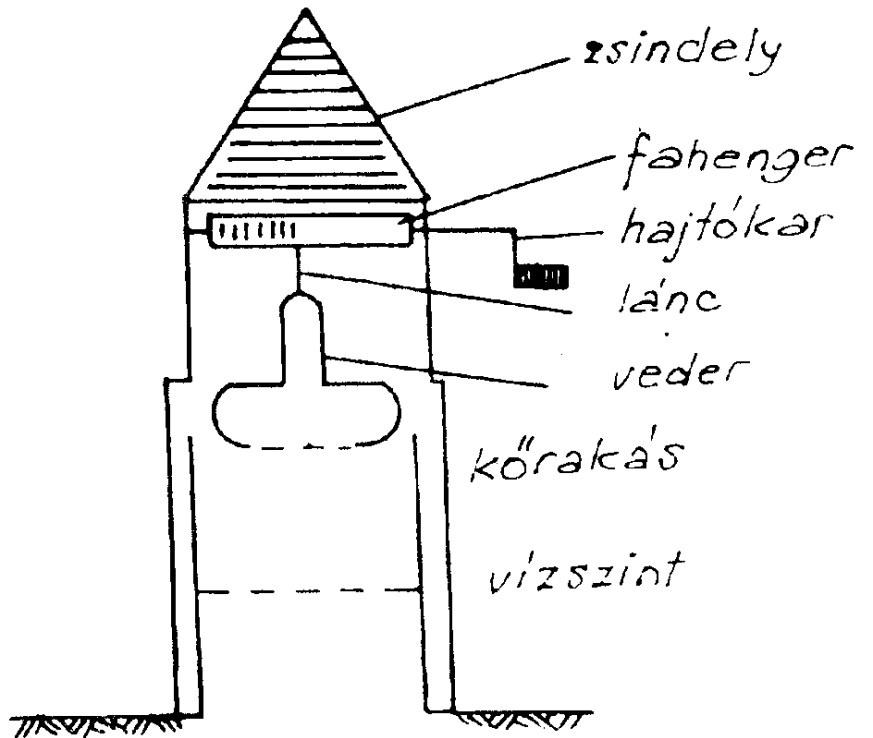

10. számú melléklet

14. számú melléklet

KEREKES KÚT

11. számú melléklet

Ivácson Amáli

kamra	lakószoba
tisztaház	tornács
tisztaház	

Portik Ferenc

lakóház	tornács
tisztaház	

Antal Erzsébet

szerszámol	tornács
lakóház	
kamra	

Barbély Ernő

tisztaház	
kamra	pitvar
lakóház	

tisztaház	tornács
lakóház	
kamra	

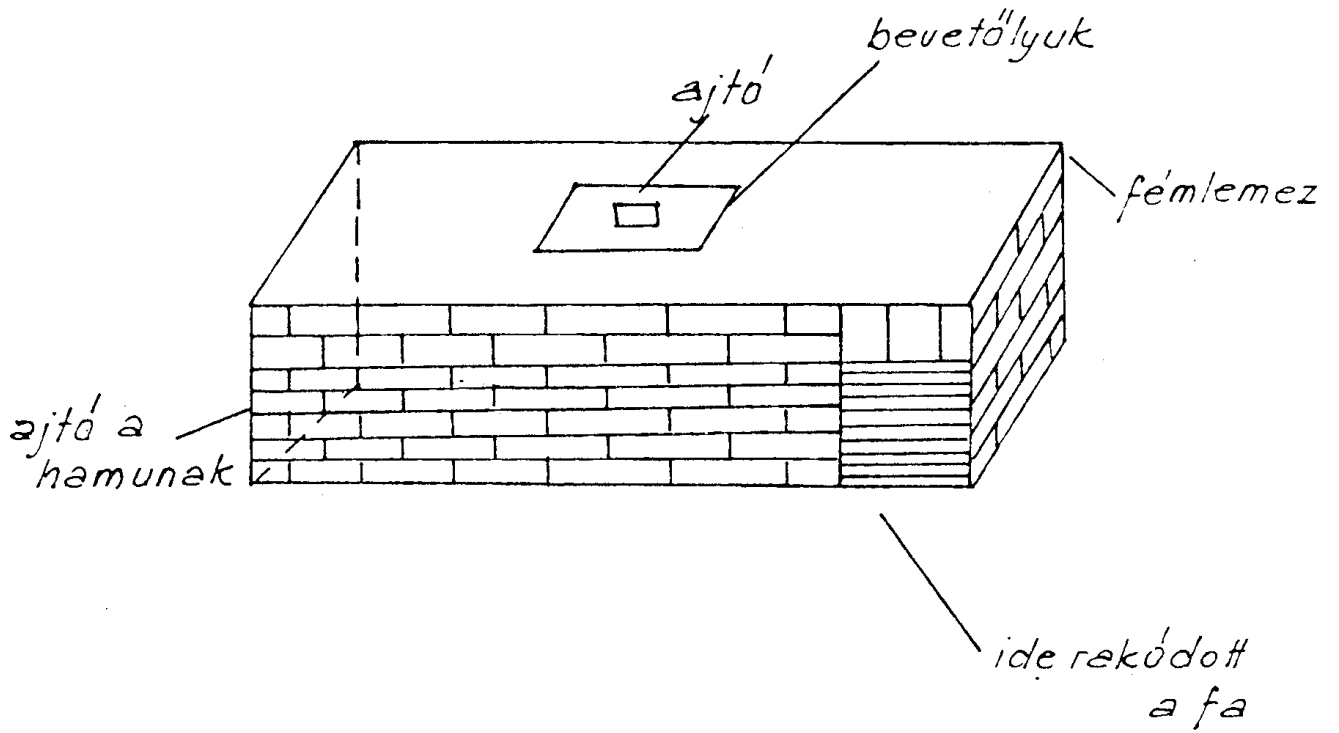
15. számú melléklet

disznópajta	tehénistálló	széna bedugó	csűr köze	odor
	krumpli tartó			
	lóistálló			

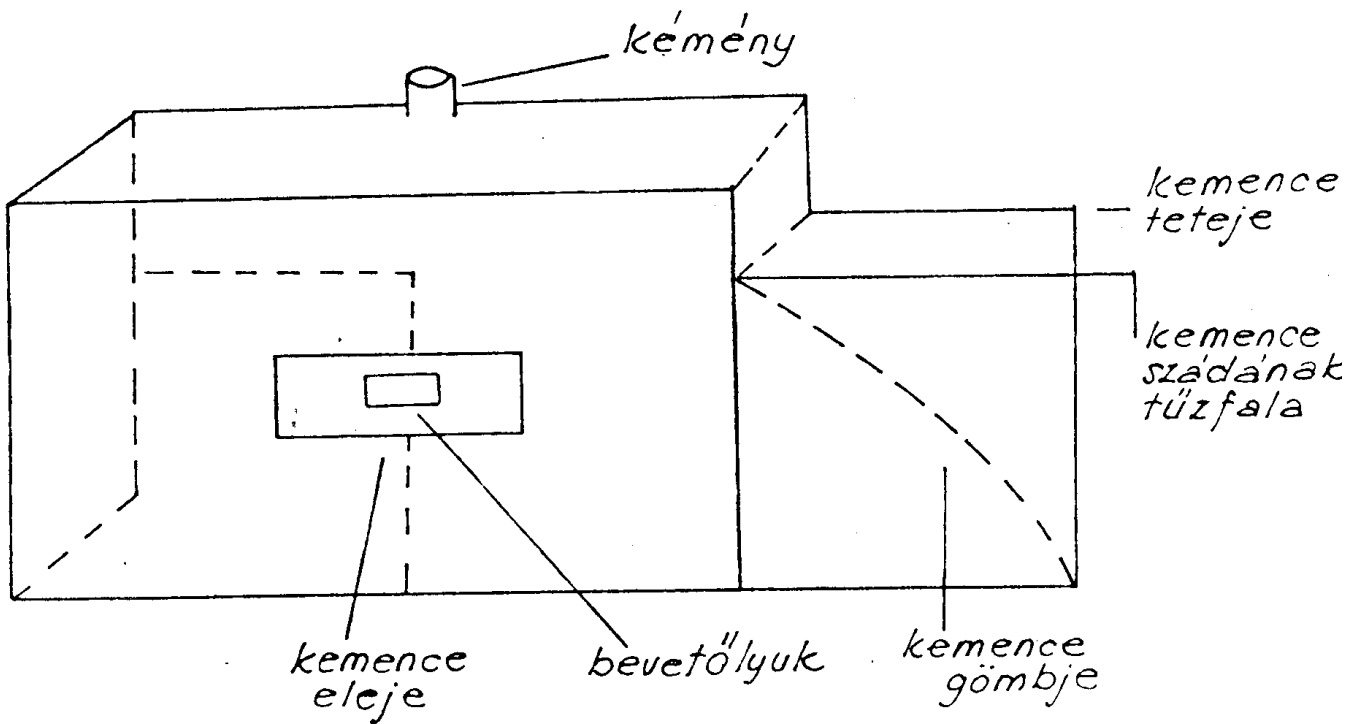
bejárat vagy juhakol

sarjútartó pelyvakút

12. számú melléklet

13. számú melléklet

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	
SZÉKELY HADSZERVEZET ÉS HADKÖTELEZETTSÉG	
A XVII. SZÁZAD VÉGÉIG	5
A SZÉKELY TÁRSADALOM LEGKISEBB	
EGYSÉGE: A TÍZES	18
Életmód és társadalom	23
Primorok	24
Ármálisták (egytelkes nemesek).....	25
Gyalog és lófő katonák	26
A katonai életmód kihatása a viselkedésre	27
Jobbágyok	29
Zsellérek.....	30
Polgárság.....	31
1703-as összeírás (táblázatok)	
1750-es összeírás (táblázatok)	
TELEPÜLÉSKÉP ÉS ÉLETMÓD AZ 1785/86-OS ÉVI ÖSSZEÍRÁS ALAPJÁN	32
Gyergyószentmiklós	32
Tekerőpatak.....	33
Kilyénfalva.....	34
Alfalu	35
Csomafalva.....	36
Újfalva.....	36
Szárhegy.....	37
Ditró.....	38
Várhegy.....	39
Vasláb	39
Remete	40
A GYERGYÓI MEDENCE A FEJEDelemség KORÁBAN	41
A HABSURG-URALOM KEZDETEI ÉS A RÁKÓCZI FERENC VEZETTE	
SZABADSÁGHARC. GYERGYÓREMETE A XVIII. SZÁZAD ELEJÉN	45
A HATÁRÓRSÉG FELÁLLÍTÁSA GYERGYÓBAN	56
A KÉSŐ FEUDALIZMUS-KORI FALU GYERGYÓBAN: GYERGYÓREMETE	65
A falukép kialakulása.....	65
A külső határ alakulása	67
Tanyarendszer Remetén.....	72
Határperek.....	73
Telekszervezet.....	75
Apai juss.....	78
A ház.....	80
Építkezési anyagok	80
Építési mód.....	80
Ajtó, ablak.....	81
Tornác	81
Tüzelőberendezések.....	81
A telek tartozékai.....	82
Határhasználat és munkarend	84
Földművelés	85
Állattenyésztés.....	87
A tulajdonformák alakulása.....	89
AZ 1848-49-ES POLGÁRI-DEMOKRATIKUS FORRADALOM	92
Okok és előzmények	93
A forradalom gyergyói eseményei	96
A honvédek névsora.....	106
A tisztek névsora	107

A KAPITALIZMUS-KORI FALU GYERGYÓBAN: GYERGYÓREMETE	108
A szabad földforgalom hatása a birtokviszonyokra	109
A birtokviszonyokban bekövetkező változások.....	108
Az elszegényedés hatása a birtokviszonyokra	111
Az arányosítás	112
A tagosítás.....	114
Az agrárszerkezet és a falu birtokviszonyai	117
A birtokviszonyok alakulása az első világháború után.....	120
Az erdő és közbirtokosság.....	125
GYERGYÓREMETE GAZDASÁGI ÉLETE A KAPITALIZMUSBAN	132
Földművelés	132
Takarmánygazdálkodás.....	135
Takarás.....	137
Szénaszállítás	137
Szénatárolás.....	138
Állattenyésztés.....	138
Helyi ipar és kézművesség	142
Molnárok	143
Kovácsok	144
Asztalosok	144
Kútásók	144
Kőfaragók.....	144
Kerekesek.....	144
Csizmadiák.....	144
Szabók.....	144
Tűz, árvíz, jégeső és sáskajárás a falu életében	145
Kereskedelem	147
GYERGYÓREMETE TÁRSADALMI ÖSSZETÉTELE A	
KAPITALIZMUS KORÁBAN	151
Kereskedő nagybirtokosok.....	152
Paraszttság.....	154
Parasztpolgárság	155
Közbirtokosok	156
Birtokosok.....	156
Szegényparaszttság.....	157
Mezőgazdasági munkások.....	158
Cselédek.....	160
Kézművesek	160
Értelmiség	161
Rövidítések jegyzéke	163
SUMMARY	165
ZUSAMMENFASSUNG	166
RESUMÉ	167
REZUMAT	168
MELLÉKLETEK	

Hibakiigazítások jegyzéke

old.	sor		old	sor	
4.	35	kimaradt: Életmód és társadalom	25.	A. 52	hiányzik az azonban szó
5.	B. 14	Balásnak	25.	B. 14	rátermettség igénye
6.	A. 28	jelentkeznie a táborban	27.	A. 28	tikmány
	A. 29	okleveléből	32.	A. 30	Chirurgusok
	A. 34	határok	51.	A. 9	táblázatban; 1 családra 1,77 ökör jut
7.	A. 21	biztosította	57.	A. 28	3 hónapot
7.	B. 34	tudjuk	62.	A. 34	ne
7.	B. 37	keltezett			
8.	B. 32	egyre	65.	A. 42	zavarja a mondat értelmét a következő szövegrész: "ahol ott fekszik"
8.	B. 34	kényszerítése	65.	B. 2	Feltételezésünkhöz
9.	A. 15	uralkodói adomány	65.	B. 38	XVIII.
10.	B. 3	bikkfalvi	65.	B. 49	településnek
11.	B. 5	1596-ban	66.	A. 49	örmények
11.	B. 13	sellemberki	66.	B. 33	Kereszthegy felől
12.	A. 16	1595-ös évi	66.	B.51	kezdt
12.	A. 34	felkelésekben	67.	B. 39	Az 1721-es
12.	A. 45	pusztításai	68.	A. 7	1720-ban
12.	A. 38	alkalmazkodásában	68.	A. 11	1770-ben
12.	B. 19	válogatott	69.	A. 48	Csorgó
13.	A. 47.	eltörölte	69.	B. 18	Miklós vesze
13.	B. 9	visszaélésének a lehetőségeit	69.	B. 29	Málna vész
14.	A. 9	poena	71.	A. 15	h.r.sz.
15.	A. 43	székely	71.	B. 28	Nagy András háza
16.	B. 9	vala	71.	B. 37	Czinyes
16.	B. 18	hajokat	71.	B. 39	Kelenckő
16.	B. 27	előttök	73.	A. 48	vala
16.	B. 30	oda	73.	B. 3	nevezett
16.	B. 37	Barcsai	73.	B. 51	falunktól
16.	B. 40	Segesvárott	73.	B. 52	nyájaink
17.	A. 4.	szászfenesi	74.	A. 24	fejszójüket
17.	A. 16	kegyelmetekhez	74.	A. 31	magáénak
17.	A. 21	megmaradásához	75.	B. 36	későbbi
17.	A. 22	cselekedetünket	77.	A. 32	használtatik
17.	A. 24	fogságából	77.	A. 40	székelynek
17.	B. 47	Székelyföldre	77.	B. 41	leltárából
		összeírva 111	78.	B. 14	árverési
18.	A. 11	felmentve 21	81.	B. 21	eső
		hadköteles 90	82.	A. 15	Bernád
18.	A. 17	Illyés György Uram gyalogos száza	83.	B. 1	Alsó forduló
18.	A. 37-	hadműveletekben	83.	B. 7	Zuglóban
21.	B. 2	és nélkül a szöveg	84.	B. 26	Derék Vetés <i>kerttől</i> fogván
25.	A. 27.	elfoglalt	87.	B. 4	szélesebb
25.	A. 51	pont helyett vessző	87.	B. 33	sertésállományra

old.	sor		old.	sor	
88.	A. 2	22-öt.	118.	B. 23	A falu
88.	A. 36	hat havasokat	121.	B. 15	közülünk
88.	B. 54	csak	122.	A. 8	kaszálót
89.	A. 3	nyomásba	122.	A. 6	földhözjogosult
89.	A. 52	Ez	124.	A. 45	erdő l-betű nélkül
91.	A. 32	katonától	125.	B. 9	holdat
91.	B. 6	megtérítsek	126.	B. 51	Hővizet
91.	B. 55	magtalanul meghalálozott	129.	A. 20	birtokosság
93.A. 14 és 22		Bernád	130.	A. 3	Álkoza
95.	B. 8	vezetéséből	132.	A. 34	mindhogy
97.	B. 21	szolgálatunkkal	133.	A. 34	tudományos
100.	A. 9	nemessége	134.	A. 18	a szöveg ismétlődése
105.	B. 50	kísértessem	134.	B. 37	sítárból
105.	B. 53	viselteték	136.	B. 26	természeti
111.	B. 6	megszerzése	142.	B. 9	állatbetegségek
111.	B. 22	jeleznek	144.	A. 6	csak az egyik <i>ki</i> szó szükséges
112.	B. 54	tapasztalunk	147.	B. 2	Szentiváni
113.	A. 21	családjával	150.	A. 26	magánlakai
116.	A. 29:	belső	151.	B. 19	parasztság
		Eszerint 1879-ben a 28552 hold nagyságú területből 6767 hold alkotta a szántóföldet, 10190 hold a rétet, 4434 hold a legelőt, 6717 hold az erdőt, míg 444 hold terméketlen földnek volt nyilvánítva. ³⁰⁴	153.	B. 46	Gödén innen
117.	B. 8		155.	A. 54	mezőgazdálkodás
			158.	B. 18	néhány
			161.	B. 42	csak az egyik <i>a</i> betűre van szükség